

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEDİM DÎVÂNI'NDA LÂLE DEVRİ SOSYAL
HAYATININ İNCELENMESİ**

LEYLA KARATAŞ

**İzmir
2006**

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEDİM DÎVÂNI'NDA LÂLE DEVRİ SOSYAL
HAYATININ İNCELENMESİ**

LEYLA KARATAŞ

Danışman
Prof. Dr. İlhan GENÇ

İzmir
2006

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Nedîm Dîvânı’nda Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Haziran 2006

LEYLA KARATAş

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün / / 2006 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan Jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü yüksek lisans öğrencisi Leyla KARATAŞ'ın "Nedîm Dîvânı'nda Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi" konulu tezi incelenmiş ve aday / / 2006 tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Ana Sanat dallarında jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oyile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

Tezin Yazarının

Soyadı: KARATAŞ

Adı: LEYLA

Tezin Adı: Nedîm Dîvânı'nda Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi

Tezin Yabancı Dildeki Adı: A Study of The Social Life in The Tulip Period
According to Nedîm's Diwan

Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü: Eğitim Bilimleri

Yıl: 2006

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

1. Yüksek Lisans (X)
2. Doktora
3. Tıpta Uzmanlık
4. Sanatta Yeterlilik

Dili: Türkçe

Sayfa Sayısı: XVII+277

Referans Sayısı: 92

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. İlhan GENÇ

Türkçe Anahtar Sözcükler:

1. Nedîm
2. Dîvân
3. Lâle Devri
4. Sosyal Hayat
5. Klâsik Türk Edebiyatı

İngilizce Anahtar Sözcükler:

1. Nedîm
2. Diwan
3. Tulip Period
4. Social Life
5. Classical Turkish Literature

Tarih:

İmza:

Annem Zümürüt KARATAŞ'a

ve

Babam M.Emin KARATAŞ'a ...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	x
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
KISALTMALAR	xvii
A. GİRİŞ	1
B. NEDİM DÎVÂNI'NDA LÂLE DEVRİ SOSYAL HAYATI	17
1. PADİŞAH VE ÇEVRESİ	19
1.1. Hükümdar	19
1.2. Resmî ve Gayrı Resmî Görevler ve Görev Sahipleri	23
1.2.1. Sadrazam, Vezir, Veziriazam	23
1.2.2. Asker	25
1.2.3. Perdeci	28
1.2.4. Kapıcı	28
1.2.5. Dadı, Lala	29
1.2.6. Defterdar, Tapu Umum Müdürü	30
1.2.7. Kethüda	30
1.2.8. Kaymakam	31
1.2.9. Kâtip, Mektupçu	31
1.2.10. Şeyhülislam, Naip, Müftü	31
1.2.11. Belediye Memuru, Amir, Bey	32
1.2.12. Alemdar	33
1.2.13. Hazinedar	33
1.2.14. Postacı	33
1.2.15. Gece Bekçisi	34
1.2.16. Hizmetli	34
1.2.17. Harem Ağası	35

2. EĞLENCE HAYATI	36
2.1. Meclis	36
2.2. Meyhane	43
2.3. Şarap	44
2.4. Kadeh	52
2.5. Bayram	59
3. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ	62
3.1. Yiyecekler	62
3.1.1. Tatlılar	62
3.1.1.1. Helva	62
3.1.1.2. Şeker	64
3.1.1.3. Marmelat	66
3.1.2. Diğer Yiyecekler	66
3.1.2.1. Kebap	66
3.1.2.2. Meze	67
3.1.2.3. Karabiber	68
3.1.2.4. Tuz	68
3.1.2.5. Badem	69
3.1.2.6. Zeytin	70
3.1.2.7. Meyveler	70
3.2. İçecekler	73
3.2.1. Şarap	73
3.2.2. Şerbet	78
3.2.3. Kahve	78
3.2.4. Rakı	79
3.2.5. Su	79
3.2.6. Keyif Verici Maddeler	81
3.2.6.1. Tütün	81

3.2.6.2. Esrar, Afyon	82
3.2.6.3. Zehir	82
3.2.6.4. İlaç, Merhem	83
4. İMAR FAALİYETLERİ	85
4.1. Köşk, Yalı, Saray	85
4.2. Ev	95
4.3. Çeşme, Selsebil	97
4.4. Fıskiye, Şadırvan	99
4.5. Havuz	100
4.6. Hamam	102
4.7. Cami, Mescit, Medrese	103
4.8. Köprü	104
4.9. Yol	104
4.10. Kale	105
4.11. Bahçe	106
4.11.1. Lâle Bahçesi	109
4.11.2. Gül Bahçesi	109
5. GİYİM KUŞAM	113
5.1. Giysiler	113
5.1.1. Elbise	113
5.1.2. Gömlek, Yaka	115
5.1.3. Etek	119
5.1.4. Sarık	122
5.1.5. Fes, Külâh, Çember	123
5.1.6. Taç	125
5.1.7. Kemer	125
5.1.8. Samur, Kakum	127
5.1.9. Örtü, Yaşmak	128

5.1.10. Şal	129
5.1.11. Mendil	129
5.1.12. Cep	130
5.1.13. Pabuç, Çizme	130
5.2. Kumaş Çeşitleri	131
5.2.1. Kumaş	131
5.2.2. Kumaş İle İlgili Diğer Kullanımlar	133
6. SAVAŞ ARAÇ - GEREÇLERİ	134
6.1. Kılıç	134
6.2. Hançer	137
6.3. Bıçak	140
6.4. Mızrak	141
6.5. Ok	142
6.6. Temren	143
6.7. Yay	144
6.8. Tüfek, Top	146
6.9. Miğfer, Zırh	147
7. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR	148
7.1. Mum, Kandil, Şamdan	148
7.2. Fital, Yağ, Fanus,	150
7.3. Ayna	151
7.4. Kadeh	154
7.5. Şişe	157
7.6. Yatak, Yastık	159
7.7. Testi, Küp, İmbik	160
7.8. İplik, İğne, Makas	161
7.9. Tespih	162
7.10. Yüzük	162

7.11. Düğme	163
7.12. Kâse, Tas, Keşkül	164
7.13. Fincan	165
7.14. Sepet	165
7.15. Dürbün	165
7.16. Kafes	165
7.17. Zincir	166
7.18. Mangal	166
7.19. Takvim	167
7.20. Sabun	167
7.21. Süpürge	167
7.22. Perde	167
7.23. Buhurdanlık	168
7.24. Mendil	169
8. YAZI İLE İLGİLİ UNSURLAR	170
8.1. Kalem, Kamış Kalem	170
8.2. Kâğıt	175
8.3. Hokka, Mürekkep	177
8.4. Kitap, Cüz, Nüsha	178
8.5. Defter	180
8.6. Dîvân, Mecmua	180
8.7. Mektup	181
8.8. Tuğra, Ferman	182
8.9. Yazı	184
9. KIYMETLİ MADENLER VE TAŞLAR	186
9.1. Altın	186
9.2. Gümüş	188
9.3. İnci, Sedef	190

9.4. Elmas	194
9.5. Lâl	194
9.6. Zümrüt	196
9.7. Güher, Gevher	196
9.8. Yakut	198
9.9. Mercan	198
9.10. Billûr	199
9.11. Firuze	199
9.12. Demir, Çelik	200
10. SÜSLENME	201
10.1. Süslenme Araçları	203
10.1.1. Sürme	203
10.1.2. Rastık, Allık	205
10.1.3. Kına	205
10.1.4. Tarak	206
10.2. Süs Eşyaları	206
10.2.1. Küpe	206
10.2.2. Halhal	207
10.2.3. Gerdanlık	207
10.2.4. Yüzük	207
11. KOKU	209
11.1. Amber	211
11.2. Misk	213
11.3. Gül, Gül Suyu	214
11.4. Kâfur	215
12. MUSİKİ	216
12.1. Musiki Aletleri	216
12.1.1. Saz	216

12.1.2. Çeng	217
12.1.3. Rebap	218
12.1.4. Keman	219
12.1.5. Tambur	221
12.1.6. Mesânî	222
12.1.7. Tef	222
12.1.8. Kudüm	222
12.1.9. Davul	223
12.1.10. Çalpara, Çegâne	223
12.1.11. Ney	224
12.2. Musiki İle İlgili Kavramlar	224
12.2.1. Nağme	224
12.2.2. Ahenk	225
12.2.3. Şarkı	226
12.2.4. Beste, Güfte, Karar	227
12.2.5. Makamlar ve Formlar	227
13. BÜYÜ	229
14. TAŞIMA ARAÇLARI	232
14.1. Kayık, Yelken	232
14.2. Kayık İle İlgili Diğer Kullanımlar	233
15. OYUNLAR	235
15.1. Köy Göçtü Oyunu	235
15.2. Yüzük Oyunu	235
15.3. Çift -Tek Oyunu	235
15.4. Tavla	236
15.5. Satranç	236
15.6. Gûy ü Çevgân	237

16. ÖLÇÜ ALETLERİ	238
16.1. Terazî	238
16.2. Kantar	238
16.3. Kabza	238
17. MESLEK ERBÂBÎ VE BAZI TİPLER	239
17.1. Sâkî	239
17.2. Muğbeçe	243
17.3. Sarhoş	244
17.4. Çalgıcı ve Şarkıcı	245
17.5. Çengi, Rakkas	247
17.6. Neyzen	248
17.7. Gazelhan, Menkabethan	249
17.8. Büyücü	250
17.9. Mimar	251
17.10. Tüccar	251
17.11. Doktor	251
17.12. Misafir	252
17.13. Aktar	253
17.14. Micmerdar	253
17.15. Ayna Tutucu	254
17.16. Ayakkabıcı	254
17.17. Ayyar	254
17.18. Cellat	255
17.19. Berber	255
17.20. Müsteşar	255
17.21. Bahçıvan	256
17.22. Kapıcı	256
17.23. Hoca, İmam, Vaiz, Müezzin	256

17.24. Arkadaş	257
17.25. Akrabalık Adları	257
17.25.1. Baba, Anne	257
17.25.2. Kız	258
17.25.3. Oğul	259
17.25.4. Kız Kardeş	260
17.25.5. Evlat	260
17.25.6. Çocuk	260
17.25.7. Gelin	262
17.25.8. Damat	262
18. ÂDET VE GELENEKLER	264
SONUÇ	269
KAYNAKÇA	272

ÖNSÖZ

Lâle Devri yıllarını içine alan XVIII.yüzyıl, siyasi hayattaki başarısızlıklara rağmen Osmanlı Devleti için düşünce, kültür, sanat ve mimari alanlarında en köklü değişimlerin ve yeniliklerin yaşandığı bir asır olmuştur. Sosyal hayatın yoğun olarak tüketilmesi, padişah ve çevresinin yanı sıra halkın da zevk ve eğlenceye olan ilgisini artırmıştır. Nedîm de hayat zevki, hayalleri ve ruhu ile döneme tam anlamıyla uyum sağlamış ve şiir yazma konusundaki başarısıyla devrin en önemli temsilcisi olarak günümüze kadar kendisinden bahsettirmiştir. Yaradılışının verdiği özelliklerle yaşadığı dönemi şiirlerine yansıtan Nedîm, kaleme aldığı her mısraında âdetâ o yılların tanıklığını yapmıştır. Bu sebeple biz de çalışmamızın çıkış noktasını; Osmanlı sosyal hayatında yer alan unsurlar ve bunların Nedîm Dîvânı'na yansıyan yönleri olarak belirledik. Lâle Devri sosyal hayatı ile Nedîm Dîvânı arasındaki ortak noktaları inceleyip birtakım saptamalarda bulunarak da tezimizin asıl konusunu oluşturduk.

Bu güne kadar, Osmanlı şiirinin incelenmesiyle ilgili olarak başarılı ve değerli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları; Ali Nihat Tarlan'ın Şeyhî Divanı'nı Tetkik, Mehmed Çavuşoğlu'nun Necati Bey Divanı'nın Tahlili, M.Nejat Sefercioğlu'nun Nev'î Divanı'nın Tahlîli ve Cemal Kurnaz'ın Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli adlı eserlerdir. Bu eserlerde, şairlerin kendi dünyasına ait olan kavramlar ve nesnelere, bunların birbirleriyle olan bağlantılarını gösterecek şekilde sınıflandırılmıştır. Yapılan bu incelemelerin amacı; şairlerin dîvânlarında yer alan kavramların sistematik olarak analiz edilmesidir. Biz de çalışmamızda, sosyal hayatla ilgili olarak üzerinde duracağımız başlıkları bu eserlerden yola çıkarak belirledik. Amacımız Nedîm Dîvânı'nda Lâle Devri sosyal hayatının incelenmesi olduğu için, sadece sosyal hayat başlığı altındaki sınıflandırmaları esas aldık. Buna bağlı olarak on sekiz başlık belirledik. Belirlenen başlıklarla ilgili olarak seçtiğimiz beyitleri verirken örneklerin altında, kullandığımız esas kaynaktaki sıra ile beyitlerin hangi nazım türüne ait olduğunu beyit ve sayfa numaraları ile belirttik. Yaptığımız sınıflandırmada belirlediğimiz başlıkların sıralamasını, unsurların dîvândaki kullanım yoğunluğuna göre vermeye gayret ettik.

Seçilmiş beyitleri Türkiye Türkçesi'ne aktarırken kelimelerin yazımında Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu'ndaki şekillerini kullandık. Fakat terim değeri taşıyan sözcükleri aslına sadık kalarak vermeye özen gösterdik. Beyitleri bire bir nesre çevirmenin dışında, günümüz Türkçesine yakın yorumlarla da ifade etmeye çalıştık. Kullandığımız kaynak kitaptaki bazı beyitlerde karşılaştığımız hataları metindeki gibi yazdık. Fakat Abdülbâki Gölpınarlı'nın Nedîm Dîvânı ile yaptığımız karşılaştırmalar sonucu belirlediğimiz doğru şekillerini de dipnotta gösterdik.

Çalışmamız için gerçekleştirdiğimiz incelemeyi yaparken, esas olarak Muhsin Macit'in Nedîm Divanı adlı eserinden yararlandık. Çünkü bu eserde, H.Nihat Boztepe ve Abdülbâki Gölpınarlı neşirlerindeki eksiklikler büyük ölçüde giderilmiş ve diğer araştırmacılar tarafından yayınlanmamış olan birçok Nedîm şiiri de ortaya çıkarılmıştır.

Bu çalışmamızda Nedîm Dîvânı'ndaki sosyal hayatla bağlantılı olan unsurların nerede, hangi manada kullanıldığını izah etmeye çalıştık. Bunun için incelediğimiz Dîvân'da, ilk olarak sultan ve çevresi üzerinde durduk. Bu şekilde, devletin seçkin kesiminden başlayarak diğer meslek gruplarına doğru genişleyen sosyal tabakalaşmayı ele aldık. Ardından eğlence hayatı üzerinde durarak dönemin önemli bir yönünü oluşturan meclisi ve meclisin vazgeçilmez unsurlarını vermeye çalıştık. Eğlence hayatında yer alan yiyecek ve içecek maddeleri ve bu dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetleri ile ilgili hususları da ayrıntılı olarak inceledik. Sosyal hayatın diğer safhaları olarak da giyim-kuşamı, günlük hayatta kullanılan eşyaları ve yazı ile ilgili unsurları ele aldık. Dönemin oyunlarının ve taşıma araçlarının yanı sıra savaş araç-gereçleri, kıymetli taşlar, madenler, koku, süslenme, musiki, büyü ve ölçü aletleri ile tahlilimize geniş bir yer verdik. Meslek erbâbı ve akrabalık adları, âdet ve gelenekler ile de cemiyetin içinde yaşadığı sosyal hayatın tüm yönlerini mümkün olduğu kadar yansıtmaya gayret ettik.

Araştırmamız sonucunda ortaya çıkan bilgileri sonuç bölümünde değerlendirdik ve çalışmamızın oluşmasını sağlayan kaynak kitapları kaynakçada belirttik.

Dîvân Edebiyatı'nda metin tahliline olan ihtiyaç sebebi ile yönlendiğimiz bu çalışma, var olan soruna küçük de olsa bir katkı sağlarsa amacımıza ulaştığımızı düşünerek mutlu olacağız.

Çalışmalarım süresince yaşanan sorunların çözümü hususunda saygıdeğer hocam Prof. Dr. İlhan Genç'in; teşvik ve yönlendirme hususlarında değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Şerife Yalçınkaya'nın ve Araştırma Görevlisi Hülya Canpolat'ın yardımlarını gördüm. Ayrıca yüksek lisans tezimin hazırlanması esnasında kıymetli ailemin ve arkadaşlarımın güçlü desteğini hissettim. Kendilerine teşekkür ediyorum.

LEYLA KARATAŞ

ÖZET

Lâle Devri (1718-1730), XVIII.yüzyıl'da Batılılaşma yolunda ilk adımların atıldığı yenilik dönemidir. Bu yıllar, şekillenen yeni yaşam tarzının zevk ve eğlence içinde tüketildiği bir zaman dilimini kapsamaktadır. Yazdığı şiirleriyle Nedîm, Lâle Devri'nin en önemli şairi ve temsilcisi olmuştur.

Çalışmamız, Nedîm'in Dîvânı'nda Lâle Devri sosyal hayatına ait unsurların incelenmesi ile ilgili olarak yapılmış ve konuya bağlı olarak tespit edilen on sekiz başlıktan meydana gelmiştir. İlk başlık altında; padişah ve çevresindeki insanlardan başlamak üzere çeşitli meslek gruplarına kadar merkezde bulunan kişilikler ele alınmıştır. Bu şahsiyetler, yaşanan hayat içinde en belirgin olan kişilerdir.

İkinci başlık altında, döneme uygun olarak sunulan eğlence hayatı değerlendirilmiştir. Eğlence ile tüketilen hayatta en önemli mekân meclistir. Mecliste elden ele dolaşan kadehler, meyhanelerde kadehlerle sunulan şaraplar dönemin en dikkat çekici unsurlarıdır.

Üçüncü başlık altında, tatlılar başta olmak üzere yenilip içilenler üzerinde durulmuştur. Değerlendirilen bu unsurlar, dönemin zevk ve eğlence anlayışını da açıkça sunmaktadır.

Dördüncü başlık altında, inşa ettirilen kasırlardan, camilerden, köprülerden; yapılan çeşmelerden, havuzlardan dönemin imar faaliyetleri olarak bahsedilmiştir. Lâle Devri'nin önemli bir bölümünü teşkil eden bu yapılar, sosyal hayatın en yoğun olarak tüketildiği mekânlardır.

Beşinci başlık altında, giyim kuşam üzerinde durulmuş ve bu konuda belirlenen unsurlar geniş bir değerlendirme ile verilmiştir. Altıncı başlık savaş araç gereçlerine ayrılmıştır. Günlük hayatta kullanılan eşyalardan yazı ile ilgili unsurlara, kıymetli taşlar ve madenlerden süslenme ve kokulara kadar her şey on birinci başlığa kadar olan bölümlerde ele alınmış ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

On ikinci başlık altında, Lâle Devri'nin eğlence merkezli hayatında yer alan musiki ve musiki aletleri döneminde taşıdığı önemle beraber incelenmiştir. Var oldukları zamanın özelliklerini yansıtan taşıma araçları ve ölçü aletleri, eğlence meclislerinde oynanan oyunlar ayrı başlıklar altında verilmiş ve on yedinci başlığa kadar bunların değerlendirilmesi yapılmıştır. Meslek erbâbı ve akrabalık adları başlığı altında da dönemin yoğun hayatı içinde yer alan çeşitli görevlilerden ve akrabalık ilişkisinden bahsedilmiştir. Son başlık olan âdet ve gelenekler bölümünde incelememizin genelinde üzerinde durulmuş olan devrin âdet ve inanışları toplu bir biçimde verilmiştir. Çalışmamızın sonunda değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümü ve kaynakça bulunmaktadır.

Nedîm, Dîvânı'ndaki tüm konuları yaşadığı hayattan ilham alarak şiirlerine aktarırken kendisini her açıdan serbest bırakmış ve dış dünyadan aldıklarını duyduğu gibi yansıtmıştır. Bu şekilde, ele aldığı konularla devrini beyitlerinde âdeta ölümsüzleştirmiştir. Başarısının sırrı ve onu dönemin diğer şairlerinden üstün kılan yanı da budur. Bu inceleme, Nedîm'in şiir dünyasına getirdiği yenilikleri belirtmenin yanı sıra şairin Lâle Devri sosyal hayatını Dîvânı'nda hangi kavramlarla ve ne ölçüde işlediğini saptamayı amaç edinmiştir.

ABSTRACT

The Tulip Period of the Ottoman Empire (1718-1730) is the period in which the first steps had been taken to adopt European practices in the process of westernization. These years reflect a time period which was spent with pleasure and entertainment in the newly adopted lifestyle. Nedîm, with his poems, became the most important and the most influential poet of the period.

This project includes an eighteen chaptered research about the components of the social life in the Tulip Period at Nedîm's Diwan. In the first chapter, starting from the sultan and the people next to him to the people from various occupations are all discussed. Those personalities were the most apparent people of their time.

The entertainment life in the Tulip Period is mentioned in the second chapter. The most important place of the entertainment life was the council. The passing glasses from hand to hand and the wine that was served in pubs are the most gorgeous components.

In the third chapter meals, especially the desserts are focused on. These evaluated components effectively reflect the perspective of entertainment in the Tulip Period.

Architectual developments such as the building of mosques, bridges, fountains, pools are mentioned as construction activities of the period in the fourth chapter. Those constructions that have an important place in Tulip Period are the places where social life was intensively spent.

In the fifth chapter clothing, in the sixth chapter weapons of war are discussed. Until the eleventh chapter the materials that are used in daily life, precious stones, perfumes ...etc. are all mentioned in detail.

In the twelfth chapter, the music and the music instruments that take place in the Tulip Period which is based on entertainment, covered with its importance. Transportation vehicles and measurement devices reflect the features of the period, the games performed in the entertainment councils have been examined and until the seventeenth chapter these have been evaluated. Also, under the title of occupation experts and some types, various employees in the intense life of the period have been mentioned. In the last chapter called customs and traditions, customs and beliefs have been examined. At the end of the project, conclusion and biography chapters are set.

Nedîm has set himself free while transferring all the subjects inspired from his life and has reflected what he observed from the external world. In this way he has immortalized this period with the topics in his couplets. This is the secret of his success and the reason why he is better than the other poets of his period. Not only to define the innovations that Nedîm brought to the literary world but also to establish the way he portrayed the Tulip Period's social life is the aim of this project.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
G.	: Gazel
K.	: Kasîde
Kt.	: Kıta
M.	: Mesnevî
Md.	: Müstezâd
Mf.	: Müfred
Ms.	: Musammat
R.	: Rubâî
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri

A. GİRİŞ

XVIII.yüzyıl; Osmanlı Devleti'nin daha önceki yüzyıllarda elde ettiği büyük başarılarının aksine, savaşlarda aldığı yenilgilerle ekonomik durumunun iyice bozulduğu bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu döneme kadar başarı ve zaferlerle dolu olan Osmanlı siyaset yaşamı, kaybedilen topraklarla beraber yavaş yavaş yok olmaya yüz tutar. “Zirâ her ne kadar devlet ve idâre, çöküşün hazin ve acıklı buhranları içinde idiyse de, asâlet ve gurûrunu muhâfaza eden ağırbaşlı bir cemiyet ve bu, gün görmüş cemiyetin yaratıp dokuduğu medeniyet, her şeye rağmen, yaşamak için direniyor ve ayakta bulunuyordu.”¹

XVIII.yüzyılda toprak kayıplarının ardından yaşanan olumsuz ve ağır siyasete, ekonomiye rağmen 12 yıl süren, adından yeniliklerle bahsedilen ve hemen hemen her alanda gelişmenin yaşandığı bir dönem de söz konusu olur. Bu dönemin padişahı III.Ahmet, sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa'dır. Barışseverlik ve eğlenceye düşkünlük bakımından III.Ahmet'e benzeyen sadrazam, padişahın damadı olmasının yanı sıra dönemin en etkili devlet adamı olmuştur.

XVIII.yüzyılın, Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı yıllarında yaşadığı barış ve huzur dolu bu günler, dönemin en gözde zamanını teşkil eder. Bu zaman, siyasetin aksine yenilik ve eğlence ile dolu olan “Lâle Devri”dir. Lâle Devri, “III.Ahmed'in son 12 yıllık saltanatını, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da sadrazamlık (1718-1730) yıllarını kapsayan kısa yenilik dönemi” olarak tarif edilebilir.² Bu dönemde, uzun süredir durgunluk yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel alanlar açısından bir canlılık söz konusu olur. Siyasi başarısızlıklar karşısında devlet, bunların sebebini araştırmak için Batı'ya yönelir. “İç huzur bakımından Türkiye tarihinin bahtiyar devrelerinden birini teşkil eden bu renkli yıllar,”³ ilk olarak Yahya Kemal Beyatlı tarafından “Lâle Devri” deyimini ile tanımlanmış, ardından da tarihçi Ahmet Refik Altınay'ın aynı dönemlerde yazdığı bir

¹ Sâmîha Ayverdi, Türk Târihinde Osmanlı Asırları, C.2, İstanbul, 1993, s.169.

² Necdet Sakaoğlu, “Lale Devri”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1994, s.182.

³ Yılmaz Öztuna, “Lâle Devri (1718-1730)”, Büyük Türkiye Tarihi, C.6, İstanbul, 1983, s.290.

kitabına bu adı vermesiyle iyice benimsenmiş ve tarihe bu şekliyle yerleşmiştir. Bunlar dışında, dönem adını halk arasında büyük bir merak ve tutkuya dönüştürmüş olan lâle sevgisinden de almıştır. Ayrıca Lâle Devri, “savaşlardan, ihtilâllerden bunalan İstanbul’un ve onu taklîd eden diğer şehirlerin, İbrahim Paşa’nın öncülüğüyle hayatın maddî zevklerinden faydalanmak istemesi şeklinde tarif edilebilir.”⁴ Bu dönemin en önemli özelliği; padişah ve sadrazamın yanında seçkin bir zümrenin katılımı ile gerçekleştirilen ve günlerce süren eğlencelerin ve helva sohbetlerinin düzenlenmesidir. III.Ahmet, İbrahim Paşa ve çevresindekilerin himayesi ile eğlencelerin davetlileri arasında yer alan en önemli isim ise Nedîm⁵’dir. Çünkü; İstanbul, ihtişamı ile dönemin birçok şairi gibi Nedîm’i de etkilemiş ama bu etkisini en çok onun üzerinde göstererek onu coşturmuş ve sohbetlerin aranan ismi yapmıştır. Döneme, kaleme aldığı şiirleriyle ve şiirlerindeki etkileyici üslubu ile damgasını vuran Nedîm, şiirlerinin karakteri konusunda hiç de mütevazı davranmamış ve bu konudaki fikrini âdeta meydan okurcasına beyitlerine taşımıştır.

Ma'lûmdur benim sühanım mahlas istemez
Farkeyler anı şehrimizin nükte-danları
G.155/4 - s.355

Bu övünme ile de yetinmeyen Nedîm, Fars şairlerine gönderme yaparak şiir yazmadaki gücünü, kendisine duyduğu büyük güvenle dile getirir.

İran-zemîne tuhfemiz olsun bu nev-gazel
İrgürsün İsfahâna Sıtanbul diyârını
G.164/7 - s.360

Nedîm’i “kendi içinde ele alacak olursak, onda kendisinden önce gelenlerden hattâ çağdaşlarından ayrılan, realite ile hepsinden başka ve çok daha sıcak bir şekilde kaynaşmış bir tarafın da bulunduğu görülür.”⁶ Eğlence âlemlerinin “bülbul-i şeydâsı”⁷ olan Nedîm, dönemin canlı ve sosyal yönlerini şiirlerine

⁴ Yılmaz Öztuna, “Lâle Devri”, Türk Ansiklopedisi, C.22, Ankara, 1975, s.460.

⁵ Nedim’in hayatı ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Muhsin Macit, Nedîm, Hayatı, Eserleri ve Sanatı, Ankara, 2000. ; Atilla Özkırmı, Nedim, İstanbul, 1974.

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Nedim’e Dair Bazı Düşünceler”, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 2000, s.174.

⁷ Nedim, beyitlerinde de kendisinden bu şekilde bahseder.

“Ey Nedîm ey bülbul-i şeydâ niçün hâmuşsun

Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi”, Muhsin Macit, Nedîm Divanı, Ankara, 1997, s.352.

yansıtmış, halkın hayatından, zevkinden seçtiği çizgilerle beyitlerini ölümsüzleştirmiştir. Gördüğü hayatı yansıtmaya çalışırken kendi iç âlemini saklamamış, Lâle Devri'ni özellikle zevk ve eğlence devri olarak tarihe geçirmiştir.

Riyasız ve cesaretli çıkışlarının yanı sıra, dili ustaca kullanarak akıcı bir söyleyişle kaleme aldığı şiirleri, Nedîm'i dönemindeki yenilikleri ve değişimleri en iyi yansıtan bir temsilci yapar. Yahya Kemal'in de belirttiği gibi Nedîm, "fevâre gibidir, suları havaya atar, şevk içindedir."⁸ Onun bu özelliği, kendisinin çeşitli sıfatlarla anılmasını ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Nedîm, Sâlim Tezkiresi'nde, "Nedîm-i tâze-zeban"⁹ (yeni dilli Nedîm) olarak övülürken; "Seyyid Vehbi, "reîs-i şâiran" Osmanzade Tâib'e vekâleten yazdığı Vekâletname adlı ünlü kasidesinde onu "Nedim-i nükte-perdâz" (nükteci Nedim) diye anar; İzzet Ali Paşa, Nedim'in bir "nev-zemin-i tâze" (taze bir yeni çağır) açtığını söyler; Âtîf, onun "yekketâz" (taze bir koşucu) olduğunu bildirir; Çelebizâde Âsım, Nedim'in bir "nârefte râh" (geçilmemiş yol) açmış olduğunu ve şiirlerine nazire söylemenin olanaksız olduğunu anlatır."¹⁰ Nedîm kendisine sunulan bu takdirlerin doğruluğunu, bir gazelinde taze Nedîm üslubundan bahsederek ve bir rübaisinde de bu özelliğiyle şairler arasında müstesna bir yere sahip olduğunu belirterek kendi ağzıyla da dile getirir.

Nazmım görüp der imiş o müşkil-pesend-i nâz
Tarz-ı Nedîm-i tâze-edâmız budur bizim
G.89/5 - s.320

Zâhirde egerçi cümleden ednâyız
Erbâb-ı nazar yanında pek a'lâyız
Saymazsa hesâba n'ola ahbâb bizi
Biz zümre-i şâ'iranda müstesnâyız
R.4 - s.369

Nedîm hayata, aşka ve sevgiliye dair düşüncelerini hep bu yeni bakış açısıyla sunmuş, yazdığı her beyitte bu yönünü tekrar tekrar göstermiştir. "Sanatının ana çizgileriyle, yer yer, düşünce ve duygularını klişeleşmiş mazmunlar dışında, kendine

⁸ Yahya Kemal, Edebiyata Dair, İstanbul, 1997, s.37.

⁹ Sâlim (Hazırlayan: Adnan İnce), Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi, Ankara, 2005, s.660.

¹⁰ Cevdet Kudret, Divan Şiirinde Üç Büyükler -Nedim, İstanbul, 1985, s.17.

özgü yeni buluşlarla anlatmıştır.”¹¹ Hayali, nazı su yapıp bir fiskiyede resimlemiştir; fiskiyeden fıskıran su da sevgilinin boyu olmuştur.

Nâzı âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kâmetin olmuş senin
G.72/2 - s.311

Başka bir beytinde de Nedîm, gül kokusunu süzüp sevgiliye ter, nazın ucunu da işleyip yine ona mendil yapmıştır.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
G.2/2 - s.273

Sanat ve edebiyattan da hoşlanan “Damad Nevşehirli İbrahim Paşa’nın bir taraftan ilim ve fikir faaliyetleri ile imar alanındaki çalışmaları, bir taraftan da giderek yaygınlaşan zevk ve safa iptilası Osmanlı tarihinin dikkat çekici bir dönemini oluşturmuştur.”¹² Onun bu ıslahatçı yönü, İstanbul’u eşsiz bir güzelliğe büründürünce, Nedîm de zevke düşkün olan gönlünün önderliğinde Lâle Devri’nin İstanbulu’nu her yönüyle beyitlerine taşır. Günlük hayata dair pek çok sahneyi şiirlerinde bulduğumuz Nedîm, “tecellî dağı” gibi câmiler, 'maarif kumaşı satılan sokaklar' gibi benzetmeleri de bol bol kullanarak, İstanbul’un zengin bir dekorunu çizmektedir. Hâyatında, İstanbul’un gelişmiş kültürünü çok güzel temsil etmekte, sâdece şiirlerinin konusu bakımından değil, üslubu açısından da "İstanbul Şâiri" ünvanını hak etmektedir.”¹³ Bu özelliğiyle şair, tam bir İstanbullu olarak tarif edilir. Zaten Nedîm de kendisine Damat İbrahim Paşa’nın ağzından “İstanbul oğlanı” şeklinde seslenmektedir.

Ki ya'ni bendene lûtf-ı hitâb edüp buyurdun kim
Gel ey bîgâne-meşreb bî-vefâ İstanbul oğlanı
K.23/4 - s.87

Nedîm, İstanbul’a o kadar hayrandır ki; hayranlığı, bu şehrin bir taşına koca Acem mülkünü feda edebilecek kadar ölçsüz bir seviyededir.

¹¹ Nevzat Yesirgil, Nedim, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, İstanbul, 1977, s.7.

¹² Osmanlı Ansiklopedisi, “III.Ahmed, 1703-1730 (Lale Devri)”, C.5, İstanbul, 1994, s.27.

¹³ Yeni Rehber Ansiklopedisi, “Nedim”, C.15, İstanbul, 1994, s.167.

Bu Őehr-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
 Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedâdır
 K.22/1 - s.85

Heyecanını ve hayranlığını bu sözlerle anlatmakla da yetinemeyen Şair; İstanbul'u, dünyayı aydınlatan güneşle aynı teraziye koyar ve onun gerçek değerini ancak bu şekilde ifade edebilir.

Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
 Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır
 K.21/2 - s.85

“Nedîm, dehâsından sarfınazar, klasik medrese tahsili görmüş, aruzun sırları gibi eski kültürün bütününe sahip, sanatını yaşayan hayattan ve yaşayan dilden olduğu kadar, bu kültürün kaynaklarından da besleyen bir Şairdir. Őiire getirdiği yenilik, asırlarca süren dağınık tecrübelerin zaferidir.”¹⁴ O, tecrübelerini konuştururken bunu ince zevki ve hayali ile birleştirir ve samimi bir söyleyişle bireysel üslubunu ortaya koyar. Gül desenli elbise giyerek gül bahçesi gibi olan dilberin, elbisesinin kumaşındaki gülün dikeninin gölgesi ile incineceğinden endişe duyması, Nedîm'in bu zarif hayalinin ürünüdür.

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
 Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni
 G.154/3 - s.355

Başka bir beytinde de yine dilberin dudaklarının, buse kelimesindeki sin harfinin (س) dişlerinden yaralanacağını söyleyerek ince bir ifade ile ruhunun hafifliğini de gözler önüne serer.

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden
 La'lin öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş sana
 G.2/7 - s.274

Nedîm, Şair olarak kendisinden bu tarzda yeni söyleyişler beklendiğinin de bilincindedir. Bunun için de kendisine yeni ve gönül alan bir dilber gerektiğini dile getirir.

¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Şiir: Divan Şiiri”, 19uncu Asır Türk Edebiyatı, İstanbul, 2003, s.83.

Çünkü şâ'irsin hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yı mû-miyan lâzım sana
G.6/3 - s.276

İnce ve güzel söyleyişinin dışında, Nedîm'in yaşanan olayları gözleme gücü de çok yüksektir. O, bu yeteneğini beyitlerine yansıtır ve gördüklerini, okuyucunun da görmesi için çaba sarf eder. Onun kaleminden çıkan sözcüklerde, “duygu ya da duyuş izlenimle birleşir, okuyanın gözünde bir resim olur çıkar.”¹⁵

Mest kendi gülüp altındaki rahş oynardı
Gördüm ol âfeti dün bir düğün âlâyında
G.133/4 - s.343

Tanık olduklarını bu şekilde canlı tablolar hâline getiren şair, gözlemlerini sadece iletmekle yetinmez, ayrıca onları yaşatır. “Duygunun elle tutulur bir görünürlük kazanması sesle de birleşerek mazmunların yükünden sıyrılır, hafiflik, şuhluk ve neşe, söyleyişte duyurur kendini. Bir su olur akar gider mısra:”

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde
G.145/3 - s.350

Nedîm'in söyleyişi çok etkileyici ve kuvvetlidir. O, anlatmak istediğini kelimerle çok iyi bütünleştirir ve beyitlerindeki kelimelerin, cümlelerin birbirleriyle olan bağlantılarını, ses ve anlam ilişkilerini¹⁶ çok iyi kurar. Bir mısramda Nedîm, “bir anda duyduğu şedîd bir şevki ifâde etmiştir. Mısrâ budur:

Dökülen mey kırılan şîşe-i rindân olsun

Bu mısırâda altı kelime vardır. Bu altı kelimeyi şâir derûnî âhenk kudretiyle muayyen bir istifle tecellî ettirmiştir. Bu kelimelerin hiçbirisi yerinden oynayamaz. Bu kelimelerin hiçbirisi fazla veyâhut eksik değildir.”¹⁷ Nedîm, bu mısramdaki kelimeleri o kadar büyük bir ustalıkla yerleştirmiştir ki, bu kelimelerden herhangi birini yok

¹⁵ Özkırımlı, a.g.e., s.15.

¹⁶ Türk şiirinde ses ve anlam konusu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tunca Kortantamer, “Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Bazı Düşünceler”, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Ankara, 1993, s.273-336. ; Ahmet Hamdi Tanpınar, “Şiir Hakkında II”, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 2000, s.18-20.

¹⁷ Yahya Kemal, a.g.e., s.4.

saymak, sunulan bu zarif ahenkli söyleyişi bozar.¹⁸ Nedîm'in bu konudaki başarısı, onun tüm şiirlerinde kendisini ön plana çıkarır. Bunun da ötesinde, Nedîm aynı canlılığı, yani ahengi oldukça sade ve kolay anlaşılır olan beyitlerinde de yakalar. Dîvânı'nda, sözlük kullanmadan okunup anlaşılabilir birçok şiiri yer almaktadır. Ama bu şiirlerinin hepsinde de Nedîm'i Nedîm yapan zevki ve söyleyiş güzelliğini, ustalığını bulmak mümkündür.

Sen böyle soğuk yerde niçün yatar uyursun
Bi'llahi döğür dur hele dâyen seni görsün
Dahı küçücüksün yalnız yatma uşursün
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Mt.26/2 - s.252

Nedîm, şiirlerinde hayat görüşünü de açıkça dile getirmektedir. Bu nedenle, mizacını ifade eden, zevk düşkünü olan ve zevk peşinde koşan yönünü de şiirlerine taşımıştır. İstanbul şivesini kullanarak kaleme aldığı beyitler, onun eğlence âlemlerinin tüm yükünü üstlendiğini de gösterir.

Bezm-i şarâbdan geçemem doğrusu Nedîm
İşret tabi'atımca tarab meşrebimcedir
G.13/5 - s.280

Hayatı tüm yönleriyle eğlenerek tüketmek isteyen Nedîm, tam bir Lâle Devri ve zevk adamıdır. "Gülelim oynayalım kâm alalım dünyadan" şeklindeki söyleyişi de onun hayat felsefesini özetleyen en güzel mısraıdır.

Daha çok gazel tarzında başarı gösteren şair, hayalinin ve zevkinin inceliğini, duygularını dönemindeki diğer şairlere nazaran daha özgürce işlemiştir. Çok zarif bir söyleyişe sahip olmasına rağmen müstehcen sayılabilecek beyitler kaleme alarak samimi bir şekilde aşkı yaşamaktan da çekinmemiştir. Onun bu cesareti hayattan kâm olarak yaşama düşüncesi ile kendini gösterir. Bu yüzden sözlerini sarf ederken önüne engel koymamış ve kelimelerini özgür bırakmıştır.

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzre bir baksam
Sen açsan sîneni bâğ içre bir kaç da enâr olsa
G.117/5 - s.334

¹⁸ Şiirde kelime dizilişinin işlevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Walter G.Andrews, "Konuşma Tarzı: Şiirsel Sözdizim", Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, İstanbul, 2001, s.33-51.

Bu yeni tarzıyla döneminde Nedîmâne bir üslup oluşturan şair, şiirlerini yazarken ayrıca Lâle Devri'nin sosyal hayatını ve tarihî yönlerini de anlatmıştır. Bu nedenle Dîvânı'ndaki her mısraında dönemin tarihî ve sosyal olaylarının derin izlerini bulmak mümkündür. "Lâle Devri'nin lâle adlarına, sürülen kokulara, kumaşlara, kürklere, kadın-erkek elbiselerine ve giyiniş tarzlarına, köşklerin, sarayların, çeşmelerin mimari üslûplarına varıncaya kadar bütün hususiyetleri, Nedîm'in şiirlerindedir. O devre ait her şey yok olsa, bunları Nedîm'in gazellerinden, şarkılarından, kasidelerinden ve tarihten çıkarıp, o devri yeniden inşa etmek mümkündür denilse mübalâğa edilmiş olmaz."¹⁹ Nedîm, dönemin olaylarına beyitleriyle âdetâ tarih düşürmüştür. Çünkü; Nedîm için İstanbul'u ve o dönemi anlatmak büyük bir arzu ve istek hâline dönüşmüştür. Gözlem gücünün güçlü olması ve ayrıntıları yakalama başarısı, onu, döneminde İstanbul'u anlatmaya çalışan diğer şairlerden daha ön plana taşımıştır. Bu nedenle "Divanındaki birçok beyit ve manzume âdetâ İstanbul'un bir belgeseli niteliğindedir."²⁰

Lâle Devri adıyla bilinen 1718-1730 yılları, Osmanlı'nın gerçek anlamda en coşkulu eğlenceleri yaşadığı zamandır. Sosyal hayatla yakından ilgili olan dönemin sadrazamı İbrahim Paşa'nın varlığıyla sadece eğlence bakımından değil, siyasi, düşünce, kültür ve mimari²¹ alanlarında da en parlak dönemler yaşanmıştır. Batı ile olan ilişkiler geliştirilmiş ve Batı'ya açılan ilk pencere olan Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi dışarıda tanıklık ettiği tüm yenilikleri İstanbul'a getirmiştir. "Nedim'in şiirlerinde hâlâ bütün canlılığıyla yaşayan ve 1730 yılında kanlı bir ayaklanmayla, Patrona Halil İsyanı'yla sona eren Lâle Devri, birçok pırıltılı ve müsbet hamleye rağmen, saray ve çevresinin toplumu rahatsız edecek derecede zevk, eğlence ve israfa daldığı bir devirdir."²² Fakat buna rağmen saray ve çevresi gibi halk da bu huzur ve zevk döneminin tadını çıkarmak için eğlencelere katılarak gününü gün etmeye çalışmıştır.

¹⁹ Şevket Kutkan, Nedim Divanı'ndan Seçmeler, Ankara, 1992, s.XIX.

²⁰ İskender Pala, "Lâle Devri-Edebiyat", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.27, Ankara, 2003, s.287.

²¹ Osmanlı'da mimari konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Osmanlı Devri Türk Mimarisi", Osmanlı (Kültür ve Sanat) Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.79-101.

²² Beşir Ayvazoğlu, "Lâle Devri", Osmanlı Ansiklopedisi-Tarih/Medeniyet/Kültür, C.5, İstanbul, 1994, s.13.

Fuat Köprülü; “Lâle Devri deyince mutlaka Sa'dâbâd'ı, Sa'dâbâd'ı hatırlayınca da ister istemez Nedîm'i düşünüyoruz. Çünkü Lâle Devri ve Sa'dâbâd, Nedîm'in divanında taktir edilmiş gibidir. O devrin asıl hakikatini, hayatını, zevkini bize her şairden çok Nedîm duyurabiliyor. Ve işte Nedîm bundan dolayı büyük şairdir.” diyerek onun dönemini yaşatan bir şair olduğunu açıkça dile getirir.²³ Diğer şairlerden bu yönüyle ayrılan Nedîm, Sadâbâd'ı; Tavanlı Köprü'sü, Hayrâbâd'ı, Kasr-ı Cinân'ı, Çeşme-i Nûr'u, Cedvel-i Sîm'i, Kasr-ı Neşât'ı, Cîsr-i Nev-peydâ'sı, Ferkadan Kasrı, Cesr-i Sürûr'u ile büyük bir şevk içinde anlatır.

Uygun bir yere inşa edilen Tavanlı Köprü, gelip geçen güzelleri oradan seyretmektedir.

Ne münâsib yere durmuş o tavanlı köprü
Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı
K.20/9 - s.76

Zevk ehli, dervişlerin tekkeye gidişi gibi Hayrâbâd'a gitmektedir.

Pek safâ kesb edecek tekye hele Hayr-âbâd
Cümle zevk ehli anun zümre-i dervîşânı
K.20/10 - s.77

Çağlayanın güzelliğini, görmeden anlamak mümkün değildir.

Görmeyen âdeme el-hak ne kadar vasf etsem
Nice ta'bîr olunur çağlağanın seyrânı
K.20/11 - s.77

Kasr-ı Cinân'ın emsalsiz bir güzelliği vardır.

Yok bu dünyâda hele Kasr-ı Cinânın misli
Bilmezem var mı cinân içre dahı akrânı
K.20/12 - s.77

Çeşme-i Nûr, Nûr âyetini tefsir eder güzelliktedir.

Çeşme-i Nûr ise Nûr âyetin eyler tefsîr
Cedvel-i Sîm ile bulsa n'ola zîb ü şânı
K.20/13 - s.77

Yapılan köprü Sadâbâd Kasrı'nı koruyacak bir tılsım özelliği göstermektedir.

Gûyiyâ zevk u safâ dahmesine oldu tılsım
Şâh-ı mârânı 'aceb ol cesed-i nûrânı
K.20/14 - s.77

²³ Seyit Kemal Karaalioğlu, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1973, s.703.

Uygun bir yere yapılmış olan Kasr-ı Neşât, kendisi küçük ama şanı büyük bir yapıdır.

Pek güzel mevkî'ine düştü hele Kasr-ı Neşât
Gerçi kendi küçük ammâ ki büyüktür şanı
K.20/15 - s.77

Kendisi de adı gibi yeni olan Cisir-i Nev-peydâ'nın bir eşini daha bulmak imkânsızdır.

Ya o cesrin ki adı kendi gibi Nev-peydâ
Şüphesiz yokdur ana mülk-i cihanda sâni
K.20/16 - s.77

Ferkadan adlı kasırlar, âlemi âdeta nurlandırırılar.

Ferkedandır adı üstünde olan kasırların
Ki ederler ikisi 'âleme nûr-efşânî
K.20/17 - s.77

Cisir-i Sürûr'un güzelliği, Hurremâbâd'a olan yakınlığından dolayıdır.

Hurrem-âbâda karîb olduğ' için Cisir-i Sürûr
Etmeye hurrem ü mesrûr dil-i nâlânı
K.20/18- s.77

Nedîm'deki bu Sadâbâd²⁴ coşkusu hiç tükenmek bilmez. Kutlu ve bayındır olma özelliğiyle Sadâbâd, İstanbul için bir övünç kaynağıdır.

Nâmı gibi olmuştur o hem sa'd hem âbâd
İstanbul'a sermâye-i fahr olsa revâdır
K.22/14 - s.86

Özellikle de bayramlarda Sadâbâd sefasının zevki bir başkadır. Nedîm, bu neşeyi gerçek anlamda yaşayabilmek için bayramda oranın ayrıca görülmesi gerektiğini ısrarla belirtir. Çünkü güzellerle dolu olan mekân şaire tarif edilemez bir coşku verir.

Iyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Mt.17/1 - s.243

²⁴ Sadâbâd'da yaşanan eğlencelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Refik Altınay, "Lâle Devri, Sâdâbâd ve Lâle Safâları", Ankara, 1973, s.29-68.

Nedîm, Dîvânı'na dönemin yoğun havasını tüm gerçekliğiyle yansıtmıştır. Bu devirde inşa ettirilen kasırlar onun şiirlerinde hayat bulmuştur. Bu kasırlardan en önemlisi ise yapımı iki ayda tamamlanmış olan Sadâbâd Kasrı'dır. Yaptırılan kasırlar, köşkler ayrıca zevk ve eğlence mekânlarını süsleyen gül ve lâle bahçeleri ile de anlatılır. Özellikle lâle sevgisi zamanla bir tutku hâlini almıştır.²⁵ “Bu tutkunun, lâlenin XVI.yüzyıl İstanbul'unda kültür yoluyla çok sayıda çeşidinin elde edilmesiyle arttığı ve XVIII.yüzyılda, özellikle sonradan Lâle Devri (1718-1730) denilen dönemde doruğa ulaştığı bilinmektedir.”²⁶ Lâle bahçelerinde yapılan geziler de o dönemde “lâle seyranına çıkmak”²⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Elbette Nedîm de bu lâle hayranlığına kayıtsız kalmamış ve bahar günlerinin gelişi ile mekânların neşesini artıran lâle sevincini şiirlerine taşımıştır.

Erişdi nev-bahâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen
 Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
 Çemenler döndü rûy-ı yâre reng-i lâle vü gülden
 Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
 Mt.33/1 - s.258

Nedîm, güllerle ve lâlelerle bezenmiş olan Sâ'dâbâd Kasrını anlatırken kasrın önünde bulunan ve ona Kevser suyunu hatırlatan havuzdan, fiskiyelerden ve ejderha biçiminde olan çeşmeden de bahseder.

Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
 Mt.36/1 - s.260

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
 Mâ-yı tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
 Görelim âb-ı hayât akdığım ejderhâdan
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
 Mt.40/2 - s.264

Amacı sevmek ve yaşamak olan Nedîm, şiirlerinde eğlencelerin en coşkulularından olan Çırağan eğlencelerine de değinmeden edememiştir. Padişahın teşrihi ile canlanan bu geceler, seçkin dilberlerin dansları, çalınan sazların nağmeleri, saz, ney, tambur, rebap sesleri ile daha da doyulmaz bir hâl alır. Yakılan mumlarla

²⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Ahmet Sevengil, “İstanbul'da Lale Tutkusu Nasıl Başladı?”, İstanbul Nasıl Eğleniyordu, İstanbul, 1985, s.113-115. ; Altınay, a.g.e., s.29-68.

²⁶ Turhan Baytop-Cemal Kurnaz, “Lâle”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.27, Ankara, 2003, s.79.

²⁷ Sakaoğlu, a.g.m., s.179.

aydınlatılan geceler bütün bu neşe dolu anlarla beraber unutulmaz bir mutluluğa dönüşür. Çırağan sefasının gelmiş olması işte bu özellikleriyle Nedîm'e benzersiz şiirler yazdırır.

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Bülbül âteş saçarak bezme gazel-hân geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Mt.41/1 - s.265

Helva sohbetleri de Nedîm'in Dîvânı'na konu olan dönemin diğer kış eğlencelerinden biridir. Diğerlerinde olduğu gibi bunda da saz ve şiir eşliğinde zaman geçirilir ve yine onlar eşliğinde helvalar yenirdi.²⁸ Nedîm, yapılan helva sohbetlerine şiirleriyle renk katan, önemli isimlerden biri olmuştur. Bu nedenle oldukça keyifli ve neşeli geçen helva meclislerinin Çırağan eğlencelerini kıskandıracak nitelikte olduğunu bizzat katıldığı için çok iyi bilir.

Habbezâ hurrem behâr-ı zevk u şâdî vü tarab
Kim bu helvâ bezmini reşk-i çırâğân eyledi
K.26/3 - s.94

Bütün bu eğlence âlemlerinde vazgeçilemeyen ve eksik edilmeyen asıl unsur müziktir. Saz, çeng, tambur ve ney seslerinin birbirine karışmasıyla oluşan ahenk gece meclislerinin baş konuğu olur. Özellikle Lâle Devri'nde önem kazanan musiki, devlet erkânının da ilgisi ile eğlenceyi alışkanlık hâline getiren İstanbul için bir tutku hâlini alır. Bu nedenlerle "Lâle Devri'nde özellikle sadrâzam Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa himâyesindeki mûsikî âlemleri, sohbet meclisleri XVIII.yüzyıldaki mûsikî faaliyetlerinin yoğunluğuna temel olacak bir dönemi ortaya koymuştur."²⁹ Elbette dönemin musiki aletleri sadece eğlence meclislerini doldurmakla kalmamış, ayrıca Nedîm'in mısralarını da varlığıyla tamamlamıştır.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Mt.41/4 - s.265

²⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sevengil, "Kışın Helva Sohbetlerinde Neler Olurdu?", a.g.e., s.108-112.

²⁹ Süleyman Erguner, "XVIII.Yüzyılda Mûsikîmiz, Ney ve Neyzenler", Osmanlı (Kültür ve Sanat) Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.693.

Sazlardan dökülen melodiler, Nedîm'in mısralarına konu olunca, onları da canlandırır ve hareketli kılar. Çünkü; “Nedîm, dilin musikisini yakalayan şairlerdendir.”³⁰ Onun mısralarını oluşturan kelimeler birbirleriyle o kadar uyum içindedir ki, âdeta bir “mûsikî cümlesi”³¹ meydana getirirler.

Çünkü bülbülün gönül bir gülsitan lâzım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitan lâzım sana
G.6/1 - s.276

“Nedim, İstanbul’un günlük hayatından çeşitli sahneleri büyük bir ustalıklarla çizmekte, âdetâ gözle görülür elle tutulur bir hâle getirmektedir.”³² Bayram töreninin ve üç anbarlının denize indirilişinin anlatıldığı kasidesinde, Ramazâniyye’inde, Hammâmiye’inde hep bu gerçek çizgiler söz konusudur. İstanbul dilinin canlılığıyla, yaşanan olayları canlandırır ve küçük birer manzum hikâyeye³³ tadında okuyucuya sunar.

Marifetli ustalar tarafından yapılan üç anbarlı kalyonun bir bayram gününde denize indirilişi Nedîm’in ifade gücü ile süslenir ve gözler önüne serilir. Âdeta Nedîm, “duyumlarının hassasiyeti, zekâsının kolay yakalayışlarıyla devrinin hâdiselerini bir sinema makinesi gibi canlı ve hareketli olarak tasvir etmiştir.”³⁴

Sonra fenn-i cerr-i eskâli bilen üstâdlar
Koydular ol kûhu deryâ üstüne bayrâmda
K.14/8 - s.142

Âba üç 'anbarlı kıldı meymenet ile nüzûl (1134)
Şükr İlaha indi üç 'anbarlı sa'd eyyâmında (1134)
K.14/11 - s.142

Nedîm, hayat karşısında kendisini serbest bıraktığı için şiirlerinde her zaman için samimi duygularını dile getirir. Kimi zaman kütüphanede kendisine verilen memuriyet sebebi ile duyduğu sevinci anlatırken, kimi zaman da padişahın tıraş oluşunu şiirine konu olarak seçer.

³⁰ Muhsin Macit, Nedim, Hayatı, Eserleri ve Sanatı, Ankara, 2000, s.19.

³¹ Yahya Kemal, a.g.e., s.4.

³² Kortantamer, “Nedim’in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler”, a.g.e., s.338.

³³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kortantamer, “Nedim’in Manzum Küçük Hikayeleri”, a.g.e., s.391-412.

³⁴ Hasibe Mazioğlu, Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, Ankara, 1992, s.60.

İhsân edüp kerem buyurup himmet eyleyüp
Lûtf etdi bendesine kütüb-hâne hidmetin
Kt.1/4 – s.125

Cemâl-i bâ-kemâlin buldu revnak nûr u behcetle
Tırâş oldun efendim âfiyetler izz ü devletle
Şükürler kim yine buldun kemâl icrâ-yı sünnetle
Tırâş oldun efendim âfiyetler izz ü devletle
Mt.39/1 - s.263

Bazen de bir evinin bile olmayışından dolayı hissettiği üzüntü ona şiir yazdırır.

Efsûs Nedîm-i zâr u mihnet-dîde
Düşmüş vatanında gurbet-i câvîde
Sad hayf o gûne tâze-mazmûn-ı hüner
Bir beyte henüz olamamış küncîde
R.11 - s.370

“Nedim’in şiirlerinde değişik ve çok çeşitli kesimlerden tiplerle karşılaşmak mümkündür: Hükümdar, şehzâdeler, Vezir-i azam, vezirler, yüksek memurlar, halktan çeşitli kişiler ve elbette en büyük yeri alan İstanbul güzelleri ile Nedim’in kendisi.”³⁵ Nedîm, dönemin yaşanmış olaylarını anlattığı gibi, kişilerini de gözlerimizin önünde canlandırır gibi tasvir eder. Kişilerin sosyal tabakadaki duruşu, önemi, kılık-kıyafeti beyitlerde kolaylıkla sezilir. Nedîm’in kişi kadrosu çok geniştir. Çünkü onun Dîvânı’nda canlandığı âlem çok büyüktür. Sanat ve eğlence ortamında karşısına çıkan herkesi, kendi hayal dünyasından ilham alarak süsler ve şiirlerine yerleştirir. O daha çok gönlünü yakan güzeller ve onların giyimi ile ilgilenir. “XVIII.yy’ın ilk yarısında, özellikle Lale Devri’nde, varlıklı hanımlar mesire yerlerinde renkli feraceleri ve yaşmaklarıyla boy gösterirler.”³⁶ Bu nedenle Nedîm, sevgiliyi sunarken onu yaşmağı ile bir bütün hâlinde işler. Ama zaman zaman yaşmağını açan dilber, âşık Nedîm’in aklını başından alır.

Nice nişanlayabilsin gözüm o mekkârı
Nikâbını açıcak 'akldan nişan mı kodı
G.148/3 - s.351

³⁵ Kortantamer, “Nedim’in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler”, a.g.e., s.382.

³⁶ Sevgi Gürtuna, “Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı”, Osmanlı (Kültür ve Sanat) Ansiklopedisi, C.9, Ankara, 1999, s.193.

Güzeller renk renk elbiseler giyer ve dolaşmaya çıkarlar. Omuzlara alman şallar, giyilen kürkler, kullanılan kemerler, pabuçlar onları daha da işve ile salındırarak âşğın gönlünü paramparça eder. Dilberler de seyre çıktıklarında bayramlık elbiselerini giyerek kendilerini bir kat daha güzelleştirirler.

Iydiyye câmelerle çıkup seyre dilberân
Uşşâkın etdiler yeniden hâlini yaman
K.24/13 - s.90

“Nedim’de bir bakıma göre her şey an’aneden gelir.”³⁷ Belki de bu yüzden Nedîm, her yönüyle anlattığı Lâle Devri’nin âdet ve geleneklerini de işlemeyi unutmaz. Bayramlarda yapılan Sadâbâd gezileri, bu gezilerde sevgili ile paylaşılan kayık sefalari, havuz kenarında geçirilen zevkli anlar, eğlence meclisleri, meclislerde saz eşliğinde okunan şarkı ve gazeller, güzellerin giyimi, süründükleri itr-ı şâhîler, İstanbul’un camileri, çeşmeleri, hamamları, bahçeleri Nedîm’in Dîvânî’nda dönemin yaşadığı hayatı gösteren önemli ayrıntılardır.

Gelişi ile neşeler getiren bayram günleri, yapılan Sadâbâd gezintileri ile bambaşka bir güzelliğe bürünür. Her köşeden aylar ve güneşler çıkar ve bu görüntü Sadâbâd sefasının ne kadar eşsiz olduğunu açıkça gözler önüne serer.

Iyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Mt.17/1 - s.243

Âşık, dilberle havuz kenarında yaptığı kayık sefasını anlatacak kelime bulamaz.

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
Düşdük bugün o şûh ile zevrakda yan-be-yan
K.24/17 - s.91

Güzel dilber, samur kürküne gül pembe şalını kaplatıp bembeyaz gerdanına da itr-i şâhîler sürünerek nazla bayram gezintisine çıkar.

Kapladup gül-pembe şâli ferve-i semmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
Itr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
Iyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Mt.25/4 - s.251

³⁷ Tanpınar, “Nedim’e Dair Bazı Düşünceler”, a.g.e., s.174.

İstanbul'un camilerinin her biri Allah'ın tecelli ettiği Tûr-ı Sinâ Dağı'na benzemektedir.

Câmi'lerinin her biri bir kûh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır
K.22/9 - s.85

Çeşmeleri insana hayat veren İstanbul'un hamamları da vücuda şifa verir.

Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır
K.22/11 - s.85

Bu bilgilerin ışığında, Damat İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ve Sultan III.Ahmet'in tahttan indirilmesi ile son bulan, Osmanlı'nın da en görkemli dönemini oluşturan Lâle Devri, düşünce, kültür, sanat, eğlence ve mimari alanlarında en büyük yeniliklerin yaşandığı bir dönemdir denilebilir. "Aslında, Lâle Devri'ni Nedim, şu tek mısraıyla nefis bir biçimde özetlemiştir:

Lâlenin tohumunu eksen dolu peymâne gelir"³⁸

Nedîm'in bu başarısı, döneminde açtığı çığır, onun konuşma tarzına olan hâkimiyeti, bununla şiirlerinde sağladığı hareketlilik, söyleyişindeki olgunluk ve güç, Lâle Devri'nin ona sunduğu imkânlar vasıtasıyla bu kadar benzersiz olmuştur. Dolayısıyla Nedîm'in ölümsüzleştirdiği bu dönem, bünyesinde yaşattığı yıllar içinde kendini gösteren yenilikleriyle de Nedîm'i ölümsüzleştirmiştir.

³⁸ Beşir Ayvazoğlu, Güller Kitabı - Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme, İstanbul, 1996, s.139.

B. NEDİM DÎVÂNI'NDA LÂLE DEVRİ SOSYAL HAYATI

Dîvân şiiri, başlangıcından bugüne kadar yüzlerce şair yetiştirmiştir. Bu şairler de bütün birikimlerini, edebî sanatlar yardımıyla dilin inceliklerini kullanarak ortaya koymuşlardır.

Dîvân şiiri için hayattan kopuk ve kendi içine kapalı bir şiir olduğu söylenebilir, aslında her edebiyat, kendi döneminden, kendi kültüründen etkilenir; kendi dönemindeki kültürü, inancı, zevki bünyesine taşır ve sosyal hayatı takip eder.³⁹ Bu nedenle “hiçbir sanatkârın yaşadığı sosyal ve tabii çevrelerin dışında düşünülmesi mümkün olamayacağı gibi bu çevrelerin tesirinde kalmadan bir sanat eserini meydana getirebileceği de tasavvur edilemez.”⁴⁰ Fuat Köprülü, aynı bakış açısıyla Dîvân Edebiyatı ile ilgili şunları söyler:

“Hayatı en gizli, en karışık köşelerine kadar göstermeyen, ruhumuzun hamlelerini anlatmayan, duygularımızı tıpkı hayatta olduğu gibi saf ve derin bir surette duyurmayan, elemelerimizi, felâketlerimizi, ahlakî yararlarımızı açık-açık aksettirmeyen bir edebiyat, hayat ile rabitasız ve sahte bir edebiyattır...”⁴¹

Eski şiirimizde daha çok tasavvuf ve tasavvufun temelini oluşturan yaradılış nazariyesi yer alsa da, bu hayat görüşüne bağlı olan şairler dahi, âlemi Allah'ın tecellisi olarak benimsedikleri için şiirlerinde dünyaya ve dünya sevgisine yer vermişlerdir. Dîvân şairleri içinde, özellikle XVIII.yüzyılda, şiirlerinde hayata ve hayatın güzelliklerine en çok yer veren Nedîm'dir. Nedîm'in muhayyilesinin ilham kaynağı öncelikle hayattır. Onun hayat dolu şiirleri, Nedîm'in devrini ve devrinde yaşanmış olayları en ince ayrıntısına kadar işlediğini ve bu konuda ne kadar başarılı olduğunu açıkça ispat etmektedir. Lâle Devri'nin bu coşkun şairi kadar yaşadığı toplumu yansıtabilen başka bir dîvân şairimiz yoktur diyebiliriz.

³⁹ Dîvân şiiriyle ilgili olumlu bir yorum için bkz. Tanpınar, “Eski Şiir”, a.g.e., s.183-184.

⁴⁰ Mustafa Nejat Sefercioğlu, “Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı”, Türkler Ansiklopedisi, C.11, Ankara, 2002.

⁴¹ Seyit Kemal Karaalioğlu, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1973, s.567.

Nedîm Dîvânı'nda sosyal hayat, bütün zevk ve özellikleriyle, şairin orijinal anlatımıyla ayrıntılı bir biçimde yapılanmıştır. Lâle Devri, bu devrin devlet erkânı, eğlence hayatı, âdet ve gelenekleri, giyim kuşamı, sarayları, köşkleri yani imar faaliyetleri gibi bütün hususiyetleri ile Dîvân'da, Nedîm'in şiirlerinde yerlerini almıştır. Sosyal hayatı aksettiren her beyit, dönemin bir belgesi niteliğinde olup şairin gerçekçiliği ve bireysel hareketliliği ile hayat bulmuştur.

1. PADİŞAH VE ÇEVRESİ

1.1. Hükümdar (Pâdişah, Sultân, Şehenşâh, Hâkân, Şehriyâr, Hünkâr, Husrev, Şeh, Sâhib-kırân, Efendi)

Hükümdar devrin sultanıdır ve övgülerle onun mükemmel niteliklerinden bahsedilir. Beyitlerde sultan, server, şehriyâr, hakan vb. isimlerle anılan hükümdar, sosyal hayatın zirvesinde yer alan kişidir. O, yüce, şanlı, seçkin, cömert, lütfkâr, iyiliksever, güzel ahlaklı, kerem sahibi, adaletli bir hükümdardır. Köşkte bir olgunluk güneşi gibi oturan ve ülkemizin âdeta süsü olan yine O'dur.

Bâ-husus ârâm ede sadrında bir mihr-i kemâl
Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı milk-âra gibi
K.18/14 - s.70

Onun gelişi herkesi ve her yeri şereflendirir. Sultan, ülke sahibidir. Ülkenin huzurunu ve güvenini adaleti ile sağlar. O cana can katan padişahın dünya dönmeye başladığından beri cihana bir eşi daha gelmemiştir. İran'da, Turan'da bir benzeri görülmemiştir.

Bu ma'nî cümlelerin ma'lumudur cümle cihân içre
Ki mislin gelmedi dünyâya bu devr-i zamân içre
Ms.1/3 - s.220

Ey sabâ gördün mü mislin bunca demdir 'âlemin
Püşt-i pâ urmakdasın İrânına Turânına
K.21/2 - s.79

O muzaffer şahlar şahı, denizlerin, karaların hâkimi, yedi ülkenin buyruk sahibidir.

Şehenşâh-ı muzaffer şîr-i ner sultân-ı sa'd-ahter
Hidîv-i bahr u ber ferman-revâ-yı heft kişversin
Ms.1/4 - s.220

Onun kendisi de babası da sultandır. Onun babası da şahlar şahıdır. O, soy bakımından dünya efendisidir, zamanın hakanıdır.

Şehenşâh-ı ibn-i şehenşâh sultân ibn-i sultândır
Ebâ-'an-ced Hudâvend-i cihn hakân-ı devrandır
Ms.1/4 - s.221

Sultan lütf ve adalet sahibidir. Onun devletli ve kutlu varlığı, din ve devlet işlerine düzen verir. Onun ihsanlarıyla keder günleri geçer, gam saatleri sona erer. O olmayınca kargaşa ve huzursuzluk yaşayan dünyanın canı, onun devletli vücudunun sıhhat bulmasıyla yerine gelir.

Sultanın zamanında herkes rahat ve sevinçli olur. O dinin de, devletin de temelini sağlamlaştırır. Çünkü; O dinin sığındığı bir padişah ve din sultanıdır.

Şehriyâr-ı şer'-perver pâdişâh-ı din penâh
Kim erişmez dest-i Husrev dâmen-i derbânına
K.21/20 - s.80

Cihan padişahının Sadâbâd'a gelişi ile verdiği şeref, sevinci artıran bir bayram havası taşır.

Şehriyâr-ı 'âlemin teşrîfi sadr-ı a'zama
Mâye-i ikbâl ola 'ıyd-ı sürûr-efzâ gibi
K.18/54 - s.73

Sadâbâd Köşkü'nde çağlayarak akan ve alkış sesini andıran sular, bu hâliyle sanki adil padişaha dua eder.

Heman alkış sadâsın andırırımı çağlayan sular
Ederlermiş du'âsın pâdişâh-ı ma'lelelkârın
Ms.29/3 - s.255

Nedîm, lütufkâr cihan hükümdarının kutlu gelişi ile gül bahçesini şereflendirmesini ve bu vesile ile yazdığı yeni şarkısının sazlarla okunmasını ister.

Sezâdır kim cihânın pâdişâh-ı mükrümetkârı
Müşerref ede teşrîf-i hümîyûniyle gülzârı
Nedîmin sazlarla okuna bu tâze güftârı
Çırâğın vakti geldi lâlezârın dîdesi Rûşen
Ms.33/5 - s.259

Padişahın sarayı, görülmemiş bir sevinç bahçesidir. Bu sarayın temeli, övünülecek bir şeref ve yüce mevki üzerine kurulmuştur.

Sarây-ı şehriyârî bir 'aceg bâğ-ı meserretidir
Kurulmuşdur esâsı 'izz ü ch-i iftihâr üzre
Kt.82.1 - s.198

Hükümdarın atının nalından çıkan kıvılcım, gökteki zuhalin alnını dağlar.

Şehriyârâ na'l-i esbinden çıkan berk-ı cehan
Dâğ yakmışdır sipihrin cebhe-i keyvânına
Kt.21/32 - s.81

O öyle bir cihan hükümdarıdır ki; İskender⁴², Dârâ⁴³ ve Cem⁴⁴, onun atının önünde, haberciler gibi koşarlar.

⁴² MÖ. 356'da doğmuş olan meşhur Makedonyalı hükümdardır.

⁴³ Şehnâme'nin ünlü kahramanlarından. Keyâniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu pâdişâhı. Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar - Şahıslar Mitolojisi, Ankara, 2000, s.150.

⁴⁴ Cem (Cemşîd), İran mitolojik tarihinde Pişdâdiyan sülalesinden dördüncü pâdişahıdır. Tahmurs'un oğludur. Tökel, , a.g.e., s.125.

Sensin o sultân-ı cihan rahşın önünde her zaman
Mânend-i peyk olur revan İskender ü Dârâ vü Cem
K.12/6 - s.51

Şevketli hünkârım hastalığa yakalanması sebebi ile üzüntü duyan herkes ah çekerek feryat eder.

Aman şevketlü hünkârım bu gamla biz neler çekdik
Gece gündüz işimiz nâle vü âh u figân oldu
Ms.1/1-5 - s.219

Cuma selamlıklarında memduhun devletli, kutlu yüzü görülmeyince gözler kanlı yaşlar döker hâle gelir.

Efendim cum'alarda görmeyüp vech-i hümâyûnun,
Gözümüz kanlu yaş akıtmada çün erguvân oldu
Ms.1/1- s.219

Padişah, bu dünyada kullarını görüp gözetken tek efendi olduğu için Allah'tan onun eksikliğini göstermemesi istenir.

Efendim sen cihanda pâdişâh-ı bende-perversin
Hudâ eksikliğin göstermesin hurşîd-i Enversin
Ms.1/4 - s.220

Böylesine yüce bir şahın kapısına kul olanın mutluluğuna gıpta edilir.

Şehriyâra devlet ü ilbâle reşk olsun ki ol
İntisâb etmiş senin gibi şehin derbânına
K.21/41 - s.82

Padişah, tahtında haşmetle oturur; Hüsrev'ler⁴⁵, Cemşîd'ler de gelip onun kapısında hizmet ederler.

Otursun pâdişâhım haşmet ü devletle taht üzre
Gelüp kılsın derinde Husrev ü Cemşîd hizmetler
Ms.1/2 - s.219

Nedîm, güzelliğinin vasfının hiçbir suretle anlatılamayacağını söyleyerek şevketli padişahı Şerefâbâd'a çağırır.

Vasf-ı hüsn ü behceti bir vech ile sığmaz dile
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü hünkârım hele
Anılmaz hak bu kim ârâyîşi takrîr ile
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü hünkârım hele
Ms.37/1 - s.261

Sâhib-kırân; her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar, kuvvetli komutan anlamındadır. Sultanın görevi ülkesini iyi ve adaletli bir şekilde idare etmektir.

⁴⁵ İran Sasani Pâdişâhı Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev u Şirin mesnevisinin erkek kahramanı. Hüsrev, İran efsânevi hükümdarlarından birisidir. Tökel, a.g.e., s.176.

Sultan, ülkesinin harap olmasını engellemek için mutlak hakimiyetini cesur bir şekilde kullanır. Sâhib-kırân olarak anılan hükümdarların yanlarında dört kılıç bulundurdukları ve memduhun da böyle bir yaradılışa sahip olduğu belirtilir.

Denür sâhib-kırânın çârdır yanında şemşîri
Görüp şehzâdegânı anladım bu râz-ı pinhânı
K.11/6 - s.47

Nedîm, nazım mülkünde de kendisinin sâhib-kırân bir hükümdar olduğunu söyler.

Sana bu 'izz ü câhı veren mülk-i nazmda
Devrinde bir benim gibi sâhib-kırân verir
K.4/55 - s.21

Sevgili de beyitlerde yer alan başka bir padişaktır. Çünkü gönle hâkim olan ve kulun sultanı olan sadece odur. Sevgili daima yüceltilerek anlatılır.

Gûyiyâ bilmez efendim bende-i dîrînesin
Kim Nedîmâ bu mudur deyü sual eyler beni
G.147/14 - s.351

Âşık, gönlünün sultanı olan sevgiliye bayramın gelişi ile beraber ayrılık defterini kapatarak kendisine bir lütufta bulunmasını söyler.

Yok mu bir lûtfun Nedîm-i zârına 'ıyd üstüdür
Defter-i hicrânı sultânım hesâb etmez misin
G.73/6 - s.312

Dövülse de, sövülse de, kovulsa da tüm bunlara rağmen âşık sevgilinin yanında ve ona ait olmayı tercih eder.

Dögülmeğe sögülmeğe kul olmaga bi'llâh
Hep kâ'ilim ammâ ki efendim hep senin olsam
G.83/5 - s.317

Sevgili de aşk ile kendinden geçmiş bir hâlde, kendisi gibi bir çapkının peşinden ayrılmaz duruma gelir. Oysa ona asıl hayran olan âşıktır.

Sen nice tâ bu kadar aşk ile hayrân oldun
Hele ben sana efendim katı pek hayrânım
Ms.23/3 - s.249

Âşık, meclisteki rakiplerin korkusundan efendim dediği sevgilinin başında sabaha kadar gözcülük eder.

Âğyâr korhusundan efendim bilir misin
Meclisde tâ-be-subh nigezbânın olduğum
G.81/4 - s.316

1.2. Resmî ve Gayrı Resmî Görevler ve Görev Sahipleri

1.2.1. Sadrazam (Sadr-ı a'zam), Vezir (Vezîr), Veziriazam(Vezîr-i a'zam)

Sadrazam, Osmanlı İmparatorluğu devrinde hükümet reisi olan kişi; vezir ise her hususta hükümdarlara yardım eden, askerî ve idari yetki sahibi olan en büyük rütbedeki kişidir. Yani sadrazam ve vezirler, padişahın yakınında olan ve dîvânda hazır olarak bulunan görevlilerdir. Beyitlerde, sadrazam ve veziri ifade ederken sadr, âsaf, hidv, destûr, vezîr-i a'zam, vekîl-i saltanat kavramları seçilmiştir.

Hıdîvâ âsafâ Hâtem-nihâdâ servera sadrâ
Ki zâtın gibi âsaf bir dahı gelmez bu dünyâya
Kt.2/1 - s.126

Hükümdarın damatları olan veziriazam Şehit Ali Paşa, İbrahim Paşa ile vezir olan Genç Mehmet Paşa anlatılırken Nizâmü'l-mülk⁴⁶ ve Aristo⁴⁷ ile karşılaştırmalar yapılır.

Dâmâd-ı vâlâ-menkabet destûr-ı Rısto-menzilet
Ya'ni vekîl-i saltanat ol dâver-i vâlâ-himem
K.12/29 - s.53

Bir vezîr olmaz Nizâmü'l-mülkveş derdim eğer
Dergehi açılmasa illâ-yı istisnâ gibi
K.18/25 - s.71

Sadrazam, kendisine dünyanın sığındığı efendidir. O, felek kadar yüce mevkili, eserleri her yere feyz veren bir vezirdir.

Cihan-penâh hidvâ keremverâ sadrâ
Eyâ vezîr-i felek-bârgâh-ı mihr âsâr
K.7/47 - s.34

Ululuk ve yücelik makamının şanlı sadrazamının dîvânı feleğe, kendisi de güneşe benzetilir.

Eyâ ser-mesned-i câh u celâlin sadr-ı zî-şânı
Güneşle çarha benzetdim seninle sadr-ı dîvânı
K.23/16 - s.88

⁴⁶ Hâce Kıvâmüddîn Ebû-Aliyy Hasan-ibn-i Aliyy. İran Selçuklularından Melikşâh'ın veziridir. Abdülbâki Gölpınarlı, Nedîm Divanı, İstanbul, 1972, s.422.

⁴⁷ Milattan önce 384 yılında Makedonya şehirlerinden biri olan Selanik yakınlarındaki Stageira kasabasında doğan ve Milattan önce 321 (bazı rivayetlere göre 322) yılında ölen ünlü Yunanlı filozof . Tökel, a.g.e., s.41.

Nedîm, kasidesini iyiliksever sadrazamı övmek için yazdığını belirterek onun, makamı felek kadar yüce olan padişahın seçkin damadı olmasının yanı sıra Âsaf'a⁴⁸ benzeyen uğurlu yüzlü bir sadrazam olduğunu söyler.

Dâmâd-ı güzîn-i şeh-i zî-şân-ı felek-câh
Fahrü'l-vüzerâ âsaf-ı ferhunde-likâdır
K.22/17 - s.86

Sadrazam, felek kadar yüce, saltanat kadar yüce mevki sahibi olan ve zâtı, lütuf ve cömertlik kelimelerindeki manaya benzeyen bir vezirdir.

Âsafâ sadr-ı felek-kadrâ hümâyün-mesnedâ
Ey ki zâtın lafz-ı lûtf u cûdda ma'nâ gibi
K.18/28 - s.71

Memduh, İslam Halifesi olan padişahın biricik ve seçkin damadıdır, büyük yüce ve temiz soylu bir vezirdir.

Yegâne sıhr-ı güzîn-i halîfetü'l-islâm
Vezîr-i a'zam u Ekrem müşîr-i pâk-tebâr
K.7/38 - s.33

Değeri felek kadar yüce, makamı cihan kadar büyük olan sadrazamın sarayının kapı perdesini, mutluluk ve şeref adlı perdeciler açar.

Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır
K.22/26 - s.86

Nedîm, Allah'tan muhterem sadrazamın her gününü bayram gibi etmesini diler. Kendisi için de onun vasfına şeker saçıcı olmayı yani onun vasıflarını tatlı tatlı anlatmayı ister.

Ey sadr-ı muhterem ede Hak ıyd her günün
Vasfında ola böyle nedîma şeker-feşân
K.24/19 - s.91

Sadrazam bir iyilik güneşidir ve onun feyziyle, lütfuyla herkes doyar.

Ol âftâb-ı mekârimsin âsafa sen kim
Umûm-ı feyzin ile sîrdir kibâr u sığâr
K.7/64 - s.5

Özellikle de Nedîm, şanlı sadrazamın lütuflarına, iyiliklerine ve cömertliklerine doymuş durumdadır.

⁴⁸ Süleyman Peygamber'in veziridir. Pek tedbirli sayıldığı için vezirlere Âsaf denmesi âdet olmuştur. Gölpınarlı, a.g.e., s.404.

Ez-cümle Nedîmâ kulun ey âsaf-ı zî-şân
Müstağrak-ı lûtf u kerem ü cûd u 'atâdır
K.22/32 - s.87

Bu sebeplerle Nedîm de büyük sadrazamın mutluluğunun daima artırılması, sıhhatinin her zaman iyi olması için Allah'a dua eder.

1.2.2. Asker (Serdâr, Ser-asker, Sipeh-sâlâr, Sipeh-dâr, Cünd, Ceys, Sipâh, Sipâhî, Sipah-endâz, Kapûdân)

Askerlikle⁴⁹ ilgili anlatımlar dîvânda serdâr, ser-asker, sipeh-sâlâr, sipeh-dâr, cünd, ceys, sipâh, sipâhî, sipah-endâz, kapûdân gibi kavramlarla karşılanmaktadır. Serdar, “harp halinde bulunan ordunun kumandanına verilen ünvanıdır. Bunun yerine “Serasker” de denilirdi. Eskiden padişahlar tarafından götürülen bu vazife sonradan kubbe vezirlerine verilmeye başlanmıştır. Yeniçeri ocağının lağvından sonra da askerden yetişen kumandanlara verilmiştir.”⁵⁰ Sipehsâlâr, ser-asker, askerin en büyük amiri anlamında kullanılmaktadır. Sipâhi, “Osmanlı askerlik teşkilatında “Timar” namıyla öşür ve rüsumunu aldıkları araziye mukabil harp zamanlarında kendi hayvanları ve kanunen götürmiye mecbur oldukları cebelûleri ile birlikte sefere iştirak eden bir sınıf süvari askerine verilen addır.”⁵¹

Askerlerin coşku ile yaptığı saldırılar ortalığı yerle bir eder, bu saldırılara Kaf Dağları⁵² bile dayanamaz. Nedîm, düşman karşısında korkusuzca varlık gösteren bu askerleri, hamlelerinin etkisi sebebi ile aslana benzeterek anlatır.

Zûr-ı bâzû-yı celâdet kuvvet-i kalb-i zafer
Kâflar tâkat getirmez hamle-i şîrânına
K.21/21 - s.81

Askerler öylesine güçlüdür ki, o Kistrâ'lar⁵³ kadar şanlı olan yüce kumandan, bir askerini bile, zaptetmek üzere, Taberistan⁵⁴ ülkesi üzerine göndermeyi fazla

⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin askerî yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapısı”, Türkler Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 2002, s.107-121.

⁵⁰ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1983, s.178.

⁵¹ Pakalın, a.g.e., s.230.

⁵² Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir.

⁵³ Pâdişahlar pâdişâhî, büyük pâdişah mânalarına gelen husrev kelimesinin Arabçalaşmış şekli olup Nûşîrevân'ın lâkabıdır. Sonradan bütün İran şahlarına Kistrâ denmesi âdet olmuştur. Gölpınarlı, a.g.e., s.419.

⁵⁴ Taber Taberistan vilâyetidir ki, İran'da Mâzederân ismiyle meşhur bir memlekettir. Şevket Kutkan, Nedîm Divanı'ndan Seçmeler, Ankara, 1992, s.250.

bulur. Bir asker bile zelzele etkisi oluşturmak için yeterlidir. Askerlerin en aslanlarından kurulu orduya, tüm ülkeler, devletler hep boyun eğer.

Ol sipeh-sâlâr-ı Kirsî-şan ki istiksâr eder
Bir sipâhî bendesin taht-ı Sipâhân üstüne
K.3/29 - s.15

Sen otur ikbâl ile taht-ı şehenşâhîde şâd
Mülkler olsun müsahhar 'askerin şîrânına
K.21/76 - s.84

Zaman zaman, devletin kalbi olan sultana da erkek aslan diyerek hitap edilmiş ve onun yeni fetih ve zafer müjdesinin gecikmesine üzülmemesi söylenmiştir. Şehzadelerin de sultandan sonra ikinci uğurlu, devletli ve talihli zatlar oldukları, babalarına benzerlikleri dolayısıyla onların ise birer erkek aslan yavrusu oldukları belirtilmiştir. Bu aslan benzetmesiyle onların da bu korkusuz savaşçı yönleri ön palan çıkarılmıştır.

Nev müjde-i feth ü zafer birkaç gün eğlendiyse ger
Hiç vermesin ey şîr-i ner ta'b-ı hümâyûna elem
K.12/9 - s.52

Şekl ü şemâ'ilde heman gûyâ pederdir bî-güman
Ol Sâni-i sâhib-kıran ol beççe-i şîr-i ücem
K.12/15 - s.52

Memduh için; ayın kapıcı, güneşin micmerdar, Satürn⁵⁵ gezegeninin gece bekçisi, Mirrîh⁵⁶ yıldızının da asker olması uygun görülür.

Mâh hâcib mihr micmerdâr keyvan pâsbân
Cündü behrâm olmak el-hak elyâk u ahrâsıdır
K.38/21 - s.112

Memduhun temiz kalemi, hokka kalesinden irfan arsasına gelen o askerin alemdârıdır.

Hâme-i pâki 'alem-dârıdır ol ceysin kim
Kal'a-ı mihbereden 'arsa-i 'irfâna gelir
K.16/23 - s.64

⁵⁵ Yedinci göğe hâkim olan Zühal yıldızıdır. Ahmaklık, cahillik, korkaklık, çocukluk, kindarlık, yalan, çekiştirme, gam, tembellik, kalın kafalılık ve zarar bu yıldızın özelliklerindedir. Ömer Ferit Kam, Divan Şiirinin Dünyasına Giriş, Ankara, 2003, s.293.

⁵⁶ Beşinci kat göğe hâkimdir. Harbe vekil olan Mirrîh, uğuru en az olan yıldızdır. Tabiatı aşırı derecede sıcak ve kurudur. Sevinç, kahramanlık, hiddet, sefahat, kuvvet, ihanet, gazap, inat, reislik bu zevk ve eğlence yıldızının özelliklerindedir. Kam, a.g.e., s.281.

Sultan, askerleriyle ve korkusuz güçleriyle ülkeler fethederken sevgili de baştan ayağa güzellik ve cazibesi ile, âşıklara acıyan, sevginin değerini bilen bir çapkın, nazlı bir dilber olarak gönüller zapt eder.

Ser-â-pâ hüsn ü ânsın dil-sitansın nâz-perversin
Cüvân-ı mihribansın şûhsun nâzende dil-bersin
Ms.30/1 - s.256

Sevgili de kaşlarına iki kılıç kuşanmış bir güzellik Kahraman'ı⁵⁷ yani sâhib-kırânıdır. Bu hışımlı bakışı karşısında hiçbir âşık kalbini ona açma cesareti gösteremez.

Siyâh kaşları mı yohsa Kahraman-ı cemâl
İki kılıç kuşanup adın ebrûvan mı kodı
G.148/4 - s.352

Kapudan, Osmanlı donanmasının amirallerinden birinin unvanıdır. Nedîm, Kapudan Mustafa Paşa'nın⁵⁸ yaptırmış olduğu çeşme, han, yalı ve Ferah Bâğ'ı için tarih şiiri yazmıştır. Han için yazdığı tarihte onun, ulu bir kapudan olduğunu söyleyerek över.

Vezîr-i pür-himem destûr-ı Ekrem âsaf-ı efham
Kapûdân-ı mu'azzam sıhr-ı hâs-ı âsaf-ı dânâ
K.47/1 - s.179

Bayram töreni için yerini almış olan kapudan, bulunduğu makamın süsü olarak nitelendirilir.

Birisi mesned-ârâ-yı Kapûdânî sa'âdetle
Üçü ol şehriyâr-ı 'âlemin dâmâd-ı zî-şânı
K.11/14 - s.47

O mükerrer kapudan, o kadar cömerttir ki, denizin engin suları bile coşkunluk feyzini onun bu cömertlik yönünden alır.

Kapûdân-ı mükerrer sıhr-ı efham kim semâhatde
Kef-i cûdundan alır feyz-i cûşu lücce-i deryâ
Kt.51/6 - s.185

⁵⁷ İran mitolojisine ait bir hikâyenin kahramanıdır.

⁵⁸ III.Ahmet zamanında kapudanlık görevinde bulunmuş, 1730'da Patrona Halil İsyanı'nda öldürülmüştür.

1.2.3. Perdeci (Perde-dâr, Perde-güşâ)

Perdeci, padişahlarla vezirler ve valilerin resmî dairelerinin kapı perdesi yanında duran ve içeri kimsenin girmesine izin vermeyen görevli olarak çalışan kimseye verilen addır.

Nedîm, memduhun yeni yaptırdığı köşk için yazdığı kasidede, hurilerin saçının o köşkün kapısının süpürgesi, cennet rüzgârının süpürgecisi, mutluluğun da şerefli ve yüce bir mevki olan perdecisi olsun demektedir.

Cârûbu zülf-i havrâ ferrâşî bâd-ı cennet
Derbânı 'izz ü devlet ikbâl perdedârı
K.39/19 - s.11

Bir beyitte perde-güşâ, değeri felek kadar yüce, makamı cihan kadar büyük olan sadrazamın sarayının kapı perdesini gelip gidenlere açan mutluluk ve şeref adlı perdeci olarak ifade edilir.

Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır
K.22/26 - s.86

Memduha perdecilik ay için yapmak bir şereftir.

Hem kaldıra perde mâh-ı tâbân
Kim perde-güşâlık ana şandır
Ms.5/8 - s.230

1.2.4. Kapıcı (Hâcib)

Hâcib, kapıcı anlamındadır. Bir örnekte, sevgilinin baş köşesinde nazlı nazlı oturduğu söylenirken, zavallı Nedîm'e de sevgilinin kapısında kapıcı olması lâyük görülür.

Sen beg gibi sadr üzre otur nâz ile cânâ
Hâcib ola kapında Nedîmâ-yı muhakkar
K.33/17 - s.106

Memduh için ayın kapıcı, güneşin micmerdar, Satürn gezegeninin gece bekçisi, Merih yıldızının da asker olması uygun görülmektedir.

Mâh hâcib mihr micmerdâr keyvan pâsbân
Cündü behrâm olmak el-hak elyâk u ahrâsıdır
K.38/21 - s.112

1.2.5. Dadı (Dâye), Lala (Lâlâ)

Dâye, çocuğa bakan dadı; lala da çocuğun bakım, eğitim ve öğretimiyle görevli olan kişi manasındadır.

Nedîm, bir bakımdan aya bir bakımdan güneşe benzeyen sevgiliye, evde bu kadar yalnız kalmasının yeterli olduğunu, dadısının ve lalasının ona karışmamaları gerektiğini söyler. Ondan bahçeye gelip bülbüllerin sesini dinlemesini, gülleri seyretmesini ister; çünkü sevgili de henüz açılmamış bir goncadır.

Yeter kaldın yeter ey tıfl-ı nâzım hânede tenhâ
Yeter karışmasınlar sana dâye vü lâlâ
Biraz gel bâğa bülbül dinle seyret açıl cânâ
Ki sen dahı henüz açılmamış bir gonca-i tersin
Ms.30/3 - s.256

On beş yaşına yeni girmiş olan çifte benli, gümüş gerdanlı, güneş yüzlü ve âşığın gönlünün neşesi, ömrünün tek varlığı olan sevgili, dadısız gezmeye başlayalı henüz daha bir yıl olmuştur.

Şeh-nişinler ziyneti âgûşlar pîrâyesi
Dahı bir yıldır yanından ayrılalı dâyesi
Sevdiğim gönlüm sürûru 'ömrümün sermâyesi
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli
Ms.42/3 - s.266

Âşık, sevgiliye soğuk yerlerde yattığı için dâyesinin ona kızacağına, yalnız yatıp üşümemesi için onun koynuna gelmesini ve oradan bir daha hiç çıkmamasını söyler.

Sen böyle soğuk yerlerde niçün yatar uyursun
Bi'llahi döğer dur hele dâyen seni görsün
Dahı küçücüksün yalnız yatma üşürsün
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ms.26/2 - s.252

Memduhun dâyesi, mutluluk ve ululuk olarak ifade edilirken, nasibinin ise şeref ve saadet olduğu söylenir.

İkbâl ü şevket dâyesi 'izz ü sa'âdet vâyesi
Mecd ü şeref pîrâyesi nâzende âhû-yı harem
K.12/27 - s.53

Dâye, deniz için; dağ ise lala için benzetilen olur.

Kûh u deryâ iki cânibden der-âgûş eylemiş
Sanki deryâ dâyesi kûhsâr ise lâlâsıdır
K.38/7 - s.111

1.2.6. Defterdar (Derfter-dâr), Tapu Umum Müdürü (Defter-i Hâkânî Emîni)

Defterdar, mali işlerden sorumlu olan memurdur. Dîvânda, Defterdar İzzet Ali Bey⁵⁹ için iki şiir yazılmıştır. O, asalet sahibi insanoğlu, şahın emriyle bir müddet doğrulukla defterdarlığa vekalet etmiştir. Böylece defterdarlık makamı, Ali Bey ile kıymet ve yücelik bulmuştur.

O merdüm-zâde-i sulb-i asâlet emr-i şâhiyle
Vekâlet eyledi sıdk üzre defterdâra bir müddet
K.44/4 - s.121

Defter-i hâkânî emîni; defter-hâne denilen, imparatorluğun bütün arazi kayıtlarını ihtiva eden timâr, hâs, zeâmet, mülk ve vakıf gibi arazi çeşitlerini bildiren ana defterlerin saklandığı yerin en büyük âmiri anlamına gelmektedir. Yani şimdiki tapu umum müdürlüğünü karşılamaktadır.. Nedîm, İstanbul büyüklerinden biri olan Defter-i Hâkânî Emîni Mehmed Efendi'nin köşkü için de bir kaside yazar. Bir beyitte, köşkün etrafında, bugünün Vassâf⁶⁰ değerindeki memduhun nesirdeki ifade kudretinin su gibi akmakta olduğunu anlatan bir çeşmenin var olduğundan bahsedilir.

Bir yana çeşma-sârı etmiş beyâna âgâz
Evsâf-ı tab'-ı sâf-ı vassâf-ı rüzgârı
K.39/11 - s.114

1.2.7. Kethüda (Kethudâ)

Kethüda, büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören kişiye verilen isimdir. Bu kişiler, sadrazamların özel görevli memurları oldukları için devamlı onların yakınında bulunurlar. Veziriazamın ululuk artıran kethüdası Mehmet Kethüda Paşa⁶¹, ağızlarda hep övgü ile yer almaktadır.

Kethudâ-yı şeref-efzâ-yı vezîr-i a'zam
Cümle hep medh ü senâsiyle leb-â-leb efvâh
Kt.43/2 - s.175

⁵⁹ Vezir ve şairdir. Damat Mehmet Paşa'nın oğludur. Defterdarlık ve Sadaret Kaymakamlığı hizmetlerinde bulunmuştur.

⁶⁰ İnşada meşhur bir tarihçidir. 14. yüzyılda yaşamıştır.

⁶¹ Damat İbrahim Paşa'nın damadıdır. 1730'da ölmüştür.

1.2.8. Kaymakam (Kâim-makâm)

Kaymakam, eski idare teşkilâtında kazanın idare âmirine verilen addır, sadrazam vekili olarak beyitlerde yer alır. İbrahim Paşa'nın sadrazamın katına uğur, bereket, itibar ve şan ile kaymakam oluşu sevinç ile dile getirilir.

Verüp meydânın İbrâhîm Pâşâ edhem-i 'azmin
Rikâba yümn ü can u şan ile kâim-makâm oldu
Kt.6/22 - s.134

1.2.9. Kâtip (Kâtib), Mektupçu (Mektûbî)

Kâtip, sarayın harem dairesi yazı işlerini gören kişidir. Cihan padişahı o kadar cömert, güzel ahlaklı bir zattır ki, onun şöyle bir beğenişine mahzar olsaydı, onun kâtibi olmak İbnü'l-'Amîd'in⁶² canına minnet olurdu.

Cânına minnetdir olmak kâtibi İbnü'l-'Amîd
Mahzar olsaydı eğer bir nîm istihsânına
K.21/61 - s.83

Mektûbî, yazı işlerini idare etmekle vazifeli bulunan en büyük memur, özel kalem müdürüdür. Tarih şiiirinin bir beytinde İzzet Ali Bey'in çok gayretli bir çalışma ile çok emek sarf ederek bu görevi yerine getirdiği anlatılır.

Utârid-menkabet bircîs-fitnat Bû 'Alî-tıynet
Cenâb-ı Mîr 'İzzet ya'ni mektûbî bü'l-himmet
K.44/1 - s.121

1.2.10. Şeyhülislam (Şeyhü'l-islâm), Naip (Nâib), Müftü (Müftî)

Şeyhülislam, Osmanlı Devleti zamanında dinî meselelerle dinî mahkemelere bakan en yüksek din adamıdır. Nedîm, ondan ululuk alameti taşıyan şerefli şeyhülislam hazretleri şeklinde övgüyle bahseder.

Cenâb-ı şeyhü'l-islâm-ı şerîf-atvâr-ı sa'd-âsâr
Ki şâkird etmeğe etmez tenezzül Mirzâ Câmî
K.11/20 - s.48

Naip, dinî hükümlere göre hüküm veren şeri mahkemelerin hâkimlerine verilen unvandır. Naiplere son zamanlarında kaygı ve gamın gelmemesi mümkün

⁶² Ebü'l-fazl Muhammed ibni Huseyn. Babası, Sâmânîlerden Nasr oğlu Nûh'un kâtibiydi. Bundan dolayı Horasanlıların âdetince Amîd lâkabını aldı. Âl-i Büveyh'ten Adud'üd-Devle'nin babası Rükneddîn'in baş veziriydi. Edebiyatta, inşa ve kitâbette vesair bilgilerde pek üstün, devlet idaresinde pek mâhirdi. Yirmi dört yıl vezirlikten sonra 970-71 de öldü. Gölpınarlı, a.g.e., s.417.

değildir denerek, memduh için Allah'tan ömrünü uzun eylemesi ve şerefli yaradılışının hiç elem görmemesi istenir.

Âhir ayda gelmemek mümkün değil
Tâ'bına nâ'iblerin endûh u gam
K.35/12 - s.108

Hak Te'âla 'ömrün efzûn eyleyüp
Görmeye ta'b-ı şerîfin hiç elem
K.35/12 - s.109

Bir beyitte de naibin bilgiç ve hoş yaradılışlı şerefli bir zat olduğundan bahsedilir.

Pes ol destûr-ı Zîşân nâib-i hoş-tâb'-ı dânyaya
Buyurdu tâ ki tarh-ı dil-firîbin ede müstesnâ
Kt.7/11 - s.135

Din işlerine bakan müftü, cihan mülkünün süsüdür.

Zîver-i mülk-i cihan belki cihân-ı 'izz ü şân
Müftî-i devr-i zamân 'alleme-i rûy-ı zemîn
Kt.31/9 - s.160

1.2.11. Belediye Memuru (Muhtesib), Amir (Mîr), Bey (Emîr),

Muhtesib, sanat erbabının narhlarına bakmak, kile, arşın ve sair ölçüler ile terazi ve kantarları muayene edip düzgün ölçüler kullanmayan ve satışlarda hile yapanları cezalandırmak vazifesiyle mükellef olan memurdur. Yani inzibat işlerine bakan zaptiye memurudur. Bir beyitte muhtesibin, şeyhi meyhanede fiçının dibinde bulması ve onu usulü ile bağlaması anlatılır.

Pesend muhtesib-i 'asra etdi şeyhi bu gün
Usûl ile fiçının tâ dibine der-çenber
K.13/17 - s.55

Mîr; amir, baş, kumandan, bey anlamlarını ifade etmektedir. Emîr ise bir şehrin başı, beyi anlamındadır. İzzet Ali Bey için yazılmış bir tarih şiirinde, mîr ve endişe ülkesinin beyi denilerek kendisinden bahsedilmektedir.

Mübeccel âyet-i nûr-ı kiyâset mîr 'İzzet kim
Berâberdir kitâba nüsha-i âdâbının harfi
Kt.48/1 - s.181

Emîr-i kişver-i endişe kim hall-i me'ânîde
Eğer bir nokta koysa hâmesi bircisder yekfî
Kt.48/2 - s.181

1.2.12. Alemdar (Alemdâr)

Askerlerin en önünde bayrağı taşıyan kişiye alemdar denilir. Bir beyitte cihanın padişahı, Resûlullah'ın alemdarı olarak anlatılır.

Alem-dâr-ı Resûlullahsın ikbâl ile çünkim
Sana tâbi'dir elbette cihânın pâdişâhânı
K.11/50 - s.50

Alemdar, kaleme benzetilir. Memduhun temiz kalemi, hokka kalesinden irfan arsasına gelen o askerın alemdarıdır.

Hâme-i pâki 'alem-dârıdır ol ceyşin kim
Kal'a-ı mihbereden 'arsa-i 'irfâna gelir
K.16/23 - s.64

Memduhun bahçesinde endamlı selvi, atının yelesi sümbüller saçarak alemdarlık eder.

Olup perçem-i rahşî sünbül-feşân
Alemdârı idi bu serv-i revân
M.1/61 - s.213

1.2.13. Hazinedar (Hazînedâr)

Hazinedar, hazinenin idare ve muhafazasına memur edilen kişidir. Memduhun yeni yaptırdığı köşkün anlatıldığı bir kasidede, bir yanda Cem'in şarap kadehlerinden meydana gelmiş bir tarla sanılacak lâle bahçesinin ve öbür yanda da Cem'in hazinedarı zannedilecek bir gül bahçesinin varlığından söz edilir.

Bir yana lâlezârı keşt-i piyâle-i Cem
Bir yana gülsitânı kânın hazînedârı
K.39/10 - s.114

1.2.14. Postacı (Peyk, Bürîd)

Peyk, haber ve mektup getirip götürme işini yapan hizmetlidir. Padişah, başındaki altın tas (külâh) ile bir peyki andırır.

Gör ki başındaki zer tâs ile andırmaz mı
Peyk-i mevzun-reviş-i pâdişeh-i devrânı
K.20/20 - s.77

Peykin omzundaki keskin bıçağına bin düşman başı feda edilir.

Bin ser-i düşmen fedâ bir peyk-i mevzun-kaddinin
Düş-ı ikbâlindeki gaddâre-i bürrânına
K.21/37 - s.82

Peykin, kara yağız atın ayağına mahmîz vurduğu, böylece bir günde onun hızlı koşan bir at olduğu söylenir.

Yine peyk-i ferâh mahmîz urup şeb-dîz-i akdâma
Ferâz-ı çarha varınca şitâbân oldu bir günde
Kt.33/3 - s.162

Memduhun lütfunu müjdeleyen bürîde, deniz ve karaların mahsulü bahşîş olarak verilse yeterli olmaz.

Pây-müzd olmaz bürîd-i müjde-i eltâfına
Katsalar mahsûl-i bahri hâsıl-ı kân üstüne
K.3/39 - s.16

1.2.15. Gece Bekçisi (Pâsbân)

Pâsbân, gece bekçisi demektir. Pâsbân, “Ramazan geldi mi acaba?” diye soranlara kudümü ile cevap verir.

Pâsban verdi kudûmiyle cevâb eyleyene
Ramazan geldi mi âyâ diyerek istifhâm
K.10/5 - s.43

Memduhun mevki ve büyüklüğünün sağlamlığına, Allah’ın koruması kale duvarı gibidir. Bu nedenle onun ululuk ve talih için pâsbâna ihtiyacı yoktur.

Ne hâcet pâsbâna devlet ü ikbâli kim besdir
Anun hısn-ı celâl ü câhına hıfz-ı Hudâ bârû
Kt.40/3 - s.171

Dilberin beni, gerdanı üzerinde pâsbân olarak görev yapar. Bu hâli ile ben, karabiber tanesine benzetilir.

Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfûr içinde habbe-i fülful müsün nesin
G.74/2 - s.312

1.2.16. Hizmetli (Müstahdem)

Müstahdem, hizmette bulunan kişidir. Memduh, cihanın padişahıdır ve hoşluk, güzellik ile cömertlik onun kapısında müstahdem olmakla övünür.

Sen ol hidîv-ı cihansın ki iftihâr eyler
Kapında olmağ ile lûtf u cîd müstahdem
K.25/29 - s.93

Nedîm, sadrazamın hizmetinde kimler varsa hepsinin mum gibi olması gerektiğini söyler.

Ki ya'ni ben dahı mesrûrum ahabbın sürûriyle
 Çerâğ olsun hemîşe hizmetinde var ise kimler
 K.29/13 - s.101

Memduhun yüksek yaradılışının hizmetinin çokluğu övgü ile dile getirilir.

Nice âsâr-ı 'uzmâyı nice cây-ı dil-ârâyı
 Vüfûr-ı himmet-i tab'-ı bülendî eyledi ihyâ
 Kt.36/10 - s.165

Nedîm, İbrahim Paşa Kütüphanesi'ne kitaplık memuriyetine getirildiği için efendisine teşekkür eder.

İhsân edüp kerem buyurup himmet eyleyüp
 Lûtf etdi bendesine kütüb-hâne hizmetin
 Kt.1/4 - s.12

1.2.17. Harem Ağası (Dâr-üs-saâde Ağası)

Dâr-üs-saâde ağası, harem dairesinde bulunan harem ağasıdır. Dâr-üs-saâde ağası Beşîr Ağa için üç şiir yazılmıştır. Hakanın onun yüce makamını zatıyla ihsan ettiğinden bahsedilir.

Edüp dârü's-sa'âde mansıb-ı âlîsini ihsan
 Nice demdir eder zâtiyle fahr ol mesned-i vâlâ
 Kt.46/9 - s.178

2. EĞLENCE HAYATI

2.1. Meclis (Bezm, Aş ü nûş, İşret)

Bezm⁶³, içki içilen, eğlenilen, toplanıp sohbet edilen yerdir. Sevgili, sâkî, mutrib, gazelhan ve şarap meclisin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bezm için en uygun mevsim bahardır. Güllerin açılışı, baharın gelişini ve dolayısıyla eğlence mevsiminin başladığını müjdeler.

Bezmin en önemli konuğu olan sevgili, yabancı olmadığı ve sıkılmaması söylenerek meclise davet edilir.

Sıkılma bezme gel bîgâne yok da'vetlimiz ancak
Nedîmâ bendeniz var bir dahî sultânımız vardır
G.26/7 - s.286

Şuh güzelin şarap içtiğine şimdiye kadar hiç şahitlik edilmemiştir ama onun bir iki kere sarhoşların meclisinde bulunduğu görülmüştür.

Yalan olmaz o şühun görmedik mey içtiğin ammâ
Bir iki kerrecik hem-bezm-i mestân olduğun gördük
G.58/7 - s.305

Akılları baştan alan dilberin görünmesi mecliste kargaşa meydana getirir.

Âşûb düştü bezme tutuldu o âftâb
Devr-i piyâle fitne-i devr-i kamer midir
G.35/4 - s.291

Şarabın zevki ile yüzü alevlenmiş olan sevgili, bu hâliyle sarhoşlar meclisinin mumu gibi gözükmetedir.

Şarâb-ı âteşînin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestan mısın kâfir
G.41/6 - s.294

Âşık, kendini sevgilinin meclisine mum olmaya bile lâyık görmez. Bunun üzerine içindeki ateşle sevgilinin evini aydınlatan bir meşale (kandil) olmayı diler.

Şem' olmaz isem bezmine bu sûz ile bârî
Dergâhına bir meş'ale-i rûşenin olsam
G.83/2 - s.317

Ama bir yandan da o benzersiz yavrunun meclisine girmiş olmak âşık Nedîm'i başı yukarıda ve neşeli kılar.

⁶³ Dîvân edebiyatında bezm ve bezmin unsurları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Kut, "Divan Edebiyatında Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet", Osmanlı Ansiklopedisi, C.9, Ankara, 1999, s.616-629.

Bugün pek ser-firâz u şâdman gördüm Nedîmâyı
Meger kim meclis-i mahdûm-ı bî-hemtâyâ girmiştir
G.30/6 - s.288

Meclise dâhil olan âşık, bütün gönül sırlarını hep şarapla paylaşır. Çünkü şarap onun meclisteki mahremidir.

Hep anun ile söyleşiriz râz-ı derûnu
Meclisde bizim duhter-i rez mahremimizdir
G.38/3 - s.293

Gümüş bacakları ve billûr pazıları ile sevgili dururken, bezme âşığının sâkîlik etmesi uygun değildir.

Ben mi sâkî olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billûr bâzûlarla sen
G.103/4 - s.327

Sevgilinin âşığa yabancı gibi davranması, meclise yabancıların gelmesinden; o gözlerin işve konusunda üstat olması da yanında fettan yan bakış gibi ustalar ustasının bulunmasındandır. Âşığı çok olan güzellerin cefa etmeye alışmaları da bu nedenle normaldir.

Meclise bîgâneler geldi nice yâd olmasın
Âşık pek çok cefâyâ nice mu'tâd olmasın
Şîve fenninde o gözler nice üstâd olmasın
Gamze-i fettan gibi yanında bir üstâdı var
Ms.20/4 - s.246

Lâle, bahçeye yine yanıp tutuşarak bülbül de keyfe gelip meclise gazel okuyarak gelmiştir. Bu durum, gül bahçesine Çırağan sefası zamanının geldiğini müjdeler.

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Bülbül âteş saçarak bezme gazel-hân geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/1 - s.265

Meclis ve toplantının sürmesi, neşe ve sevincin meclise hizmet etmesi istenir. Her anı bin neşe olan bu mutluluk karşılıksız olduğu için Allah'a şükredilir.

Pâyende ola bu bezm ü nâdi
Hidmetde dura sürûr u şâdi
Her lahzası bin neşâta bâdi
İkbâl ü hubûr u ber-murâdi
Allaha şükür li râyegandır

Ms.5/11 - s.230

Aşk yolunda mihnetle yoldaş olmak, bir devlet, bir saadet gibidir. O özel ve yüksek mecliste esnemek bile içki içmekle aynı değerdedir. Orada hissedilen o görülmemiş zevk, bambaşka bir şeydir. Umutsuzluk mahmurluğuyla arkadaş olmaksı cana minnettir. Âşığı vuslat meclisinden mahrum edenler, ayılmaz zevk sarhoşu olmalı, onun yaralı gönlünün kanını içenler ise zevk ve neşe içinde yaşamalıdır.

Târik-i aşkda pâdâşî-i mihnet sa'âdetdir
O bezm-i hâsda hamyâze-rîz olmak câna minnetdir
Neşât-ı tâze-i hûn-ı ciger bir özge hâletdir
Humâr-ı ye's ile hod hem-ser olmak câna minnetdir
Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun

Ms.4/4 - s.228

Âşık, meclise gidip de gönül sermayesinin hepsini sevgiliye verdiği için kendisini suçlar.

Benimdir suç ki bezme verdim sana can nakdin
Senin yokdur efendim bunda hiç cürm ü günâhın gel

G.77/3 - s.314

Sarhoş, mahmur gözlerinde hâlâ uyku kokusu olan sevgiliye hangi mecliste sohbet ederek sabahladığı sorulur.

ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin⁶⁴
Henüz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar

G.16/3 - s.281

Nedîm, mecliste arzularına bazen boyun eğen, bazen de dik kafalılık eden sevgilinin şarap şişesi mi yoksa gönül şişesini kıran mermer mi olduğunu anlayamamıştır.

Ser-fürû gâhi gehi sahtlik eyler bilmem
Bezmime şîşe mi mînâ-yı dile hâre midir

G.17/4 - s.282

Şarabın kul kul şeklinde çıkardığı ses ve kadehin iniltisi, meclisin saz çalanlarına ve şarkı söyleyenlerine tercih edilir.

Bana sahbâ kul kulün sâgar tanînin gör Nedîm
Dinlemem ben meclisin hânende vü sâzendesin

G.94/5 - s.322

⁶⁴ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Aceb ne bezmde şeb-zinde-dâr-ı sohbet idin" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.258.

Sevgili meclise geldiğinde mutlaka ona sunulacak bir yer vardır. Yer olmasa bile onun başlar üzerinde yeri vardır.

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var

Md.2/2 - s.366

Ateş renkli şarabın keyfi kâfirin yanaklarını alev alev yapmıştır. Bu hâliyle kâfir, sarhoşlar meclisin mumu gibidir.

Şarâb-ı âteşînin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mesran mısın kâfir

G.41/6 - s.294

Meclisteki içki âlemi, o gece tam Nedîm'in istediği gibidir. İçmek onun yaradılışına uygundur. Eğlence de onun için biçilmiş kaftandır. Bu nedenle o asla şarap meclisinden vazgeçemez.

Bedr-i tamâma tek nazarın degmesin felek
Meclisde 'ayş u nûş bu şeb meşrebimcedir

G.13/3 - s.279

Bezm-i şarâbdan geçemem doğrusu Nedîm
İşret tabi'atımca tarab meşrebimcedir

G.13/5 - s.280

Nedîm, sevgilinin meclise bir daha dönüp gelmeyeceğini gittiği zamanki acelesinden anlamıştır.

Bezme bir dahı dönüp gelmek değildi niyetin
Gittiğin vakt anladım 'azm-i şitâbından senin

G.67/4 - s.309

Nedîm, gül yüzlü güzeli meclise çağırır. Yüzüyle gül bahçesini kıskandıran, yakut dudağıyla şekerler saçan hilâl kaşlıdan gelmemek için mazeret göstermemesini ister. Onun gelişi bayramın gelişini müjdelemektedir.

Bezmimiz rûyun ile reşk-i gülistân olsun
Handelerle leb-i la'lin şeker-feşân olsun
İ'tizâr etme Nedîmâ sana kurbân olsun
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim

Ms.24/5 - s.250

İçki sunan güzelin meclise gelmesi âşığın vücuduna can getirir. Yeminler, tövbeler o kadehe kurban edilir. O ayağını sakınarak basmamalıdır, onun için dökülen şarap, kırılan rind şişeleri önemsizdir.

Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
 Ahdler tevbeler ol sâgara kurbân olsun
 Ayağın sakınarak basma aman sultânım
 Dökülen mey kırılan şîşe-i rindân olsun

Ms.35/1 - s.260

Dilbere şarap içmeyecekse de sâkî olarak rindlerin meclisine gelmesi söylenir.

Heman ser-meclis-i rindâna gelmelidir bana maksûd
 Gel ey bîgâne-meşreb bâde içmezsen kadehkâr ol

G.79/4 - s.315

Meclise gelen dilber de, bunun için تنها zamanları seçer ama daha sonra da kendisini bu yaptığı için pişman olarak gösterir.

Bilir bâzârını germ etmenin resmin ne kâfirdir
 Gelir hem bezme tenhâ hem peşîman gösterir kendin

G.97/2 - s.323

Âşık, rakiplerin korkusundan, meclise gelen sevgiliyi korumak için sabaha kadar onun başında gözcülük eder.

Âğyâr korhusundan efendim bilir misin
 Meclisde tâ-be-subh nigezbânın olduğum

G.81/4 - s.316

Nazın, içkinin, kucaklama ve öpmenin olduğu o günde, mecliste tam anlamıyla zevkin tufan olduğu görülür.

Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bûs
 Bu gün meclisde zevkin böyle tûfan olduğun gördük

G.58/5 - s.305

Sevgili meclise gelmese de, gece olunca âşık sevgiliden habersiz onun hayali ile sahaba kadar içki içip keyiflenir.

Sen bî-haber hayâlin ile gûşelerde biz
 Tâ subh olunca her gece 'ayş u dem eyleriz

G.49/2 - s.299

Ama meclis sevgili olmadan âşık için yine de değersizdir. Onsuz meclis baykuşun yuva yeri gibi görünür, meclisteki şarap da uğursuz kuşlar gibi âşığa keder getirir.

Bezm sensiz görünür lânegeh-i bûm gibi
 Bat-ı mey gam getirir tâir-i meş'ûm gibi

G.151/1 - s.353

Çapkın sevgilinin, Nedîm ile beraber Göksu'ya gittiği ve orada yalnız oldukları, içtikleri duyulur.

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik
Tenhâca varup Göksuya 'işret var içinde
G.145/5 - s.350

Zaman, sevgilinin devrinde anlamlı; dünya ise onun lütfuyla mutludur. Gül bahçelerini görenler, oraları Cem'in içki meclisi sanırlar.

Zamân ahdinde hoş-demdir zemin lûtfunda huremdir
Sanırlar meclis-i Cemdir görenler her gülistânı
K.23/25 - s.89

Mecliste daire oluşturulacak şekilde yan yana oturulur. Mecliste bu şekilde oturanlar ve kadehin elden ele dolanışı Nedîm'e bela gibi görünür. Zevk ve eğlence meclislerinin güzelliği, sevgili olmadan bir değer taşımaz.

Mey-i şâdî keder-âlûd-ı 'anâdır sensiz
Tarâb-ı bezm-i safâ dahı hevâdır sensiz
Seyl-i eşkim dahı tûfân-fezâdır sensiz
Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdır sensiz
Mey-i rahşanı değil sâgar-ı gerdâni bile
Ms.8/4 - s.235

Ömrü dert ve sıkıntılarla geçen bağıryanıklar, her an ağlayıp inlemektedirler. Onların bu hâlleri, sanki dert meclisinin yani bu dünyanın neylerle süslenmiş olduğunu düşündürür.

Figân u nâleler etmekte her dem bağıryanıklar
Bu bezm-i mihnete revnak verilmiş sanki neylerle
G.146/2 - s.350

Tilki gibi aldatıcı olan ham sofı, kadehe ikiyüzlülük eder. Fakat onun yaptığı bu zalimliği meclis mezesine fare bile yapmaz.

Zâhid-i rubeh-firîb eyler riyâ sahbâyâ lîk
Etdiği bîdâdı nukl-ı meclise mûş eylemez
G.48/4 - s.298

İstanbul'un her bahçesi ayrı bir güzel çemenistan; her köşesi sefa, bolluk ve neşe dolu bir meclis gibidir.

Her bağıçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her gûşedsı bir meclis-i pür-feyz ü safâdır
K.22/5 - s.85

Seçkin vezirin, baharın ilk ayında meclise gelmiş olması büyük bir sevinç meydana getirir ve bunun için şükredilir.

Hamdü'li'llah yine ikbâl ile destûr-ı güzîn
Geldi bu meclise mânend-i meh-i ferverdîn
K.28/1 - s.98

Memduhun katılarak şeref verdiği meclis, bolluk ve bereket dolu bir meclistir ki; Cem ve Kâvûs⁶⁵ hizmet edenlerinden yol ve usul öğrenmelidir.

Habbezâ meclis-i pür-feyz ki hüddâmından
Cem ü Kâvûs gerek öğrene resm ü âyîn
K.28/9 - s.99

Memduhun bulunduğu meclis hoş sefa bahşeden bir meclistir. Baykara⁶⁶ onun ayakkabılığı önünde alnını yere koysa uygun olur.

Habbezâ bezm-i safâ-bahş ki lâyıkk kılsa
Baykarâ saff-ı ni'alinde anun vaz'-ı cebîn
K.28/10 - s.99

Meclisin çiçek dolu sepeti, renkli şiirlerdir. Dîvânlar ise gülistandan daha renkli ve üstün değerde küp şarabıdır.

Nazm-ı rengindir gül-i rûy-ı sebed bu meclise
Şimdi dîvanlar müraccahdır gülistân üstüne
K.3/5 - s.13

Nedîm, şarap içmemesine, sevgiliyle muhabbet meclisinde bulunmamasına rağmen yine gönül çekici bir şiir yazabilmiştir.

Kande buldun böyle dil-keş nazmı hayrânım Nedîm
Câm-ı mey nûş etmedin hem-bezm-i cânân olmadın
G.68/5 - s.309

Söz yapıcı olan Nedîm'in kaleminin yine şanlı sadrazamın meclisinin gazelcisi olmasına şükredilir.

Bi-hamdi'llah yine kilik-i Nedîmâ-yı sühan-sâzın
Gazel-perdâz-ı bezm-i sadr-ı zî-şân olduğun gördük
G.58/8 - s.305

Nedîm, kaleminin şen şiirlerinin şiirden anlayanların meclislerinde kırmızı lâle tohumu gibi elden ele dolaşmasını ister.

Bezm-i ehl-i tab'da devr eylesin elden ele
Nazm-ı şühun tohm-ı pâk-i lâle-i hamrâ gibi
K.18/10 - s.70

⁶⁵ Keyler soyundan bir pâdişâhtır. Bir rivayete göre de Fir'avn'dır. Gölpınarlı, a.g.e., s.419.

⁶⁶ Timurleng sülâlesinden Mirzâ Mansûr'un oğludur. H.875'te Herat'da hükümdar olmuştur. Âlim, âdil, şâir, olup ulemâ ve şuarâyı seven bir zâttı. Sazlı sözlü meclisleri meşhurdur. Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, İstanbul, 2004, s.133.

Artık savaş zamanı geçmiştir. Savaştan sonra bezme duyulan hasret dile getirilir.

Zamân-ı rezm geçdi şimdi vakt-i bezmdir söylen
Çemen nakş eylesin nakkaşlar püşt-i kemân üzre
K.6/2 - s.27

2.2. Meyhane (Meyhâne, Sahbahâne, İşrethâne, Hâne-i Hammâr)

Meyhane içki içilen, âşığın mest olup derdini, üzüntüsünü, hayatın zorluklarını unuttuğu yerdir. Âşık, burada sevgili ile ilgili hayaller kurar ve bu hayalleri ile kendisine ayrı bir yaşam kaynağı oluşturur.

Meyhane, dışarıdan kasvetli, sıkıntılı bir yer gibi görünür ama içinde bambaşka bir ferahlık ve güzellik vardır.

Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde
G.145/2 - s.350

Gönlün maksadı, niyeti üzüm kızını almaksa, o zaman onu bir kere de gidip meyhanecinin evinde görmek gerekir. Eğer taze bir dalda açılan gül seyredilmişse bir de şarap dolu kadehin sâkînin elinde görülmesi gerekmektedir.

Ey gönül duht-ı rezi almak ise maksûdun
Hele bir kerre de var hâne-i hammârda gör

Tâze şâh üzre açılmış gülü seyr etdin ise
Bir de gel câmı hele dest-i kadehkârda gör
K.75 - s.197

Neşenin, sevincin ruhu irfan meynanesindedir, oraya can katmaktadır. O meyhanenin sâkîleri, insana hayat vermekten başka iman da aşlamaktadırlar.

Şimdi sahbâ-hâne-i 'rfandadır rûh-ı neşât
Can verir muğ-beççeler telkîn-ı îmân üstüne
K.3/4 - s.13

Meyhaneciler piri, fakire itibar edinceye kadar âşık onun dergâhına ne hizmetlerde bulunmuştur.

Ne denlü hidmetimiz geçdi âstânesine
Fakîre pîr-i mugan i'tibâr edinceye dek
G.62/2 - s.306

Yaz mevsimi, bülbüllerin meyhanesini hazırlayınca artık güller onların sarhoş naralarını dinler.

Düzdü fasl-ı sayf 'işret-hânesin bülbüllerin
Dinlesin gül na'ra-i mestânesin bülbüllerin
G.63/1 - s.307

Âşık, ahından ötürü kimsenin kandilinin sönmemesini istemez. Ayrıca kendisi için sunulacak vuslat sabahının karanlık bir vuslat akşamına dönememesini ve canının alanın bu içki meclisinden uzak kalmamasını diler.

Çerâğî kimsenin âhımla bî-nûr olmasın yâ Rab
Benim çün subh-ı vuslat şâm-ı deycûr olmasın yâ Rab
Alan cânım bu 'işret-hânededen dûr olmasın yâ Rab
Çekenler sâgarım hem-vâre mahmûr olmasın yâ Rab
Ms.4/5 - s.228

2.3. Şarap (Şarâb, Mey, Bâde, Sahbâ, Mül, Duhter-i Rez, Çeşm-i Horûs)

Mecliste bulunan temel unsurlardan biri de şaraptır. Şarap rengi dolayısıyla dudağa, yanağa benzetilir. Lezzeti ve sarhoş etme özellikleri ile de beyitlerde yer alır. Gerek içmeden önce, gerek içtikten sonra verdiği keyif bakımından kendisinden bol bol bahsedilir.

Âşığın şarap içmeye ihtiyacı yoktur. Sevgilinin dudağının yakutu, tatlı bir gülüşle onu mecalsiz bir sarhoş hâline getirmeye yeterlidir.

Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir la'l-i lebin
Bir şeker-handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni
G.147/3 - s.350

Allah sevgilinin nazik tenini, sanki şarabın rengini gülün kokusuna karıştırarak yaratmıştır.

Eylemiş gûyâ ki Hak îcâd cism-i nâzükün
Eyleyüp âmîhte bûy-ı güle reng-i müli
G.165/3 - s.360

Mahmur bakışlı, siyah gözlü sevgili âşığın sarhoş ve harap etmiştir. Onun kokusunu alsa şarap dahi sarhoş olur.

Beni kıldı tâ şöyle mest ü haraâb
Ki mest olur işitse bûyum şarâb
M.1/5 - s.209

Âşık, kadehin yaptığı gibi şarap içme bahanesiyle sevgilinin dudağını öpmek ister.

Sâgar gibi bahâne-i nûş-ı şarâb ile
Bûs-ı dehân-ı yâri taleb meşrebimcedir
G.13/4 - s.280

Sevgilinin dudağı öyle bir güldür ki, öpülse şeker sanılır. Onun ağzı da öyle bir goncadır ki koklansa şarap kokar.

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar
G.16/2 - s.281

Şarap rengi dolayısıyla sevgiliye yanak olur.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana
G.2/1 - s.273

Şarabın kul kul şeklinde çıkardığı ses ve kadehin iniltisi, meclisin saz çalanlarına ve şarkı söyleyenlerine tercih edilir.

Bana sahbâ kul kulün sâgar tanînin gör Nedîm
Dinlemem ben meclisin hânende vü sâzendesin
G.94/5 - s.322

İçki, bezmde âşıkların vazgeçilmezidir. Bu nedenle o güzelin “Şarap içer misin?” şeklindeki sorusu onlar için ne zor bir sorudur.

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-aman ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana
G.2/5 - s.273

İçkiye olan meyl karakterden de geldiği için Nedîm, vaize, onun iki yüzlülüğü bırakması ne kadar güçse, kendisinin de şaraba tövbe etmesinin o kadar güç olduğunu söyler.

Seninle terk-i riyâ denli güçdür ey vâ'iz
Şarâba tevbe Nedîm-i günâhkâre göre
G.121/7 - s.336

O şuh güzelin şarap içtiğine şahitlik edilmemiştir ama onun bir iki kere sarhoşların meclisinde bulunduğu görülmüştür.

Yalan olmaz o şuhun görmedik mey içtiğin ammâ
Bir iki kerrecik hem-bezm-i mestân olduğun gördük
G.58/7 - s.305

Sevgiliye de günün birinde şarap içmesi söylenir. Bu şekilde gülmesi, açılması, utanmayı gidermesi öğütlenir.

Sen de bir vakt ola nûş-ı mey-i nâb eyleyesin
Gülesin açılсын ref '-i hicâb eyleyesin
G.99/1 - s.324

Âşık sevgili ile vuslata erince, onunla vakit geçirince daha güzel sözler sarf eder. Sevgili çoktandır Nedîm'e misafir olmamış, onun derdine derman sunmamıştır. Nedîm, bütün bu olumsuzluklara yani şarap içmemesine, sevgilisiyle muhabbet meclisinde bulunmamasına rağmen gönül çekici bir şiir yazmıştır.

Kande buldun böyle dil-keş nazmı hayrânım Nedîm
Câm-ı mey nûş etmedin hem-bezm-i cânân olmadın
G.6875 - s.309

Üzüntü ve neşe rindler için aynıdır. Onlara göre dünyanın hiçbir anlamı yoktur. Zahidler ise hayata iman çerçevesinde bakan, dar kalıplı, sabit fikirli kişilerdir. Onların gözünde aşkın değeri yoktur. Şair, zahide, kendi yerinde olsa o yüce boylu güzeli seyredip kâh kınalı parmağını kâh dudağını emip ünnap tanesi ile şarap içip içmeyeceğini sorar.

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin
G.73/4 - s.312

Ham sofı Sakız⁶⁷ şarabını gizlice çekip; bu sudan başkaları içmesin sakızlıdır demiştir.

Zahid Sakız şarâbını pinhan çeküp demiş
Bîgâne içmesin bu sudan kim sakızlıdır
G.14/3 - s.280

Şarap, talihsizliğin sersemliğini gidermek için kişiye ilaç olmaz. Bu durumda o kişi, zamanın Cemşîd'i bile olsa felek, onun mutluluk kadehini acılaştırır.

Felek câm-ı neşâtın telh eder Cemşîd-ı vakt olsa
'Îlâc olmaz humâr-âlûde-i idbâra meylerle
G.146/3 - s.350

Âşıkların bundan böyle üzümün kızının yani şarabın nazını çekmelerine gerek yoktur, çünkü onlar için meyhaneci çırağının bir dost bakışı yeterlidir.

Bir niğâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
Ba'd-ezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin
G.71/4 - s.311

Şarabın coşkunluğu, meynaheci çırağının niteliği; şarap da kendisi, sevinç de onun özelliği olmuştur.

⁶⁷ Şarabıyla meşhur olan bir adanın ismidir.

Beççe-i muğ cûş-ı mey mâhiyyetin olmuş senin
 Sen mey olmuşsun tarab hâsiyyetin olmuş senin
 G.72/1 - s.311

Âşığa yüz vermeyen sevgili kâfirdir, acımasızdır. Şarabın zevki sevgilinin yüzünü alevlendirmiştir. O bu hâliyle sarhoşlar meclisinin mumu gibi gözükmetedir.

Şarâb-ı âteşînin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
 Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestan mısın kâfir
 G.41/6 - 294

Âşık sevgilisinin derdi ile bezme girer. Onu hayali gözlerinde, sabaha kadar içki içer ve böylece mest olur. Fakat âşığın bu durumundan sevgilinin haberi yoktur. Sevgili olmayınca, neşe şarabının da eğlence meclislerinin çalıp söylemeleri de âşık için değersizdir. Sevgilinin yokluğu, âşığın gözyaşlarının selini, tufanları bile taşıracak hâle getirir. İçki meclisinde oturanların elinde dolaşan içki kadehi de bu hâli ile âşığa bela gibi görünür.

Mey-i şâdî keder-âlûd-ı 'anâdır sensiz
 Tarâb-ı bezm-i safâ dahı hevâdır sensiz
 Seyl-i eşkim dahı tûfân-fezâdır sensiz
 Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdır sensiz
 Mey-i rahşanı değil sâgar-ı gerdâni bile
 Ms.8/4 - s.235

Daha önce şarap içmemek için edilen tövbe, gül mevsiminde âşığa pişmanlık verir.

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
 Zannım budur ki sen de peşîmansın ey gönül
 G.78/2 - s.314

Âşık kendisine sunulan sevgi kadehinden memnundur. O kadehin elinden alınmamasını, şaraba kanmak istediğini söyler.

Kadeh; feyzini yani içine verdiği neşeyi, mahzende bekleyen şarap küpünden alır. Bu hoş içimli şaraba, gerektiğinde sevgili bile hayır diyemez.

Temkînin i'tibârını seyr et ki feyz alır
 Peymâne-i şarâb hûm-ı âramîdeden
 G.96/4 - s.323

Bize geldikde inkâr eyleme ıkrârını zâlim
 Demişsin yok demezdim bâde-i şîrin-güvâr olsa
 G.117/4 - s.334

Şarabın testide, kadehte duruşuna doymak mümkün değildir. Bu nedenle onun mahzeni olma arzusu söz konusudur.

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârî
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam
G.83/4 - s.317

Sevgilinin meclise gelişi âşığın aklını başına getirir. Şarap kadehine içmemek için verilen sözler, tüm tövbeler feda edilir. Sevgilinin edalı yürüyüşü, dökülen şaraptan, kırılan şarap şişelerinden kıymetlidir.

Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
Ahdler tevbeler ol sâgara kurbân olsun
Ayağın sakınarak basma aman sultânım
Dökülen mey kırılan şişe-i rindân olsun
Ms.35/1 - s.260

Mecliste, kadehler ve kadehteki parlak şarap sıra sıra sunulur. Sevgili elinde şarap kadehi olmadan, gurur şarabıyla naz sarhoşu olmuştur. Çünkü gözleri fattanlık ve mahmurluk uykusundadır. Âşığa tesir eden, onu şaşırtan, onun gözüne dünyayı karanlık eden de şarap değil, sevgilinin o mahmur gözleridir. Bu nedenle âşığın bu hâli için şaraba bahane bulunmamalıdır.

Sâkî nigehein tamâm kâr etdi bana
Hayretle cihan yüzünü târ etdi bana
Sahbâya bahâne bulma va'llah bi'llah
N'itdiyse o çeşm-i pür-humâr etdi bana
R.1/1 - s.369

Nedîm, neşesini henüz görmeden şarabın mahmurluğunu, baş ağrısını çekmektedir. Sabrını, gönlünü yitirmiş olan bir zavallıyı ondan dada iyi bilen birisi olamaz.

Henüz neş'esini görmeden humâr çeker
Nedîm-i dil-şode-i bî-karârı benden sor
G.33/5 - s.290

Körkütük sarhoşu baştan atmak ve unutmak için yine şarap gibi coşma vakti gelmiştir.

Bir siyeh-mesti ser-endahte etmek dilerim
Bâdeveş geldi Nedîmâ yine vakt-i cûşum
G.84/6 - s.318

Âşıklar içkiyi üzümün kızı olarak görürler. Nedîm de onu gül yüzlü güzele oyun yapmakla suçlar.

Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çehreye ey duht-ı 'ineb reng midir
G.28/4 - s.287

İçi şarapla dolu olan kadeh, gül renkli kadeh olarak anlatılır. Şarabı gizleyen küpler, onu muhafaza etse de aslında bunu kadehler için yapar.

Senindir 'âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar
G.19/6 - s.283

Gönül de sevgi şarabıyla kendinden geçer.

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zaman gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek
G.61/2 - s.306

Hasret denizi bir kadeh kayığı ile geçilmez. İçki sunan güzel, ancak bir iki çektirdikten sonra bunu anlayabilir.

Şundan bir iki çekdirigörsün bize sâkî
Bî-zevrek-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret
G.12/2 - s.279

Güzel dilderin yan bakışı ta kemer yerine kadar uykuya, gözleri ise ta yakasına kadar şaraba bulaşmıştır.

Tâ kemergâhına dek gamzesi hâb-âlûde
Tâ girîbânına dek çeşmi şarâb-âlûde
G.120/1 - s.335

Lâle, kadehe benzetilen olur. Kâfir sevgilinin sunduğu bir kadeh şarabın içinde ateş parladığı görülür.

O kâfir-beççe bir peymâne sundu kim alup
Derûn-ı lâleden âteş fûrûzân olduğun gördük
G.58/4- s.304

Şarabın verdiği keyif, âşığın elinin altında bulunan bir çeşme gibidir.

Neşve-i mey dâmen-i destimde bir ser-çeşmedir
Câm-ı Cem bir lâle-i hod-rûsudur kûhsârımın
G.69/2 - s.310

İçki sunanlar, gül renkli şarabı kadeh atına eğer örtüsü yapıncaya kadar bolluk bereket yiğidi seyre çıkmaz.

Şeh-levend-i feyz çıkmaz seyre tâ kim sâkiyâ
Bâde-i gül-rengi rahş-ı câme zin-pûş eylemez
G.48/6 - s.298

Kâfir dilber, babasının matemî süresince şarap içmez ve kızılık sürünmez.

Kâfir kızı tükenmedi mi mâtem-i peder
Sâgar çeküp kızılca sürünmez misin dahi
G.156/4 - s.356

Âşık, nazlı selviye sürme, rastık çekebileceğini ve şarap da içebileceğini ama artık boy atıp uzamaması gerektiğini söyler.

Geh sürme gâh vesme vü gâhî piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti
G.153/3 - s.354

Âşık sâkîden kendisini çok sarhoş etmesini ister. Çünkü ancak bu şekilde gece içki meclislerini basan bekçinin korkusunu, şarabın verdiği neşe zannedebilecektir.

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâki dilde
Neş'e-i mey sayam endûhunu bîm-i asesin
G.70/6 - s.310

Âşık, gönlünün de sevgi şarabıyla kendisinden geçmesi taraftarıdır. Çünkü öyle bir zaman olacaktır ki böylelikle gönlünün de aklı başına gelecektir.

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zaman gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek
G.61/2 - s.306

Gözleri zulüm şarabından körkütük sarhoş olmuş olan dilberi görünce, cefadan zevk alan Nedîm, onun sevgilisi olmayı arzular.

Çeşmânı siyeh-mest-i sitem kâküli pür-ham
Ebrûları pür-çin
Benzer ki bu dildâr-ı cefâkâr senindir
Bî-şüphe Nedîmâ
Md.2/5 - s.366

Hasretliğin mezesi, keder; sevinci kınanma; arkadaş ise gözyaşıdır. Gönül kanı da hasretin saf şarabıdır.

Gam nuklu melâmet tarabı girye Nedîmi
Hûn-âbe-i dildir mey-i nâb-ı dem-i hasret
G.12/5 - s.279

Mahmur gözlü güzelin sarhoş bakışı, âşığın içki sersemliğine ilaç olur.

Piyâle çekmeden evvel o çeşm-i mahmûrun
Nigâh-ı mesti 'ilâc-ı humârım oldu bu gün
G.98/2 - s.324

Dudağının öpülmesini, amber renkli taze tüylerinin çıkacağı zamana saklayan sevgilinin, şarabı da akşama saklaması âşık için ne büyük bir incelikdir.

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı 'anber-fâm için saklar
nâzüklük eyler bâdesin ahşam için saklar⁶⁸

G.19/1 - s.282

Nedîm, hoş sindirimli şarabı bırakıncaya kadar Ramazan ayı boyunca bayrama kadar çok sıkıntılar çeker.

Neler çeker ramazân içre 'ıyde dek göresin
Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek

G.62/5 - s.307

Yeni yapılmış şarap ne kadar pişmemiş ve olmamış olsa da Ramazan ayında yaradılışa hoş gelir.

Hoş gelir tab'a husûsa ramazân ayında
Bâve-i nev ne kadar olsa da nâ-puhte vü ham

K.10/41 - s.46

İçki sersemliği giderilinceye ve zamanın gamı çıkarılıncaya kadar çok sıkıntılar çekilir.

Ne çekmişiz hele def '-i humâr edinceye dek
Bu gûne tarh-ı gam-ı rüzgâr edinceye dek

G.62/1 - s.306

Gül bahçesi görülmemişse de, gül koklanmamışsa da, sevgilinin şaraptan kızaran yanağının gül içinde gül, gül bahçesi içinde gül bahçesi olduğu görülür.

Gülistan görmedik gül kokmadık ammâ ruhun meyden
Gül-ender-gül gülistan-der-gülistân olduğun gördük

G.58/6 - s.305

Duyulan Hisar'ın top şenliğidir, yıldırım ve şimşek hücum etti sanılmamalıdır. Dilberden istenen şarabı dolu ile karıştırıp, şarap içen rindlere dolu üzerine dolu sunmasıdır.

Zannetme ki ra'd u berkdir etdi gulû
Top şenliğidir hisârın ey sâkî bu
Âmîhte kıl tekerg ile sahbâyı
Sun rind-i mey-âşâma dolu üzre dolu

R.8 - s.370

⁶⁸ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Aceb nâzüklük eyler bâdesin ahşam için saklar" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.266.

Şarap kabarıp köpüklenmesi ile de beyitlerde konu edilir. Şarabın bu hâli Nedîm'in söz söyleyiş tarzına âşık oluşundandır. Gülün gülmesi de ağzına kadar dolu olan kadehin sarhoşu oluşundandır.

Cûş-ı mey şeydâsıdır keyfiyyet-i güftârımın
Hande-i gül mestidir peymâne-i ser-şârımın
G.69/1 - s.310

Tufan gibi kabaran şarap denizinde kürek çekerken, âşık için “Ne olursa olsun!” şeklindeki naradan daha gönül çekici bir ses olamaz.

Çekerken zevrak-ı sahbâ-yı tûfan-hîzi ey sâkî
Sadâ-yı dil-keş olmaz her çi bâd âbâddan gayri
G.157/2 - s.356

Memduhun yaptırdığı bahçenin suyu, horoz gözü şarap gibi saf; kırmızı gülleri de gelinlerin utanması gibi gönül çekicidir.

Musaffâdır âbı çü çeşm-i harûs
Gül-i âli dil-keş çü şerm-i 'arûs
M.1/27 - s.211

Dîvânlar, gülistandan daha renkli ve üstün değerinde yıllanmış küp şarabıdır. Yani dîvânlar yıllanmış küp şarabına benzeyen, sarhoş edici şiirlerle doludur.

Nazm-ı rengindir gül-i rûy-ı sebed bu meclise
Şimdi dîvanlar müraccahdır gülistân üstüne
K.3/5 - s.13

2.4. Kadeh (Câm, Piyâle Sâgar, Peymâne)

Beyitlerde kadehten şarap ile söz edilir. Kadeh, dudak renginde anlatılır. Dîvânda şarap ve dolayısıyla kadeh önemli bir yer tutar. Bunda Nedîm'in yaradılışının da etkisi büyüktür. Kadeh bazen de lâle olur. Çünkü; renk ve şekil yönüyle lâle kadehe benzemektedir.

Sevgilinin kalbinin şüphe ve riyadan arınmış olması önemlidir. Yeter ki sevgilinin kalbi böyle olsun, elinde tespih yerine şarap kadehi olsa da zararı yoktur.

Sîne sâf olsun heman rayb ü riyâdan zâhidâ
Elde tesbîhe bedel câm olsa da mâni' değil
G.76/2 - s.313

Muğbeçe kadehin yanı sıra âşığ lâl gibi kırmızı olan dudağını da sunar.

Bir câm bir de la'l-i lebin sundu muğ-beçe
Pîr-i mugân olası 'aceb meşrebimcedir
G.13/2 - s.279

O gece, bir afet olan güzelin ısrarıyla dolu dolu içilen birkaç kadehle, neşeler kıvamına gelmiştir.

Bu şeb bir âfetin ibrâmı ile meclisde
Çekilmiş idi bir iki piyâle-i ser-şâr
K.7/22 - s.32

Felek denilen adamın yüzü, cömertlik elindeki kadehin tesiriyle utancından yakut gibi görünür.

Feyz-i eser-i sâgar-ı dest-i kereminden
Şahs-ı felegin çehresi yâkut-nümâdır
K.22/24 - s.86

Nedîm'in gönlü, sadrazamın lütuf ve ihsanı ile sevinç dolmuştur. Bu keyif onun kalbini şarap kadehi gibi oynatır.

Şöyle leb-rîz-i sürûr eyler dil-i pür-cûşu kim
Hâletinden raksa başlar sâgar-ı sahbâ gibi
K.18/49 - s.73

Cem kadehi ile birlikte anılır. Bir beyitte Cem'in kadehi, dağda kendi kendine biten yabanî bir lâleye benzetilir.

Neşve-i mey dâmen-i destimde bir ser-çeşmedir
Câm-ı Cem bir lâle-i hod-rûsudur kûhsârımın
G.69/2 - s.310

Kadehi sunduktan sonra bir öpücük verilmesi de Cem'in Meclisi kurulduktan sonra âdet hâline gelmiştir.

Meclis-i Cem kurulaldan olagelmiş elbet
Câmdan sonra birer bûse verilmek 'âdet
Bâri sen ey nigeş-i hasret edüp bir cür'et
Şunu bir söyleyen olmaz mı kadehkâre 'aceb
Ms.13/2 - s.240

Âşığın aklını başından alan sazın nağmesi ya da sevgilinin elindeki gül renkli kadehtir.

Sâkiyâ hûşum alan zezeme-i çeng midir
Yohsa destindeki peymâne-i gül-reng midir
G.28/1 - s.287

Şarabın her zaman şarap küpü ile başı hoştur ve o kadeh ile dudak dudağadır. Bu hâliyle üzüm kızı yani şarap kötülüklerin anası olsa da önemi yoktur.

Hem-vâre humla hoş başı câm ile leb-be-leb
Ümmü'l-habâyis olsa n'ola duhter-i 'ineb
G.7/1 - s.276

Çapkın sevgilinin sunduğu kadeh reddedilmez. Çünkü sevgiliyle yapılan anlaşma böyledir, ona bu şekilde söz verilmiştir.

O şûhun sunduğu peymâneyi redd etemeziz elbet
Anunla böylece 'ahd etmişiz peymânımız vardır
G.26/2 - s.286

Sâkî güzeli çoktandır gelip âşığın göğsünde misafir olmamış, elindeki kadehle onun derdine derman bulmamıştır.

Çokdan ey sâki gelüp sînemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sâgarla dermân olmadın
G.68/1 - s.309

Cihanın baharı bir yarım sarhoşluk, lâle behçesi de içilmiş bir kadeh farz edilmelidir. Çünkü bu dünyaya gereğinden fazla önem vermek anlamsızdır.

Bir nîm neşve say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâlezârını
G.164/1 - s.360

Gönlünü perişan bir hâlde gören âşık, ona hangi kadehin sarhoşu ve kimin hayranı olduğunu sorar.

Sen ne câmın mestisin bi'llah kimin hayrânısın
Kendin aldırдың gönül n'oldun ne hâl olmuş sana
G.2/6 - s.273

Âşık, gül bahçesinde şarap kadehine benzeyen lâleyi gördüğünde neşelenir. Bu nedenle ona oradan uzaklaşmamasını tembih eder.

Müdâm eyle lâle-i hâtır-güşâ dîr olma gülşenden
Seninle neş'e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın
K.19/7 - s.74

Kırmızı yanaklarındaki taze tüyleri salınca, dilber sakallarının samur kürkünü yanaklarının kırmızı şalı ile kaplatmış olur. Lâle bulamayacak olursa, kendisine eline şarap kadehini alarak sonbaharın tadını çıkarması söylenir.

Sal hatt-ı siyâhkârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın
Ms.28/3 - s.254

Âşık, gönlüne sevgilinin dudağı ile ilgili haberleri iletacaktır ama bundan kadehin haberdar olmasından çekinir.

Sorma peyâm-ı la'lini peymâne duymasın
Ey dil tehâlük etme aman söylerim sana
G.3/2 - s.274

Sevgili dudağının kadehini çekilen sarhoşluğa göre sunarsa, eğlence nasıl olurmuş bunu asıl o zaman talih ve yıldız görmelidir.

Tarab ne gûne olur tâli' u sitâre göre
Sunarsa câm-ı lebin çekdiğim humâre göre
G.121/1 - s.336

Âşık, sevgiliye babasının matemini bitip bitmediğini, hâlâ kadeh çekmemeye ve allık sürünmemeye devam edip etmeyeceğini sorar.

Kâfir kızını tükenmedi mi mâtem-i peder
Sâgar çeküp kızılca sürünmez misin dahı
G.156/4 - s.356

Dilber, şarap içmeyecekse de sâkî olarak rindlerin meclisine davet edilir.

Heman ser-meclis-i rindâna gelmelidir bana maksûd
Gel ey bîgâne-meşreb bâde içmezsen kadehkâr ol
G.79/4 - s.315

Âşık, bir elinde gül, bir elinde kadehle gelen sâkiyi görünce şaşırır. Onun elinden gülü mü, kadehi mi alması gerektiğine karar veremez. Ama gönlünden geçen aslında onu alabilmektir.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni
G.154/4 - s.355

O nazlı selvinin rastık, sürme ve kadeh çekmesine razı olunabilir ama artık ayrılık çektirmesi kabul edilemez.

Geh sürme gâh vesme vü gâhî piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti
G.153/3 - s.354

Âşık, hilâl kaşlı dilberi yanına çağırıp onu saf duru bir şarap kadehi ile güneş yapma hayali kurar. Bunları gerçekleştirmek onun için bayram sevinci ile eştir.

Yeniden eski mahabbetleri tecdîd edelim
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim
Seni bir câm-ı musaffâ ile hurşîd edelim
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim
Ms.24/1 - s.250

Sevgili ve kadeh olmadan gerçekleşecek bir vuslat, mantıksız ve zalimce bir durumdur. Bu nedenle âşık, kendisine bu şekilde vuslat sunan feleğin tepetaklak olmasını diler.

Ola cânâne vü peymâne de el vermeye fırsat
Nedir bu cevrin adı ey sipihr-i dun nigunsâr ol
G.79/6 - s.315

Kadeh dolu dolu üç kere çekildikten sonra, vuslat yalvarmayı ve ısrarı gerektirse de zararı yoktur.

Sen dolu üç def 'acık çek câmı da sonra senin
Vuslatın muhtâc-ı ibrâm olsa da mâni' değil
G.76/7 - s.314

Bir iki gün sabredip de cefa yüküne katlanır ve sabrederse, daha sonra kadeh, ev ve sevgili sadece âşığa ait olacaktır.

Neylersen edüp bir iki gün bâr-ı cefâya
Sabreyle de sonra
Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ⁶⁹

Md.2/3 - s.366

Ramazan boyunca şaraba tövbe edilir. Bayram gelince de âşıklar için keder orucunu açma vakti gelir. Artık kadeh devri ve çimenliği gezme zamanıdır.

Iyd oldu rûze-i gama iftâr vaktidir
Devr-i piyâle geşt-i çemenzâr vaktidir
G.39/1 - s.293

Sazın nağmesi, şarap dolu kadeh gibi âşığın aklını başından alır.

Sâkiyâ hûşum alan zemzeme-i çeng midir
Yohsa destindeki peymâne-i gül-reng midir
G.28/1 - s.287

Âşıkların ölü gönülleri, akan ruh olmazsa sunulan kadehi, can şırası ile doldursalar da içmezler.

Mürde diller sensiz ey ruh-ı revan peymâneyi
Şîre-i cân ile leb-rîz etseler nûş eylemez
G.48/5 - s.298

Nedîm, kendisine sevgi kadehi sunan gönlü ile konuşur. Bu kadehi sunmuşken, lütfedip kanması için biraz zaman vermesini ve kadehi hemen elinden almamasını söyler.

Peymâne-i mahabbeti sundun Nedîme çün
Lûtf eyle câmı bâri biraz kansın ey gönül
G.78/9 - s.315

Âşık, kadeh gibi şarap içme bahanesiyle sevgilinin dudağını öpmek ister.

Sâgar gibi bahâne-i nûş-ı şarâb ile
Bûs-ı dehân-ı yâri taleb meşrebimcedir
G.13/4 - s.280

⁶⁹ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Ey dil tek-ü tenhâ" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.271.

İçki sunan güzelin tatlı dudağının güzelliği ile âşığın akli başından gider. O bu içkisini, acı şarap kadehine değişmez.

Tâ ki çerb-i leb-i şîrînin ile medhûşum
Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değışmem nûşum
G.84/1 - s.317

Dilberin, hattı gelmiş ve zümrüt ile süslenmiş olan lâl renkli dudağı, aşk şarabının sunulduğu bir kadehe benzetilir.

Emdir leb-i hat-âverin ey sâki sun şarâb
Ol câm-ı la'l-fâm-ı zümürüd-nigâr ile
G.138/3 - s.345

Nedîm nazlı selviye, birkaç kadeh çekip utanç şişesini kırmasını, âşıklara karşı soğuk gönlünü biraz da olsa ısıtmasını söyler. Ayrıca dilbere, onu yabancıların elinden alıp bir iki gün de olsa yanında gezdirerek beraberce dostlara caka satmayı teklif eder.

Çeküp bir iki sâgar şişe-i nâmûsu sındırsak
Dil-i serdin biraz 'uşşâka gernetsek ısındırsak
Seni ağıyardan bir iki gün alsak salındırsak
Ne var bir turfa satsak serv-i nâzım biz de yârâne
Ms.38/3 - s.262

Lâleler kadehlerini doldurmak ister; Nedîm de sâkîlik yapan güzelin lütfunun ve ihsanının muhtacı ve isteklisi olduğunu belirtir.

Lâleler sâgarların pür kılmak ister sâkiyâ
Ben dahı muhtâc-ı lûtf u tâlib-i ihsânınam
G.90/5 - s.320

Âşık, gonca ağızlı dilbere bir kadeh çekip, içki sersemliğini gidermesini ve bu hâlde gelerek hayali gibi gözünde dolaşmasını, göğsünün aynasında durmasını söyler. Bunun için bahanesi de hazırdır; hava soğuk olduğundan üşümemesi için koynundan çıkmaması gerektiğini belirtir.

Bir câm çek ey gonce-dehen def '-i humâr et
Çeşmimde hayâlin gibi gel geşt ü güzâr et
Nakşın gibi âyîne-i sînemde karâr et
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ms.26/4 - s.252

Gazelden ve kasideden kafalar yıprandığı için, Nedîm'den biraz da şarap kadehi sunması istenir.

Câm-ı şarâbı gör bize sen şimdilik Nedîm
Fersûdedir dimâğ gazelden kasîdeden
G.96/5 - s.323

Aslında şarap dolu kadeh sâkînin elinde görülmelidir. Taze bir dalda açılan gül nasıl seyrediliyorsa sâkînin elindeki kadehe de gidip öyle bakılmalıdır.

Tâzeşâh üzre açılmış gülü seyr etdin ise
Bir de gel câmî hele dest-i kadeh-kârda gör
Kt.75/2 - s.197

Gül dalını dilbere benzeten âşık, bahar gelir gelmez, eline şarap kadehini alıp bahçeye çıkar ve bu benzerliği doğrular.

Şâh-ı gül teşbîh ederdim sana isbât eyledin
Nev-bahâr ardınca geldin sâgar-ı sahbâ tutup
Kt.79/1 - s.198

Gülün çiğ tanesi ile dolu olduğu sanılmamalıdır. Çünkü; ilkbahar bulutunun içki sunucusu, bülbüllerin kadehini rakı ile doldurmuştur.

Sanma pür-şeb-nem gülü sâki-i ebr-i nev-bahâr
Etdi lebrîz-i 'arak peymânesin bülbüllerin
G.63/4 - s.307

Felek, baht sâkîsini boş bir kadehe döndürdüğü için bir şey sunamaz hâle gelmiştir.

Sâki-i bahtı tehî-sâgar-ı ümmîd etmiş
Bu siyeh kâse değil meşreb-i rindâne göre
G.122/2 - s.336

Nedîm'in çektiği irfan kadehi üzerine, kalem denilen sâkî, Rasih'in⁷⁰ bir matlamı tazmin edince, sanki ona meze sunmuş gibi olur.

Râsihin bu matla'mı tazmîn edüp sâkî-i kilik
Nukl sundu çektiğim sahbâ-yı 'irfân üstüne
K.3/16 - s.14

Nedîm, memduhun yaptırdığı köşkün bahçesindeki lâle bahçesini, Cem'in şarap kadehlerinden meydana gelmiş bir tarlaya benzettir.

Bir yana lâlezârî keşt-i piyâle-i Cem
Bir yana gülsitâni kânın hazînedârı
K.39/10 - s.114

Memduhun bahçesindeki toprağın bitirme gücü, şarap kadehini lâle yaparken bahçenin havası da kebabı gül eder.

Eder câm-ı lâle nemâsı anun
Kebâb-ı gül eyler havâsı anun
M.1/29 - s.211

⁷⁰ Asıl adı Ahmet olan değerli şairlerden biridir. Balıkesirli'dir. 1706'da Tekirdağ'da ölmüştür.

2.5. Bayram (İyd)

Bayram, âşıklara vuslat için sevinç verir. O gün, huzur veren buluşma günü olur. Sevgilinin bir çift sözü ve onun güzelliğine şahit olabilme, âşık için bayram etmek için yeterlidir.

Memduhun teşrifi bayram sevinci oluşturur. Onun mübarek bayramda gelişi sayesinde, İstanbul'un her yanı bayram üstüne bayram olur.

Velîkin bu mübârek ıyd dahı eyleyüp teşrîf
Sıtanbûlun ferahla ıyd-ber-ıyd oldu her yanı
K.11/52 - s.50

Bayram günü insana mutluluk verdiği için, memduh için dua edilirken, onun yüceliğinin ve mutluluğunun devamlı, her gününün bayram güzelliğinde olması istenir.

Her sâ'atın olsun sa'îd ikbâl ü iclâlin medîd
Her bir günüm eyyâm-ı ıyd her bir demin ferhunde dem
K.12/2 - s.51

Nedîm, yüce makamında ve mutluluk içinde bulunan memduhun bayramını kutlar ve onun maddi ve manevi yönlerden yücelmesi için dua eder.

İydın ola ikbâl ü sa'âdetle mübârek
Günden güne ikbâlin ola gün gibi zâhir
K.22/29 - s.87

Memduhun bayramını kutlayan şair, göğün gelip edep ile onun ayağını öpmesini temenni eder.

İydın mübârek olsun ey âsaf-ı cihân
Gelsin edeble pâyinibûs etsin âsmân
K.24/1 - s.89

Cömertlik madeni olan memduhun günlerinin ve gecelerinin huzur içinde geçmesi; her gecesinin Kadir gecesini⁷¹, her gününün de bayram gibi olması istenir.

Gece gündüz geçe âsâyîş ile evkâtın
Her şebın kadr senin her günün olsun bayrâm
K.10/43 - s. 46

Her yıl bayramların geliş sevinci, Sadâbâd'ın meydanını ferahlıkla, sevinçle doldurur. Cihan padişahının oraya gelişi ve gelişi ile şeref verişi sevinçleri artıran bir bayram meydana getirir.

⁷¹ Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının 27. gecesidir.

Tâ ki her sâl eyleye 'ıydın neşât-ı makdemi
Sahn-ı Sa'd-âbâdı leb-rîz ferah me'vâ gibi
K.18/53 - s.73

Şehriyâr-ı 'âlemin teşrîfi Sadr-ı a'zama
Mâye-i ikbâl ola 'ıyd-ı sürûr-efzâ gibi
K.18/54 - s.73

Bayramın gelişi bir sebep olarak öne sürülür ve biçare Nedîm sultanından yani sevgiliden bu vesile ile kendisine lütufta bulunmasını ister. Sevgili, âşıkla azarlama tadında dahi konuşmamaktadır. Bu yüzden Nedîm, sevgiliden ayrılık defterini kapatarak kendisine çifte bayram yaşatmasını ister.

Yok mu bir lûtfun Nedîm-i zârına 'ıyd üstüdür
Defter-i hicrânı sultânım hesâb etmez misin
G.73/6 - s.312

Bayramın ilk günü âdetlerin yerine getirilmesiyle geçerken gecesi de uyku ile tamamlanır.

İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merâsimle geçüp
Gecesi dahı olup maslahat-ı hâb tamâm
K.10/13 - s.44

Sevgili, bayramın ikinci günü vuslata çağrılır. Gelişi gündüz olmasa da olur. Âşık onu akşama kadar bekler.

Pek umar teşrîfini 'ıydın ikinci gün Nedîm
Gündüzün olmazsa ahşâm olsa da mâni' değil
G.76/8 - s.314

Bir beyitte de sevgiliyi bayramın üçüncü günü görme arzusu söz konusudur.

Pek istedi efendimi 'ıydın üçüncü gün
Lûtf eyle gel Nedîmine kurbânın olduğum
G.81/5 - s.316

Âşıkta eski sevgileri tazelemek için hilâl kaşlı sevgiliyi yanına davet eder. Sevgilinin gelişi âşık için bayram sevinci oluşturur.

Yeniden eski mahabbetleri tecdîd edelim
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim
Seni bir câm-ı musaffâ ile hurşîd edelim
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim
Ms.24/1 - s.250

Sadâbâd'ın önemi çok büyüktür. Bayram gelince Sadâbâd gezintisi daha neşeli olur. Birçok ay yüzlü güzel oraya gelir. Oranın her zaman bir başka güzelliği vardır. Bu güzellik Ramazan'da bile inkâr edilemez. Kıymeti önceleri pek fark edilmese de, Sadâbâd sefasının ne olduğu asıl bayram gelince anlaşılır.

Gerçi kim vardır anun her demde başka ziyneti
 Rûze eyyâmında da inkâr olunmaz hâleti
 Şimdi anlanmaz hele bir hoşça kadr ü kıymeti
 Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
 Ms.17/3 - s.243

Bayram gelmiştir, artık gam orucu için iftar vaktidir. Kadehlerin dönme, çimenlik gezilerinin yapılma zamanıdır.

ıyd oldu rûze-i gama iftâr vaktidir
 Devr-i piyâle geşt-i çemenzâr vaktidir
 G.39/1 - s.293

Bayram gelince gül goncası olan sevgilinin güldüğüne ve acılaşmış olan damağın şekeristan olduğuna şahit olunur.

Hele ıyd oldu ol gül-gonca handân olduğun gördük
 Dimâğ-ı telh-kâmın şekeristan olduğun gördük
 G.58/1 - s.304

Güzeller bayramlık elbiselerle gezmeye çıkınca âşıkların hâli bir kere daha yaman olur.

ıydiyye câmelerle çıkup seyre dilberân
 Uşşâkın etdiler yeniden hâlini yaman
 K.24/13 - s.90

Bayramda şeker vermek ise âdettir.

ıyd vaktinde şeker nahşâyîşi mu'tâddır
 Nazmın olsun lezzet-âver kand-i müstesfâ gibi
 K.18/2 - s.69

Ramazân boyunca içkiye hasret kalınmıştır. Nedîm bu hoş sindirimli şarabı bırakıncaya kadar Ramazân ayı içinde bayrama kadar tarifsiz sıkıntılar çekmiştir.

Neler çeker ramazân içre 'ıyde dek göresin
 Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek
 G.62/5 - s.307

Gönül erbablarının ab-ı hayâta (içkiye) kanmalarını sağlamak için mübarek bayramın Hızır⁷² gibi gelmesi arzulanır.

Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sır-âb
 Erişüp Hızır gibi âh mübârek bayrâm
 K.10/12 - s.44

⁷² Rivâyetlere göre âb-ı hayâtı içerek ölmelik sırrına erişen, peygamber veya veli olduğu hususlarında ihtilaf bulunan kutsal bir kişi. Ölmelik sırrına vakıf olduğundan hâlâ yaşadığına ve darda kalanlara yardıma koştuğuna dâir pek çok rivâyetler vardır. Tökel, a.g.e., s.361.

3. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ

3.1. Yiyecekler

3.1.1. Tatlılar

3.1.1.1. Helva (Helvâ)

Lâle Devri yıllarında kış eğlencelerinden biri helva sohbetleridir. Saraylarda ve konaklarda yapılan bu toplantılarda devlet erkânı bulunur. Bir yandan gümüş tepsilerle helvalar sunulurken bir yandan da devrin önemli şairleri şiirleriyle gecelerin neşesini artırır. Okunan bu şiirler karşılığında da şairler sultanın lütfuna mazhar olurlar.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın Kaptan-ı Derya Paşa'nın sarayına helva sohbetine gelmesi münasebetiyle duyulan sevinç büyük bir coşkuyla dile getirilir.

Dâmadına lûtf edüp firâvân
Kıldın anı makdeminle şâdân
Çün oldu bu lûtf-ı hâsa şâyân
Şimden girü necm-i bahtı her ân
Hurşîd-i sipihre hem-'inandır

Ms.577 - s.230

Sadrazamın damadı Kaptan-ı Derya Paşa'nın evine yine aynı münasebetle helva sohbeti için gidişi başka bir beyitte de mutlulukla dile getirilir.

Bu gûne sad şeb-i helvâyâ edesin teşrîf
Hemîşe vefk-ı murâdınca devr ede devrân

K.32/15 - s.105

Sultan Ahmet'in İbrahim Paşa'nın sarayına, helva meclisine teşrifi mutluluk verir.

Meclis-i helvâsına teşrîf edüp ikbâl ile
Lûtfun anun şem'-i ümmîdin dıraşşân eyledi

K.26/36 - s.96

Şevketli sultanın sağlığına kavuşması dolayısıyla Allah'a şükredilir. Artık keder, üzüntü günleri geride kalmıştır. At gezintileri yapma, eğlencelerde ve helva sohbetlerinde bulunma zamanı gelmiştir.

Gidüp el-hamdü'lillah cism-i pâkinden o 'illetler
Zuhûr etdi sa'âdetlerle sıhhatler selâmetler
Bi-hamdi'llah kederler geçdi gayri vaktidir olsun
Binişlerde safâlar zevkler dil-cûy sohbetler

Ms.1/2 - s.219

Helva sohbetlerinde şirin arzular dile getirilerek memdahun her gecesinin şevk ve sevinç ile geçmesi sağlanır.

Âsâfa sen sohbet-i helvâda şîrîn-kâm olup
Her şebın kılsın nice şevk u meserretle güzâr
K.30/16 - s.102

Helva meclisleri o kadar güzel ve neşeli bir şekilde yaşanmaktadır ki Çırağan eğlencelerini kıskandırmaktadır.

Habbezâ hurrem behâr-ı zevk ü şâdi vü tarab
Kim bu helvâ bezmini reşk-i çırâğân eyledi
K.26/3 - s.94

Revan'ın⁷³ fethini hatırlatmak maksadı ile mecliste "helvâ-yı revânî"⁷⁴ yenir.

Tezkîr için feth-i Revan ni'meti şükrün
Meclisde gerek kim gele helvâ-yı revânî
K.27/14 - s.98

Arzu ve isteklerin bir iki gün lâleyi anmadan helva sohbeti ile tatlandırılması istenir.

Lâleyi bir iki gün anmayalım şimdi hele
Kâmlar sohbet-i helvâ ile olsun şîrîn
K.28/7 - s.99

Düşmanların yaza kadar karar edip duramayacakları, ölecekleri bu nedenle onların helvasının yeneceği söylenir.

Düşmenin helvâsı da burnunda kokdu gâlibâ
Zannım oldur kim zamân-ı sayfe dek etmez karâr
K.30/17 - s.102

Dudağı şeker olan sevgilinin hattı helva gecesine benzetilir.

Hattın gelicek 'aşıkına bûse mukarrer
Helvâ gecesidir hatın ey lebleri sükker
K.33/13 - s.106

Helvalara diyecek söz yoktur. Hepsi tatlı, lezizdir ama sevgilinin güzel dudağı yani leb-i dilber bambaşkadır.

Helvâlara söz yok hepsi nâzûk ü şîrîn
Hoş cümlesi ammâ ki efendim leb-i dilber
K.33/14 - s.106

⁷³ Kafkasya'da bulunan Karabağ eyaletinin merkezi olan kasabanın adıdır.

⁷⁴ Revan Kasabası Sultan III.Ahmed zamanında feth olunca gûyâ bu helva icât olunmuş ve muhtelif mânâyâ gelen revân sözüyle belde adı olan Revan ve helva ismi olan revânî sözünden mazmunlar, cinaslar yapılmıştır. Onay, a.g.e., s.410.

3.1.1.2. Şeker (Şekker, Sükker, Kand)

Dîvânda sözü çok edilen diğer yiyecek maddesi de şekerdir. Şeker daha çok sevgilinin dudağına olan yakın ilgisiyle anlatılır.

Sevgilinin dudağı öyle bir güle benzer ki öpülse şeker sanılır. Goncaya benzeyen ağzı ise koklansa şarap kokar.

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar
G.16/2 - s.281

Sevgilinin, âşık dışındakilere merhaba etmesi âşığın hoşuna gitmez, bunu hoş görmez âşık. Sevgilinin o şeker dudaklarını ellerin öpmesi karşısında da sabredemez. Bunlara karşılık sevgiliden eteğinin bir köşesine bir kerecik de olsa yüz sürmek için izin ister.

Merhabâ etdiğin ellerle revâ mı göreyim
Eller emsin o şeker lebleri de ben durayım
Bâri lûtfeyle â zâlim biricik yüz süreyim
Pâyin olmazsa eğer gûşe-i dâmân olsun
Ms.35/2 - s.260

Âşık, şakacı, alaycı ve zalim olan güzelin şekerler saçan dudağının amacının inci göstermek olduğunu gülümsemesinden ve bakışından anlar.

Tebessümle nigâhından hayâl etdim senin zâlim
Bize la'l-i şeker-bârın güher göstermek istermiş
Kt.81 - s.198

Papağan konuşmaya alıştırılırken şekerle beslenir. Bir şiirde, papağanın Nedîm'in çıtır çıtır şeker kıran yani güzel güzel konuşan dudaklarından konuşma öğrendiği anlatılır.

Konsa n'ola nahl-ı kadd-i dil-cûyuma tûtî
Âvihtedir kâkül-i hod-rûyuma tûtî
İmrense 'aceb mi leb-i hoş-gûyuma tûtî
Bakdıkça benim âyîne-i rûyuma tûtî
Meşk-i sühan eyler leb-i şekker-şikenimden

Ms.10/3 - s.237

Yazılan şiirin süzölmüş bir şeker gibi tat vermesi istenirken, bayramda şeker sunmanın da bir âdet olduğu hatırlatılır.

İyd vaktinde şeker bahşâyışı mu'tâddır
Nazmın olsun lezzet-âver kand-i müstesfâ gibi
K.18/2 - s.69

Sevgilinin gül yüzü ile mecliste bulunması gül bahçesinin kıskanmasına sebep olur. Yakut dudağı gülüşleriyle şekerler saçan sevgiliden mazeret göstermeden gelmesi istenir.

Bezmimiz rûyun ile reşk-i gülistân olsun
Handelerle leb-i la'lin şeker-feşân olsun
İ'tizâr etme Nedîmâ sana kurbân olsun
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim
Ms.24/5 - s.250

Vasfının anlatılması mümkün olmayan dilberin tuzlu bakışı, tatlı bir gülüşü, bir hoş edası ve şeker gibi bir konuşması vardır.

Bir pür nemek kirişmesi bir tatlı handesi
Bir şekkerin tekellümü bir hoş edâsı var
G.25/2 - s.286

Dudağı şeker olan sevgilinin hattı helva gecesine benzetilir.

Hattın gelicek 'aşıkına bûse mukarrer
Helvâ gecesidir hatın ey lebleri sükker
K.33/13 - s.106

Nedîm, Allah'tan, muhterem sadrazamın her gününü bayram gibi geçirmesini ve kendisinin de onun vafına şeker saçıcı olmasını yani onun vasıflarını tatlı tatlı anlatmasını diler.

Ey sadr-ı muhterem ede Hak ıyd her günün
Vasfında ola böyle nedîma şeker-feşân
K.24/19 - s.91

Şair, şeker kamışından yapılmış yeni kalemini eline alarak cihanın vezirini överek damağını tatlandırmak ister.

Sonra alup elime ney-şekker-i kilik-i teri
Olayım vaf-ı cihan-dâver ile şîrîn-kâm
K.10/23 - s.45

Sabah, âşğın hasta gönlünün uyumasına hiç müsaade etmez; o tatlı sabah uykusunu hep gözleri bademe benzeyen sevgili için saklar.

Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh gûyâ kim
Şeker-hâbın heman ol gözleri bâdâm için saklar
G.19/3 - s.282

İçki içenlerin uykusunun verdiği zevk, o dilberin dudağının düşüncesindedir. Gönül sahipleri kahveyi gül şekersiz içmezler.

Zevk-bahş-ı hâb-ı nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez
G.48/2 - s.298

Mutribin de neyzen gibi neye üflediği nefes, neyin içinden geçip şekere dönüşerek kand-i musaffâ hâline gelir.

Mutribin feyzini gör la'l-i şeker-hâyında
Ki nefes kand-ı musaffâ oluyor nâyında
G.133/1 - s.343

3.1.1.3. Marmelat (Mürebbâ)

Sultanın sağlığı artık iyidir. Bu nedenle daha fazla toz ve hap ilaçlar kullanmasının gereği kalmamıştır. Padişah da mürebbâlar yemeli, amberli kahveler, nefis şerbetler içmelidir.

Sefûf u hab yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
Mürebbâlar mu'anber kahveler pâkize şerbetler
Ms.1/2 - s.219

Sevgilinin teni aydan yoğrulmuş bir hamur ya da güneş marmeladı, boyu da billûr bir dal olarak anlatılır. Baştan başa bir değer olan sevgili parıltılar saçan bir güzel olarak yine canlar yakar.

Kamer hamîresi yahud güneş mürebbâsı
Bilur şâhı yâhud nühl-i lü'lü-i şehvâr⁷⁵
K.7/7 - s.31

3.1.2. Diğer Yiyecekler

3.1.2.1. Kebap(Kebâb)

Sevgili zalimdir, âşığa yüz vermez. Ellere selam verir, onlarla mey içer. Sevgilinin başkaları ile mey içtiğini görünce âşığın gönlü parçalanır. Gönlün bu parçaları âşığın kirpik oklarının kebab şişine saplanır.

Görüp ellerle mey nûş ettiğin lâyık mıdır zâlim
Ola sîh-i kebâb-ı laht-ı dil her nevk-i müjgânım
G.85/4 - s.318

Sevgili ölene kadar vuslatın mutluluğunu âşığa yaşatmaz. Bu aşk ile yanıp yakılan âşık toprak olunca, onun mezarında biten ot kıyamete kadar kebab kokar.

O ten ki hâk ola aşkın güdâz-ı sûzundan
Biten giyâhı dem-i haşre dek kebâb kokar
G.16/5 - s.281

⁷⁵ Bu mısrada yanlışlık vardır. Doğrusu “Bilûr şâh mı yâ nahl-i lü'lü-i şehvâr” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.38.

Memduhun bahçesindeki toprağın bitirme gücü, şarap kadehini lâle yaparken bahçenin havası da kebapı gül eder.

Eder câm-ı lâle nemâsı anun
Kebâb-ı gül eyler havâsı anun

M.1/29 - s.211

3.1.2.2. Meze (Nukl)

Meze, içki meclislerinde aranan önemli bir unsurdur. Ama sevgili söz konusu olunca meze olarak onun lâl dudağının ünnâbı ve badem gözleri daha makbul olur.

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm
Dil-berin 'unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir

G.36/7 - s.292

Dilberin kınalı parmağı meze, yakut dudağı ise şarap olur.

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin

G.73/4 - s.312

Kadehler içildikten sonra neşeler tam kıvamını bulur ve güneş gibi meclisi aydınlatmaya başlar. Bunun üzerine yapılan şiir sohbetleri âdeta meclisin mezesi olur.

Tamâ neş'eler etdikde mihr gibi tulû'
Miyân-ı meclise nakl oldu sohbet-i eş'âr

K.7/23 - s.32

Kalem denilen sâkî, Rasih'in bir matlânı tazmin edince, çektiği irfan kadehi üzerine Nedîm'e sanki meze sunmuş gibi olur.

Râsihin bu matla'ını tazmîn edüp sâkî-i kilik
Nukl sundu çekdiğim sahbâ-yı 'irfân üstüne

K.3/16 - s.14

Tilki gibi aldatıcı olan ham sofunun kadehe yaptığı iki yüzlülüğü, zalimliği, meclis mezesine fare bile yapmaz.

Zâhid-i rubeh-firîb eyler riyâ sahbâyâ lik
Etdiği bîdâdı nukl-ı meclise mûş eylemez

G.48/4 - s.298

Âşık, hasretliğin mezesinin keder olduğunu söyler. Bunun yanında kınanma, sevinç unsuru; gözyaşı da arkadaşı olur onun.

Gam nuklu melâmet tarabı girye Nedîmi
Hûn-âbe-i dildir mey-i nâb-ı dem-i hasret

G.12/5 - s.279

3.1.2.3. Karabiber (Fülfül)

Baharat çeşidi olarak karabiberden bahsedilir. Dilberin beni, o gerdan üzerinde gece bekçisi olarak görev yapar. Bu hâli ile ben, karabiber tanesine benzetilir.

Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfûr içinde habbe-i fülfül müsün nesin
G.74/2 - s.312

Aktar güzeli ben dolu gerdanını eğerek, sanki bir miktar karabiberi saf kâfur içerisine koyar.

Attâr şûhu gerden-i pür-hâlin eğdirüp
Bir kabza habb-ı fülfülü kâfûr-ı nâbe kor
G.32/4 - s.289

3.1.2.4. Tuz (Nemek)

Âşığın yaralı gönlü merhem kabul etmez. Ona iyi gelecek ilaç, sevgilinin tatlı dudağının tuzudur. Eğer bu ona şifa vermezse onun yaralını gönlünü iyileştirecek başka bir ilaç yapılmasının gereği yoktur.

Merhem-pezîr olmadı zahmım benim Mesîh
Teng oldu cism ü câna bu nüh kubbe-i fesîh
Vermezse ger şifâ şefe-i dil-ber-i melîh
Bihbûd olur mu değme nemekden dil-i cerîh
Etme telef 'ilâcını gel zahmet olmasın
Ms.9/7 - s.236

Kırık dökük sözler söyleyen papağan, sevgilinin o tuzlu dudağına, o güzel sözlerine baktıkça söz söylemez olur, dili tutulur.

Bakdıkça olur tûtî-i eşkeste-zeban lâl
O la'l-i nemek-rîze o güftâr-ı melîha
Kt.49/2 - s.181

Sevgili, mecliste kadehi çekip elindeki bademi almadan önce, tuzlu fıstık gibi olan dudaklarını naz ile sunar.

Nâz ile piste-i nemekin sundu lebleri
Câmı çeküp elindeki bâdâmın almadan
G.104/2 - s.327

Her perçeminde gönül kapıcı bir kıvrım bulunan dilberin tuzlu bakışı, tatlı bir gülüşü ve şekerli bir konuşması vardır.

Bir pür nemek kirişmesi bir tatlı handesi
 Bir şekerin tekellümü bir hoş edâsı var
 G.25/2 - s.286

Gönül yarası ağzına kadar dudak kabartısı ile dolsa da, doktorun yarasına tuz ekmesine yani ona ilaç vermesine yalvarıcı olmaz.

Olmaz niyâz-mend-i nemek-rîz-i tabîb
 Zahm-ı derun leb-â-leb-i teb-hâle olsa da
 G.144/4 - s.349

Ayrılık sıtması sırasında sunulan şarap kadehinin dolaşması, âşığa tatsız ve tuzsuz gelir.

Bî-nemektir leb-i hecrinde bize ey sâkî
 Gerdiş-i sâgar-ı mey lerziş-i mahmûm gibi
 G.151/5 - s.353

3.1.2.5. Badem (Bâdâm)

Badem daha çok sevgilinin gözleri dolayısıyla beyitlerde konu edilir. Sevgilinin gözleri, kendisinden bahsedilmesine sebep olan en önemli güzellik unsunlarından biridir. Şekli bakımından bademi andırır. O, bu badem gözleriyle bakınca güzelliği daha da artar ve âşıkların aklını başından alır.

Âşığın hasta gönlüne uyuması için fırsat vermeyen sabah vakti, onun sabah uykusunu gözleri bademe benzeyen sevgili için saklar.

Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh gûyâ kim
 Şeker-hâbın heman ol gözleri bâdâm için saklar
 G.19/3 - s.282

Âşık için sevgilinin göğüslerinin turunc gibi olması daha önemlidir. Ama onun yanakları gül, gözleri badem gibi olsa da zararı yoktur.

Bana pistanlar turunc olsun heman-dem neyleyim
 Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni' değil
 G.76/4 - s.313

Sevgili, kadehi çekip elindeki bademi almadan önce, tuzlu fıstık gibi olan dudaklarını âşıklara naz ile sunar.

Nâz ile piste-i nemekin sundu lebleri
 Câmı çeküp elindeki bâdâmın almadan
 G.104/2 - s.327

Sevgili söz konusu olunca meze olarak sevgilinin lâl dudağının ünnabı ve badem gözleri daha makbul olur.

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm
Dil-berin 'unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir

G.36/7 - s.292

3.1.2.6. Zeytin (Zeytûn)

Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'de incirin zeytinden önce gelmesi, her tatlının sonunda acı olacağını gösterir.

Olur mefhûm her şîrînin olmak telh encâmı
Kelâm-ı Hakda der-pey gelmesinden tîn zeytûnun

G.64/7 - s.308

Aç gözlü vaiz, açığın verdiği kıvrınma ile iftar vaktinde “ve't-tini ve'z-zeytûn”⁷⁶ suresini okur.

Vâ'iz-i çeşm-i gürisne piç ü tâb-ı cû' ile
Mevsim-i iftârda ve't-tini ve'z-zeytûn okur

G.31/5 - s.289

3.1.2.7. Meyveler (Mîve) [Elma (Sîb), Nar (Enâr, Rummân), Kiraz (Kirâs), Şeftali (Şeftâli), Turunç (Narenc), İncir (Tîn)]

Meyvelerden sevgiliye ait unsurlara yapılan teşbihlerle söz edilir.

Sonbaharda, her taraf bol bol meyvelerle dolup cennet gibi olunca, âşık da sevgiliye vuslat meyvesini ucuzlatıp ucuzlatmayacağını sorar. Ayrıca ondan kendilerine gizlice birer öpücük vermesini rica eder. Böylece bu mevsimin tadını beraberce çıkaracaklardır.

Cennet gibi 'âlem yine her mîve firâvân
Sen mîve-i vaslın dahi etmez misin erzân
Uşşâka birer bûse edüp gizlice ihsân
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın

Ms.28/4 - s.254

Sevgili çapkın ve hoştur ama bunların yanı sıra yalancıdır. Vuslat meyvesinin ham olduğunu söyleyerek Nedîm'i her zaman aldatır. Ama o, ham olsa da buna razıdır.

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim'in 95.suresi olan Tîn Suresi'nin 1.ayetidir. Türkiye Diyanet Vakfı, Kurân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Ankara, 1993, s.596. ; “Tîn'e ve zeytûn'a yemin ile başladığından bu adı almış olan sûrede insanın yüksek değeri, kötü ahlâkın bu değeri düşürdüğü vurgulanır.”, Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, C.10, İstanbul, 1991, s.531.

Şûhsun neyleyim ammâ ki yalan söylersin
Her zamân böyle Nedîmâyı firîb eylersin
Hamdır mîve-i vaslîm sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun

Ms.35/3 - s.260

Padişahın sarayı, görülmemiş bir sevinç bahçesidir. Bu bahçenin her ağacı, yücelik ve mutluluk meyveleriyle doludur. Bu meyveli ağaçların taşlanması pek doğaldır. Çünkü onlardan lütuf ve ihsan meyvesi beklenir.

Sarây-ı şehriyârî bir 'aceb bâğ-ı meserretidir
Kurulmuşdur esâsı 'izz ü câh-i iftihâr üzre

O bâğın her dırahtı mîve-dâr-ı 'izz ü devletdir
Atarlar taşı elbette dıraht-ı mîve-dâr üzre

Kt.82 - s.198

Gonca dudaklı sevgiliyi, nazın gül efsunu terlettiği için çene elması gül suyu kokar.

Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonca-leb gül-âb kokar

G.16/6 - s.281

Sevgilinin çene elmasındaki çukur, gamze değil; Nedîm'in onu güzeller arasından seçiş bakışının parmak izidir.

Çeh değil sîb-i zenahdânında yer kalmış Nedîm
Zahm-i engüş-t-i nigâh-ı intihâbından senin

G.67/6 - s.309

Dilberin çene elmasını bir kere öpen, dünyadaki bütün güzellerin minnetini çeker.

Hûbân-ı cihan bârını âlemde çeker mi
Bir kerre alan bûsemi sîb-i zekanımdan

Ms.10/4 - s.238

Memduhun başarı gücü, sivrisineğe kol kuvveti verecek olsa, bu güçsüz hayvan, Rüstem'in⁷⁷ meşhur öküz başlı ve Gâvser adlı güzünü eline elma gibi alır.

Peşşeye nîrû-yı bâzû verse te'yîdi alır
Deste güz-i gâv-sâr-ı Rüstemi elmâ gibi

K.18/21 - s.71

⁷⁷ Sam'ın torunu ve Zâl'in oğlu olan İran'ın ünlü kahramanlarından. Öküz başlı olan güzünün adı da Gâv-ser'dir.

Âşık, bahçede birkaç nar olsa, dilber de göğsünü açsa ve ben de acaba narlar onun göğüslerine benziyor mu diye dikkatle baksam şeklinde hayaller kurar.

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzere bir baksam
Sen açsan sîneni bâğ içre bir kaç da enâr olsa
G.117/5 - s.334

Nedîm'in yazdığı şiirin her beytinden sanki renkli manalar selsebili akmaktadır. Her mısraı da sanki erimiş nar rengi yakut suyu üzerinde bir köprüdür.

Ma'nî-i rengîne her bir beyti gûyâ selsebîl
Cesr her mısra'ı âb-ı la'l-i rümmân üstüne
K.3/46 - s.16

Sevgilinin gönülleri coşturan lâl dudağı, âşığın nakşettiği bir kiraz tanesi gibidir.

Âşık ki nakş eder dil-i pür-cûşa la'lini
Gûyâ kirâs dânesidir kim şarâba kor
G.32/2 - s.289

Bin naz ile cefa ağacını eğen âşık, onun şeftalisini düşürür ve yanağını almayı başarır.

Eğdim hele bin nâz ile ol nahl-ı cefâyı
Aldım ruhu şeftâlisini tâze düşürdüm
G.86/5 - s.319

Sevgilinin göğüslerinin turunc gibi olması âşık için daha önemlidir. Ama onun yanakları gül, gözleri badem gibi olsa da zararı yoktur.

Bana pistanlar turunc olsun heman-dem neyleyim
Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni' değil
G.76/4 - s.313

Limoni hitayideki⁷⁸ o göğüslere iyi bakılmalıdır. Çünkü; meydanda böyle gösterişli başka bir narenc bulmak söz konusu değildir.

Limonî hitâyîde o pistâna nigâh et
Hiç böyle celî şa'sa'a nârenc bulunmaz
G.46/4 - s.297

Allah kelamın olan Kur'an-ı Kerim'de incirin zeytinden önce gelmesinden, her tatlının sonunun acı olacağı anlaşılır.

Olur mefhûm her şîrînin olmak telh encâmı
Kelâm-ı Hakda der-pey gelmesinden tîn zeytûnun
G.64/7 - s.308

⁷⁸ Hitâ, Türkistan'da bir ülkedir ki güzelleriyle meşhurdur. Burada yapılan bir kumaşa da Hitâyî derler. Gölpınarlı, a.g.e., s.416.

3.2. İçecekler

3.2.1. Şarap (Şarâb, Mey, Bâde, Sahbâ, Mül, Duhter-i Rez, Çeşm-i Horûs)

Âşığa yüz vermeyen sevgili kâfirdir, acımasızdır. Şarabın zevki sevgilinin yüzünü alevlendirmiştir. O bu hâliyle sarhoşlar meclisinin mumu gibi gözükmetedir.

Şarâb-ı âteşinin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestan mısın kâfir
G.41/6 - 294

Kadeh; feyzini yani içine verdiği neşeyi, mahzende bekleyen şarap küpünden alır. Bu hoş içimli şaraba, gerektiğinde sevgili bile hayır diyemez.

Temkînin i'tibârını seyr et ki feyz alır
Peymâne-i şarâb hûm-ı âramîdeden
G.96/4 - s.323

Bize geldikde inkâr eyleme ıkrârını zâlim
Demişsin yok demezdim bâde-i şîrin-güvâr olsa
G.117/4 - s.334

Âşıklar içkiyi üzümün kızı olarak görürler. Nedîm de onu gül yüzlü güzele oyun yapmakla suçlar.

Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çehreye ey duht-ı 'ineb reng midir
G.28/4 - s.287

Âşıkların bundan böyle üzümün kızının yani şarabın nazını çekmelerine gerek yoktur, çünkü onlar için meyhaneci çırağının bir dost bakışı yeterlidir.

Bir nigâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
Ba'd-ezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin
G.71/4 - s.311

Lâle, kadehe benzetilen olur. Kâfir sevgilinin sunduğu bir kadeh şarabın içinde ateş parladığı görülür.

O kâfir-beççe bir peymâne sundu kim alup
Derûn-ı lâleden âteş fîrûzân olduğun gördük
G.58/4- s.304

Âşığın şarap içmeye ihtiyacı yoktur. Sevgilinin dudağının yakutu, tatlı bir gülüşle onu mecalsiz bir sarhoş hâline getirmeye yeterlidir.

Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir la'l-i lebin
Bir şeker-handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni
G.147/3 - s.350

Âşık sâkîden kendisini çok sarhoş etmesini ister. Çünkü ancak bu şekilde gece içki meclislerini basan bekçinin korkusunu, şarabın verdiği neşe zannedebilecektir.

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâki dilde
Neş'e-i mey sayam endûhunu bîm-i asesin
G.70/6 - s.310

Dudağının öpülmesini, amber renkli taze tüylerinin çıkacağı zamana saklayan sevgilinin, şarabı da akşama saklaması âşık için ne büyük bir inceliklidir.

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı 'anber-fâm için saklar
nâzüklük eyler bâdesin ahşam için saklar⁷⁹
G.19/1 - s.282

Şarabın kul kul şeklinde çıkardığı ses ve kadehin iniltisi, meclisin saz çalanlarına ve şarkı söyleyenlerine tercih edilir.

Bana sahbâ kul kulün sâgar tanînin gör Nedîm
Dinlemem ben meclisin hânende vü sâzendesin
G.94/5 - s.322

Şarabın coşkunluğu, meynaheci çırağının niteliği; şarap da kendisi, sevinç de onun özelliği olmuştur.

Beççe-i muğ cûş-ı mey mâhiyyetin olmuş senin
Sen mey olmuşsun tarab hâsiyyetin olmuş senin
G.72/1 - s.311

Şarabın testide, kadehte duruşuna doymak mümkün değildir. Bu nedenle onun mahzeni olma arzusu söz konusudur.

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârî
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam
G.83/4 - s.317

İçi şarapla dolu olan kadeh, gül renkli kadeh olarak anlatılır. Şarabı gizleyen küpler, onu muhafaza etse de aslında bunu kadehler için yapar.

Senindir 'âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar
G.19/6 - s.283

Şarap rengi dolayısıyla sevgiliye yanak olur.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana
G.2/1 - s.273

⁷⁹ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Aceb nâzüklük eyler bâdesin ahşam için saklar" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.266.

İçki, bezimde âşıkların vazgeçilmezidir. Bu nedenle o güzelin “Şarap içer misin?” şeklindeki sorusu onlar için ne zor bir sorudur.

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-aman ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana
G.2/5 - s.273

Nedîm, neşesini henüz görmeden şarabın mahmurluğunu, baş ağrısını çekmektedir. Sabrını, gönlünü yitirmiş olan bir zavallıyı ondan dada iyi bilen birisi olamaz.

Henüz neş'esini görmeden humâr çeker
Nedîm-i dil-şode-i bî-karârı benden sor
G.33/5 - s.290

İçkiye olan meyl karakterden de geldiği için Nedîm, vaize, onun iki yüzlülüğü bırakması ne kadar güçse, kendisinin de şaraba tövbe etmesinin o kadar güç olduğunu söyler.

Seninle terk-i riyâ denli güçdür ey vâ'iz
Şarâba tevbe Nedîm-i günâhkâre göre
G.121/7 - s.336

Sevgiliye de günün birinde şarap içmesi söylenir. Bu şekilde gülmesi, açılması, utanmayı gidermesi öğütlenir.

Sen de bir vakt ola nûş-ı mey-i nâb eyleyesin
Gülesin açılâsın ref '-i hicâb eyleyesin
G.99/1 - s.324

Sevgilinin meclise gelişi âşığın aklını başına getirir. Şarap kadehine içmemek için verilen sözler, tüm tövbeler feda edilir. Sevgilinin edalı yürüyüşü, dökülen şaraptan, kırılan şarap şişelerinden kıymetlidir.

Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
Ahdler tevbeler ol sâgara kurbân olsun
Ayağın sakınarak basma aman sultânım
Dökülen mey kırılan şişe-i rindân olsun
Ms.35/1 - s.260

Gönül de sevgi şarabıyla kendinden geçer.

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zaman gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek
G.61/2 - s.306

Âşık, gönlünün de sevgi şarabıyla kendisinden geçmesi taraftarıdır. Çünkü öyle bir zaman olacaktır ki böylelikle gönlünün de akli başına gelecektir.

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zaman gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek
G.61/2 - s.306

Nedîm, hoş sindirimli şarabı bırakıncaya kadar Ramazan ayı boyunca bayrama kadar çok sıkıntılar çeker.

Neler çeker ramazân içre 'ıyde dek göresin
Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek
G.62/5 - s.307

İçki sersemliği giderilinceye ve zamanın gamı çıkarılıncaya kadar çok sıkıntılar çekilir.

Ne çekmişiz hele def '-i humâr edinceye dek
Bu gûne tarh-ı gam-ı rüzgâr edinceye dek
G.62/1 - s.306

Daha önce şarap içmemek için edilen tövbe, gül mevsiminde âşığa pişmanlık verir.

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşîmansın ey gönül
G.78/2 - s.314

Allah sevgilinin nazik tenini, sanki şarabın rengini gülün kokusuna karıştırarak yaratmıştır.

Eylemiş gûyâ ki Hak îcâd cism-i nâzükün
Eyleyüp âmîhte bûy-ı güle reng-i müli
G.165/3 - s.360

O mahmur bakışlı, siyah gözlü sevgili âşığı sarhoş ve harap etmiştir. Onun kokusunu alsa şarap dahi sarhoş olur.

Beni kıldı tâ şöyle mest ü haraâb
Ki mest olur işitse bûyum şarâb
M.1/5 - s.209

Âşık, kadehin yaptığı gibi şarap içme bahanesiyle sevgilinin dudağını öpmek ister.

Sâgar gibi bahâne-i nûş-ı şarâb ile
Bûs-ı dehân-ı yâri taleb meşrebimcedir
G.13/4 - s.280

Sevgilinin dudağı öyle bir güldür ki, öpülse şeker sanılır. Onun ağzı da öyle bir goncadır ki koklansa şarap kokar.

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar
G.16/2 - s.281

O şuh güzelin şarap içtiğine şahitlik edilmemiştir ama onun bir iki kere sarhoşların meclisinde bulunduğu görülmüştür.

Yalan olmaz o şühun görmedik mey içtiğin ammâ
Bir iki kerrecik hem-bezm-i mestân olduğun gördük

G.58/7 - s.305

Kâfir dilber, babasının matemî süresince şarap içmez ve kızılık sürünmez.

Kâfir kızı tükenmedi mi mâtem-i peder
Sâgar çeküp kızılca sürünmez misin dahı

G.156/4 - s.356

Âşık, nazlı selviye sürme, rastık çekebileceğini ve şarap da içebileceğini ama artık boy atıp uzamaması gerektiğini söyler.

Geh sürme gâh vesme vü gâhî piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti

G.153/3 - s.354

Gözleri zulüm şarabından körkütük sarhoş olmuş olan dilberi görünce, cefadan zevk alan Nedîm, onun sevgilisi olmayı arzular.

Çeşmânı siyeh-mest-i sitem kâküli pür-ham
Ebrûları pür-çin
Benzer ki bu dildâr-ı cefâkâr senindir
Bî-şüphe Nedîmâ

Md.2/5 - s.366

Gül bahçesi görülmemişse de, gül koklanmamışsa da, sevgilinin şaraptan kızaran yanağının gül içinde gül, gül bahçesi içinde gül bahçesi olduğu görülür.

Gülistan görmedik gül kokmadık ammâ ruhun meyden
Gül-ender-gül gülistan-der-gülistân olduğun gördük

G.58/6 - s.305

Şarabın verdiği keyif, âşığın elinin altında bulunan bir çeşme gibidir.

Neşve-i mey dâmen-i destimde bir ser-çeşmedir
Câm-ı Cem bir lâle-i hod-rûsudur kûhsârımın

G.69/2 - s.310

Mahmur gözlü güzelin sarhoş bakışı, âşığın içki sersemliğine ilaç olur.

Piyâle çekmeden evvel o çeşm-i mahmûrun
Nigâh-ı mesti 'ilâc-ı humârım oldu bu gün

G.98/2 - s.324

3.2.2. Şerbet

Âşık her şeye rağmen sevgili ile kavuşacağı günü bekler. Vadedilen bu zamana hasret çekmek, âşık için kendisi acı fakat içimi tatlı bir şerbettir.

Zamân-ı va'd-i tahassürde başkadır 'âlem
O telh şerbet-i şîrin-güvârı benden sor
G.33/4 - s.290

Rahatsızlığından kurtulan ve sağlığına kavuşan hükümdarın toz ve hap hâlinde ilaçlar kullanmasına gerek kalmamıştır. Bundan böyle mürebbâlar yemeli, amberli kahveler, nefis şerbetler içmelidir.

Sefûf u hab yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
Mürebbâlar mu'anber kahveler pâkîze şerbetler
Ms.1/2 - s.219

Memduhun çeşmesi, susamışlara şerbet-i kand-i nebât (şeker şerbeti) bahş etmektedir.

Habbezâ ser-çeşme-i dil-cû ki bahş etmektedir
Lûlesi leb-teşnegâna şerbet-i kand-i nebât
Kt.17/8 - s.145

Bir beyitte de, sevgilinin kırmızı dudağı şerbete benzetilen olur. Lâl dudak, âşık için hayat verici bir özellik taşır.

Memduhun cömertliği, hediye ve lütufları umutsuzluktan muzdarip olanlara dinar şerbeti olur.

Alîl-i mihnete cûd u sehâsı habb-ı zeheb
Marîz-i ye'se 'atâyâsı şerbet-i dinâr
K.7/39 - s.33

3.2.3. Kahve

XVI.yüzyıldan itibaren Türk kültürüne giren kahve içme alışkanlığı, yaklaşık olarak V.yüzyıla kadar geri gitmektedir. “Eğlence meclislerinde yoğun olarak tüketilen kahve, matem zamanlarının da vazgeçilmez içeceği durumundadır.”⁸⁰

Mecliste, gül tatlısından sonra kahve ikramında bulunulur. Sevgilinin dudağından kâm alınması da onun olgunluk çağına ulaşmasından yani dudağına menekşe renkli hat gelmesinden sonra olur. Bu şekilde, kahvenin ikram edilmesi ile sevgilinin olgunluk çağına gelmesi arasında ilgi kurulur.

⁸⁰ Cengiz Yıldız, “Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”, Türkler Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 2002, s.638.

Ol benefî hat gelir evvelde la'l-i dil-bere
Kahve der-peydir bezmde âdetâ gül-şekkere
G.132/1 - s.342

Memduha hastalıktan kurtulduktan sonra ilaç kullanmak yerine marmelatlar yemesi, amberli kahveler ve nefis şerbetler içmesi söylenir.

Sefûf u hab yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
Mürebâlarını'anber kahveler pâkîze şerbetler
Ms.1/2 - s.219

Gönül erbapları kahveyi, beraberinde gül tatlısı olmadan içmezler.

Zevk-bahş-ı hâb-ı nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez
G.48/2 - s.298

3.2.4. Rakı (Arak)

Yaz gelince bülbüllerin meyhanesi hazırlanır, güller onların naralarını dinler. Âşıklar, bülbüllerin masallarını aşkın büyüğü olarak kabul ederler. İlkbahar sâkîsi ise bülbüllerin kadehlerini arak ile doldurur.

Sanma pür-şeb-nem gülü sâki-i ebr-i nev-bahâr
Etdi lebrîz-i 'arak peymânesin bülbüllerin
G.63/4 - s.307

Sevgilinin dudağının yüzüğü arak dolu fincanıyla kucak kucağa gelmekten çekinmez ama o, fincan-yüzük oyununu hep akşam için saklar.

Hem-âgûş-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim
Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi akşam için saklar
G.19/5 - s.283

3.2.5. Su (Âb, Âb-ı Hayât)

Sevgilinin dudağını öpmek âşığı suya doyurur. Onun bu hâlini görenler onun hayat suyu içmiş olduğunu düşünürler.

Bûs-ı la'lin şöyle sır-âb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayât içmiş hayâl eyler beni
G.147/1 - s.350

Çılgın Nedîm, gönül süsleyen yapıyı görüp onun nasıl olduğunu gök levhasına yazarken, zarif üsluplu bir şair de, gönlün Sadâbâd'a su gibi akmasının mümkün olmadığını belirten bir mısra söyler.

Görüp ol tarh-ı dil-ârâyı Nedîm-i şeydâ
 Vasfını eyler iken levh-i sipihre imlâ
 Dedi bu mısra'ı bir şâ'ir-i pâkîze-edâ
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda

Ms.36/3 - s.261

Memduhun şadırvanına uğrayan temiz sular, kabul olunan dualar gibi fiskiye-den ta arşa kadar çıkmaktadır.

Arşa dek çıkmakda mânend-i du'â-yı müstecâb
 Uğrayan âb-ı musaffâ râh-ı şâdirvânına

K.21/10 - s.80

Nedîm'in şiirinin her beytinden sanki renkli manalar akmaktadır. Her mısraı da sanki erimiş nar rengi yakut suyu üzerinde bir köprü gibidir.

Ma'nî-i rengîne her bir beyti gûyâ selsebîl
 Cesr her mısra'ı âb-ı la'l-i rümmân üstüne

K.3/46 - s.16

Sabah rüzgârı dilberin saçına elini dokundurunca ortalığa halis bir misk kokusu yayılır. Hele gömleğinin düğümünü çözerse her taraf gül suyu kokar.

Saba ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
 Açarsa 'ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar

G.16/1 - s.281

Sevgilinin aşkıyla yanan gönül, dalgın ve hayran bakışlarıyla aynaya bakar bakmaz o kuvvetli ateşi ile aynayı su gibi eritir.

Ayîne oldu bir nige-h-i hayretinle âb
 Bi'llâh ne saht âteş-i sûzansın ey gönül

G.78/6 - s.315

Mübârek bayramın gelmesi ve gönül sahiplerini hayat suyuna yani içkiye doyurmasını ister.

Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sîr-âb
 Erişüp Hızır gibi âh mübârek bayrâm

K.10/12 - s.44

İstanbul'un suyu ve havası o kadar hoştur ki, cennet ya buranın altında ya da üstünde olmalıdır.

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
 El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır

K.22/4 - s.85

Âşık, dilberin ateş gibi gelerek su gibi geçmekle maksadının, gönül mü kırmak yoksa inleyen gönlü hoş mu etmek olduğunu tam olarak anlayamamıştır.

Böyle âteşle gelüp âb gibi geçmekden
Kasdın âzâre mi tatyîb-i dil-i zâre midir
G.17/2 - s.281

Sevgilinin hayali ile çılgın gönle giren ateşin ışığı, demir dağı su hâline getirebilir.

Fürûğu kûhsâr-ı âheni âb eylemek mümkün
Ol âteş kim hayâlinle dil-i şeydâya girmiştir
G.30/5 - s.288

Gönüldeki kan, sonunda yaşlı gözündür. Çünkü o bilmlidir ki, küpler şarabı gizlese de kadeh için saklar.

Senindir 'âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar
G.19/6 - s.283

Soğuk ah rüzgârı, parıldayan inci suyunu dilberin lâl dudağında dondurmuştur; o uçuk sanılmamalıdır.

Sanmanız teb-hâledir la'linde bâd-ı âh-ı serd
Eylemiş yah-beste âb-ı gevher-i rahşendesin
G.94/4 - s.322

Âşık, selvi boylu güzel ile gülüp oynayarak dünyadan kâm almayı ister. Onunla beraber yeni yapılmış olan çeşmeden Tesnîm⁸¹ suyu içip ejderha şeklindeki çeşmeden hayat suyunun aktığını görmeyi diler. Tüm bunlar için de sevgiliye Sadâbâd'a gitmeyi teklif eder.

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-yı tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Ms.40/2 - s.264

3.2.6. Keyif Verici Maddeler

3.2.6.1. Tütün (Duhân)

Âşık sevgiliden haber beklerken, onu yüzünün güneşini göğsüne vurmuş olarak görünce bir ah çeker. Dilberin, kalbinin duhânını, sigarasını gümüş çerçeveli bir pertavsızla yaktığını sanır.

⁸¹ Cennetteki ırmaklardan birinin adıdır. Kur'an-ı Kerim'in 83.suresi olan Mutaffifîn Suresi'nin 27.ayetinde "Kendilerine ağzı mühürlü şarap destisinden, Tesnîm karıştırılmış, tertemiz, güzel kokulu bir şarap sunulur." şeklinde geçmektedir. Ateş, a.g.e., s.373.

Görünce sînesinde tâb-ı mihr-i rûyun âh etdim
Bana bir sîm pertev-sûz ile dil-ber duhan yakdı
Mf.20 - S375

3.2.6.2. Esrar (Esrâr), Afyon

“Keyif verici meddelerden Hint kınnebi denilen bir nevi kenevirin yaprakları üzerindeki sakızdan istimâl olunan maddeye esrâr ve haşîş deniyor.”⁸² Esrar sarhoşluğu hayran ve hayret kelimeleri ile ifade edilir.

Aceb esrâr-ı hayretdir bu eczâ-yı cihân el-hak
Aceb terkîb olunmuşdur 'ceb ma'cûn-ı hikmetdir
K.15/2 - s.60

Afyon, “haşhaş kozalağının sütünden ibaret olup keyif verici maddeler arasında sayılır.”⁸³ Kısa sürede tiryakilik kazandıran afyon, özellikle Ramazan ayında söz konusu olur. Bu nedenle, gelen bayram keyif verici ve sarhoş edici özellikteki bu maddelere meyletme ve gam orucunu bozma zamanıdır.

Iyd oldu rûze-i gama iftâr vaktidir
Devr-i piyâle geşt-i çemenzâr vaktidir
G.39/1 - s.293

Memduhun cömertliği, hediye ve lütufları, mihnet ve sıkıntı hastalarına altın hap (afyon hapı), umutsuzluktan muzdarip olanlara da dinar şerbeti olur.

Alîl-i mihnete cûd u sehâsı habb-ı zeheb
Marîz-i ye'se 'atâyâsı şerbet-i dinâr
K.7/39 - s.33

3.2.6.3. Zehir (Zehr, Zehr-âb)

Dilberin işveli bakışı, aklın zehiri ve tahammülün belasıdır.

Feryâd ey kirişme amân ey nigâh amân
Zehr-i hîred belâ-yı tahammül müsün nesin
G.74/4 - s.312

Âşık, saçlarının her teli kirpikleri gibi zehir akıtan bir imbik dahi olsa, gül suyunu almadan o gülden vazgeçmez.

Geçmem ol gülden gül-âb almazdan evvel mûyunun
Her biri inbîk-i zehr-âb olsa müjgânım gibi
G.159/4 - s.357

⁸² Onay, a.g.e., s.215.

⁸³ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul, 1998, s.17.

Âşık, sevgiliye sarhoş olduğu zamanlarda çektiği ahların kılıcından sakınmasını ve dudağının kadehini bakışlarının zehirli şarabından kaçırmasını söyler.

Dem-i mestîde bârî sakınup şemşîr-ı âhımdan
Edüp câm-ı lebin âsûde zehr-âb-ı nigâhımdan
Ms.4/3 - s.227

3.2.6.4. İlaç (İlâc, Dârû, Sefûf, Hab), Merhem

Âşığın içine düştüğü tuzağın ilacı çok güç bulunur. Umursanmaması zor, garip bir merak, gönlünün bütün sabrını alıp götürür.

Karârın aldı dilin bir garîb dağdağa kim
'İlâcî güç gamı müşkil tegâfûlî düşvâr
K.7/21 - s.32

Memduhun iyileştikten sonra ilaç yerine kahve, şerbet, marmelat gibi gıdaları alması tavsiye edilir.

Sefûf u hab yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
Mürebâlar mu'anber kahveler pâkîze şerbetler
Ms.1/2 - s.219

Memduhun cömertliği, hediye ve lütufları, mihnet ve sıkıntı hastalarına altın hap, umutsuzluktan muzdarip olanlara da dinar şerbeti olur.

Alîl-i mihnete cûd u sehâsı habb-ı zeheb
Marîz-i ye'se 'atâyâsı şerbet-i dinâr
K.7/39 - s.33

Naz ve değer ciğerparesi olan dilber, âşığın gönül yarasının ilacıdır.

Gel ey 'izz ü nâzın ciğer-pâresi
Gel ey derdi dâğ-ı derun çâresi
M.1/13 - s.210

Talihsizliğin sersemliğine bulaşmış kişiye şarapla ilaç olmaz. O kişi zamanın Cemşîd'i de olsa felek, mutluluk kadehini acılaştırır.

Felek câm-ı neşâtın telh eder Cemşîd-ı vakt olsa
İlâc olmaz humâr-âlûde-i idbâra meylere
G.146/3 - s.350

Âşık kadeh çekmeden önce, mahmur gözlü dilberin sarhoş bakışı onun sarhoşluğunun ilacı olur.

Piyâle çekmeden evvel o çeşm-i mahmûrun
Nigâh-ı mesti 'ilâc-ı humârım oldu bu gün
G.98/2 - s.342

Nedîm'in kalemi de şaşılacak derecede hilekâr bir sihirbazdır. O, bu ilaçlarla daha çok başlar döndürür.

Bü'l- 'ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm⁸⁴
Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen
G.103/9 - s.327

Âşığın yarası merhem kabul etmez, verilen merhemlerle iyi olmaz. Sevgilinin tatlı dudağının tuzu ona şifa vermezse, yaralı gönle ilaç yapmak için uğraşıp durmak boşunadır.

Merhem-pezîr olmadı zahmım benim Mesîh
Teng oldu cism ü câna bu nüh kubbe-i fesîh
Vermezse ger şifâ şefe-i dil-ber-i melîh
Bihbûd olur mu değme nemekden dil-i cerîh
Etme telef 'ilâcını gel zahmet olmasın
Ms.9/7 - s.236

Âşık, hercai güzelin bu gece kimlerin gözüne nur olduğunu, kimlerin yarasına kâfur⁸⁵ merhemi olduğunu merak ederek o kahredici güzeli arar.

Kimlerin çeşmine ol sîne bu şeb nûr oldu
Nereye gitdi o hercâyi o meh-pâre 'aceb
Kimlerin yâresine merhem-i kâfûr oldu
Kandedir kande o zâlim o sitemkâre 'aceb
Ms.13/1 - s.240

⁸⁴ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu “Bü'l'aceb ayyâr-ı efsun-gersin ey kilik-i Nedîm” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.306.

⁸⁵ Hindistan'ın cenûbunda yetişen bir ağacın zamkıdır ki, beyaz renkli, ağır kokuludur. Hâlisi koklanırsa baş ağrısı verir, yenirse şehveti kesermiş. Eskiden tabâbette kullanılmış. Onay, a.g.e., s.296.

4. İMAR FAALİYETLERİ

“18.yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahları Topkapı Sarayı'nın dışında daha sık ve uzun sürelerle kalmaya başlamışlardır. Bu nedenle saray, köşk ve kasır yapımı hız kazanmış, önce Haliç, ardından da Boğaziçi kıyıları 18. ve 19. yüzyıl boyunca sürekli bir yapılaşmaya sahne olmuştur.”⁸⁶

Nedîm, şiirlerinde mekân olarak İstanbul'u ve onun kasır, saray, cami, çeşme vb. eserlerini tüm canlılığıyla anlatır. Hayattan alınan sahnelerle anlatılan mekânlar, onun kaleminden başarıyla çıkmış genel bir çerçeve içinde sunulur.

4.1. Köşk (Kasr, Eyvân), Yalı, Saray

Nedîm, köşkleri, sarayları anlatırken onlardan eğlence, sohbet ve gezinti yerleri olarak bahseder.

İstanbul'un dağları, bağları, köşkleri baştan başa zevk, sefa, neşe ve sazlı, sözlü eğlencelerle doludur. Aslında İstanbul'un özelliklerini, güzelliklerini anlatmak mümkün değildir.

Kûhsârları bâğları kasırları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır
K.22/15 - s.86

Sebâ⁸⁷ ülkesinin, Sadâbâd'a yeni stilde yapılan altın kemerli köşk gibi bir süsü yoktur. Hele o köşkte ülkemizin süsü olan Sultan Ahmet Han hazretleri gibi olgunluk güneşi oturuyorsa hiç yoktur.

Söyle kim mülk-i Sebânın var mı bir pîrâyesi
Kasr-ı zerrin-tâk-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi
K.18/13 - s.70

Bâ-husûs ârâm ede sadrında bir mihr-i kemâl
Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı mülk-ârâ gibi
K.18/14 - s.70

Sultanın köşkünün bulunduğu alanda o kadar yoğun bir neşe vardır ki, eğer zamanın durması söz konusu olsa, Cemşîd'in o tadına doyumaz devri gelmiş ve oraya yerleşmiş sanılabilir.

Ol denlü sahâsında feyz ü neşât var kim
Olsaydı ger zamânın âsâyîş ü karârı
K.39/6 - s.114

⁸⁶ Necla Arslan Sevin, “XVIII. Ve XIX. Yüzyıl Sahil Sarayları”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.429.

⁸⁷ Yemen'de San'â'nın doğusunda bir ülkedir.

Derdim ki gelmiş anda tarh-ı ikâmet etmiş
 Cemşîd-i kâmkârın eyyâm-ı hoş-güvârı
 K.39/7 - s.114

Güneşin gülü memduhun köşkünün şadırvanındaki suya, “Seni ben
 koynumda besledim, sen benim gül suyumsun.” der.

Der anun şadırvân-ı kasrına gül-i hurşîd
 Seni ben sînem içre perveriş kıldım gül-âbımsın
 K.19/26 - s.75

Köşkün etrafında yer yer ay yüzlü tazeler, sürme gözlü, tatlı dilli, Leylâ gibi
 güzel ceylanlar gezmektedir. Etraftaki sular da alkış sesini andıran çağlamalarıyla
 adil padişaha dua etmektedir.

Gezermiş kasrın etrâfında yer yer tâze meh-rûlar
 Mükahhal gözlü şîrîn sözlü leylî yüzlü âhûlar
 Heman alkış sadâsın andırırmiş çağlayan sular
 Ederlermiş du'âsın pâdişâh-ı ma'deletkârın
 Ms.29/3 - s.255

Zevk ve sefa köşkü, sevgili olmadan âşığa Yakup Peygamber’in⁸⁸ Hüzünler
 Kulübesi⁸⁹ gibi görünür. Bu tasavvur ve tahayyül görüntüsü bile karmakarışıktır.
 Açılmış güller şöyle dursun, o endamlı selvi bile âşığın gözüne ateş gibi görünür.

Gözüme kasr-ı safâ beyt-i hazenveş görünür
 Bu heyûlâ-yı tasavvur da müşevveş görünür
 Şu'le-i âh-ı dil-sûz ile ser-keş görünür
 Bâğa sensiz bakamam çeşmime âteş görünür
 Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile
 Ms.8/2 - s.234

Memduhun yaptırdığı bahçede, öyle bir kasır vardır ki, bu zarif sanat eserinin
 kapısı ve çatısı göklere yaslanmıştır.

Derûnunda var bir tırâzende kasr
 Ki vermiş der ü bâmı eflâke 'asr
 M.1/50 - s.212

İyilik ve lütuf kapısına herkesin sığındığı sadrazamın yüce bir makam olan
 köşkü şerefliendirmesi, oranın göklerin en yüksek noktasının bile imrendiği bir yer
 olmasını sağlar.

⁸⁸ İbrâhim Peygamber’in torunu, İshâk Peygamber’in oğlu ve Yusuf Peygamber’in babasıdır.

⁸⁹ Hüzün yurdu, hüzünler evi. Yusuf Peygamber kaybolunca Yakup, fazla ağladığından ve sesinden halk, şikâyetçi olduğundan kendisine şehir dışında bir kulübe yaptırmıştı, oraya gider, orada ağlardı. Bu kulübeye verilen addır. Gölpınarlı, a.g.e., s.407.

Bâb-1 himemin cihâna me'vâ
 Fahretmede hidmetinle dünyâ
 Ey sadr-1 güzîn-i 'âlem-ârâ
 Teşrîfin ile bu sadr-1 vâlâ
 Mağbût-1 ferâz-1 âsmandır

Ms.5/6 - s.229

Memduhun köşkünün duvarındaki parlak aynanın karşısına geçip onunla boy ölçüşmeye Nevruz⁹⁰ güneşinin bile gücü yoktur.

Mihr-i nev-rûzun yüzü yokdur mukâbil olmağa
 Kasrı dîvârındaki âyîne-i rahşânına

K.21/62 - s.83

Köşkte, üstün ve seçkin vezir, hünerli, işinin ehli, şanlı, yüce makam sahibi, gökler kadar yüksek, ulu; yıldızlar kadar çok askere hükmeden kumandan; soyca itibara bile şeref veren; babası dedeleri paşa, vezir olan, Aristo'yu uşak olarak kullanacak kadar akıllı vezir; alnında soyluluk nuru parlamakta ve kendisine ululuk, kudret, emanet edilmiş olan gökler kadar yüce Mustafa Paşa oturmaktadır.

Oturmuş o kasr içre sadr-1 güzîn
 Hidîv-i hüner-perver-i kâr-bîn

M.1/51 - s.212

Ebâ-'an-ced ârâyîş-i câh u kadr
 Peder-ber-peder mîr ü destûr ü sadr

M.1/52 - s.212

Âşık, kalbini parça parça edecek şarkı sözlerinin yanı sıra tanburun göğsüne sığmayıp köşkün önündeki şadırvana kadar dalgalanacak bir de nağme ister.

Bir nağme olsa kâse-i tanbûra sığmayup
 Mevc ursa kasr önündeki şâd-1 revâna dek

G.59/3 - s.305

Memduhun kasrı güzellik ve sevinç gelini olarak anlatılır.

Anun her kasrı gûyâ nev-arûs-ı hüsn ü behcetdir
 Ki olmuşdur ana cüft-i müzehheb zer-feşan ebrû

Kt.40/5 - s.171

İnşa edilen kasırlar gönül alıcı niteliktedir. Olgunluk süsleyicisinin uğurlu kalemi sanat gelininin kaşlarını yani köşkün çatısını altın yıldızla yıldızlamıştır.

⁹⁰ Yeni gün. Güneşin hamel (koç) burcuna girdiği gün olup eski Mart'ın dokuzu (şimdiki 21 Mart) olarak bilinir. İran'da eskiden beri iki ayrı güne bu ad verilir. Bunlardan biri, güneş takviminin ilk günüdür ki "nevrûz-ı âmme" olarak bilinir. Bugün de güneş, koç burcuna girer. Efsâneye göre Allah kâinatı ve insanları bu günde yaratmış ve bütün yıldızlar bugün dönmeye başlayıp koç burcundan geçmişlerdir. Pala, a.g.e., s.315.

Tavanı nakış ve resimlerle doludur. Duvarlarında cennetteki çiçek bahçesinin aksi var sanılır ve bu sağlam duvarlar, güneşin altın kerpiçleriyle süslüdür.

Hem-vâre tâ ki kasr-ı çarhın ola müzeyyen
Hışt-ı zer-i mihirden dîvâr-ı üstüvârı

K.39/17 - s.114

Nûşîrevân⁹¹, yüce padişahın şeref ve şan köşkünün yüce kemerine bakacak olsa, hiç şüphe yok ki başından tacı düşer.

Şüphesiz Nûşîrevânın tâcı başından düşer
Baksa tâk-ı ser-bülend-i kasr-ı 'izz üşânına

K.21/22 - s.81

Padişahın sarayı, görülmemiş bir sevinç bahçesi gibidir. Bu sarayın temeli, övünülecek bir şeref ve yüve mevki üzerinde kurulmuştur.

Sarây-ı şehriyârî bir 'aceb bâğ-ı meserretidir
Kurulmuştur esâsı 'izz ü câh-i iftihâr üzre

O bâğın her dırahtı mîve-dâr-ı 'izz ü devletdir
Atarlar taşı elbette dıraht-ı mîve-dâr üzre

Kt.82 - s.198

Nedîm, felek kadar muhteşem olan şahlar şahının bayramını kutlar ve sarayının dünya hükümdarları tarafından daima öpülmesini ister.

Mes'ûd ola ıydın eyâ şehenşâh-ı gerdun-haşem

Dergâhın olsun husrevâ ikbâle dâ'im mültesem

K.12/1 - s.51

Saraylar ve büyük konaklar herkesin muradına erdiği bir yerdir. Bu nedenle oralar bir şeyler uman kimselerin sığındığı bir yer hâline gelmiştir.

Herkes erişir anda murâdına anuñün
Dergâhları melce-i erbâb-ı recâdır

K.22/7 - s.85

Lütfuyla herkesi mutlu kılan sultan, yalılarda ve Sadâbâd'da eğlenirse gam, keder okları düşmanın canına saplanır.

Gâh sahil-hânelerde gâh Sa'd-âbâdda
Sen safâ kıl düşmenin endûh geçsin cânına

K.21/75 - s.84

Şairin emel köşküne ayağı uğurlu olanlar teşrif etmedikleri için ömrü dert ve sıkıntı gibi şeylerle geçip gitmektedir.

⁹¹ M.S. 531 ile 579 yılları arasında hükümdârlık yapan, İran'ın Sasani sülalesinden, adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Tökel, a.g.e., s.242.

Geçüp gitmekde 'ömrüm derd ü mihnet gibi şeylerle
Müşerref olmadı kasr-ı emel ferhunde-peylerle
G.146/1 - s.351

Aşkın düşkünü olanlar, bazen vuslat köşküne kemer atıp yıkık gönlünü tamir etmelidir.

Yapsa dil-i virânını üftâde-i aşkın
Gâhî olup eyvân-ı visâle kemer-endâz
G.47/2 - s.298

Nedîm, dîvânda Sadâbâd, Şevkâbâd, Feyzâbâd, Neşedâbâd, Şerefâbâd, Hurremâbâd Kasırlarından, Kasr-ı Cinân'dan ve Çırağan Sarayı'ndan gerçek çizgilerle bahseder.

Yeni yapılmış olan Sadâbâd gibi başka bir yer daha yoktur. O, çok ferahlatıcı bir köşktür. Bu ihtişamıyla anka⁹² kanadı gibi yükselmiş, her bir taze fidanı Tûbâ Ağacı⁹³ gibi boy veren müstesna bir sevgili gibi âşıklara naz eder.

Var mı bir yer sahn-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi
Evce çıkmış bir müferrih kasr per-i 'ankâ gibi
Kad çeküp her bir nihâl-i tâzesi tûbâ gibi
Nâz eder 'uşşâkına mahbûb-ı müstesnâ gibi
Ms.44/1 - s.268

Sadâbâd'ın, zamanın şanlı hükümdarı tarafından beğenilmesi mutluluk verir.

Sahn-ı Sa'd-âbâda da sad el-hased sad el-hased
Oldu çün makbûl dehrin husrev-i zî-şânına
K.21/40 - s.82

Kutlu teşrifi ile Sadâbâd'ı yücelten memduha, büyüklüğü, şanı daima artsın diye dua eder Nedîm.

Şehriyârâ ahd-i 'adlindir cihâna rûz-ı ıyd
Kıldı Sa'd-âbâdı teşrîf-i hümâyûnun sa'îd
Şevket ü şân u celâlin dâimâ olsun mezîd
Kıldı Sa'd-âbâdı teşrîf-i hümâyûnun sa'îd
Ms.15/1 - s.241

Cihanın şahlar şahı gelişi ile Sadâbâd'ı şerefendirir, oranın güzelliğine daha bir başkalık verir.

⁹² Kafdağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp dâimâ yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alâmet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Pala, a.g.e., s.30.

⁹³ Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Pala, a.g.e., s.400.

Ey şahenşâh-ı cihan lûtfunla Sa'd-âbâda çün
Eyleyüp teşrîf verdin tâze revnak şânına
K.21/71 - s.84

Âşık sevgiliye, Göksu'da havanın pek hoş olmadığını, Çubuklu'nun ise çok kalabalık olduğunu söyleyerek ikisinin yalnız olarak Sadâbâd'a gitmesini önerir.

Göksu bir nâ-hoş havâ şimdi Çubuklu pek zihâm
Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sa'd-âbâda dek
G.60/4 - s.306

Gül goncaları açılır, ilkbahar rüzgârı eser. Âşık dayanamaz ve yerinde duramayarak Sadâbâd gezintisine çıkar ama sevgiliyi orada bulamaz. Âşık, sevgilinin gelmeyişine neden olarak nazlanıyor olduğunu düşünür.

Açılıp gül-gonciler esdi nesîm-i nev-bahâr
Lâle etdi dâğ-ı pinhânın derûnundan âşikâr
Seyr-i Sa'd-âbâda bir kaç def'a vardık bî-karâr
Gelmedin ey bî-vefâ maksûdun istiğnâ gibi
Ms.44/2 - s.268

İlkbahar gelince Sadâbâd cennet gibi olur. Dikilen binlerce fidanla, orası sevgilinin yüzü gibi güzelleşmiştir. Dağ üstü bağ olmuş ve Isfahan'ın⁹⁴ Çâr-bâğ'ını⁹⁵ kıskandıracak bir hâl almıştır.

Gel hele bir kerrecik seyr et göze olmaz yasağ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ
Çâr-bâğ-ı Isfahânı eylemişdir dağ dağ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ
Ms.21/1 - s.247

Nev-bahâr erişdi oldu ol zemin cennet-misâl
Gars olundu kâmetin gibi hezâran nev-nihâl
Bağlarla buldu ruhsârın gibi hüsn ü cemâl
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Ms.21/2 - s.247

Fidanlık seyri, sahilde dolaşma zevki, isteyene dağın seyri isteyene de bahçe gezintisi yine orada mümkündür.

Andadır seyr-i nihâlistân u taraf-ı cûybâr
Andadır gül-geşt-i sahrâ andadır seyr-i kenâr
İster isen kûhu seyret ister isen bâğa var
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Ms.21/3 - s.247

⁹⁴ İran'da bulunan ve sürmesiyle meşhur olan bir şehrin adıdır.

⁹⁵ Isfahan diyarında tarihî bir şehrin adı. Safevîler zamanında burada büyük bir medeniyet var iken, Afganlıların istilası esnasında harâb olmuştur. Rivayete göre büyük saraylar, büyük bahçeler, havuzlar ve şehrin ortasından geçen ırmak üzerinde pek muhteşem bir köprü mevcuttu. Bütün eserlerin kalıntıları hâlen mevcuttur. Pala, a.g.e., s.92.

Âşığın gönlü kederlidir. Sadâbâd, onun gönlüne cennet köşlerini hatırlatır, oradaki o güzel havuz ise Kevser⁹⁶ suyunu hatırına getirir. Bu durumda, âşığın Sadâbâd'a gitmemesi mümkün değildir.

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Ms.36/1 - s.260

Sadâbâd adı gibi hem kutlu hem de bayındır bir yerdir. Bu özellikleriyle İstanbul için bir iftihar, övünç vesilesidir.

Nâmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem âbâd
İstanbul sermâye-i fahr olsa revâdır
K.22/14 - s.86

Sâ'dâbâd, bayram geldiğinde yeni yeni neşeler kazanır. O zaman oranın sefası bir başka özellik kazanır. Her köşeden aylar, güneşler çıkar. Ramazan'da bile oranın güzelliği inkâr edilemez. Âşık için orada ele bin türlü fırsat geçer. Güzeller, ay yüzlüler, ahular gelir oraya. Bu nedenle Sadâbâd sefasının ne olduğu ancak bayramda anlaşılabilir.

Gerçi kim vardır anun her demde başka ziyneti
Rûze eyyâmında da inkâr olunmaz hâleti
Şimdi anlanmaz hele bir hoşça kadr ü kıymeti
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Ms.17/3 - s.243

İlkbahar gelince Sadâbâd'ın güzelliği daha da bir artar. İnsan sevgilinin yüzünün özelliğini Sadâbâd meydanında bulur. Özellikle de Cedvel-i Sîm'in⁹⁷ mükemmel süsü görülmelidir. Çünkü dalgalar sülüs tuğra gibi dalga dalga olmuştur.

Nev-bahâr artırmış anun şöyle hüsn ü behcetini
Kim bulur sahnında insan rûy-ı cânân hâletini
Cedvel-i sîmin hele görsek kemâl-i ziyetini
Mevcler ham-der-ham olmuş zülfe-i tuğrâ gibi
Ms.44/3 - s.268

Sadâbâd cennet kadar güzel bir yerdir. Nedîm kulunun orayı anlatabilmesi mümkün değildir. Üstelik padişahın sözleri Sadâbâd'ın güzelliklerini belirttiikten sonra Nedîm'in yakışsız şiirine bakan bile olmaz.

⁹⁶ Cennetteki bir ırmağın adıdır.

⁹⁷ Sadâbâd'da yaptırılmış olan bir derenin adıdır.

Nedîm, güzelliklerle dolu olan Sadâbâd'a erkenden gidip, daha canlı iken kendisine o yüce cennette yer tutmak ister.

Çekdirüp pek seherî doğruca Sa'd-âbâda
Tutayım zinde iken cennet-i a'lâda makâm
K.10/15 - s.44

Nedîm, Sadâbâd'ı anlatırken, Tavanlı Köprü'den, Hayrâbâd Tekkesi'nden, Çağlayan'dan, Çeşme-i Nûr'dan, Kasr-ı Cinân'dan, Cedvel-i Sîm'den, Kasr-ı Neşât'tan, Cisir-i Nev-peydâ'dan, Ferkadan adlı iki kasırdan, Cisir-i Sürûr'dan büyük bir coşkuyla bahseder.

Uygun bir yere inşa edilen Tavanlı Köprü, gelip geçen güzelleri oradan seyretmektedir.

Ne münâsib yere durmuş o tavanlı köprü
Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı
K.20/9 - s.76

Zevk ehli, dervişlerin tekkeye gidişi gibi Hayrâbâd'a gitmektedir.

Pek safâ kesb edecek tekye hele Hayr-âbâd
Cümle zevk ehli anun zümre-i dervîşânı
K.20/10 - s.77

Çağlayanın güzelliğini, görmeden anlamak mümkün değildir.

Görmeyen âdeme el-hak ne kadar vasf etsem
Nice ta'bîr olunur çağlağanın seyrânı
K.20/11 - s.77

Çeşme-i Nûr, Nûr ayetini⁹⁸ tefsir eder niteliktedir.

Çeşme-i Nûr ise Nûr âyetin eyler tefsîr
Cedvel-i Sîm ile bulsa n'ola zîb ü şânı
K.20/13 - s.77

Kasr-ı Cinân'ın bu dünyada bir ikicisi yoktur. Hatta cennetler içinde bile onun bir benzerine rastlanamaz.

Yok bu dünyâda hele Kasr-ı Cinânın misli
Bilmezem var mı cinân içre dahî akrânı
K.20/12 - s.77

⁹⁸ Kur'an-ı Kerim'in 24. suresi olan Nûr Suresi'nin 35.ayetinin adıdır. "Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lâmba bulunan bir kandile benzer. Lâmba cam içerisindedir. Cam, sanki inciden yıldız. Ne doğuya ve ne batıya mensûb olmayan mübârek bir zeytin ağacının (yağın)dan yakılır. Öyle ki nerdeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl parıldır. Allah, dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir." Ateş, a.g.e., C.6, s.191.

Çok güzel bir mevkide bulunan Kasr-ı Neşât, kendisi küçük ama şanı büyük bir yapıdır.

Pek güzel mevkî'ine düştü hele Kasr-ı Neşât
Gerçi kendi küçük ammâ ki büyüktür şânı
K.20/15 - s.77

Sadâbâd şimdi eskisinden daha güzeldir. Artık dünya bile bilinen eski dünya değildir. Görünen ise süslü ve eşsiz bir köşk mü yoksa cennet nehri üzerine kurulmuş yeni tarz bir köprü (Cisr-i Nev-peydâ) müdür ayırt edilemez.

Şimdi Sa'd-âbâda bak evvelkinden a'lâ mıdır
Gör hele dünyâyı eski bildiğin dünyâ mıdır
Bu görünen bir müzeyyen kasr-ı müstesnâ mıdır
Yohsa nehr-i cennet üzre cisr-i nev-peydâ mıdır
Ms.19/1- s.245

Ferkadan adlı kasırlar, âlemi âdeta nurlandırırılar.

Ferkedandır adı üstünde olan kasırların
Ki ederler ikisi 'âleme nûr-efşânî
K.20/17 - s.77

Memduhun gelişi, lütfunun ışığı ile Şevkâbâd'ı şenlendirmiştir. Kasırlar, neşe ile güneş kalelerine dönüşmüştür.

Mâh-ı ıydâsâ gelüp ey âsaf-ı 'âlî-cenâb
Pertev-i lütfunla Şevk-âbâdı kıldın şevk-yâb
Kasrlar oldu neşât ile burûc-ı âftâb
Pertev-i lütfunla Şevk-âbâdı kıldın şevk-yâb
Ms.14/1 - s.241

Ay yüzlü sevgiliye kâh Feyzâbâd Köşkü'ne doğru giderek eğlenmesi kâh Asafâbâd'a gidip salınması söylenir. Sadâbâd'a ise hiç paha biçilemez.

Gâhi Feyz-âbâda doğru 'azmedüp eyle safâ
Asaf-âbâda gelüp gâhî salın ey meh-likâ
Gel hele gör sahn-ı Sa'd-âbâda hiç olmaz bahâ
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ms.25/3 - s.251

Memduhun kasra teşrifi üzerine yazılan beyitlerde, harap bir yapı iken Neşâtâbâd'ın onarıldığından bahsedilir. Bu yapı memduhu rahatlatan bir yapıdır.

Şehriyâr-ı tâcver sâhib-kırân-ı bahr u ber
Kıldı bu sâhil-serây-ı hâsına bir gün güzer
Gam olup ol dem herâsan deyicek eyne'l-mefer
İzz ü devletle buyurdu ol şeh-i sâhib-hüner
Biz safâ ile Neşât-âbâdı etdik çün makar
Sana da ey gam 'adem-âbâda lâzımdır sefer
Ms.3/1 - s.225

Nedîm, yüce makamlı memduhun teşrifi üzerine Neşetâbâd'ın hünkârına kutlu olmasını dileğinde bulunur.

Oldu teşrîfin bu vâlâ mesnede ziynet-fezâ
Sa'd ola kasr-ı Neşât-âbâd hünkârım sana
Sâye saldın yümn-i iclâl ile mânend-i hümâ
Sa'd ola kasr-ı Neşât-âbâd hünkârım sana

Ms.12/1 - s.239

Şerefâbâd'ın güzelliğinin vasfı hiçbir surette anlatılamayacağı için hünkâr Şerefâbâd'ı görmesi için çağırılır.

Vasf-ı hüsn ü behceti bir vech ile sığmaz dile
Gel Şeref-âbâdı gör şevketlü hünkârım hele
Anlanılmaz hak bu kim ârâyîşi takrîr ile
Gel Şeref-âbâdı gör şevketlü hünkârım hele

Ms.37/1 - s.261

Suyu ve havası her nefeste cana canlar katan Şerefâbâd, hükümdara mensup olduğu için cihana naz ve gurur satar. Padişahın teşrif edeceği zaman merakla beklenir.

Her nefes âb u havâsı câna canlar katmada
İntisabınla cihâna nâz u nahvet satmada
Kangı gün teşrîf eder şâhım deyü cân atmada
Gel Şeref-âbâdı gör şevketlü hünkârım hele

Ms.37/2 - s.261

Cisr-i Sürûr adlı köprü Hurremâbâd'a yakınlığı dolayısı ile inleyen gönlü şenlendirir.

Hurrem-âbâda karîb olduğ' için Cisr-i Sürûr
Etmeye hurrem ü mesrûr dil-i nâlânı

K.20/18 - s.77

Âşığın, sevgili ile ilgili havuz kenarında dolaşma ya da gidip Kasr-ı Cinân'ı hayranlıkla seyretme, onunla şarkı söyleme, gazel okuma gibi arzuları vardır. Bunları gerçekleştirmek için Sadâbâd'a gidilmek istenir.

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım
Geh gelüp kasr-ı cinan seyrine hayrân olalım
Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda

Ms.40/3 - s.264

Sadâbâd'ı gezip dolaşan memduh, Çırağan gezmesine de davet edilir.

Çünkü Sa'-âbâdı seyr etdin şehensâhâ buyur
İzz ü devletle Çırâğân dahı seyrânına

K.21/73 - s.84

Sultanın ülkeler fethederek kalbini sevindirmesi için Allah'a dua edilir.
Memduhun Çırağan sefasında bulunarak zevk ve sefa etmesi istenir.

Fütûhat ile mesrûr eyleyüp kalbin Cenâb-ı Hak
Çırâğandan heman nakledesin seyr-i donanmaya

K.2/8 - s.127

Bahar günleri gelince güller de, gül bahçesi de açılır. Bu, lâle bahçesi için büyük bir müjde olur. Bahçeler, güllerin, lâlelerin renginden, sevgilinin yüzüne döner. Çünkü, artık Çırağan sefasının zamanı gelmiştir.

Erişdi nev-bahâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen
Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
Çemenler döndü rûy-ı yâre reng-i lâle vü gülden
Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen

Ms.33/1 - s.258

Lâle, bahçeye yanıp tutuşarak ve bülbül de keyfe gelip meclise gazel okuyarak geldiğine göre Çırağan sefasının zamanı gelmiştir.

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Bülbül âteş saçarak bezme gazel-hân geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi

Ms.41/1 - s.265

4.2. Ev (Beyt, Hâne)

Nedîm, ağlayan, sıkıntılar içinde olan zavallı bir kişi olarak ne yazık ki vatanında gurbette gibidir. Yeni şiirler yazmakta hünerli olan böyle bir şair, henüz bir ev sahibi bile olamamıştır. Nedîm, dizelerinde bu dertten yakınmaktadır.

Efsûs Nedîm-i zâr u mihnet-dîde
Düşmüş vatanında gurbet-i câvîde
Sad hayf o gûne tâze-mazmûn-ı hüner
Bir beyte henüz olamamış küncîde

R.11 - s.370

Nedîm, çapkın dilberin bakışına sevdalanır; o boya bosa, o güzel kaşlara kapılır. Eğer dilber onun semtinden geçerse, yolu Beşiktaş'a düşerse hem evinin hem de kendisinin onun için feda olduğunu söyler.

Aman pek yârelendim ol nigâh-ı şûh-ı evbâşa
Kapıldım doğrusu ol yâl ü bâle ol güzel kaşa
Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktâşa
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne

Ms.38/4 - s.262

Âşık, Beşiktaş'a yakın olan eski evinin tapusunu yanına gelmesi karşılığında sevgiliye vermek ister.

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i vîrânımız vardır
G.26/3 - s.286

Gönül, bir güvercin gibi güzel dilberin evinin avlusunda döner dolaşır, orayı tavaf eder. Ama ahu bakışlı ondan hâlâ kaçmaktadır.

Hamâmeveş harem-i kûyunu tavâfda dil
Dirîğ bizden o âhû-nigeh remîde henüz

Gunûde çeşmi yine bîm-i gamze sabr-şiken
Cihan kırılmada şemşîr nâ-keşîde henüz
Kt.73 - s.196

Talih tarafından tamir edilen harap evine artık bu eve yakışır, eli yüzü düzgün bir misafir de gereklidir. Sevgili misafir olarak davet edilir.

Çünkü ta'mir etdi tali' hane-i virâneni
Gayri zâhir bir münâsib mihman lâzım sana
G.6/5 - s.276

Dilber, içki meclisinde Nedîm'in şiirinden etkilenir ve onu bulup iki öpücük vermek ister. Ama adağını yerine getirebilmek için onun evini bilmesi gerekmektedir.

Bu kerre şimdi belâ bunda hânesin bilmem
Ki 'azm edüp alam îfâ-yı nezre hâhişkâr
K.7/28 - s.33

İçindeki ateşle meclise mum olmaya bile layık olmayan âşık, dilberin evini aydınlatan bir meşale olmayı diler.

Şem' olmaz isem bezmine bu sûz ile bârî
Dergâhına bir meş'ale-i rûşenin olsam
G.83/2 - s.317

Eğer gönül bir iki gün daha dilberin cefalarına katlanabilirse; kadeh de, ev de, sevgili de onun olacaktır.

Neylersen edüp bir iki gün bâr-ı cefâya
Sabreyle de sonra
Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ⁹⁹

Md.2/3 - s.366

⁹⁹ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Ey dil tek-ü tenhâ" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.271.

Nedîm, dilberin yanağının alevinde gönüllü olarak yanmaktadır. Dilberin taze tüyleri de onun gönül evinin baykuşu olur.

Cân ile Nedîmâ ruhunun mültehebidir
Kâfir hatı beyt-i dilimin bûm-ı şebidir
Ms.10/5 - s.238

Nedîm'in yaman kalemi fikir evinden yetenek gül bahçesine kadar, daha önce hiç görülmemiş ve kimsenin bilmediği, gitmediği bir yol açmıştır.

Kilk-i 'ayyârın nâ-refte râh açdı Nedîm¹⁰⁰
Hâne-i endîşeden gül-zâr-ı isti'dâda dek
G.60/6 - s.306

Nedîm'in kalemindeki yazma ateşi, büyük doğru yolun ayna (gönül) evinin köşesidir.

Sende ey kilk-i Nedîmâ ne bu sûz-ı takrîr
Kûçe-i hâne-i âyîne midir şâh-rehin
G.66/5 - s.309

Nedîm'e kutsal evde yani harap iken onarılan Neşatâbâd'da şiir öğrenmesi tavsiye edilir.

Bak bu beyt-i pâke de var bâri şî'r öğren Nedîm
Biz safâ ile Neşât-âbâdı etdik çün makar
Ms.3/7 - s.226

Memduhun gelişi ile ululuk evi süslenir, bezenir; arzu ve emel yüzü onun lütuflarıyla nurlanır.

Teşrîfin ile hâne-i iclâl müzeyyen
Eltâfin ile çehre-i âmâl münevver
K.33/3 - s.105

4.3. Çeşme (Ser-çeşme, Çeşmesâr), Selsebil (Selsebîl)

İstanbul'un suyu ve havası o kadar güzeldir ki, altında ve üstünde mutlaka cennet olmalıdır. Onun çeşmeleri, çeşme başları insana hayat vermektedir.

Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır
K.22/11 - s.85

Memduhun yeni yaptırdığı köşkün bir tarafında öyle bir çeşme vardır ki bu çeşme, bugünün Vassâf'ının yani memduhunnesirdeki ifade kudretinin su gibi akmakta olduğunu anlatmaktadır.

¹⁰⁰ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Kilk-i ayyârın acib nâ-refte râh açtı Nedîm" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.287.

Bir yana çeşme-sârı etmiş beyâna âgâz
Evsâf-ı tab'-ı sâf-ı vassâf-ı rüzgârı

K.39/11 - s.114

XVIII.yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda her alanda olduğu gibi mimarlıkta Batılı etkilerden sebiller de payını almıştır. Osmanlı Mimarlığı'nda Batılı mimari modaların denendiği ve halkın beğenisine sunulduğu model yapılar olarak düşünülebilecek ilk yapılar çeşme ve sebiller olmuştur.”¹⁰¹ Selsebil¹⁰², tatlı ve hafif su anlamı ile birlikte cennetteki bir çeşmenin adıdır. O büyük çeşmenin musluklarından akan sular, göz nuru iplikleri gibidir.

Ya ol selsebîl-i safâ destgâh
Ki her mevci bir târ-ı nûr-ı nigâh

M.1/41 - s.212

Selsebin en üst kısmı felekten de yüksek olarak tasvir edilir. Sanki ayın üstüne bir güvercin konmuş gibidir.

O târem felekden de berter gibi
Meh üstünde konmuş kebûter gibi

M.1/43 - s.212

Nedîm'in şiirinin her beytinden sanki renkli manalar selsebili akmaktayken, her mısraı da sanki erimiş nar rengi yakut suyu üzerinde bir köprü gibidir.

Ma'nî-i rengîne her bir beyti gûyâ selsebîl
Cesr her mısra'ı âb-ı la'l-i rümmân üstüne

K.3/46 - s.16

Çeşme-i Nûr, Nûr ayetinin âdetâ tefsir etmektedir.

Çeşme-i Nûr ise Nûr âyetin eyler tefsîr
Cedvel-i Sîm ile bulsa n'ola zîb ü şânı

K.20/13 - s.77

Âşık, sevgiliye Sadâbâd'a gidip dünyadan arzularını almayı, yeni yapılmış çeşmeden, Çeşme-i Nev-peydâ'dan¹⁰³ Tesnîm suyu içmeyi, ejderhadan hayat suyunun aktığını görmeye gitmeyi teklif eder.

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-yı tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığım ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda

Ms.40/2 - s.264

¹⁰¹ Nur Urfalıoğlu, “Osmanlı Mimarlığında Sebiller”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.467.

¹⁰² Kur'ân-ı Kerîm'in 76.suresi olan İnsân Suresi'nin 18.ayetinde “(Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir.” şeklinde geçmektedir. TDV, a.g.e, s.578.

¹⁰³ Ejderha şeklinde olan ve Sadâbâd'da bulunan çeşmelerden birinin adıdır.

Şarabın verdiği keyif, âşığın elinin altındaki bir çeşme gibidir.

Neşve-i mey dâmen-i destimde bir ser-çeşmedir
Câm-ı Cem bir lâle-i hod-rûsudur kûhsârımın
G.69/2 - s.310

4.4. Fıskiye (Fevvâre), Şadırvan (Şâdurvân, Şâd-ı revân)

Sevgili, selvilerden daha uzun, daha endamlı bir güzeldir. Âşık, sevgilinin boyunu görünce, onun bir âb-ı hayât fıskiyesinden fışkırdığını düşünür.

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni
G.154/5 - s.355

Dünyayı avucunda tutan çapkın dilberin, fıskiyeden güzellik suyu gibi sıçrayıp çıkmış harika bir endamı vardır.

Meger fevvâreden âb-ı letâfet sıçramış çıkmış
O rütbe kâmet-i ber-cesten ey şûh-ı cihan vardır
G.42/6 - s.295

Sanki hayal, nazı su yapıp da bir fıskiyede resimlemiştir; işte bu su da atılmış ve sevgilin boyu olmuştur.

Nâzı âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kâmetin olmuş senin
G.72/2 - s.311

Vefa Bağ'ında bulunan havuzun kenarı sanki bir ay parçası gibi görünmektedir. Fıkiyesi ise ülker yıldızları fışkırtmaktadır.

Leb-i havzı mâh-ı nevin pâresi
Süreyyâ-feşân âb-ı fevvâresi
M.1/35 - s.211

Fıskiyenin güzelliği insanın varlığına kement atar; dalgası ömrün ayağını bağlar, yani insanın ömrünü uzatır.

Eder tab'ı fevvâresi der-kemend
Urur mevci 'ömrün ayağına bend
M.1/38 - s.211

Fıkiyeden akan sular, gül bahçesinin sayfa kenarına cetvel çizer ya da bu sularla haddeden gümüş teller çeker.

Gülistâna fevvâre cedvel çeker
Yahud haddelerden gümüş tel çeker
M.1/39 - s.211

Şadırvan, genellikle cami avlularında bulunan, çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fiskiyeden su akan üzeri kubbeli veya açık havuzdur.

Memduhun şadırvanına uğrayan temiz sular, fiskiyeden kabul olunan dualar gibi ta arşa kadar çıkmaktadır.

Arşa dek çıkmakda mânend-i du'â-yı müstecâb
Uğrayan âb-i musaffâ râh-ı şâdırvânına
K.21/10 - s.80

Âşık, gönlünü etkileyecek ve tamburun göğsüne sığmayıp köşkün önündeki şadırvana kadar dalagalanacak bir nağme ister.

Bir nağme olsa kâse-i tanbûra sığmayup
Mevc ursa kasr önündeki şâd-ı revâna dek
G.59/3 - s.305

Güneşin gülü, memduhun köşkünün şadırvanındaki suya, “Seni ben koynumda besledim, sen benim gül suyumsun.” der.

Der anun şadırvân-ı kasrına gül-i hurşîd
Seni ben sînem içre perveriş kıldım gül-âbımsın
K.19/26 - s.75

4.5. Havuz (Havz)

Genç çocuklarda bile katkısız beyazlık bulunmazken havuz; hoş, gönül açıcı, berrak, saf ve temiz olması ile anlatılır.

Hoşâ dil-güşâ havz-ı berrâk u sâf
Cüvânanda var mı bu safvetde nâf
M.1740 - s.212

Sadâbâd, âşığın neşeli gönlüne Kasr-ı Cinân'ı andırır ve oradaki gönül süsleyen havuz, Kevser'i hatıra düşürür.

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda

Ms.36/1 - s.260

Bu duygularla âşık, oraya gidip havuzdan temiz Kevser suyunu içmeyi ve köşkten cennet kokularını koklamayı ister.

Havzdan kevser-i pâkîzeyi nûş eyleyeyim
Kasrdan bûy-ı cinânı edeyim iştîmâm
K.10/17 - s.44

Sadâbâd'ın zevkine doyum olmaz, orada gezmek insanı bıktırmaz. Gönül bir güzele bakar gibi ona baktıkça âşık olur. Özellikle mehtabını seyretmek çok güzel ve gönül ferahlatıcıdır. Köşkün önündeki havuz ise süt deryası gibi süzölmüş su tutmaktadır.

Zevkine aslâ doyulmaz seyrine gelmez gınâ
 Ana dil-ber gibi dil baktıkça olur mübtelâ
 Seyr-i mehtâbı husûsâ pek temâşâ dil-güşâ
 Ketm olur havz-ı musaffâ şîrden deryâ gibi
 Ms.44/4 - s.268

Sadâbâd dağ üstü bağı olmuştur. Bu hâliyle âdetâ cennete benzemektedir. Orada bulunan gönül süsleyici havuz da oraya gümüşten bir tel çekmektedir.

Bir Nihâlistan kitâbıdır o sahrâlar meger
 Kim ana havz-ı dil-âra sîmden cedvel çeker
 Dâğa çık da bâğlardan eyle bu sırâ nazar
 Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
 Ms.21/5 - s.247

Sadâbâd'da havuz kenarında dolaşmak hayattan kâm almak için tercih edilen en güzel eğlencelerdendir. Burada Kasr-ı Cinân hayranlıkla seyredilir, şarkılar söylenir, gazeller okunur.

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım
 Geh gelüp kasr-ı cinan seyrine hayrân olalım
 Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
 Ms.40/3 - s.264

Havuzun kenarı âdetâ hilâlin bir parçası gibidir. Buradan temiz sular akar. Fışkıran sular, gül bahçesinin kenarına gümüş teller çekmektedir.

Âşık, şuh sevgili ile aynı kayıkta yaşadığı havuz sefasını anlatacak kelime bulamaz.

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
 Düşdük bugün o şûh ile zevrakda yan-be-yan
 K.24/17 - s.91

Zahid, cennet havuzunun gamıyla ölüp giderken âşık da bir kadeh şarap ile gam giderir.

4.6. Hamam (Hammâm, Germâbe)

Nedîm, İbrahim Paşa için yazdığı övgü güzellemesinin beraberinde bir de hammâmiye kaleme alır. Hammâmiye'nin nesib bölümünde Nedîm, sabah mahmurluğunun ağırlığı ile uyanarak yorgun argın hamama gidişinden bahseder.

Hezâr za'f ile hammâma doğru 'azm etdim
Kemer güsiste perâkende gûşe-i destâr
K.7/2 - s.31

Halvet, hamamın en sıcak bölmesidir. Nedîm düşe kalka hamama gider ve halvette bir köşeye çekilir. Fakat o an can alıcı bir güzel gelir ve yanında güneş gibi parıltılar saçar. Dilberle konuşma yapan Nedîm, onun içini yakan düşünceyi öğrenmek ister. İçki meclisinde okunan birkaç Nedîm beyti dilbere çok tesir etmiştir. Bu nedenle dilber onu bulup iki öpücük vermek istemiştir.

Varup o hâl ile hammâma üft ü hîz ederek
Edince gûşe-i halvetde câygâh-ı karâr
K.7/3 - s.31

Yemin edüp kılıcım kabzasına nezr etdim
Bulup Nedîmi iki bûse eyleyim îsâr
K.7/27 - s.33

İstanbul'un hamamları cana sefa, vücuda şifa verir.

Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır
K.22/11 - s.85

Nedîm, sevgilinin güzelliğini seyretmek ister. Bunun için mekân önemli değildir. Önemli olan sevgiliyi görmektir. Onu göreceği yerin gül bahçesi değil de hamam olması bir şeyi değiştirmez.

Hüsnünü seyreyleyim de gördüğüm yer ol gülü
Gülsitân olmazsa hammâm olsa da mâni' değil
G.76/3 - s.313

Yapılan hamama hasta olan bir insan girse derdine deman bulur, orası hamam değil sanki bir şifa yurdudur.

Ana bir hasta âdem girse derdinden bulur sıhhat
Degil hammâm bu dârü'ş-şifâ-yı feyzdir gûyâ
Kt.55/7 - s.188

Mahkeme soğuk bir yerdir ama oraya gidenler hamamdaki gibi terler.

Bir soğuk yerdir ol bakılsa eger
Lîk hammâmveş giren terler
M.2/4 - s.214

4.7. Cami (Câmi), Mescit (Mescid), Medrese

Memduh, insanların ihtiyaçlarını gidermek niyetiyle cami, medrese inşa ettirmiştir. Bu yapıların inşa ettirilmesinde sevap kazanma arzusu söz konusudur.

Çarşû vü câmi' ü hân u imâret medrese
Çeşme-sâr-ı pâk cümle bî-bedel hayr u sevâb
Kt.29/16 - s.156

İstanbul'daki camilerin her biri, Tûr-ı Sinâ¹⁰⁴ gibi Allah'ın tecelli ettiği bir dağa benzer. Meleklerin kaşı da sanki camilerde dua edilen mihraplardır.

Câmi'lerinin her biri bir kûh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır
K.22/9 - s.85

Âşık, kibirli bir kâfir olan dilbere kucağı bir mihrap köşesi olduğu için mi kendisinden kaçtığını sorar.

Âh ey kâfir-i nahvet ne kaçarsın bilmem
Çâk-i mihrâb mıdır yohsa benim âgûşum
G.84/2 - s.317

Camilerde cemaatle kılınan namazlardan bahsedilir.

Eyledi İrânı pâk ifrâzdan şimdi bütün
Kılınır câmi'leri içre cemâ'atla salât
Kt.17/5 - s.145

İstanbul'un mescitlerinin her biri ise bir nur denizidir. Çünkü o mescitlerin kandilleri ay gibi ışıkla doludur.

Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandîlleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır
K.22/10 - s.85

Memduh, arzusuz bir köle Nedîm'i medresede görevlendirir. Nedîm de bundan duyduğu mutluluğu ifade eder.

Ya'ni kıldın medreseyle 'abd-ı nâ-kâmın çerâğ
Oldu câ nâm-ı Nedîme bendegânın defteri
K.5/42 - s.25

¹⁰⁴ Sînâ yarımadasında bulunan Allah'ın tecellî ve Hz.Musa ile tekellüm ettiği dağın adıdır.

4.8. Köprü (Cisr)

Sadâbâd eskisinden daha güzel bir hâldedir. O görünenin, süslü ve eşsiz bir köşk mü yoksa cennet nehri üzerine kurulmuş yeni tarz bir köprü mü olduğu sorgulanır.

Şimdi Sa'd-âbâda bak evvelkinden a'lâ mıdır
Gör hele dünyâyı eski bildiğin dünyâ mıdır
Bu görünen bir müzeyyen kasr-ı müstesnâ mıdır
Yohsa nehr-i cennet üzre cisr-i nev-peydâ mıdır
Ms.19/1 - s.245

Nedîm'in şiirinin her mısraı sanki erimiş nar rengi yakut üzerinde bir köprüdür.

Ma'nî-i rengîne her bir beyti gûyâ selsebîl
Cesr her mısra'ı âb-ı la'l-i rümmân üstüne
K.3/46 - s.16

Cisr-i Sürûr'un, Hurremâbâd'a yakınlığı sebebiyle güzelliğinden bahsedilir

Hurrem-âbâda karîb olduğ' için Cisr-i Sürûr
Etmeye hurrem ü mesrûr dil-i nâlânı
K.20/18 - s.77

Uygun bir yere inşa edilen tavanlı köprü, gelip geçen güzelleri oradan seyretmektedir.

Ne münâsib yere durmuş o tavanlı köprü
Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı
K.20/9 - s.76

4.9. Yol (Râh)

Felek, elinde hilâlden keşkülü, memduhun geçeceği yol üzerinde durarak, onun ihsanını bekleyerek kendisine sadaka vermesini umar.

İhsânın umar râh-güzârında durup çarh
Mâh-ı nevi mânende-i keçkûl-ı kalender
K.33/9 - s.106

Şuh ve çapkın bir güzel olan sevgili bin bir nazla, edayla yürümeye başlasa ayak izleri gül, geçtiği yol da gül bahçesi olur.

Tezerv-i şûhsun bin nâz ile reftâra âgâz et
Gül olsun nakş-ı pâyin gülşen olsun şâh-râhın gel
G.77/4 - s.314

Âşık, vefasız dilbere bastığı toprağa yüzünü döşeyecek ve yolunda hayatını feda edebilecek kendisi gibi başka birisini daha bulamayacağını hatırlatır.

Kılup çün ferş hâk-i pâyine yüzüm
Fedâ eyleyim hem yoluna özüm

M.1/10 - s.209

Âşık, eğer toprak olacaksa sadece sevgilinin yürüdüğünde misk saçan yollarının toprağı olmayı arzular.

Hâr isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam

G.90/3 - s.320

Dilberin düşkünü olan âşık, onun ayağının izini öpemeyecekse yolundan geçmez. Çünkü o yapılması gerekenin ne olduğunu bilir.

Geçmez yolundan öpmeyicek nakş-i pâyini
Üftâden ey nihâl-i çemen yollu izlidir

G.14/5 - s.280

Nedîm'in yaman kalemi, fikir evinden yetenek gülistânına kadar daha önce hiç görülmemiş ve kimsenin bilmediği bir yol açmıştır.

Kilk-i 'ayyârın 'aceb nâ-refte râh açdı Nedîm
Hâne-i endîşeden gül-zâr-ı isti'dâda dek

G.60/6 - s.306

Gönül ehli doğru yolu tercih etmiştir ve onların bu tercihi belayı seçtiklerini göstermektedir.

Ehl-i diliz felekde belâmız budur bizim
Tutduk reh-i savâbı hatâmız budur bizim

G.89/1- s.320

Üstünden geçen ayak izlerinin zamanla bir yol hâline gelmesi yani o yoldan bir gün de mürşid-i kâmil geçmesi için Allah aşkı yolunda müritlerin ayağı altına yatılmalıdır.

Tarîk-ı aşkda pâ-mâl-i sâlikân ol kim
Bir iki nakş-ı kadem reh-güzâr olur giderek

G.61/3 - s.306

4.10. Kale (Burc)

Bunca sağlam kaleler fethedilmiştir ama henüz ay parçası gibi olan şuh güzeli fethetmenin çaresi bulunamamıştır.

Açıldı bunca muhkem kal'alar ey şûh-ı meh-pâre
Kemer bendin senin feth etmeğe olmaz mı bir çâre
Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrîni bir pâre
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol

Ms.22/4 - s.248

Dilberin öyle bir gelişi vardır ki, âşık onun fetih haberi mi getirdiğini yoksa gönül kalesine top atışı mı yaptığını anlayamaz.

Bir geliş geldi ki fark edemedim hayretten
Haber-i feth mi burc-ı dile hum-bâre midir
G.17/3 - s.282

4.11. Bahçe (Bağ, Hadîka, Bûstan, Bağçe, Çemen, Çemenzâr)

Dîvânda bahçe tasavvuru lâle ve gül bahçesi dışında güzellik, sümbül, emel, naz bahçesi olarak karşımıza çıkar.

Gonca ve fidan bahçede sevgilinin boyu ve yanağı ile daima arkadaşlık eder.

Yâridir ol kadd ü haddin kim Nedîmâ bâğda
Vâlih-i gül-gonce hayrân-ı nihâl eyler beni
G.147/13 - s.351

Âşığın dilber olmadan girdiği bahçede, sadece güller değil salınan servi dahi gözüne ateş gibi görünür.

Bâğa sensiz bakamam çeşmime âteş görünür
Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile
Ms.8/2 - s.234

Bahçedeki servi ağacı, sevgilinin boyunu kendine alınca ancak tam bir mısra hâlini alabilir.

Mısra'-ı mevzundur ammâ nâ-resâdır serv-i bâğ
Eyleye tazmin meger kadd-i ser-efrâzın senin
G.71/2 - s.311

Emel bahçesi, ağlayan gönlün gözyaşları ile yeşerir.

Ser-germî-i niyâz ile dil giryenâk olur
Yine hadîka-i emelin âb u tâbı var
G.24/3 - s.285

Âşık, naz bahçesinin taze fidanı olarak tanımladığı dilberle bir müddet konuşup eğlenmeyi ister.

Seni pinhan sevüp ey nev-nihâl-i bâğ-ı istiğnâ
Biraz müddet seninle zevk u sohbet edelim tenhâ
Ms.34/2 - s.259

Âşığın kucağındaki dilberden gelen sümbül kokusunun nedeni, dilberin omuzlarında bulunan sümbül bahçesidir.

Dimâğım tutdu bûy-ı sünbül âgûşumda döndükçe
Meger kim dûşunun üstünde bir sünbül-sitan vardır
G.42/3 - s.295

Gül satıcıları, Nedîm'in kaleminin bahçesinden gül isterken kalem de dilberler gibi naz yapar.

Gül-fürûşan bûstânından gül ister sen ise
Böyle istiğnâ satarsın dil-ber-i ra'nâ gibi
K.18/5 - s.70

Memduhun bahçesinde, güneş ile ayı başlarına takmış serviler bulunur. Bülbül de gülü ilk defa bu bahçe içinde gördüğü için onu bırakıp kendi kafesine dönmek istemez.

Memduhun bahçesindeki güller hurilerin yakalarını, eteklerini güzel kokularla doldurur.

Havrânın eder ceyb ü girîbânını ta'tîr
Bağındaki gül meclis-i hâsındaki micmer
K.33/11 - s.106

Rüzgâr, dilberin kâkülünü misk kokan bulutlar gibi dağıtınca onun güzellik bahçesi seyredilmeye doyulmaz.

Gülşen-i hüsnün görün sünbül-hevâ-yı gülşenin
Ebr-i müşkinveş dağıtdıkca nesîm ol kâküli
G.165/4 - s.360

Dilber, güzellik bahçesinin Tûbâ Ağacı'nı salındırmayan boylu boslu afetidir.

Nahl-i tûbâyı salındırmaz nihâl-i kâmeti
Gülşen-i hüsn ü cemâlin bir boyu şimşâdı var
Ms.20/3 - s.246

Dilber, güzellik ve şirinlik bahçesinin endamlı selvisidir.

Eyâ gülzâr-ı hüsn ü behcetini nahl-ı ser-efrâzı
Kim üstâd etdi fenn-i 'işvede ol çeşm-i tannâzı
Ms.30/2 - s.256

Bayramda bahçede, kırdaki bulunan gönül yakıcı güzellikle Sadâbâd eğlenceleri başka bir anlam kazanır.

Dur zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rübâ
Kimi gitsin bâğa doğru kimi sahrâdan yana
Ms.17/4 - s.244

İstanbul'un dağları, bahçeleri, köşkleri hep neşe, sefa ve zevk ile doludur.

Kûhsârları bağları kasrıları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır
K.22/15 - s.86

Âşık, bahçede dilberin saçını ve yanağını andıkça, sümbül ve gül dilberi soran bu kişi kim diye merak eder.

Bâğda zülf ü ruhun andıkça bu kimdir deyü
Sünbül ü gül biri birinden suâl eyler beni
G.147/4 - s.351

Kendisi de henüz açılmamış bir gonca olan dilber, bülbüllerin sesini dinlemesi ve gülleri seyretmesi için bahçeye davet edilir.

Biraz gel bâğa bülbül dinle seyret açıl cânâ
Ki sen dahı henüz açılmamış bir gonca-i tersin
Ms.30/3 - s.256

İlkbahar gelince Sadâbâd cennete döner. Oraya binlerce yeni fidan dikilir. Her yer bahçelerle sevgilinin yüzü gibi güzelleşir. Yani Sadâbâd dağ üstü bağ olur.

Nev-bahâr erişdi oldu ol zemin cennet-misâl
Gars olundu kâmetin gibi hezâran nev-nihâl
Bağlarla buldu ruhsârın gibi hüsn ü cemâl
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Ms.21/2 - s.247

İstanbul'un her bahçesi, her köşesi maddi ve manevi eğlenceler meclisi tadındadır.

Her bağçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her gûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safâdır
K.22/5 - s.85

Sonbaharın tadını çıkarabilmek için bahçe kısa boyun eğmeden sevgilinin gelmesi istenir.

Pâ-mâl-i şitâ olmadan iklim-i çemen gel
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın
Ms.28/2 - s.254

Lâle, bahçeye yine yanıp tutuşarak gelir. Bu durum, Çırağan sefasının geldiğini müjdeler.

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/1 - s.265

Nedîm, dilbere tanımadığı kimselerle bahçelere gitmemesini söyler.

Der sana Nedîmâ bunu tekrâr-be-tekrâr
Bîgâne ile etme sakın 'azm-i çemenzâr
Ms.26/5 - s.252

4.11.1. Lâle Bahçesi (Lâlezâr)

Lâlezâr, memduhun eteğine yüz sürmek ister.

Lâlezârın da 'acâyip şevkı var hasrettedir
Ol da yüz sürmek diler hünkârımın dâmânına

K.21/72 - s.84

Memduhun yaptırdığı köşkte bulunan lâle bahçesi, Cem'in şarap kadehlerinden meydana gelmiş bir tarlaya benzer.

Bir yana lâlezârı keşt-i piyâle-i Cem
Bir yana gülistânı kânın hazînedârı

K.39/10 - s.114

Memduh, Çırağan sefası zamanında lâle bahçesine gelerek bu lütfuyla çiçekleri sevindirir.

Lâlezâra gelir elbet yine sultân-ı zaman
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi

Ms.41/2 - s.265

Cihanın baharı bir yarım sarhoşluk iken lâle bahçesi de içilmiş bir kadehtir.

Bir nîm neşve say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâlezârını

G.164/1 - s.360

Çırağan vakti gelince lâleler, güller güzelin yanağı gibi açılır; perişan bülbüller neşe içinde ötmeye başlar. Bunların hepsi lâle bahçesi için birer müjde gibidir.

Bu mısra'la nevâ-sâz olmada âşüfte bülbüller¹⁰⁵
Çırağan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen

Ms.33/2 - s.258

4.11.2. Gül Bahçesi (Gülzâr, Gülşen, Gülistân)

Nedîm'in memduhtan gördüğü lütfu, gül bahçesi bile bahar bulutundan görmemiştir.

O denlü lütf u kerem gördü hezretinden kim
O lütfu göremdi ebr-i bahârdan gülzâr

K.7/61 - s.35

İstanbul o kadar güzeldir ki, onun gül bahçelerini cennete benzetmek bile doğru değildir.

¹⁰⁵ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Nevâ-sâz olmada bin şevk ile âşüfte bülbüller" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.353.

İnsâf degildir anı dünyâyâ değişmek
Gülzâların cennete teşbîh hatâdır

K.22/6 - s.85

Kuşlarla çiçeklerin yaptığı sohbet, gül bahçesinde bir gürültü meydana getirir.

Oldu murgân ile ezhâr-ı çemen hem-sohbet
Sahn-ı gülşende zuhûr etse n'ola vâveylâ

G.5/3 - s.275

Âşık sevgilinin bir gonca gül, kendisinin de onun gül bahçesi olmasını arzular.

Dâ'im arayan bulsa cüvânım seni bende
Bir gonca gül olsam da senin gülşenin olsam

G.83/3 - s.317

Bülbülün kucağı güllerin durağı olunca, bülbülün keyfinden gül bahçesine ateş saçması şaşılacak bir iş değildir.

Bahar günleri gelince güllerle beraber gül bahçesi de açılır.

Erişdi nev-bahâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen
Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen

Ms.33/1 - s.258

Gülün yokluğu çabuk unutulsun diye sevgiliden gül bahçesine gelmesi istenir.

Bülbüllerin ister seni ey gonca-dehen gel
Gül gitdiğini anmıyalım gülşene sen gel

Ms.28/2 - s.254

Memduhun gülerek gül bahçesini şereflelendirmesi arzulanır.

Sezâdır kim cihânın pâdişâh-ı mekrümetkârı
Müşerref ede teşrîf-i hümâyûniyle gülzârı

Ms.33/5 - s.259

Nedîm, gül yüzlü dilberi meclise çağırarak gül bahçesini kıskandırmak ister.

Bezmimiz rûyun ile reşk-i gülistân olsun
Handelerle leb-i la'lin şeker-feşân olsun

Ms.24/5 - s.250

Memduhun yüceliğinin ve mutluluğunun bir gül bahçesi gibi canlı olması, Nedîm'in kaleminin de o gül bahçesinde bülbül gibi ötmesi istenir.

İkbâl ü 'izz ü i'tilâ olsun çü gülşen pür-nemâ
Anda çü bülbül dâ'imâ kilk-i Nedâm etsin negam

K.12/33 - s.53

Âşık sevgiliye, daha önce iyi göremediği gönül alıcı gül bahçesini görme ve onunla bayramda keyifli bir Sadâbâd gezintisi yapma teklifi sunar.

Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyü aldatma beni
Görmedin bir hoşça sen dahı ol dil-cû gülşeni
Ms.17/5 - s.244

Memduhun gül bahçesini, cenneti bile kıskandıracak hâle getiren mimar merak edilir.

Kim etdi bu gülzârı reşk-i behişt
Kimin hâsılıdır bu kâr u bu kişt
M.1/21 - s.210

Daha önce hiç görülmemiş bir tarzda yapılan gül bahçesi, âdeta memduhun kaleminden çıkmış bir yazı gibidir.

Bu gülzâr-ı nev-kilki inşâsıdır
Benfşe o inşânın imzâsıdır
M.1/62 - s.213

Âdeta bir bülbül olan gönle bir gül bahçesi gereklidir.

Çünkü bülbülsün gönül bir gülsitan lâzım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitan lâzım sana
G.6/1 - s.276

Âşık, gül bahçesi görmemiş, gül koklamamış olsa da dilberin yanağının gül içinde gül, gül bahçesi içinde gül bahçesi olduğunu görür.

Gülistan görmedik gül kokmadık ammâ ruhun meyden
Gül-ender-gül gülistan-der-gülistân olduğun gördük
G.58/6 - s.305

Bin naz ile salınarak yürüyen şuh sülünün ayağının izi gül, gül bahçesi de yolu olur.

Tezerv-i şûhsun bin nâz ile reftâra âgâz et
Gül olsun nakş-ı pâyin gülşen olsun şâh-râhın gel
G.77/4 - s.314

Âşık, sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde diken olmaya razıdır. Toprak olacaksa da yine onun misk saçan yollarının toprağı olmayı ister.

Hâr isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam
G.90/3 - s.320

Lâleler, güller açılıp güzeller meydana çıkınca âşık da birkaç gonca dudaklı ile gül bahçesine açılmayı hayal eder.

Açıldı lâleler güller güzeller çıkdı seyrâne
Açılsak biz de bir kaç gonca-leblerle gülistâne
Ms.38/1 - s.262

Zevk, neşe, eğlence mevsimi gelince gül bahçesine çıkıp gülmenin, gül gibi açılıp neşelenmenin vakti de gelir.

Çıkup gülzâra handân olmanın şimdi zamanıdır
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
Ms.22/2 - s.248

Âşık, dilbere çıkıp gül bahçelerinin köşelerini leventçe dolaşmasını söyler.

Çık levendâne dolaş gûşelerin gülzârın
Meded ey serv-i revan bozma meded reftârın
Ms.23/4 - s.249

Yolunun üzerinde denk geldiği gül bahçesini görünce hayretten aşığın aklı başından gider.

Bu gün bir gülistâna düştü yolum
Ki oldu şu'ûrum tahayyürle güm
M.1/16 - s.210

Güzellik ve alım bahçesinin fidanı olan dilber işve fenninde âdetâ bir üstat olmuştur.

Eyâ gülzâr-ı hüsn ü behcetin nahl-ı ser-efrâzı
Kim üstâd etdi fenn-i 'işvede ol çeşm-i tannâzı
Ms.30/2 - s.256

5. GİYİM KUŞAM

Giyilen elbiseler rengârenktir. Elbiselerin yeşil, kırmızı ve beyaz renkleri söz konusu edilir. Giyecek olarak gömlek, kabâ, kürk, kerrâke, sarık, fes ve pabuçtan bahsedilir. Bunların dışında kemer, mendil, nikap ve külâh kullanılır.

5.1. Giysiler

5.1.1. Elbise (Câme, Kabâ, Kerrâke, Delk)

Bayram gelince güzeller bayramlık câmelerle gezmeye çıkarlar. Güzellerin bu hâli âşıkları yaman etmek için yeterlidir.

İydıyye câmelerle çıkup seyre dilberân
Uşşâkın etdiler yeniden hâlini yaman
K.24/13 - s.90

Yusuf¹⁰⁶ gibi güzel olan sevgili olmadan giyilen vücut elbisesi zehirli gömlek gibi âşığın vücuduna yaralar açmıştır.

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehenim câme-i feth
Zahm urur cismime pîrâhen-i mesmûm gibi
G.151/3 - s.353

Yatağına uzanmış ve âşığı görmezlikten gelen sevgilinin uyku sümbülleri yani kirpikleri, uyku câmesinden boy çekip kıvrım kıvrım saçlarıyla neredeyse aynı uzunlukta olmuştur.

Zülf-i pür-çîninle hem-dûş oldu cânâ kad çeküp
Sünbül-i hâb-ı tegâfûl câme-hâbından senin
G.67/5 - s.309

Dilberi yeşil mukaddemi ve kırmızı fesi ile gören gül, yeşil câmesini yani yakasını yırtar.

Çâk etmesin mi câme-i sebzın görünce gül
Bak şu yeşil mukaddeme şol kırmızî fese
G.131/3 - s.342

Âşık sevgiliye, verdiği ipekli kumaştan kendisine bir elbise ve mintan yapmasını söyler.

Şu zîbâ gemesûdı sevdiğim gel al ziyân etme
Çıkar bir câme sana belki artar nîm-tenlik de
G.127/5 - s.339

¹⁰⁶ Kur'an'da zikri geçen ve hikâyesi uzun bir şekilde anlatılan, İsrailoğulları peygamberlerinden, Yakup peygamberin oğlu. Tökel, a.g.e, s.306.

Rind kişi gözünü yokluk uykusundan açtığında nergis gibi sabır kabâsını bin parça eder.

Hased o rinde ki hâb-ı 'ademden açsa gözün
Kabâ-yı sabrı çü nergis hezâr-pâre göre
G.121/4 - s.336

Dilber öyle sarhoş olmuştur ki, kabâsının yakası göbekten ta çelik hançerin bağ yerine kadar açılmıştır. Bu görüntü âşığın tahammül gücünü zorlar.

Şöyle mest olmuş ki açılmış girîbân-ı kabâ
Nâfdan tâ bendgâh-ı hançer-i fûlâda dek
G.60/2 - s.305

Sevgilinin beyaz festen fırlamış olan amber kokulu saçını görmekle, şebboyun yasemin yaprağından kabâ giydiğini görmek arasında fark yoktur.

Seyret beyaz fesde o zülf-i mu'anberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var
G.25/3 - s.286

Nedîm, bilmece tarzında yazdığı mesnevisinde, anlattığı şeyi kara suratlı olarak ifade eder ve onun Hintliler gibi beyaz bir elbise giydiğinden bahseder. Yani o kara suratlının, beyaz tenli kadınların yanaklarına süs olduğunu anlatamaya çalışmaktadır.

Rûma geldikçe hep o tîre-likâ
Hem-çü hindû giyer sefûd kabâ
M.3/6 - s.215

Atlas ve dibâ bir çeşit ipek kumaş anlamına gelmekle beraber, bazı beyitlerde elbise yerine kullanılmıştır.

Yeşil atlaslı (elbiseli), uzun boylu afet gülistanda âşığın aklını başından alır.

Unutdurdu bana serv-i revânı dün gülistanda
Efendim bir uzun boylu yeşil atlaslı âfet var
Kt.66/3 - s.194

Sevgili o kadar naziktir ki, üzerine giydiği gül desenli ipek elbisenin kumaşındaki gülün dikeninin gölgesi onu incitecek diye âşık korkar.

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni
G.154/3 - s.355

Âşığın göğsünü delen gül yanaklı, çifte benli, gümüş gerdanlı, güneş yüzlü afet; gül renkli, mor hâreli bir kerrâke giyer.

Sînemi deldi bu gün bir âfet-i çâr-pâreli
 Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli
 Çifte benli sîm gerdenli güneş ruhsâreli
 Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

Ms.42/1 - s.266

Âşık, nazlı dilberi kolunda kerrâkesinin eteği, elinde kırmızı gül ile yarı sarhoş bir hâlde görür.

Ne gördüm ol büt-i nâzende nîm mest olmuş
 Kolunda dâmen-i kerrâke elde bir gül-i âl

K.8/31 - s.38

Delk, dervişlerin giydiği bir çeşit aba veya cübbedir. Âşığın şeyhim dediği dilberin yün cübbesinden tezhipli kitabına kadar her şeyi meyhaneciye rehin olarak verilmiştir.

Mâ-melek şeyhim bütün hammâra rehn olmuş gibi
 Delk-ı peşminden müzehheb nüsha-i evrâda dek

G.60/3 - s.306

5.1.2. Gömlek (Pîrâhen, Nîm-ten), Yaka (Girîban)

Âşık dilbere olan sevdası sebebiyle yaralıdır. Sinesinde aşk yarası taşıyan âşık, bunu sevgiliye göstermek arzusundadır. Bunun için ondan düğmelerini çözüp gömleğini açarak göğsünü yoklamasını ve bakış kılıcının ona neler ettiğini görmesini ister.

Güşâd et tügmemi pîrâhenim aç sînemi yokla
 Hele gör neylemiştir bana şemşîr-i nigâhın gel

G.77/2 - s.314

Âşık, inciye benzetilen gümüş bedenli dilberin sedef gömleğini yırtarak denize girdiğini işitir.

İşitdim dür sadef pîrâhenin çâk eyleyüp çıkmış
 Meger ol dil-ber-i sîmin-beden deryâyâ girmişdir

G.30/2 - s.288

Eğer âşık sevgilinin gömleği olsaydı, kimsenin onun sinesini görmesine izin vermezdi.

Ben kimseye açılmâz idim dâmenin olsam
 Kim görür idi sîneni pîrâhenin olsam

G.83/1 - s.317

Sevgilinin gömleğinin kokusu cana can kattığına göre, bu kokuyu getiren şevk, arzu rüzgârı Ken'an İli'ne¹⁰⁷ uğramış olmalıdır. Bu beyitte, Yakup Peygamber'in, oğlu Yusuf'un gömleğini koklaması ve bu vesile ile gözlerinin açılması kıssasına telmihte bulunulmuştur.

Can-fezâ geldi çü bûy-ı pîrehen hâtırlara
Uğramış var ise râh-ı şevk Ken'ân üstüne
K.3/6 - s.13

Yusuf gibi güzel olan sevgili, gül desenli bir gömlek giymiştir. Âşığın giydiği vücut elbisesi ise sevgilinin yokluğundan dolayı zehirli gömlek gibi vücuduna yaralar açmıştır

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehenim câme-i feth
Zahm urur cismime pîrâhen-i mesmûm gibi
G.151/3 - s.353

Sabah rüzgârı, dilberin saçına elini dokundursa her tarafa saf bir misk kokusu yayılır. Bir de onun gömleğinin düğümünü çözerse, o zaman her taraf gül suyu kokar.

Saba ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa 'ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar
G.16/1 - s.281

Sevgiliyi kucaklarına alanların kimseye sır verdiği görülmemiştir. Gömleklerde etek yırtmacının olmayışı da bu sebeptedir.

Açılmış görmedik yâri der-âgûş eyliyenlerde
Anunçün çâk-i dâmen dahı olmaz pîrehenlerde
Mf.18 - s.375

Âşık sevgiliden, verdiği ipekli kumaştan kendisine bir elbise ve mîntan yapmasını ister.

Şu zîbâ germesûdı sevdiğim gel al ziyân etme
Çıkar bir câme sana belki artar nîm-tenlik de
G.127/5 - s.339

Yaka, gömleğin ayrılmaz bir parçasıdır. Sadrazamın bahçesindeki güller, özel meclisindeki buhurdanlık, hurilerin yakalarını güzel kokularla doldurur.

Havrânın eder ceyb ü girîbânını tâ'tîr
Bağındaki gül meclis-i hâsındaki micmer
K.33/11 - s.106

¹⁰⁷ Yakup Peygamber'in memleketidir. Filistin'in bir kısmı ile Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir kısmını içine alır. Kuyu manasına da gelir.

Sevgilinin düğmesi çözülmüş, yaka yırtmacı ta göbeğine kadar inmiş bir hâldeyken, inleyen âşık bir zahit de olsa buna dayanamaz.

Çözülmüş tügmeler çâk-i girîban nâfe dek inmiş
Buna sabr olunur mu zâhidâ sen 'âşık-ı zâr ol
G.79/3 - s.315

Dilberin yan bakışı ta kemer yerine kadar uykuya, gözleri de ta yakasına kadar şaraba bulaşmıştır.

Tâ kemergâhına dek gamzesi hâb-âlûde
Tâ girîbânına dek çeşmi şarâb-âlûde
G.120/1 - s.335

Şarap ile böylesine sarhoş olan güzelin elbisesinin yakası göbeğinden ta çelik hançerinin bağ yerine kadar açılmıştır.

Şöyle mest olmuş ki açılmış girîbân-ı kabâ
Nâfdan tâ bendgâh-ı hançer-i fûlâda dek
G.60/2 - s.305

Aşka düşünce, âşığın canı ve gönlü gençlerin elinde değerini kaybeder. Bunun yanında sabır ve tahammül ise yırtılmış yakanın dikilmesi için sarf edilir.

Aşka düşdüm cân u dil müft-i cüvânân oldu hep
Sabr u tâkat masraf-ı çâk-ı girîbân oldu hep
G.9/1 - s.277

Âşık, gizli gizli ah çekip yaka yırtarak inleyen güzelin bu hâlini, kendisi gibi bir çapkına âşık olmasına bağlar.

Nedir bu gizli gizli âhlar çâk-ı girîbanlar
bir şûha sen de 'âşık-ı nâlan mısın kâfir¹⁰⁸
G.41/4 - s.294

Sabah rüzgârı, sevgilinin ayağını öpmek için gül yaprağı ile yaka paça olup gelir.

Pâ-bûsuna tekaddüm için yine bâd-ı subh
Berk-i gül ile dest ü girîbân olup gelir
G.37/10 - s.292

Âşık, gonca yüzlü sevgiliyi yüzü örtülü sanır ama, o da çoktan âşığın yakası gibi üstünü başını yırtmıştır.

Perde-dâr anlardım el-hak gonceyi gördüm seher
Ol dahı leb-rîz-i çâk olmuş girîbânım gibi
G.159/2 - s.357

¹⁰⁸ Bu mısra da eksiklik vardır. Doğrusu “Aceb bir şûha sen de âşık-ı nâlan mısın kâfir” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.267.

Dilberin yakası yırtılınca telaşlanan âşık, parçalanmış üzgün gönülü tarak zanneder.

Girîban çâk olup hayretle sundum destine nâ-gâh
Dil-i sad-pâreyi ben şâne zannetdim telâşımdan
G.106/2 - s.328

Memduh ezici gücü ile fermanının eline geçen dağın eteğini, yakasıyla bir eder, yakasına kadar yırtar.

Zûr-ı satvet şöyledir eyler girîbâniyle bir
Girse kûhun dâmeni ser-pençe-i fermânına
K.21/57 - s.83

Sadrazamın ezici gücü, düşmanın yakasındaki her ipliğe bin pençe geçirir. Bu nedenle onların selamet sahilini görmesine imkân olamaz.

Hiç selâmet yakasın görsün mü düşmen kim kodı
Kahrı bin ser-pençe her târ-ı girîbân üstüne
K.3/33 - s.15

Bâkî'nin¹⁰⁹ şiiri Nedîm'e miras kalmıştır. Ama memduh sayesinde Nedîm o mirasa muhtaç olmamıştır. Çünkü; kaleminin cebi ve yakası şiir incileriyle doludur.

Velîkin devletinde ihtiyâcım yok o mîrâsa
Dür-i nazmımla pürdür hâmemin ceyb ü girîbânı
K.23/23 - s.89

Nedîm'in hür yaradılışı, kitaplık memuriyeti gibi bir vazifenin hasretini uzun süredir çekmektedir. O daima bütün varlığını bilim uğrunda harcamak ister. Ama her zaman bu işin kitapsız nasıl yapılabilir diye düşünerek üzülür ve sıkıntıya düşen yakasını yırtar durur.

Ammâ kitabsız nice mümkün deyü müdâm
Derd ile çâk ederdi girîban-ı mihnetin
Kt.1/7 - s.125

Âşığın gönlü; feyz yuvası, hüner ve marifet güneşinin doğuş ufku; ayrıca zevk ve eğlence baharının yakasıdır. Bahar her vakit onun yakasından doğar.

Feyz âşiyânı mihr-i hüner cilvegâhısın
Subh-ı bahâr-ı şevka girîbansın ey gönül
G.78/8 - s.315

¹⁰⁹ 16.yüzyıl Osmanlı sahası Türk edebiyatının en büyük şairidir.

5.1.3. Etek (Dâmen, Dâmân)

Baht âşığın yanında değildir, cevr ü cefa ederek âşığa eziyet çektirir. Selvi boylu sevgili de zulüm eteğini beline sokmuş koşar hâlde gelmektedir. Bu hâliyle âşığı azarlayacak gibi görünmektedir.

Ber-çîde dâmen-i sitem olmuş şitâb ile
Serv-i revânımın yine benzer 'itâbı var
G.24/6 - s.285

Âşık eğer sevgilinin dâmeni olsa kimseye açılmayacaktır.

Ben kimseye açılmâz idim dâmenin olsam
Kim görür idi sîneni pîrâhenin olsam
G.83/1 - s.317

Sevgili ellerle selamlaşırken ve yine eller onun şeker dudaklarına sahipken âşığın bunları görüp sessiz kalması çok güçtür. Âşık, kendisine bu güzellikleri yaşatmayan dilberden ayağına ya da hiç olmazsa eteğinin ucuna yüz sürmek için izin ister.

Merhabâ etdiğin ellerle revâ mı göreyim
Eller emsin o şeker lebleri de ben durayım
Bâri lûtfeyle â zâlim biricik yüz süreyim
Pâyin olmazsa eğer gûşe-i dâmân olsun
Ms.35/2 - s.260

Âşık, sevgilinin eteklerine kapanırken toz gibi yere düşse de yine de itibardan düşmez, alçalmaz.

Olsam üftâde gubârâsâ yine pest olmazam
Çünkü ey serv-i bülend üftâde-i dâmânınam
G.90/4 - s.320

Sevgilinin eteğinin hışirtısı sokakları doldurur; halhalının çın çın sesleri de gezegenin zirvesine ulaşır.

Pür etdi kûçe-yi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
Erişdi zîrve-i nâhîde çın çın-ı halhâl
K.8/29 - s.38

Dilberin cefası âşığın göğsünde yaralar açmıştır. Âşık da ona, bu yaraları günün birinde oradan alıp örtüsünün eteklerine süs yapmasını söyler.

Dest-i cevrinden olan çâki alup sînemden
Bir zaman zîver-i dâmân-ı nikâb eyleyesin
G.99/2 - s.324

Nedîm, تنها bir yerde çapkın sevgilinin eteğini tutarak ona aşkın gizli sırlarını söylerken görülmüştür. Söyledikleri, dilberi öylesine büyülemiştir ki, onun zaman zaman neşe içinde güldüğüne şahit olunmuştur.

Seni gördüm ki ol şûhun tutup tenhâca dâmânın
Meğer kim 'azm ederdin aşk-ı müşkil râz-ı pinhânın
Şetâretlerle gâhî güldürürdün la'l-i handânın
Ne sihr eylerdin ol şûha ne söylerdin Nedîmâne
Ms.38/5 - s.263

Durmadan dönen felek, memduhun gittiği yerlerde güneşi buhurdanlık gibi yaksa lâyıktır. Müşteri yıldızı¹¹⁰, onun yanında yürüyerek eteğini tutsun, parlak ay ona perdecilik yapsın istenir. Çünkü memduha perdecilik yapmak şereftir.

Şâyeste önünce çerh-i gerdân
Hurşîdi çü micmer ede sûzân
Bircis tuta yanınca dâmân
Hem kaldıra perde mâh-ı tâbân
Kim perde-güşâlık ana şandır
Ms.5/8 - s.230

Memduh, dinin sığındığı bir padişah ve din sultanıdır. Hüsrev'in eli, onun kapıcısının eteğine bile erişemez.

Şehrşiyâr-ı şer'-perver pâdişah-ı din-penâh
Kim erişmez dest-i Husrev dâmen-i derbânına
K.21/20 - s.80

Bayramlaşırken, hükümdarın çevresindeki makam sahipleri sıraya girer ve sırayla hükümdarın dâmenini öper.

Gürûh-ı dâ'iyân bir bir öpüp dâmân-ı iclâli
Hele ol devlet-i 'ulyânın oldum ben de şâyânı
K.11/22 - s.48

Memduhun eteği öpülürken alına da getirilir.

Âsmân meclisine gelse öpünce pâyin
Bir iki def'a cebîni ser-i dâmâna gelir
K.16/27 - s.65

Âşıkların gözlerinden eteklerine gözyaşı damladıkça memduhun lütuflarla dopdolu olan nisan bulutu onlara inciler saçar.

Pür eser nîsân-ı lûtfun şöyle kim dür-pûş olur
Çeşm-i 'âşık nem-çekân oldukça dâmân üstüne
K.3/42 - s.16

¹¹⁰ Altıncı kat göğe hâkim olan yıldızdır. En uğurlu yıldızdır. Din, ilim, yumuşak huyluluk, utanma, tevazu, kerem, akıl, temizlik, düzgün konuşma, belâgat özelliklerindedir. Kam, a.g.e., s.283.

Lâle bahçesi de anlatılamayacak derecede hasret duyduğu memduhun eteğine yüz sürmek ister.

Lâlezârın da 'acâyib şevkı var hasrettedir
Ol da yüz sürmek diler hünkârımın dâmânına

K.21/72 - s.84

Sevincin cebi ve eteği, üzüntünün zorlu elinde kaldığı için sultandan ona acıması istenir.

Terahhum eyle sultânım meserret 'âciz oldu pek
Gamin ser-pençe-i kahrında kaldı ceyb ü dâmânı

K.23/12 - s.88

O pervasız güzel gidince âşığın vücudu sanki hasret hançerleriyle doğranır. Mahzun Neşâti'nin¹¹¹ sadece vuslat eteği değil, yakası bile ayrılık dikenleriyle parça parça olup yırtıldıktan sonra, âşık kıyamete kadar "Eyvahlar olsun!" diye bağırır da boşunadır.

Hasret-i hançer ile cism-i felek-zâ-hayf
Oldu sad pâre meger gitdi o bî-pervâ hayf
Haşre dek vird-i zebân ola Nedîmâ bâ-hayf
Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînin vâ-hayf
Dâmen-i ülfeti çâk oldu girîbânı bile

Ms.8/5 - s.235

Dünyayı bir kıyamet vesvesesi alır, kıvılcımlar saçan ahlâr, selviler gibi göğe çıkar, gül fidanının gururu yine bir kavga konusu olur, şimşir ağacı eteğini çabuk ve sert bir şekilde çeker. Bütün bu yaşananlar, gül bahçesine o selvi boylu güzelin gelişi sebebiyledir.

Dünyâyâ oldu velvele-endâz-ı rest-hîz
Kad çekdi servler gibi âh-ı şerâre-rîz
Gül-nahle oldu nahveti sermâye-i sitîz
Devşirdi dâmenin yine şimşâd-ı tünd ü tîz
Gülzâra 'azmeden o sehî-kâmet olmasın

Ms.9/3 - s.236

Memduhun ezici gücü o derecedir ki, dağın eteği onun fermanının eline geçse, onu yakasıyla bir eder, yakasına kadar yırtar.

Zûr-ı satvet şöyledir eyler girîbânıyla bir
Girse kûhun dâmeni ser-pençe-i fermânına

K.21/57 - s.83

¹¹¹ 17.yüzyılda yaşamış ve Sebki Hindi'nin bu yüzyıldaki temsilcilerinden biri olan önemli bir gazel ustasıdır.

Şarabın feyzi Nedîm'in elinin eteğinde yani elinin altındadır.

Neşve-i mey dâmen-i destimde bir ser-çeşmedir
Câm-ı Cem bir lâle-i hod-rûsudur kûhsârımın
G.69/2 - s.310

Sevgiliyi kucaklarına alanların kimseye sır verdiği görülmemiştir.
Gömlelerde etek yırtmacının olmayışının nedeni de budur.

Açılmış görmedik yâri der-âgûş eyliyenlerde
Anunçün çâk-i dâmen dahı olmaz pîreherlerde
Mf.18 - s.375

5.1.4. Sarık (Destâr)

Yanakları pembe, saçları sarı (gül-i ra'nâ) olan sevgili bir gül goncasıdır ve gül goncalarının yeri de sarığın kıvrımıdır yani başların üstüdür.

Gül goncesinin gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ
Md.2/2 - s.366

Saçları, sarığının kenarından sümbül gibi sarkmış olan sevgili bir güzellik ve cazibe baharı gibi görünmektedir.

Ben bu gün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim
Tarf-ı destârında sümbül gibi mûlar var idi
G.149/3 - s.352

On beş yaşına henüz girmiş olan sevgili civankaşı¹¹² sarık ile tarif edilemez bir görünüme sahiptir.

Bir cüvan kâşî sarık sarmış efendim başına
Sürme çekmiş 'itr-ı şâhîler sürünmüş kaşına
Şimdi girmiş dahı tahmînimde on beş yaşına
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli
Ms.42/2 - s.266

Sadâbâd'a gitmeyi düşünen âşık, oraya varınca sarığının köşesini eğip, rindçe geçip oturarak bir iki saat dinlenmeyi hayal eder.

Keç edüp gûşe-i destârımı rindâne geçüp
Oturup eyliyeyim bir iki sâ'at ârâm
K.10/22 - s.44

Arak-çîn, kavuk altına giyilen takkedir. Dilberin, sarığı elinde, köy göçtü oyununa başı açık bir şekilde arak-çîn ile girmesi âşığı perişan eder.

¹¹² Bir tür nakış ve işlemedir.

Köy göçdüde destârın alup destine kasdâ
Öldürdü beni dâl 'arak-çînle o kâfer

K.33/16 - s.106

Nedîm, gecedен kalma hâliyle sabah ansızın uyanır ve bu mahmurluğunu gidermek için kemeri gevşemiş, sarığın ucu çözülmüş bir hâlde yorgun argın hamama gidip halvette bir köşeye çekilir.

Hezâr za'f ile hammâma doğru 'azm etdim
Kemer güsiste perâkende gûşe-i destâr

K.7/2 - s.31

5.1.5. Fes, Külâh (Küle), Çember (Çenber)

Dilber giydiği fesin kenarını öyle bir zerafetle açıp kâkülünü gösterir ki, görenler buna hayran olurlar.

Bir nezâketle açıp fes gûşesinden perçemin
Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep

G.9/6 - s.278

Sevgilinin beyaz festen fırlamış amber kokulu saçı ile şebboyun yasemin yaprağından elbise giymesi birbirinden farksızdır, ikisinin de görünüşünün güzelliği aynıdır.

Seyret beyaz fesde o zülf-i mu'anberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var

G.25/3 - s.286

Mukaddem, feslerin üzerine sarılan sarıktır. Yeşil mukaddemi ve kırmızı fesi gören gül, yakasını yırtar.

Çâk etmesin mi câme-i sebzın görünce gül
Bak şu yeşil mukaddeme şol kırmızî fese

G.131/3 - s.342

Külâh, ucu sivri veya yüksek olan ve başa giyilen başlığa verilen addır. Külâhlar neşeden, arzudan bir tarafa yıkılır. Fakat gönüller dört başı mamur ve gözler parlak, şarap kadehinin çizgisine hayran hayran bakar.

Şevk ile taraf-ı külâh eşkeste vü hâtır-dürüst
Dîdeler hayran hat-ı câm-ı dıraşân üstüne

K.3/14 - s.14

Külâhı eğik olan dilber, baştan aşağı gurur ve naz içindedir. Çözülmüş kemeri ile çenesinden ta göbeğine kadar açılmış olan güzelliği de ortadadır.

Küle h şikeste vü ser-tâ-be-pây nahvt ü nâz
Kemer güsiste zenah tâ-be-nâf hüsn ü cemâl
K.8/33 - s.38

Âşığın kara bahtı ona cefalar, zulümler çektirir. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de külâhını kaşının üstüne eğen mağrur sevgili, bu sevgisini âşığın başına kakar.

Bana cevri ü sitem eksik midir baht-ı siyâhımdan
Ne hâcet imtinân ol gırta mest-i keç-külâhımdan
Dem-i mestîde bârî sakınup şemşîr-ı âhımdan
Edüp câm-ı lebin âsûde zehr-âb-ı nigâhımdan
Ms.4/3 - s.227

Âşık, sevgilinin eğik külâhına kıl kadar bile zarar gelmesini istemez ve bunun için dua eder.

Hasteliklerden aman görmeye çeşm-i siyehin
Mûmiyâ bulmaya 'âlemde şikest-i külehin
G.66/1 - s.308

Külâhı bir tarafa eğik, kara gözleri çakırkeyif olan dilberin, bakış kılıcının kanlar dökmesine ve ortalığı böylesine birbirine katmasına anlam veremez âşık.

Neden eşkestedir tarf-ı külâhın
Neden mestânedir çeşm-i siyâhın
Niçün kanlar döker tîğ-i nigâhın
Niçün sen böyle âşûb-ı cihansın
Ms.32/2 - s.257

Naz sarhoşu olan sevgili, âşığa bazen tanımazlıktan gelme hançeri çekerken bazen de ona azarlama mızrağı saplar. Külâhının bir tarafı yana eğik, kaşları çatıktır ama elinde şarap kadehi yoktur. Çünkü dilber gurur şarabıyla mest olmuştur.

Gâhî kirişme gâh tegâfûl gehî 'itâb¹¹³
Tarf-ı küle h şikeste vü ebrûda pîç ü tâb
Baksan egerçi elde değil sâgar-ı şarâb
Ammâ henûz gamze ser-efken nige h harâb
Ol mest-i nâz mest-i mey-i nahvet olmasın
Ms.9/2 - s.235

Çember külâhı ve fesi başta tutmak için başa bağlanan yemeniye verilen addır. Daha dün çemberle gezilirken başa sarılan kırmızı şal kişinin yiğit olduğunu gösteren en önemli işarettir.

Yiğit mi oldun a cânım nedir bu kırmızı şâl
Başında dün dahı bağılıydı kırmızı çenber
K.13/22 - s.55

¹¹³ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Geh hancer-i tegaafül-ü geh nîze-i itâb" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.233.

5.1.6. Taç

Nûşîrevân, memduhun şeref ve şan köşkünün yüce kemerine bakacak olsa hiç şüphe yok ki başından tacı düşer.

Şüphesiz Nûşîrevân tâcı başından düşer
Baksa tâk-1 ser-bülend-i kasr-1 'izz üşânına
K.21/22 - s.81

Memduhun devletli ve kutlu varlığı, din ve devlet işlerine düzen verir. O, Osmanlı taç ve tahtının süsüdür.

Nizâm-1 din ü devletdir senin zât-1 hümâyûnun
Bu tâc u tahta ârâyış bu mülke zîb ü zîversin
Ms.1/4 - s.220

Yüzü meleğe benzeyen, iyilik ve cömertliğin tek incisi olan memduh, tahtın ve tacın süsüdür.

Sultan Muhammed Hazreti gûyâ melekdir sûreti
Ol taht u tâcın ziyneti ol dürr-i yektâ-yı kerem
K.12/17 - s.52

Memduh, mutluluk ve yüce mevki tacı üzerinde bulunan tek taş bir elmadır ki, aşırı derecedeki parıltıdan güneşin gözü kararır.

Olur pür-hîre çeşm-i mihre fart-1 ferr ü tâbından
Fîrâz-1 tâc-1 ikbâl üzre bir yek-dâne gevhersin
Ms.1/4 - s.220

5.1.7. Kemer

Sabah ansızın uyanan Nedîm, bu mahmurluğunu gidermek için kemeri gevşek, sarığın ucu çözüük bir hâlde hamamın yolunu tutar.

Hezâr za'f ile hammâma doğru 'azm etdim
Kemer güsiste perâkende gûşe-i destâr
K.7/2 - s.31

Kâfur, memduhun sarayının harem dairesinde ancak altın kemerli bir hizmetçi olabilir.

Harem-serâyına Kâfur-1 zer-kemer hâdim
Derinde Cengiz ü Kaplan nâme-ber tâtâr
K.7/44 - s.34

O alaycı güzelin maksadı, hançer çekmek değil, sadece elbisesinin önünü açıp altın kemerini göstermektedir. Gülümsemesinden de âşığa şekerler saçan dudağının inciler göstermek istediği anlaşılır.

Değilmiş kasdı hançer çekmek ol ser-mest-i tannâzın
Hemân âğûş açup zerrin kemer göstermek istermiş

Tebessümle nigâhından hayâl etdim senin zâlim
Bize la'l-i şeker-bârın güher göstermek istermiş

Kt.81 - s.198

Sürme gözlü, güzel yüzlü ahular; altın kemerli, beli hançerli gençler ve âşığın özellikle aradığı selvi boylu güzel hep Sadâbâd'da toplanmıştır.

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda
Bâ-husûs aradığım serv-i hırâmân anda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda

Ms.36/2 - s.261

Sağlam kaleler fethetmek, ay parçası gibi olan şuhun kemerinin bağını açmaktan daha kolaydır. Bu nedenle âşık, dilberden derdine çare olmasını ister. Bu sevinç vaktinde güzelin âşık için bir parça gülüp açılması kâfidir.

Açıldı bunca muhkem kal'alar ey şûh-ı meh-pâre
Kemer bendin senin feth etmeğe olmaz mı bir çâre
Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrîni bir pâre
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol

Ms.22/4 - s.248

Âşık, dilberin kuşağının düğmesini çözmeye konusunda korku duymaz ama kemerindeki hançer hususunda yüreği rahat değildir.

Kuşağın tüğmesin çözmekte havfım yokdur ammâ kim
Yürek titrer kemer-bendindeki hançer husûsunda

G.119/3 - s.335

Görünen, sevgilinin altın pazısı mı yoksa altın kemeri mi diye anlamak için âşık dilberi kenara çekmek ister.

Çeksem kenâra yâri bakanlar gümân eder
Bâzû-yı zer midir görünen zer kemer midir

G.35/2 - s.291

Güzelin yan bakışı ta kemerine kadar uykuya, gözleri de ta yakasına kadar şaraba bulaşmıştır.

Tâ kemergâhına dek gamzesi hâb-âlûde
Tâ girîbânına dek çeşmi şarâb-âlûde

G.120/1 - s.335

Dilberin göbeğinin üstünde kemeri bulunan ve yeni çıktığı söylenen bir kıyafetten söz edilir.

Sürin üstündedir dik dik gibi şimdi kemerler hep
Miyân-ı dil-beranda bir yeni çıkdı kıyâfet var
Kt.66/1 - s.194

5.1.8. Samur (Semmûr), Kakum

“Kürk, tarih boyunca hemen hemen her toplumun ilgisini çekmiş olup, daha önceleri sadece giyinmek için kullanılırken bir zaman sonra süs, giyim aksesuarı olarak ve toplum içindeki itibarı ve statüyü gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹¹⁴

Semmûr, samur derisinden yapılan kürkün adıdır. Gezip dolaşma mevsimidir. Âşık, dilberden gül bahçesinde gezerken saçlarını dökmesini ister. Böylece yanakları samur kürk giymiş gibi olacaktır.

Gülzâra salın mevsimidir geşt ü güzârın
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın
Dök zülfünü semmûr giyinsin ko 'izârın
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın
Ms.28/1 - s.254

Aynı düşünce sevgilinin kırmızı yanaklarının taze tüylerini salması ve böylelikle sakallarının semmûr kürkünü, yanaklarının kırmızı şalı ile kaplamış olması ifadesinde de geçer.

Sal hatt-ı siyâhkârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın
Ms.28/3 - s.254

Sevgiliden semmûr kürküne gül pembe şalı kapatıp, siyah saçlarını da billûr göğsüne döküp nazla, edayla bayram gezintisine çıkması istenir.

Kapladup gül-pembe şâli ferve-i semmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
Itr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ms.25/4 - s.251

¹¹⁴ Zeki Tekin, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, Türkler Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 2002, s.644.

Dilberin yanağına gelen siyah hatt (semmûr), onun gül pembe yanağına (atlasına) çok yakışmıştır.

Gelmiş hat-ı siyah ruhuna âh ey gönül
Semmûr hoş yakışmış o gül-pembe atlasa
G.131/2 - s.342

Kakum, sansara benzeyen siyah kuyruklu, derisi çok makbul bir hayvan ve bu hayvanın postundan yapılan kürktür. Gönül yaralayan meyhaneci çırağı, aşıkların yarasına yama yapmaktadır. Ondan kakum kürkü istense billûr göğsünü açar, semmûr kürk istense kaşları oynamaya başlar.

Ol muğ-beçe-i ferve-fürûş-ı dil-cû
Âşıklarının etmede zahmına rufû
Kakum dilesem sîne-i billûrun açar
Semmûr desem cünbişe başlar ebrû
R.10 - s.370

5.1.9. Örtü (Nikâb), Yaşamak

Âşığın gönlünü bağlayan bağlar, dilberin yaşmağının bağlarından daha sağlam değildir. Bahar rüzgârı estiğinde elbette açılacak, çözülecektir.

Açılır elbet nesîm-i nev-bahâr essin hele
Bend-i dil muhkem değil bend-i nikâbından senin
G.67/2 - s.309

Sevgilinin cefası âşığın göğsünde yaralar açmıştır. Âşık bu yaraların, onun yaşmağının ucuna süs edilmesini, oya gibi işlenmesini ister.

Dest-i cevrenden olan çâki alup sînemden
Bir zaman zîver-i dâmân-ı nikâb eyleyesin
G.99/2 - s.324

Dilber yaşmağını açınca, âşığın akli başından gider; âşık fettan güzele bakamaz hâle gelir ve kendinden geçer.

Nice nişanlayabilsin gözüm o mekkârı
Nikâbını açıcak 'akldan nişan mı kodı
G.148/3 - s.351

İkbal ve devlet gelini, memduhun çadırının ipi göstererek onunla yüzünü örten örtünün bağlarını birbirine benzetir.

Tınâb-ı seyâbânına işâret eyleyüp der hem
Senin zîrinde pinhandır ruhum bend-i nikâbımsın
K.19/17 - s.74

Lâleler, güller dilberin yanakları yani yanaklarındaki yaşmakların açılışı gibi açılır.

Açıldı dil-berin ruhsârı gibi lâleler güller
Yakışdı zülf-i hûbanveş zemîne saçlı sünbüller
Bu mısra'la nevâ-sâz olmada âşüfte bülbüller
Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
Ms.33/2 - s.258

5.1.10. Şal (Şâl)

Şal, omuza ve boyuna sarmak amacıyla kullanılan geniş atkıdır.

Daha dün çemberle gezilirken başa sarılan kırmızı şal kişinin yiğit olduğunu gösteren en önemli işarettir.

Yiğit mi oldun a cânım nedir bu kırmızı şâl
Başında dün dahı bağıldı kırmızı çenber
K.13/22 - s.55

Dilberin omzundaki ateş rengi atlas şal ise, onun güzellik ve cazibenin can yakan alevi olduğunun göstergesidir.

Ne ma'nî gösterir düşündeki ol âteşin atlas
Ki ya'ni şu'le-i can-sûz-ı hüsn ü ân mısın kâfir
G.41/3 - s.294

Sevgili samur kürküne gül pembe şalı kaplatıp güzel kokular da sürünerek nazla gezintiye çıkar.

Kapladup gül-pembe şâli ferve-i semmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
İtr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ms.25/4 - s.251

Sevgili kırmızı yanaklarındaki taze tüyleri salıverir ve böylece sakallarının samur kürkünü yanaklarının kırmızı şalı ile kaplatmış olur.

Sal hatt-ı siyâhkârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
Ms.28/3 - s.254

5.1.11. Mendil (Dest-mâl)

Gülün kokusu süzülür sevgiliye ter; nazın da ucu işlenir yine ona mendil olur.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
G.2/2 - s.273

5.1.12. Cep (Ceyb)

Nedîm'in sevgilinin dudağı için söylediği mazmunu güller, bülbüllerine ikramda bulunabilmek için ceplerinde saklar.

Lebin vasfında bir mazmun demişdim reng ü bû sanma
Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm için saklar
G.19/8 - s.283

Memduhun bahçesindeki güller ve meclisindeki buhurdanlık hurilerin ceplerini, eteklerini güzel kokularla doldurur.

Havrânın eder ceyb ü girîbânını ta'tîr
Bağındaki gül meclis-i hâsındaki micmer
K.33/11 - s.106

Nedîm'in kaleminin cebi ve yakası memduh sayesinde şiir incileriyle doludur.

Velîkin devletinde ihtiyâcım yok o mîrâsa
Dür-i nazmımla pürdür hâmemin ceyb ü girîbânı
K.23/23 - s.89

Sevincin cebi ve eteği, üzüntünün zorlu elinde kaldığı için sultandan ona acıması istenir.

Terahhum eyle sultânım meserret 'âciz oldu pek
Gamin ser-pençe-i kahrında kaldı ceyb ü dâmânı
K.23/12 - s.88

5.1.13. Pabuç, Çizme (Mûze)

Gül ile pervanenin içli dışlı olmaları onları çözülmaz bağlarla birbirine bağlayınca pabuçları dama atılan bülbüller de şamdanlarda yuva kurmaya başlar.

Germ edüp yek-rengî-i ülfet gül ü pervâneyi
Âşiyân-sâz oldu bülbüller şema'dân üstüne
K.3/7 - s.14

Haffâf, ayakkabı yapan ve satan kişidir. Dilberin topuğunu gören haffâfın ağzı pabuç gibi açıkta kalır.

Topukların göricek mest olup safâsından
Pabuç gibi açılıp kaldı ağzı haffâfın
G.65/3 - s.308

Dilberin ayağındaki siyah çizmelere değil de, onun tavus gibi naz ile salınarak gezmesine bakılmalıdır.

Bak heman cünbiş-i dñnbâline tâvûs gibi
Etme nezzâre siyeh mûzelere pâyında
G.133/3 - s.343

Feleği ayak altına almak düşüncesi ile giyilen mavi çizmeler, ilmin erbâbına düşman olmasına sebep olur.

Menhec-i 'ilmin nice hasm olmasın erbâbına
Çarhı pâ-mâl etmedir kasd âsmânî mûzedden
G.110/4 - s.330

5.2. Kumaş Çeşitleri

5.2.1. Kumaş (Dibâ, Atlas, Dîbâc, Germesûd, Hâre, Hitâyî, Şâl)

Osmanlı kumaş dokumacılığının en parlak dönemi XVI.yüzyıldır. Devletin gerilemesi XVIII.yüzyılda artınca, yayınlanan fermanlarla bazı kumaş türlerinin üretimi yasaklanmıştır. Lâle Devri'nde yine eski günleri yad edecek güzellikte kumaşlar üretilmeye çalışılmışsa da bu çabalar uzun sürmemiştir.¹¹⁵

Dibâ, renkli dokuma motiflerle süsülü lüks bir çeşit ipekli kumaştır. Sevgili, gül desenli ipek (elbise) giyer. Nedîm, kumaştaki gülün dikeninin gölgesi sevgiliyi incitecek diye endişelenir.

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni
G.154/3 - s.355

Cedvel-i Sîm âdetâ gümüş renginde bir dibâ giymiştir.

Gümüş renginde bir dibâ biçinmiş cedvel-i sîmîn
Velîkin hâre gibi mevci var şeffâf u nûrânî
K.11/59 - s.50

Artık durulacak zaman değildir. Gençlik günlerini boşa geçirmemek gerekir. Bu yüzden sâkîden âşığı öyle bir hâle getirmesi istenir ki, omzundaki sof kumaş bile şarabi renkte olmalıdır.

Sâkî duracak zaman degildir
Fevt etmiyelim dem-i şebâbı

Bir hâlete koy beni ki olsun
Dûşumdaki sof dahı şarabî

Kt.83 - s.199

¹¹⁵ Fikri Salman, "Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı", Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.410-415.

Atlas, üstü ipek altı pamuk bir nevi kumaştır. Omzuna ateş rengi atlas alan dilber cazibesi ile can yakar.

Ne ma'nî gösterir dūşundaki ol âteşin atlas
Ki ya'ni şu'le-i can-sûz-ı hüsn ü ân mısın kâfir

G.41/3 - s.294

Bütün bağlar, fıstıkî atlastan elbise giymişlerdir.

Biçinmiş bağlar ıydıyye cümle fıstıkî atlas
Sarinmiş başa neftî şâlini serv-i hırâmânı

K.11/58 - s.50

Dibâc, dallı çiçekli bir çeşit ipek kumaştır. Memduhun bahçesinde yerler güneş atlası ile döşeli iken bahçe süpürgesi de hurilerin saçındandır.

Zemîninde güsterd dibâc-ı hûr
Fezâsında cârûb gîsû-yı hûr

M.1/30 - s.211

Memduhun yalısının kapısına perde olsun istenen bahar sabahı ipek perdeye benzetilir.

Âşık sevgiliden, verdiği ipekli kumaştan kendisine bir elbise ve mintan yapmasını ister.

Şu zîbâ germesûdı sevdiğim gel al ziyân etme
Çıkar bir câme sana belki artar nîm-tenlik de

G.127/5 - s.339

Hâre, menevişli bir kumaştır. Nazlı, edalı, gülüşü emsalsiz, gerdanı benli, gözleri güzel, kâkülü sırma, saçları tel tel, beli ince olan dilber gülgülî kerrâke ve mor hâreli elbise giyer.

Şîvesi nâzı edâsı handesi pek bî-bedel
Gerdeni püskürme benli gözleri gâyet güzel
Sırma kâkül sîm gerden zülf tel tel ince bel
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli

Ms.42/4 - s.266

Hıtâyî, güzelleriyle meşhur olan Hıtâ'da yapılan bir çeşit kumaştır. Limoni renkteki hıtâyîdeki o pistan gibi meydanda böylesine gösterişli bir narenc daha bulunmaz.

Limonî hıtâyîde o pistâna nigâh et
Hiç böyle celî şa'sa'a nârenc bulunmaz

G.46/4 - s.297

Şal, Genellikle Hindistan'da dokunan, özel motifleri olan değerli bir yün kumaştır. Yanakları şala, hattı ise samur kürke benzetilen dilbere, samurunu kırmızı şal kaplatarak giymesi söylenir.

Sal hatt-ı siyâhkârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
Ms.28/3 - s.254

5.2.2. Kumaş İle İlgili Diğer Kullanımlar

Kumaş çeşitlerinden başka dîvânda bilgi, kültür, zevk, şairlik ve şiir kumaşlarından da bahsedilir.

Nedîm, dünyayı süsleyen yedi renkli kumaşı yani gökkuşağına benzeyen güzel şiirini yedi yıldızın yüce makamını süslemek için saklar.

Nedîmâ bu kumaş-ı heft-reng-i 'âlem-ârâsın
Tırâz-ı mesned-i vâlâ-yı heft- ecrâm için saklar
G.19/9 - s.283

İstanbul, hüner pazarı, ilim ve âlimler ocağıdır. Bu nedenle çarşılarında bilgi ve kültür kumaşları satılır.

Kâlâ-yı ma'ârif satılır sûklarında
Bâzâr-ı hüner ma'den-i 'ilm ü 'ulemâdır
K.22/8 - s.85

Memduhun yaptırdığı bahçede bulunan ve musluklarından göz nuru ipliklerini andıran sular akan büyük çeşme, zevk kumaşı dokuyan tezgâha benzer.

Ya ol selsebîl-i safâ destgâh
Ki her mevci bir târ-ı nûr-ı nigâh
M.1/41 - s.212

Memduh, tanıdıklarını unutan vefasız Nedîm'e istediği olup da muradına erince kendini naza çektiğini ve artık şairlik kumaşını pazarlamadığını söyler.

Murâdın hâsıl oldu gayri istiğnâya çekdin sen
Gelüp hiç etmez oldun 'arz-ı kâlâ-yı sühandânî
K.22/5 - s.87

Nedîm'in yeni ve orijinal şiir kumaşı, belâgat şehrinde gezmedik dükkân bırakmamıştır. O kumaş, her dükkânda satılmaktadır.

Nedîm hak bu ki bender-geh-i belâgatda
Kumâş-ı nazm-ı terin gezmedik dükân mı kodı
G.148/6 - s.352

6. SAVAŞ ARAÇ - GEREÇLERİ

Eski hayatın en önemli unsurlarından olan silahlar özellikle savaş meydanlarında çokça kullanılmıştır. Savaşların amacı düşmanların fitnessini ortadan kaldırmaktır. Bunun için kullanılan silahlar, yaralama ve öldürme özellikleriyle, savaş meydanlarında savaşan yiğitlerle bir bütünlük göstermektedir.

6.1. Kılıç (Şemşîr, Tîg, Seyf)

Dîvânda en çok sözü edilen silahlardan biri olan kılıç; keskinliği, sivriliği, parlaklığı ve ateş yağdırma özellikleri ile konu edilir. Bunun dışında kalem ve bakış da, öldürücü özellikleri düşünülerek kılıç ile birlikte anlatılır.

Memduhun çeliği pırıl pırıl eden kılıcının korkusundan ülkesindeki halkın yüzü kehribar sarısına döner.

Bîm-i ser-i şemşîr-i dırahşan güherinden
Sîmâ-yı ahâlî-i sitem kâh-rübâdır

K.22/22 - s.86

Merih yıldızının özelliği harptir. Ancak buna rağmen memduhun elindeki kılıç, kılıcı keskin olan Behram'a¹¹⁶ korku sıtması verir.

Behrâma olur mâye-i teb-lerze-i dehşet
Destindeki şemşîr miyânındaki hañçer

K.33/10 - s.106

Memduhun ulu elindeki kılıç Behram'ı biçerken diğer elindeki ok da simurgu yakalar.

Behrâmı biçer dest-i celâlindeki şemşîr
Sîmurgı kapar dest-i celâlindeki nâvek

Kt.5/16 - s.131

Hükümdarın yanında dört kılıç bulunur. Aslında bunların sâhibkırân olan hükümdarın yanında bu şekilde duran dört şehzade olduğu söylenir.

Denür sâhib-kırânın çârdır yanında şemşîri
Görüp şehzâdegânı anladım bu râz-ı pinhâbı

K.11/6 - s.47

Şevketli hünkârın göstereceği sağlam irade ile düşmanların bağı, kıskançlık kılıcı ile didik didik olur.

Adûnun bağı şemşîr-i hasedle çâk çâk olsun
Cihanda gösterüp şevketlü hünkârım celâletler

Ms.1/2 - s.219

¹¹⁶ Sâsâniyân sülalesinden , Yezdgird oğlu olan ve Behram-ı Gur adıyla anılan pâdişah. Cesaret, adalet, ve kahramanlıklarıyla meşhur bir pâdişah imiş. Tökel, a.g.e., s.117.

Köhne felek, memduhun mükemmel düşüncesiyle dünyayı zapt etmektedir. Çünkü ondaki bu düşünceyle idare şekli, biri feleğin eline verilmiş yalın bir kılıç, öbürü de koluna tuttuğu yaydır.

Re'ynle eder zemîni teshîr
Gerdûn-ı kuhen dedikleri pîr
Kim sendeki pâk re'y ü tedbîr
Çarhın eline keşîde şemşîr
Bâzûsuna âhenin kemandır

Ms.5/3 - s.229

Âşık, sevgili için ölmeye hazırdır. Fattan gamze, âşığın yaralı gönlünü ateş renkli kılıca gösterir, onun altına yatırır. Bu âşığın gönlü için müjdeli bir durumdur. Çünkü, olumlu bir işaret sayılan bu hâl gerçekleşir ve ateş kurbanın üstüne indirilir.

Tîğ-i âteş-reng'e 'arz etmiş dil-i mecrûhunu
Müjdeler ey can-be-kef nâr indi kurbân üstüne

K.3/19 - s.14

Fitnenin bulunduğu savaş meydanında bakış okları çoktur.

Tîğ-i nigehe ma'reke-i fitnede besdir
Çeksin elini hançeri bir yana çekilsin

G.93/2 - s.322

Memduhun elinde keskin ve parlak kılıç varken, o zavallı ayın hâline bakılmaz.

Var iken destindeki şemşîr-i tîz ü âbdâr
Kim bakar âyâ o mâhın gurre-i tâbânına

K.21/63 - s.84

Sevgili yaşmağını açınca âşığın aklı başından gider. O güzellik Kahramanı'nın kaşları için iki kılıç kuşandığı, bunlara da iki kaş adını koymuş olduğu söylenir.

Siyâh kaşları mı yohsa Kahraman-ı cemâl
İki kılıç kuşanup adın ebrûvan mı kodı

G.148/4 - s.352

Şair, memduh sayesinde kılıç yüzlü, kılıç ağızlı keskin bir şiirle açılmış gül yaprağının göğsüne bir çizik çeker; nazik, ince, zarif fakat tesirli bir şiir yazar.

Devletinde böyle bir şemşâr-peyker nazm ile
Şerha çekdim sîne-i gül-berk-i handân üstün

K.3/45 - s.16

Kara bahtı âşığa cefalar çektirir. Âşık, mest olduğu zamanlarda çektiği ahların kılıcından sevgilinin sakınmasını ve dudağının kadehini bakışlarının zehirli şarabından kaçırmasını ister.

Bana cevr ü sitem eksik midir baht-ı siyâhımdan
Ne hâcet imtinân ol gırra mest-i keç-külâhımdan
Dem-i mestîde bârî sakınup şemşîr-ı âhımdan
Edüp câm-ı lebin âsûde zehr-âb-ı nigâhımdan
Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun

Ms.4/3 - s.227

Şair kalemine seslenen Nedîm ondan tuğranın beyza yumurtasından çıkan hançerler gibi altın bir kılıç çıkarmasını yani güzel şiirler yazmasını ister.

Künc-i 'uzletde çü 'ankâ âşiyân tutdunsa ger
Bâri tîg-ı zer-birun kıl beyzâdan tuğrâ gibi

K.18/11 - s.70

Dilber, mecliste şiirinden etkilendiği Nedîm'i bulup ona iki öpücük vermek için kılıcının kabzası üzerine yemin eder.

Yemin edüp kılıcım kabzasına nezr etdim
Bulup Nedîmi iki bûse eyleyim îsâr

K.7/27 - s.33

Âşık sevgiliye, gelip düğmelerini çözerek göğsünü açmasını ve onun bakış kılıcının ona neler ettiğini göğsünü yoklayarak görmesini söyler.

Güşâd et tügmemi pirâhenim aç sînemi yokla
Hele gör neylemişdir bana şemşîr-i nigâhın gel

G.77/2 - s.314

Hristiyan güzelinin kaşlarının, düşman kılıcı gibi eğrilik göstermesi yine ortalığı karıştırma savaşı çıkaracağını haberler.

Kârzâr-ı fitnede ol âfet-i tersâ yine
Verdi çün tîg-i firengî pîç ü tâb ebrûlara

G.130/2 - s.341

Nedîm, ince ve derin manalar bulmakta kılı kırk yardığı için, kalem kılıcının ucu seçme kanı kokar.

Nedîm sen yine ma'nî-şikâflıkda mısın
Ki nevk-i tîg-ı kalem hûn-ı intihâb kokar

G.16/7 - s.81

Dilberin bakış kılıcı sadece âşığı değil, bütün dünyayı kırıp geçirir.

Kırdı geçirdi tiğ-i nigâhiyle 'âlemi
Çeşmi ne yâd bakdı Nedîmâ ne âşinâ
G.1/5 - s.273

Âşık, dilberin külâhının eğik, kara gözlerinin çakırkeyif oluşuna, bakış kılıcının kanlar dökmesine anlam veremez.

Neden eşkestedir taraf-ı külâhın
Neden mestânedir çeşm-i siyâhın
Niçün kanlar döker tiğ-i nigâhın
Niçün sen böyle âşûb-ı cihansın
Ms.32/2 – s.257

Cellat gamze, kirpiklerin kılıç ormanını zapt etmişken gönlün ondan kurtulması hiç mümkün değildir.

Getirmiş havza-i teshîre tiğ-istân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayri
G.157/3 - s.356

Güzelin yan bakış kılıcının ucunun açtığı yaranın isteğiyle gönül vadisi ceylanlara dar olur.

Arzû-yı zahm-ı nevk-i tiğ-i gamzenle senin
Teng olur ey şûh vâdî-i harem âhûlara
G.130/3 - s.341

Memduh savaş kılıcını çekip düşmanın tenini kara toprağa, başını da kana düşürür.

Çeküp tiğ-i cihâdı hamdü'lillah kıldı efkende
Adûnun tenlerin hâk-i siyâha serlerin kana
K.17/27 - s.68

Memduh, Peygamber Halil İbrahim'in¹¹⁷ iyi ve güzel adaşı ve yüce, lütufkâr bir sadrazamdır. İyi ad bırakmanın ve iyi söylenmenin süsü de kalemle kılıcın ziynetidir.

Hem-nâm-ı nikû-yı Halûl sadr-ı keremkâr-ı celîl
Pirâye-i zikr-i cemîl ârâyiş-i seyf ü kalem
K.12/30 - s.53

¹¹⁷ İbrahim Peygamber. Kendisine Allah dostu anlamına gelen “Halil'ullâh” lakabı verilmiş ve cömertliği ile meşhur olmuş olan bir peygamberdir.

6.2. Hançer (Deşne)

Hançer ucu sivri, iki yanı keskin bıçaktır. Aman zaman bilmeyen dilber eline yine hançeri almıştır. Bu hâlde bulunan ve sarhoş olan dilberin yan bakışıyla konuşulacak zaman değildir.

Zalim dilberin bir zavallıyı aldatarak düzenbazlık etmesi, adam öldürüp yaraya hançer sokmasından daha beter bir durumdur.

Varup bir derdmendi aldayup mekretme tek kâfir¹¹⁸
Dilersen âdem öldür yâre kes kan iç ciğer-hâr ol
G.79/2 - s.315

Güzeller ve gençler bellerine hançer takarlar. Âşık, sürmeli gözlü, güzel yüzlü ceylanların, beli hançerli delikanlıların ve özellikle de selvi boylu güzelin bulunduğu Sadâbâd'a gitmek için can atar.

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda
Bâ-husûs aradığım serv-i hırâmân anda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Ms.36/2 - s.261

Dilberin sarhoş gamzesi yüzünden, âşığın gönlü kanla dolar ve onun kaşları için de âşık hançerlerin üstüne düşer.

İşte hûn oldu dilim gamze-i 'ayyâşın için
İşte hançerlere düşdüm senin ol kaşın için
Pek recâ ederim unutma güzel başın için
Gel benim kaşı hilâlim bize bir 'ıyd edelim
Ms.24/2 - s.250

Güzellikler ülkesinde karışıklıklar çıkınca, kaşın kıvrık kirpiklere hançer çektiği söylenir.

Kişver-i hüsne 'aceb âşûbdur düşmüş yine
Çekmiş ebrû hançer ol ber-geşte müjgân üstüne
K.3/21 - s.15

Fitnenin bulunduğu savaş meydanında bakış okları daha iyi olduğu için hançer bir yana çekilmelidir..

Tiğ-i nigehe ma'reke-i fitnede besdir
Çeksin elini hançeri bir yana çekilsin
G.93/2 - s.322

¹¹⁸ Bu mısradan yanlışlık vardır. Doğrusu "Gelip bir derd-mendi aldayıp mekretmedin kâfir" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.294.

Âşığın kan oturmuş gönlünde, sivri uçlu hançerin yarasını tatmadık bir ciğer parçası bile kalmamıştır.

Laht-ı ciğer mi kaldı dil-i hun-giriftede
Zahm-âşinâ-yı hançer-i ser-tîzin olmadık
Kt.70/1 - s.195

Âşık, sevgiliye Nedîm eğer “Kan döken hançerine sarılmadım.” derse ona inanmamasını, elini açıp bakmasını öğütler. Çünkü onun avucunda hâlâ kanayan bir yara bulunmaktadır.

Nedîmâ hançer-i hun-rîzine sarılmadım derse
Açup gör kim kef-i destinde zahm-ı hun-çegan vardır
G.42/8 - s.295

Nedîm, zümrüd-i anka kuşu gibi, yalnızlık köşesinde yuva tutmuş olsa bile, hiç olmazsa üstüne yattığı yumurtalardan çıkan hançerler gibi altın bir kılıç çıkarma yani güzel bir gazel ya da kaside yazma arzusu içindedir.

Künc-i 'uzletde çü 'ankâ âşiyân tutdunsa ger
Bâri tîg-ı zer-birun kıl beyzâdan tuğrâ gibi
K.18/11 - s.70

Külâhı yana eğik olan dilber, çatık kaşları ile âşığa bazen onu tanımazlıktan gelme hançerini çekerken bazen de ona azar mızrağı saplar.

Gâhî kirişme gâh tegâfûl gehî 'itâb¹¹⁹
Tarf-ı küleh şikeste vü ebrûda pîç ü tâb
Ms.9/2 - s.235

Alaycı güzel hançer çekme değil, sadece elbisesinin önünü açıp altın kemerini gösterme amacındadır.

Değilmiş kasdı hançer çekmek ol ser-mest-i tannâzın
Hemân âgûş açup zerrin kemer göstermek istermiş
Kt.81 - s.19

Zalim dilberin kaş hançerinin ucundaki kana bakılırsa, onda kendine gönül verenleri öldürecek bir hâl vardır.

O zâlimde yine dil-dâde-küşlükden nişan vardır
Görürsün hançer-i ebrûsunun nevkinde kan vardır
G.42/1 - s.295

Âşık, dilberin kuşağını çözmekten korku duymaz ama kemer bağındaki hançer hususunda aynı cesareti gösteremez.

¹¹⁹ Bu mısra yanlışlık vardır. Doğrusu “Geh hancer-i tegaafül-ü geh nîze-i itâb” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.233.

Kuşağın tüğmesin çözmekde havfım yokdur ammâ kim
Yürek titrer kemer-bendindeki hançer husûsunda
G.119/3 - s.335

Âşık için, güzelin incitmesinden kurtulmak mümkün değildir. Onun akıttığı
gözyaşı o güzelin zulüm hançerin çıkardığı ahın dalga artırıcısıdır.

Hârişinden el-aman kâbil mi kim ol âfetin
Giryeye mevc-efzâ-yı âh-ı hançer-i bîdâdîdir
G.22/2 - s.284

Sevgilinin bakışı, kirpiklerinin hançerliğinden korkusuzca geçer; o şaşılacak
derecede bir ciğer yiyicidir.

Hançeristân-ı müjenden güzer eyler bî-bak
Bü'l-'aceb düzd-i cigerdârdır el-hak nigeihin
G.66/3 - s.308

Âşık, güzeli görmeden onun bakışında ve kaşlarında nazdan hançer,
bilmezlikten gelen yay var şeklindeki söylentilere inanmaz.

Nigâhın ebrûvânın görmeden evvel inanmazdım
Ki derler nâzdan hançer tegâfülden keman vardır
G.42/5 - s.295

Dilberin kaşlarına rastık taşı güç ve parlaklık verir. Bu gücü ve parlaklığı
hançere de ancak bileği taşı verebilir.

Bir tâbverdi kaşlarına senin vesme kim
Ancak o tâbı deşneye seng-i fesan verir
K.4/49 - s.20

Pervasız güzel gidince âşığın vücudu sanki hasret hançerleriyle doğranır.

Hasret-i hançer ile cism-i felek-zâ-hayf
Oldu sad pâre meger gitdi o bî-pervâ hayf
Ms.8/5 - s.235

Memduhun belindeki hançer, Merih yıldızına korku verir. Behram da bu
hançerin yüzünün parlaklığını görse, gözü dehşetle yarasa gibi güçsüzleşir.

Dîdesi dehşet ile hîrelenir çün huffâş
Peyker-i hançerinin görse dırahşın Behrâm
K.10/35 - s.45

6.3. Bıçak (Nişter, Gaddâre)

Sevgilinin bıçak gibi olan bakışı âşığın kanını alma işinde çok ustadır.

Şerbet-i la'lindeki hâsiyyeti bilmem ve lîk
Nişter gamzen 'aceb üstâd imiş kan almada
G.136/5 - s.345

Âşığın sevgilisiz yaptığı gül bahçesi gezintisi gözüne neşter gibi görünür.

Yârsiz gülzâr seyri nişterdir çeşmime
Yâr ile olunca Okmeydânıdır semm-i hıyât
G.56/5 - s.303

Dilberin kirpikleri keskin bir neştere benzetilir.

Dahı gelmez kelâl ol neşter-i ser-tîz-i müjgâne
Felekler şîşe-i haccâma döndü kanlı yaşımdan
G.106/4 - s.328

Gaddâre, büyük bıçak anlamındadır. Memduhun boylu boslu çavuşlarından herhangi birinin şerefli göğsündeki gaddâreye, binlerce düşman başı feda edilir.

Bin ser-i düşmen fedâ bir peyk-i mevzun-kaddinin
Dûş-ı ikbâlindeki gaddâre-i bürrânına
K.21/37 - s.82

6.4. Mızrak (Nîze, Sinân)

Memduh, savaşta yıldırım koşulu ata binecek olsa mızrağını uçan kuştan daha ileriye fırlatır.

Nîzesin tîr-i sebük-pervâza eyler pîş-rev
Rezmde gelse o rahş-ı berk-cevlân üstüne
K.3/34 - s.15

Memduh öyle kuvvetlidir ki, mızrağını yılan gibi Amerika'dan saplasa ucu hemen Hindistan'dan çıkar ve onun ucunun çarpması da Hint hükümdarının ayağını yaralar.

Zihî o kuvvet-i bâzû ki Hind-i garbîden
Zemîne etse eger nîzesin halîde çü mâr
K.13/45 - s.34

Çıkup o demde ser-i nîze Hind-i şarkîden
Ederdi sadme-i yelmânı pâ-y-ı râ-y-ı figâr
K.13/46 - s.34

Dilberin kirpiklerinin şöhreti, mızrağının diline; kaşının haberleri de kemana kadar ulaşmıştır.

Düşdü müjen hadîsi zebân-ı sinâna dek
Gitdi kaşın havâdisi gûş-ı kemâna dek
G.59/1 - s.305

Gurur şarabıyla mest olan güzel, âşığı tanımazlıktan gelmenin yanı sıra ona azar mızrağı da saplar.

Gâhî kirişme gâh tegâfûl gehî 'itâb¹²⁰
 Tarf-ı küleh şikeste vü ebrûda pîç ü tâb
 Ms.9/2 - s.235

Savaş vaktinin geçtiği ve bezm vaktinin geldiği, mızrakların uçlarına murabba muskaların bağlanması ile söylenir.

Dem-i nev-bâve-çînî-i tarabdır geçdi vakt-i rezm
 Murabba' şakk urulsun ba'd-ezin nevk-i sinân üzre
 K.6/3 - s.27

6.5. Ok (Nâvek, Tîr, Hadeng)

Ok, uzak mesafelere ulaşabilme özelliği olan ve uç kısmında peykân adı verilen sivri bir demir bulunan silahtır.

O ne edebî bir feyzdir ki, Sadâbâd'da akan suların bir damlasını bir okun ucundaki temrene sürseler, o ok dümdüz bir servi ağacı olur.

Hey ne feyz-i câvidandır kim olur serv-i sehî
 Sürseler bir katre âbın nâvekin peykânına
 K.21/5 - s.79

Şast, okçuların parmaklarına geçirdikleri yüksüktür ve ok bu yüksük üzerinden çekilerek atılır. Düşmanın, memduhun parmağındaki ok yüksüğünün hışmından kaçacak bir yer bulabilmesi mümkün değildir. Çünkü; fetih ve zafer, onun uçan okuna iki kanat olmuştur.

Şast u destinden ne mümkün düşmene cây-ı girîz
 Feth u nusret bâl ü perdir nâvek-i perrânına
 K.21/30 - s.81

Memduhun attığı okun tahta kısmı bile uçan kartal yıldızı ile aynı yönde, aynı seviyededir ve ona eş olarak görülür.

Çûb-ı tîrin nesr-i tâ'irle bakılsa görünür
 Hem-tulû' u hem-cenâh u hem-ser ü hem-pâ
 K.18/30 - s.71

Memduhun ulu elindeki kılıç Behram'ı biçerken diğer elindeki ok da simurgu yakalar.

Behrâmı biçer dest-i celâlindeki şemşîr
 Sîmurgı kapar dest-i celâlindeki nâvek
 Kt.5/16 - s.131

¹²⁰ Bu mısradaki yanlışıktır. Doğrusu "Geh hancer-i tegaafül-ügeh nîze-i itâb" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.233.

Gönül, ayrılık oku ile yaralandıktan sonra yarasını iyi edecek kaşları yay gibi bir güzel bulunmalıdır.

Çünkü tîr-i hecr ile oldun zahmnâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı keman lâzım sana

G.6/7 - s.276

Âşık, aşk yolunu yalnız geçmeli; okun temreni götürdüğü gibi o da aşkı dudağında götürmelidir.

Peygân gibi lebinde götür anı tîrveş
Aşkın cerîde tayy edegör reh-güzârını

G.164/3 - s.360

Güzelin hem bakışı hem kaşları yani hem oku hem de yayı yaralar âşığı.

Hem nigâhı hem ebruvânı urur
Beni hem tîri hem kemânı urur

Mf.4 - s.373

Gönlü ezelden beri sabır okulunda olan âşık, dilberin kaşlarının yayının dertlerini çekmeye razıdır ancak kirpiklerinin okunun eziyeti artık canına yetmiştir.

Ne çâre almış ezel mekteb-i sebâta dili
Veren bu hassa-i hüsnü dil-sitânımıza

Ne derd ise çekelim kavs-ı ebrûvânını lîk
Cefâ-yı nâvek-i müjgânı geçdi cânımıza

Kt.71 - s.196

Çalgıcı güzelinin bakış okları peşrev yapmakta iken, kaşı da keman yayı ile aynı ahenktedir.

Nağmene tîr-i nigeş pîş-rev olmakda meger
Mutrıb ebrû da kemânınla hem-âheng midir

G.28/2 - s.287

Âşık, göğsündeki ok bakışlarının temrenlerinin dilber tarafından çıkarılmasının kendisine yapılmış bir zulüm olduğunu söyler.

Aldın hadeng-i cevrini sînemde koymadın
Ey kaşları keman katı cevr eyledin katı

G.153/2 - s.354

6.6. Temren (Peykân)

Sevgiliden kirpiklerinin birbiri üzerine gelmemesi için gözlerini süzmemesi istenir. Çünkü onun göz süzmesi, âşığın gönlündeki yaraya peykân üstüne peykân olur.

Süzme çeşmin gelmesin müjgan müjgân üstüne
Urma zahm-ı sîneme peykan peykan üstüne
K.3/17 - s.14

Sadâbâd'da akan suların bir damlası okun temrenine sürülse, o ok dümdüz bir serviye dönüşür.

Hey ne feyz-i câvidandır kim olur serv-i sehî
Sürseler bir katre âbın nâvekin peykânına
K.21/5 - s.79

Âşığın hasret çeken gönlü eriyince, sevgilinin onun kalbinde saplı duran temreni de su olup gözlerinden akar.

Hayfâ güdâz sîne-i hasret-keşîdeden
Âb oldu akdı dildeki peykânı dîdeden
G.96/1 - s.323

Peykân eriyerek su olup kan saçan yaralı gözden akarsa, keman kaşlı sevgilinin gözyaşı olmak âşık için mümkün olmaz.

Ne mümkün dîde giryân olmak ol ebrû-kemânımdan
Akarsa âb-ı peykân çeşm-i zahm-ı hun-feşânımdan
G.108/1 - s.329

Aşk yolu cefaların çekildiği bir yoldur. Ama bu yolda âşık tek başımadır. Her türlü eziyete tek başına katlanır. Bu yüzden okun peykânı ağzında taşıyışı gibi, âşık da aşkını dudakta taşımalıdır.

Peygân gibi lebinde götür anı tîrveş
Aşkın cerîde tayy edegör reh-güzârını
G.164/3 - s.360

6.7. Yay (Kemân, Kavs)

Gönül mana ceylanlarını avlamak için âşığa her şeyden önce saçları kement, kaşları yay gibi olan bir güzel gereklidir.

Ahuvân-ı ma'ni-i nev saydına hep cümleden
Şimdi bir gîsû-kemend ebrû-keman lâzım sana
G.6/6 - s.276

Dilberin çatılmış kaşlarını hatırladığı müddetçe, gerilen yayın kulağından en ufak bir ses dahi gelmez.

Peyveste ebrûvânını yâd eyleyüp senin
Gitmez tanîn gûş-ı kemân-ı keşîdeden
G.96/3 - s.323

Dilberin kaşları yay gibidir.

Aldın hadeng-i cevri ni sînemde koymadın
Ey kaşları keman katı cevri eyledin katı
G.153/2 – s.354

Güzel dilberin kaşlarının haberi yayın kulağına kadar gitmiştir.

Düşdü müjen hadîsi zebân-ı sinâna dek
Gitdi kaşın havâdisi gûş-ı kemâna dek
G.59/1 - s.305

Gönlü ezelden beri sabır okulunda olan âşık, dilberin kaşlarının yayının dertlerini çekmeye razıdır ancak kirpiklerinin ucunun eziyeti canına yetmiştir artık.

Ne çâre almış ezel mekteb-i sebâta dili
Veren bu hassa-i hüsnü dil-sitânımıza

Ne derd ise çekelim kavş-ı ebrûvânını lik
Cefâ-yı nâvek-i müjgâni geçdi cânımıza
Kt.71 - s.196

Âşık, kaşları yay gibi olan güzelden yüzünü biraz da kendisine doğru çevirmesini ister.

Ey kaşı yâ yüzün beri dönmez misin dahı
Ey gurre-i ümîd görünmez misin dahı
G.156/1 - s.356

Eğer Nedîm aranıyorsa, onu bulabilmek için yay kaşlı güzelin kaşlarına ya da yasemin kokulu saçlarına bakılmalıdır.

Bul Nedîmâyı ararsan o kemân ebrûnun
Ebruvânında yahud zülf-i semen-sâyında
G.133/5 - s.343

Sevgilinin tanımazlıktan gelen yay gibi kaşları olduğuna âşık onları görmeden inanmaz.

Nigâhın ebrûvânın görmeden evvel inanmazdım
Ki derler nâzdan hançer tegâfülden keman vardır
G.42/5 - s.295

Ayrılık oku ile yaralanan gönle ilaç olması için yay kaşlı bir dilbere ihtiyaç vardır.

Çünkü tîr-i hecr ile oldun zahmnâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı keman lâzım sana
G.6/7 - s.276

Memduhun mükemmel düşüncesiyle gerçekleştirdiği siyaset, feleğin eline verilmiş bir kılıç ve koluna tuttuğu yaydan oluşmaktadır.

Re'yinle eder zemîni teshîr
 Gerdûn-ı kuhen dedikleri pîr
 Kim sendeki pâk re'y ü tedbîr
 Çarhın eline keşîde şemşîr
 Bâzûsuna âhenin kemandır

M.5/3 - s.228

6.8. Tüfek (Tüfeng), Top (Tûp)

Memduh tüfeğini eline alıp ateşleyecek olsa her saçması merihin kafasına,
 kara bir düşünce, kara bir sevda gibi saplanır.

Destine alsan tüfengin cây eder her mühresi
 Tâ ser-i mirrîhde endîşe-i sevdâ gibi

K.18/31 - s.71

Memduhun tüfeğinin saçmaları, ayın beyzasını (yumurtasını) parçalar.

Tüfengi mühresi eyler şikeste beyza-i mâhı
 Kapar nesr-i sipihri nâveki mânende-i şeh-bâz

K.32/5 - s.161

Memduhun tüfeği, karanlık gecede karıncanın içindeki sır ona hedef yeri olsa
 dahi hata yapmadan onu vurur.

Hatâ etmez tüfeng-i desti ger târiki-i şebde
 Nişangâh olsa ana sîne-i mûr içre olan râz

K.32/6 - s.161

Belirlenen yeri vurması için memduhun demirden silahı ve hedef tahtası
 hazırlanır. Bu memduh için çok kolay bir iştir.

Buyurdu sadr-ı devran kim ne var halletmeğe anı
 Nişangâh-ı sebû hâzır tüfeng-i âhenin dem-sâz

K.32/12 - s.161

Memduh tüfeğini koluna alıp ateş edince, ortalığı büyük bir ses, gürültü
 kaplar.

Kola alup tüfeng-i zer-nişânın âteş etdikde
 Felekden kopdu sad tahsin deyü hengâme-i âvâz

K.32/14 - s.162

Sâkîlik yapan neşeli güzele, keder ordusundan keder çekmemesi ve feleğin
 Hisar'a yardım için kantarlarla top-tüfek gönderdiği, bunu dolu yağıyor sanmaması
 söylenir.

Gam çekme sipâh-ı gamdan ey sâki-i şeng
 Pejmurde kılup hâtırı tutma dili teng
 Gönderdi felek hisârın imdâdı için
 Kantarlar ile dâne-i tûp u tüfeng

R.5 - s.369

Bütün bu yaşananlar Hisar'ın top şenliğidir, sevgili bunu yıldırım ya da şimşek hücumu sanmamalıdır.

Zannetme ki ra'd u berkdir etdi gulû
 Top şenliğidir hisârın ey sâkî bu
 Âmihte kıl tekerg ile sahbâyı
 Sun rind-i mey-âşâma dolu üzre dolu
 R.8 - s.370

6.9. Miğfer (Hûd), Zırh

Memduhun miğferleri ağzına kadar sıcak kanla doludur. Bu yönüyle ağır ve büyük içki kadehlerine benzemektedir.

Miğferlerin leb-â-leb edüp hûn-ı germ ile
 Deryâ-keşân-ı nusrete ritl-ı giran verir
 K.4/8 - s.17

Gökyüzü, memduhun asker kulunun başına demir miğfer gibi süsleyici olamaz.

Saf-şikâf ü sipeh-ârâ k'olmaz tâs-ı sipihr
 Bir sipâhî kulunun farkına hûd-ı âhen
 K.2/25 - s.9

Dilber kılıcını eline alıp saçının zırhını da arkasına salarak âşığı öldürmek arzusu içindedir.

Alup tigingı eliga saçı zırhın salmış arhaya
 Mining kasdımga kilmiş uç toluk câm-ı safâ tartup
 G.10/2 - s.278

7. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR

7.1. Mum (Şem, Çerağ), Kandil, Şamdan (Şem'adân)

Dîvânda bu eşyalar, yanma özellikleri ve ışık kaynağı olmaları ile anlatılır. Aydınlatma araçları içinde mum önemli bir yere sahiptir. Mumdan, pervane ile de bahsedilir.

Ülkenin süsü olan aydın düşünceli Sadrazam Ali Paşa'nın sarayındaki bir mum üzerine güneş, pervane gibi titrer.

Sadr-ı mülk-ârâ 'Ali Pâşâ-yı rûşen-re'y kim
Şem'inin pervâneveş hurşîd lerzân üstüne
K.13/25 - s.15

Ayrılık, âşık gönül için beladır. Bu ayrılığın rüzgârıyla savrulan gam, keder tozları arşa kadar yükselir; mehtabın mumu, âşığın gönlünden çıkan ateşli nefeslerle söner.

Rûz-ı keyfiyyet-i firkat ne musîbet günsün
Gird-i âlâm u gamım sâha-i 'arşa konsun
Şem'-i meh-tâb dem-i tâb-ı dilimden sönsün
Sîneden derd ile bir âh edeyim kim dönsün
Aksine çarh-ı felek mihr-i dırahşânı bile
Ms.8/3 - s.234

Memduhun bahçesindeki havuzun mermerlerinde o kadar renk ve ışık vardır ki, güneş onların yanında gündüz yanan bir mum gibi kalır.

Ruhâmında ol denlü var ferr ü tâb
Ki yanında çün şem'-i rûz âftâb
M.1/36 – s.211

Âşık, içinde yanan ateşle dilberin meclisine mum olmaya layık olmasa da, onun evini aydınlatan bir meşale olma arzusundadır.

Şem' olmaz isem bezmine bu sûz ile bârî
Dergâhına bir meş'ale-i rûşenin olsam
G.83/2 - s.317

Memduhun çerâğındaki ışık, meclisi tavus kuşu gibi renk renk yapar.

Reng reng etdi çerâğındaki pertev bezmi
Mağz-ı tâvûsdan almış gibi tab'im revgan
K.2/8 - s.8

Ateş renkli şarabın verdiği keyif, dilberin yanaklarını alevlendirir. O bu hâliyle, sarhoşlar meclisinin mumudur.

Şarâb-1 âteşinin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-1 meclis-i mestan mısın kâfir
G.41/6 - s.294

Çerağan; etrafı aydınlatma, şenlik, donanma anlamlarındadır. Çırağan sefası zamanı gelince gül bahçesi zevk, arzu ve neşe ile dolar. Bu eğlencelerde mumlar da yakılır.

Olup gülşen çırâğan ile pür-şevk u neşât-efzâ
Zemîni lâlezârın nûrdan tâvûsdur gûyâ
Hezâran müjde kim açıldı rûy-1 gonçe-i ra'nâ
Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
Ms.33/4 - s.259

Âşık, kimsenin kandilinin ahından sönmemesi için Allah'a dua eder.

Çerâğı kimsenin âhımla bî-nûr olmasın yâ Rab
Benim çün subh-1 vuslat şâm-1 deycûr olmasın yâ Rab
Ms.4/5 - s.228

İstanbul'daki mescitlerin her biri bir nur denizidir; çünkü o mescitlerin kandilleri ay gibi ışıkla doludur.

Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandîleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır
K.22/10 - s.85

Keşmir¹²¹ putları, o güzellik anıtını görseler mumdan yapılmış put gibi hayret ateşi ile erirler.

Görse ol barıka-i hüsnü bütân-1 Keşmîr
Tâb-1 hayretle erirlerdi büt-i mûm gibi
G.152/4 - s.353

Şeb-çerâğ, denizde bulunan ve geceleri ışık saçan mücevherdir. Şımşırak taşı da denir. Nazın gece mumu (şeb-çerâğı) olan güzel, âşığın gözünde bir ışık gibidir.

Sen kim gözümde nursun ey şeb-çerağ-1 naz
Meh gayre gamla âyîne-i germ olur bu şeb
G.7/2 - s.276

Şairlerin kimisi, arzu şeb-çerâğından ışık alırken, kimisi de parlak bir mum üzerinde dönüp dolaşan yani güzel bir sevgiliden bahseden bir pervane olur.

¹²¹ Himalaya dağlarının doğusunda bir ülke. Buranın mehtabı gayet parlak ve güzel olurmuş. Bu yüzden mehtapla beraber anıldığı gibi esmer güzeline da Keşmîrî, halk dilinde kişmîrî denir. Gölpınarlı, a.g.e., s.419.

Her biri bir şeb-çerâğ-ı ârzûdan muktebes
Her biri pervâne bie şem'-i fûrûzân üztüne
K.3/11 - s.14

Nedîm, memduhun yanan kandilidir. Kötülükler yapan zamanın ona el uzatmaması, zulmetmemesi için memduhun onu koruması gerekmektedir.

Himâyet et ki senin bir yanar çerâğındır
Ta'aruz eylesin rûzgâr-ı bed-kirdâr
K.8/63 - s.35

Memduhun tuğrasındaki elifler şem'e benzetilir. Memduh altın suyu ile mum gibi bir elif çekse, Dede (Sultan Bayezid)'nin ruhu üstüne pervane gibi döner.

Eğer zer hall ile çün şem' kilki bir elif çekse
Döner ruh-ı Dede üstünde anun hem-çü pervâna
K.17/22 - s.68

Bir ara düşüp kalkmaları, samimiyetleri, içli dışlı olmaları gülle pervaneyi çözülmaz bağlarla birbirine bağlayınca, bülbüller de şamdanlarda yuva kurar.

Germ edüp yek-rengî-i ülfet gül ü pervâneyi
Âşiyân-sâz oldu bülbüller şemâ'dân üztüne
K.3/7 - s.14

7.2. Fitol (Fetîl), Yağ (Revgân), Fanus (Fânûs)

Memduhun hiddetinin ateşi denizleri kaplayınca, denizler yağ; adalar da fitil olur, kandil gibi yanar.

Edeydi âteş-i kahrı bîhârı isti'lâ
Fetîl ü revgan olurdu cezîrelerle bîhâr
K.7/43 - s.34

Fanus, içinde mum yakılan büyük, camlı muhafaza kabıdır. Gamin şiddetinden, kadeh şevk meclisinin mumuna billûr bir fanus oluncaya kadar kurtulmak zordur.

Sarsar-ı gamdan rehâ düşvârdır tâ kim kadeh
Şem'-i bezm-i şevka fânûs-ı bilûrin olmaya
G.142/5 - s.348

Yanan bir kandil olan Nedîm, memduhun koruma fanusu ile korunur ve böylelikle sönmez.

Himâyet et ki senin bir yanar çerâğındır
Ta'aruz eylesin rûzgâr-ı bed-kirdâr
K.8/63 - s.35

7.3. Ayna (Ayîne, Mir'ât)

Süs malzemesi olarak kullanılan ayna; gümüş, demir, çelik, küre ayna ve boy aynası gibi çeşitleriyle dîvânda yer alır. Sevgilinin sinesi gümüş aynalar gibi saf ve berraktır. Onun üzüntü tozları altında kalması uygun değildir.

Gümüştenden âyîneler gibi saf iken sînen
Sezâ mıdır ki ola böyle pâ-y-mâl-ı gubâr
K.7/15 - s.32

Güzel sevgili de kendi güzelliğine, âşık gibi hayran olduğu için sık sık parlak aynaya bakar.

Niçün sık sık bakarsın böyle mir'ât-ı mücellâya
Meger sen dahı kendi hüsnüne hayran mısın kâfir
G.41/7 - s.295

Âşığın gönlü o kadar kuvvetli bir ateştir ki, dalgın ve hayran bakışıyla aynaya bakar bakmaz ayna su gibi erir.

Ayîne oldu bir niğeh-i hayretinle âb
Bi'llâh ne saht âteş-i sûzansın ey gönül
G.78/6 - s.315

Kucağı boy aynasından da temiz olan âşık, dilberi bir kerecik bile, şöyle boylu boyunca kucağına alamamaktan şikâyetçidir.

Sâf iken âyîne-i endâmdan sînem dirîğ
Almadım bir kerrecik âgûşa ser-tâ-pâ seni
G.154/6 - s.355

Bahçede akan dere, güle ayna vazifesi görür ve onun yüzünü gösterir.

Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı güli
Pençe-i mihr açdı hem-çün şâne zülf-i sünbülü
G.165/1 - s.360

Papağan, Nedîm'in yüzünün aynasına baktıkça, onun güzel güzel konuşan dudaklarından konuşma öğrenir.

Bakdıkça benim âyîne-i rûyuma tûtî
Meşk-i sühan eyler leb-i şekker-şikenimden
Ms.10/3 - s.237

Nedîm'in akıcı şiirinde yeni, orijinal mana incelikleri vardır. Bu mana gülleri, onun şiirinin berrak suyuna yani aynasına görünmektedir.

Tâze ma'nî rû-nümâ nazm-ı selîsinden Nedîm
Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı güli
G.165/5 - s.361

Memduhun gözü paslanmış bir aynaya rast gelse, bu paslar yeşil çimen gibi büyümeye başalar.

Dokunsa çeşmi eger jeng-beste mir'âta
Yeşil çemen gibi neşv ü nemâ bulur jengâr
K.7/40 - s.33

Dilberin yanağının aksi ayna içinde seyredilir ve yanağı, şarap şişesine giren peri ile kıyas edilir.

Temâşâ eyleyüp âyîne içre 'aks-i ruhsârın
Kıyâs etdim perîdir sihr ile mînâyâ girmiştir
G.30/4 - s.288

Âşık, havaların soğumasını bahane ederek, gonca ağızlı sevgiliyi hayali gibi göğsünün aynasında durması için davet eder.

Bir câm çek ey gonce-dehen def '-i humâr et
Çeşmimde hayâlin gibi gel geşt ü güzâr et
Nakşın gibi âyîne-i sînemde karâr et
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ms.26/4 - s.252

Âşık, sevgiliyi karşısına alıp seyretmek için can atar. Fakat o bu isteğine kavuşamazken, ayna bu zevki sürekli tadar. Bu durum nedeniyle âşık kıskançlık duymaktadır.

Âşık, yârinin bütün endamını ayna gibi kucağına almadan vuslat sofrasında doyamaz.

Âyîne gibi sîr olamam hân-ı vuslata
Âgûşa yârimin bütün endâmın almadan
G.104/4 - s.327

Âşık, göğsünün içindeki gönül aynasını, gümüş tenli ve ay yüzlü güzel için saklar ve Allah onu kırılmaktan korusun diye dua eder.

Hudâ olsun nigâhdârı derûn-ı sinede 'âşık
Gönül âyînesin bir mâh-ı sîm-endâm için saklar
G.19/2 - s.282

O peri sevgilinin yanak parıltısına, yanak ateşine yürekler dayanamaz; onu görmeye ancak çelik ayna dayanabilir.

Yürekler mi döyer hiç ey perî ol tâb-ı ruhsâre
Seni kimler görür âyîne-i pûlâddan gayri
G.157/4 - s.356

Âşığın saf yaradılışı sevgilinin güzelliğinin gururunu artırır ve dilber aynaya baktıkça bencilleşir.

Bir sürü büyü bilen dilberin fettan yan bakışları, hangi afet olursa olsun onu avcunun içine hapseder ve aynaya bakarken de ondan gönül yansıması alır.

Şol mertebe kim gamzelerim sihr bilirler
Yek nazrada her âfeti teshîr kılurlar
Mir'âtda benden dahı 'aks-i dil alırlar
Erbâb-ı füsûn ü sahere 'âciz olurlar
Çeşm-i siyeh-i câdû-yı Hârût-fenimden
Ms.10/2 - s.237

Memduh sağlığına kavuşunca her yer neşe ile dolar, her gece Kadir Gecesi, her gün bayram olur. Kederin çirkin suratu, gönül aynalarından silinir gider.

Olup her gecemiz kadr oldu her bir rûzumuz bayrâm
Ruh-ı zîşt-i keder âyîne-i dilden nihân oldu
Ms.1/1 - s.219

Temiz gönüllülerin yalnızlıkları aynaya benzer. Üst üste misafir gelse de onlara ağırlık olmaz. Yani aynaya bakanların hayali, aynaya ağırlık gibi gelmez.

Halvet-i sâfi-zamîran hâne-i âyînedir
Sıklet olmaz gelse de mihman mihmân üstüne
K.3/22 - s.15

İskender, Aristo'ya yaptırdığı aynayı yüksek bir yere koyar ve o aynadan, gelen düşmanların önceden görülmesini sağlar. Aristo, İskender'in aynasını nasıl parlatmışsa, damadı da memduhun doğru fikirlerinin aynasını cilalayan olmuştur.

Cilâ vermiş ise âyîne-i İskendere Rısto
Benim sen saykal-ı âyîne re'y-i savâbımsın
K.19/22 - s.75

Kalplerdeki sırlar, memduhun anlayış gözüne, aynadaki parlak çizgi gibi aşikâr olur.

Safha-i âyîne içre hatt-ı rûşenveş olur
Sînenin esrârı zâhir dîde-i itkânına
K.21/65 - s.84

Aşkın hasret öğreten bakışının dönüp dolaşması, diz aynasında bir kan girdabı gösterir.

Gösterir âyîne-i zânûda bir gird-âb-ı hûn
Hayret-âmuzân-ı aşkın gerdiş-i nezzâresi
G.163/5 - s.359

Memduhun hiddetli bakışlarına demir ayna hedef olsaydı, ayna parçalanıp toz hâline gelir, o tozlar da çölün başladığı yerlerdeki kasırgalar gibi olurdu.

Nazra-i hışmı dokunsa âhenîn âyîneye
Gird-bâd eylerdi peydâ dâmen-i sahrâ gibi
K.18/26 - s.71

Memduhun yumuşak yaradılışı, dünyaya düzen vermeye küre aynanın¹²²
üzeri civaya yurt olur.

Hilmi sûret-dih-i ârâm-ı cihân olsa olur
Katre-i zeybeka mir'ât-ı kürî üzre vatan
K.2/34 - s.10

Memduhun yaptırdığı köşkün duvarındaki parlak aynanın karşısına geçip
onunla boy ölçüşmeye nevrüz güneşinin bile gücü yoktur.

Mihr-i nev-rûzun yüzü yokdur mukâbil olmağa
Kasrı dîvârındaki âyîne-i rahşânına
K.21/62 - s.83

7.4. Kadeh (Câm, Sagâr, Peymâne, Piyâle)

Sunulan kadeh düşünmeyi kolaylaştırır ve konuşacak kişiyi rahatlatır. Bu
yüzden kendisine şarap kadehi sunulmasını ister âşık. O zaman içindeki tüm
düşünceleri korkusuzca söyleyebilecektir.

Biraz dur efendim ki fikr eyleyim
Hele câmı sun da işit söyleyim
M.1/8 - s.209

Âşık, gül dalını sevgiliye benzetir. Bahar gelir gelmez de eline şarap kadehini
alıp bahçeye çıkararak bu düşüncesini doğrular.

Şâh-ı gül teşbîh ederdim sana isbât eyledin
Nev-bahâr ardınca geldin sagâr-ı sahbâ tutup
Kt.79 s.198

Taze dalda açılan bir gül ile sâkînin elinde tuttuğu şarap kadehi eşleştirilir.

Âşık, mest olduğu zamanlar sevgilinin çektiği ahların kılıcından sakınmasını
ve dudağının kadehini bakışlarının zehirli şarabından kaçırmasını ister.

Dem-i mestîde bârî sakınup şemşîr-ı âhımdan
Edüp câm-ı lebin âsûde zehr-âb-ı niğâhımdan
Ms.4/3 - s.227

Gamsız ve kedersiz içilen arzu kadehi gönle haramdır. Sevgiliden gelen
gamlar, kederler ömür kadehine tercih edilir.

¹²² Top ayna. Tavanlara asılan rengarenk cam toplar ki, halk yeni dünya derler. Onay, a.g.e., s.357.

Dil câm-ı emel endûh u mihnetsiz harâm olsun
 Gamın eksilmesin peymâne-i 'ömrüm tamâm olsun
 Ms.4/1 - s.227

Sevgili olmadan içki meclisinde elden ele dolaşan kadehler âşığa bela gibi görünür. Bu nedenle onsuz olan zevk meclislerinin eğlencesi âşık için anlamsızdır.

Mey-i şâdî keder-âlûd-ı 'anâdır sensiz
 Tarâb-ı bezm-i safâ dahı hevâdır sensiz
 Seyl-i eşkim dahı tûfân-fezâdır sensiz
 Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdır sensiz
 Mey-i rahşanı değil sâgar-ı gerdâni bile
 Ms.8/4 - s.234

Âşık, bir elinde gülü, bir elinde de şarap kadehini tutarak gelen sevgiliden hangisi alacağına karar veremez. Aslında gönlünden dilberi almak geçmektedir.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
 Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni
 G.154/4 - s.355

Kadeh, içenlere verdiği feyzi ve neşeyi, mahzende bekleyen şarap küpünden alır.

Temkînin i'tibârını seyr et ki feyz alır
 Peymâne-i şarâb hûm-ı âramîdeden
 G.96/4 - s.323

Kadehte şaraba doyamayan âşık, onun mahzeni olmayı arzular.

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârî
 Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam
 G.83/4 - s.317

Sevgi kadehine kavuşan Nedîm, şaraba kanana dek kadehin elinden alınmasını istemez.

Peymâne-i mahabbeti sundun Nedîme çün
 Lûtf eyle câmı bâri biraz kansın ey gönül
 G.78/9 - s.315

Gül, çiy taneleriyle dolmuş sanılmamalıdır; ilkbahar sâkîsi bülbüllerin kadehlerini rakı ile doldurmuştur.

Sanma pür-şeb-nem gülü sâki-i ebr-i nev-bahâr
 Etdi lebrîz-i 'arak peymânesin bülbüllerin
 G.63/4 - s.307

Gönül ne yapıp edip bir iki gün cefa yüküne katlanırsa; kadeh de, ev de, sevgili de onun olacaktır.

Neylersen edüp bir iki gün bâr-ı cefâya
 Sabreyle de sonra
 Peymâne senin hâne seniñ yâr senindir
 Gel ey gül-i ra'nâ¹²³

Md.2/3 - s.366

Âşığın en büyük arzusu kadehin yaptığı gibi, şarap içme bahanesiyle sevgilinin ağzını öpmektir.

Sâgar gibi bahâne-i nûş-ı şarâb ile
 Bûs-ı dehân-ı yâri taleb meşrebimcedir

G.13/4 - s.280

Taze dudağın lezzetine karşılık yakut kadehin su gibi akması, onun gönlünün taş gibi olduğunu gösterir.

Lezzetinden nice âb olmadın ol la'-i terin
 Meded ey sâgar-ı yâkût dilin seng midir

G.28/6 - s.287

Küpler şarabı kadeh için saklar.

Senindir 'âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
 Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar

G.19/6 - s.283

Âşık, anlaştığı çapkın sevgilinin sunduğu kadehi reddedemez; çünkü onunla bu şekilde sözleşmiştir.

O şûhun sunduğu peymâneyi redd etemeziz elbet
 Anunla böylece 'ahd etmişiz peymânımız vardır

G.26/2 - s.286

Âşık, uzun süredir gelip göğsüne misafir olmayan, elindeki kadehle derdine derman bulmayan sevgiliden şikâyet eder.

Çokdan ey sâki gelüp sînemde mihmân olmadın
 Dardime destindeki sâgarla dermân olmadın

G.68/1 - s.309

Elinde kadeh olmayan sevgilinin gözlerinin mahmurluk uykusunda olması âşığı şaşırtır. Aslında dilber naz ve gurur şarabıyla mest olmuştur.

Baksan egerçi elde değil sâgar-ı şarâb
 Ammâ henüz gamze ser-efken nigeş harâb
 Ol mest-i nâz mest-i mey-i nahvet olmasın

Ms.9/2 - s.235

¹²³ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Ey dil tek-ü tenhâ" şeklindedir. Gölpinarlı, a.g.e., s.171.

Şarap kadehi lâleye benzetilen olur. Sevgiliye mahmurluğunu gidermesi için bir kadeh çekmesi söylenir. Âşık da sevgilinin ısrarı ile içtiği kadehlerle neşenin tam kıvamını yakalar.

Kadehi sunduktan sonra bir öpücük verilmesi, Cem'in meclisinden itibaren âdet hâline gelmiştir.

Meclis-i Cem kurulaldan olagelmiş elbet
Câmdan sonra birer bûse verilmek 'âdet
Ms.13/2 - s.240

7.5. Şişe (Mînâ)

Sevgili, mecliste bazen boyun eğer, bazen de dik kafalılık eder. Âşık dilberin şarap şişesi mi yoksa gönül şişesini kıran bir taş mı olduğu konusunda karar veremez. Gönül şişeye benzetilir.

Ser-fürû gâhi gehi sahtlik eyler bilmem
Bezmime şişe mi mînâ-yı dile hâre midir
G.17/4 - s.282

Âşık, saz sesi yerine kendi ah ve iniltilerini dinler. Sevgiliden ayrı olması ise onun en büyük derdidir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de kara bahtı onun şişesini duvara vurmıştır.

Nağme-i çenge bedel dinler iken nâle vü âh
Hecr-i sâki yetişirken bana derd-i cangâh
Bir taraftan dahı ey seng-dil ey baht-ı siyâh
Sen mi urdun bu gece şişemi dîvâre 'aceb
Ms.13/4 - s.240

Âşık, sevgiliye birkaç kadeh çekip utanç şişesini kırmayı, onun soğuk gönlünü âşıklara karşı ısıtmayı, onu bir iki gün için de olsa alıp gezdirmeyi teklif eder. Böylece dostlara hava atacaktır.

Çeküp bir iki sâgar şişe-i nâmûsu sındırsak
Dil-i serdın biraz 'uşşâka germetsek ısındırsak
Seni ağıyardan bir iki gün alsak salındırsak
Ne var bir turfa satsak serv-i nâzım biz de yârâne
Ms.38/3 - s.262

Nedîm, kendisini böyle kimin kuvvetsiz düşürdüğünü şişeye sorar. Meclisteki şarap şişesi de parmakla dilberi gösterir.

Ben dedikçe böyle kim kıldı Nedîmi nâ-tüvân
Gösterir engüşt ile meclisdeki mînâ seni
G.154/7 - s.355

Dilberin meclise teşrifi âşığın aklını başına getirir. Dilber ayağını sakınarak basmamalı, edalı yürüyüşünü bozmamalıdır; isterse dökülen şarap, kırılan da rindlerin şarap şişeleri olsun.

Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
Ahdler tevbeler ol sâgara kurbân olsun
Ayağın sakınarak basma aman sultânım
Dökülen mey kırılan şişe-i rindân olsun

Ms.35/1 - s.260

Nedîm'in konuşması, şarabın şişeye dökülürken çıkardığı kul kul sesine benzetilir. Onun bu lehçesi büyük bir haz vermektedir.

Hoşdur tekerrürün dile ey lehce-i Nedîm
Bilmem gülû-yı şişede kul kul musun nesin

G.74/8 - s.312

Âşık, ayna içinde seyrettiği sevgilinin aksini, sihirle şarap şişesine girmiş bir peri sanır.

Temâşâ eyleyüp âyîne içre 'aks-i ruhsârın
Kıyâs etdim perîdir sihr ile mînâya girmiştir

G.30/4 - s.288

Süzgeçten geçen incelik sevgiliye boy bos olurken, şişeden süzülen şarap da ona kırmızı yanak olur.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl omuş sana

G.2/1 - s.273

Şişenin kul kul sesi kadehin kulağına nöbet sırasının artık Nedîm'e ait olduğunu söyler.

Sâkiyâ nevbet Nedîmindir dedi zanneylerim
Kul kul-i mînâ ne söyler dinle gûş-ı sâgara

G.132/5 - s.342

Felek dadısı, gönül çocuğuna eziyet eder. Cilveli sarhoşun hayali ise âşığın gözünün önünden gitmez. O peri kızı da âşıkların şarap şişesinden neşe bulur.

Zulm etdi hayf tıfl-ı dâye-i felek
Ol bed-mihirden almadılar dâdımız bizim

Çıkmaz hayâli dîdeden ol mest-i işvenin
Mînâdab neş'e buldu perî-zâdımız bizim

Kt.76 - s.197

Felekler, âşığın kanlı yaşlarından haccâmın¹²⁴ şişesine döner.

Dahı gelmez kelâl ol neşter-i ser-tîz-i müjgâne
Felekler şişe-i haccâma döndü kanlı yaşından
G.106/4 - s.328

7.6. Yatak (Câme-hâb, Bister), Yastık (Bâliş)

Yatağına uzanmış uzun kirpikli ve kıvrım kıvrım saçlı olan dilber âşığı görmezlikten gelir.

Zülf-i pür-çîninle hem-düş oldu cânâ kad çeküp
Sünbül-i hâb-ı tegâful câme-hâbından senin
G.67/5 - s.309

Âşık, neredeyse sızacak olan dilbere yatağına uzanmasını teklif eder.

İşte subh oldu aman mestânesin kâfir yeter
Ba'd-ezin bir lahza meyl-i câme-hâb etmez misin
G.73/5 s.312

Âşık havalının soğumasını öne sürerek sevgiliye koynundan çıkmamasını önerir. Kucağını ona yatak ve yastık olarak sunar.

Yetmez mi sana bister ü bâlîn kucağım
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ateşlik eder sana bu sînemdeki dâğım
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ms.26/1 - s.252

Güneş, gök kadar yüce mevkili sadrazam hazretlerine ancak altın işlemeli yuvarlak bir yastık olabilir.

Cenâb-ı hazret-i detûr-ı âsman-mesned
Ki mihr zâtına bir gerd bâliş-i zer-târ
K.7/36 - s.33

Nedîm, yâr geldiğinde sinesini ve pazısını yumuşak tutmalıdır. Çünkü misafir yatak ve yastık konusunda rahatlık ister.

Nedîmâ sîne vü bâzûnu nerm et yâr geldikçe
Müsâfir râhat ister bâliş ü bister husûsunda
G.119/8 - s.335

¹²⁴ Hacamat, vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip, üzerine boynuz, bardak ve şişe oturarak kan alma işidir. Bunu yapan kimseye de haccâm denir. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, C.1, Ankara, 1998, s.921.

7.7. Testi (Destî, Sebû, Kûze), Küp (Hum), İmbik (İnbîk)

Şarabı testide, kadehte görmekle doyamayan âşık, onun mahzeni olmayı arzular.

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârî
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam
G.83/4 - s.317

Âşığı tarif edenler, onu elinde Kâşî¹²⁵ bir testi var diye anlatmışlar; acayip bir yaradılıştaki diye yazmışlardır.

Yazanlar peykerim destimde bir kâşî sebû yazmış
meşrebce tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmış¹²⁶
G.52/1 - s.300

Nedîm, içki sunan sevgiliden, öldüğü zaman kendisi için testi toprağından mezar kerpiçi yoğurmasını ister.

Söyleyin sâkîye öldükde Nedîm-i zârına
Eylesin tahmîr-i hışt-ı lahd hâk-i kûzedden
G.110/5 - s.330

Memduh demirden tüfeği ile vurmak için testiden bir nişan yeri hazırlanmasını buyurur.

Buyurdu sadr-ı devran kim ne var halletmeğe anı
Nişângâh-ı sebî hâzır tûfengi-i âhenin dem-sâz
K.32/12 - s.161

Verilen emirle beraber bir testi ile nişan yeri belirlenir.

Heman emr etdi ol dem mehterân-ı çâpük ü çâlâk
O câyı etdiler bir desti ile mu'lem ü mümtâz
K.32/13 - s.162

Renkli şiirler, meclisin çiçek dolu sepeti; dîvânlar da gülistandan daha renkli ve üstün değerde küp şarabıdır.

Nazm-ı rengindir gül-i rûy-ı sebed bu meclise
Şimdi dîvanlar müraccahdır gülistân üstüne
K.3/5 - s.13

Küpler şarabı gizlese de, muhafaza etse de bunu kadehler için yapar.

Senindir 'âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar
G.19/6 - s.283

¹²⁵ İran'ın Kâşân şehrinde yapılan bir çeşit renkli çinidir.

¹²⁶ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Aceb meşrebde tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmış" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e, s.278.

Kadeh, içenlere verdiği neşeyi mahzende bekleyen şarap küpünden alır.

Temkînin i'tibârını seyr et ki feyz alır
 Peymâne-i şarâb hûm-ı âramîdeden
 G.96/4 - s.323

Şarap küpü ile başı hoş olan dilber, kadeh ile de dudak dudağadır.

Hem-vâre humla hoş başı câm ile leb-be-leb
 Ümmü'l-habâyis olsa n'ola duhter-i 'ineb
 G.7/1 - s.276

Vücutundaki kılların her biri, saçlarının her teli, kirpikleri gibi zehir akıtan bir imbik olsa bile, âşık gül suyunu almadan o gülden vazgeçmez.

Geçmem ol gülden gül-âb almazdan evvel müyunun
 Her biri inbîk-i zehr-âb olsa müjgânım gibi
 G.159/4 - s.357

İmbikten geçirilen gül kokusu dilbere ter olur.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
 Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
 G.2/2 - s.273

7.8. İplik (Târ, Tınâb), İğne (Sûzen Hıyât), Makas (Mıkrâz, Mıkras)

Sadrazamın ezici gücü, düşmanın yakasındaki her ipliğe bin pençe geçirir. Bu nedenle onların selamet sahilini görmesine imkân olamaz.

Hiç selâmet yakasın görsün mü düşmen kim kodı
 Kahrı bin ser-pençe her târ-ı girîbân üstüne
 K.3/33 - s.15

Memduhun behçesinde bulunan büyük çeşmeden akan sular, göz nuru iplikleri gibidir.

Ya ol selsebîl-i safâ destgâh
 Ki her mevci bir târ-ı nûr-ı nigâh
 M.1/41 - s.212

Ten ipliği damla damla kan ile süslenince yüzlük mercan tespihten yüz çevrilir.

Rişte-i ten zeyn olandan katre katre kandan
 Yüz çevirdim sübha-i sad-dâne-i mercândan
 Mf.15 - s.374

İkbal ve devlet gelini, memduhun çadırını bağlayan iplikleri göstererek bunlarla yüzündeki örtünün bağını bir tutar.

Tınâb-ı sâyebânına işâret eyleyüp der hem
 Senin zîrinde pinhandır ruhum bend-i nikâbımsın
 K.19/17 - s.74

Sevgili olmadan yapılan gül bahçesi gezintisi âşık için neşter gibidir. Ama sevgili olunca da iğne resmi âşığa Ok Meydanı gibi gelir.

Yârsiz gülzâr seyri nişterdir çeşmime
 Yâr ile olunca Okmeydânıdır semm-i hıyât
 G.56/5 - s.303

Sevgilinin beninin hayali, âşığı gözü kara bir deliye çevirir. O bu hâliyle berber makasının halkasından bir zincire vurulsa bunu doğal karşılar.

Siyeh-mağz-ı cünûnum hülyâ-yı hâl-i dil-berden
 N'ola zencîrim olsa halka-i mikrâz-ı berberden
 G.95/1 - s.322

Memduhun tıraş olması, onun devletli başından devlet bulan usturanın makası kıskanmasına sebep olur.

Sütürre reşk kim devletlü başından bulur devlet
 Hased mikrasa kim eyler seninle leb-be-leb sohbet
 Cebîninden gelir âyînenin rusârına ziyet
 Tıraş oldun efendim âfiyetler izz ü devletle
 Ms.39/3 - s.263

7.9. Tespih (Sübha)

Sevgilinin elinde tespih yerine şarap kadehi olsa da zararı olmaz. Önemli olan onun kalbinin şüphe ve riyadan arınmış olmasıdır.

Sîne sâf olsun heman rayb ü riyâdan zâhidâ
 Elde tesbîhe bedel câm olsa da mâni' değil
 G.76/2 - s.313

Ten ipliği damla damla kan ile süslenince yüzlük tespihten yüz çevrilir.

Rişte-i ten zeyn olandan katre katre kandan
 Yüz çevirdim sübha-i sad-dâne-i mercândan
 Mfd.15 - s.374

7.10. Yüzük (Nigîn)

Dilberin dudağının yüzüğü rakı fincanı ile kucak kucağa gelmekten çekinmez ama, o fincan-yüzük oyununu hep geceye saklar.

Hem-âgûşî-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim
 Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi akşam için saklar
 G.19/5 - s.283

Memduh; saltanat yüzüğünün taşı, adaletin altın nuru, yüce makamlı bir güneştir.

Fass-ı nigîn-i saltanat nûr-ı cebîn-i mâ'delet
Hurşîd-i 'âlî-menziilet şehzâde-i nikû-şiyem
K.12/24 - s.53

Sadrazam, kendisini devlet dîvânına tayin eden genç, ihtiyar herkesi sadrazamlık yüzüğünün (mührünün) emri altına verir.

Şeyh u şâbı eylemiş fermânına zîr-i nigîn
Zâtını ta'yîn eden kürsî-i dîvân üstüne
K.3/40 - s.16

Âşık, gümüş endamlı dilberi bir kere kucağının halkasına alınca, onun yüzüğü nasıl süslediğine şahit olur. Yani; elmas yüzüğü nasıl süslerse, gümüş endamlı da âşığın kollarının halkasını öyle süsler.

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigîndân olduğun gördük
G.58/2 - s.304

Aşk hazinesi, dilberin yüzündeki misk gibi kokan kara beni ile mühürlenir. O tılsımı çözmek için yüzük veya mühür yalamak gerekse de, âşık onun dudağının mührünü anmasa da zararı olmaz.

Gam-ı hâlinle genc-i aşk miskiyyü'l-hıtâm olsun
Nigîn-i la'lini yâd etmeyim âlemde nâm olsun
Ms.4/1 - s.227

7.11. Düğme (Tüğme)

Eğer sevgili âşığın düğmesini açarsa, bakış kılıcının âşığa neler ettiğini görecektir.

Güşâd et tügmemi pirâhenim aç sînemi yokla
Hele gör neylemişdir bana şemşîr-i nigâhın gel
G.77/2 - s.314

Düğmeleri çözülmüş, yakasının yırtığı göbeğine kadar inmiş olan dilberin karşısında zahit bile sabredemez.

Çözülmüş tügmeler çâk-i girîban nâfe dek inmiş
Buna sabr olunur mu zâhidâ sen 'âşık-ı zâr ol
G.79/3 - s.315

Âşık, dilberin kuşağının düğmesini çözmek konusunda korkusuz olduğunu dile getirir.

Kuşağın tüğmesin çözmekde havfım yokdur ammâ kim
Yürek titrer kemer-bendindeki hançer husûsunda
G.119/3 - s.335

Dilberi fethetmek kaleler almaktan daha zordur. Âşık, dilberden altın düğmelerini bir parça da olsa açmasını ister.

Açıldı bunca muhkem kal'alar ey şûh-ı meh-pâre
Kemer bendin senin feth etmeğe olmaz mı bir çâre
Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrîni bir pâre
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
Ms.22/4 - s.248

Güzellik baharının sabah güneşi, altın düğme üzerine değil dilberin kâfur gerdanı üzerine doğar.

Doğdu hurşîdi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Tüğme-i zer değil ol gerden-i kâfûr üzre
G.116/3 - s.333

7.12. Kâse, Tas (Tâs), Keşkûl (Keçkûl)

Aşk çalgıcısının elinde bir nice yıl saz kâsesi olan selvi boylu güzelin aşksız kalması mümkün değildir.

O ser kalır mı hevâsız ki mutrıb-ı aşkın
Elinde bir nice yıl kâse-i rebâb olmuş
G.51/5 - s.300

Asrın aşağılık kimselerinin elinden cömertlik aramak, dilenci kâsesinden neşe istemek de uygun değildir.

Olma cûyâ-yı kerem keff-i li'âm-ı 'asrdan
Neş'e-hâh olmak revâ mı kâse-yi deryûzedden
G.110/3 s.330

Çapkın güzel, âşığın kapısına elinde çini bir kâse ile gelir.

Ay, altın tası ile memduhun üzengisinin hizasında koşan çavuşu olur.

O altun tâs ile meh peykin olmuşdur rikâbında
Anunçün dâ'imâ gitmez yüzünden böyle gird-i râh
Ms.1/3 - s.220

Felek, elinde hilâlden keşkûlü ile memduhun geçeceği yol üzerinde dururak kendisine sadaka vermesini umar.

İhsânın umar râh-güzârında durup çarh
Mâh-ı nevi mânende-i keçkûl-ı kalender
K.33/9 - s.106

7.13. Fincan (Fincân),

Dilberin dudağının yüzüğü, rakı fincanıyla kucak kucağa gelmekten çekinmez ama dudağının yüzüğü oyunu akşam için saklar.

Hem-âgûşî-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim
Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi akşam için saklar
G.19/5 - s.283

7.14. Sepet

Meclisin çiçek dolu sepeti renkli şiiirlerdir.

Nazm-ı rengindir gül-i rûy-ı sebed bu meclise
Şimdi dîvanlar müraccahdır gülistân üstüne
K.3/5 - s.13

Dilber, perçemin topunu saçlarına kıvrır kıvrım yapar. O sanki bir sepet gül gibidir, şebboy çiçeklerine de aynı şekilde bağlanmıştır.

Eylemiş pîçîde târ-ı kâkülün gîsûlara
Bir sepet gül sanki berhem-bestedir şeb-bûlara
G.130/1 - s.341

7.15. Dürbün (Dûrbîn)

Memduhun zekâsının gözü, düşünce dürbünüyle dünyanın gizli inceliklerini görür.

Dûr-bîn-i fikr ile hakkâ ki çeşm-i fitnatı
Vâsıl oldu âlemin her nükte-i pinhânına
K.21/64 - s.84

7.16. Kafes

Âşığın gönlü, dilberin sokağındaki bahçenin umudu ile kafese tutulmuş çırpınan bir kuş olur.

Dil değil tende ümîd-i çemen-i kûyun ile
Bir giriftâr-ı kafes murg-ı tapân ancak bu
G.115/4 - s.333

Zamamın eli, vücut kafesini kırmadan önce başıboş olan ruhu uçurmaya hazırlanmak gerekir.

Murg-ı âvâre-i âmâde-i pervâz edegör
Dest-i eyyâm şikest etmeden evvel kafesin
G.70/2 - s.310

Âşık, bunca zamandır gülü bülbülden ayıran vücut kafesinin kırılmasını ister.

Bunca demdir ki gülün eyledi bülbülden dûr
Dâd elinden bu şikest olası künc-i kafesin
G.70/4 - s.310

Bülbül, gülü ilk defa memduhun bahçesinde bir kafes içinde görünce artık kendi yuvasına gitmez istemez.

Hezâr anda gördü gülü der-kafes
Eder mi dahı âşiyânın heves
M.1/45 - s.212

7.17. Zincir (Zencîr)

Sevgilinin beninin hayali, âşığı gözü kara bir deliye çevirir. O bu hâliyle berber makasının halkasından zincire vurulsa bunu doğal karşılar.

Siyeh-mağz-ı cünûnum hülyâ-yı hâl-i dil-berden
N'ola zencîrim olsa halka-i mîkrâz-ı berberden
G.95/1 - s.322

Dilberin çapkın gözü âşığın göğsünü etkilemişken kâkülü de herkesi zincire vurmuştur.

Çeşm-i şühundur dil-i 'âşıkda te'sîr eyleyen
Kâkülündür âlemi der-bend-i zencîr eyleyen
Ms.20/2 - s.246

Irmak, âşığın akıp giden ömrünün ayağını bağlayan bir zincirdir.

Ne hâletdir sana bakdıkça ey cû 'ömrüm eksilmez
Meger zencîr-bend-i pâ-y-i 'ömr-i pür-şitâbımsın
K.19/8 - s.74

7.18. Mangal (Mankal, Ateşlik)

Ululuk evi, memduhun gelişi ile bezenir. Onun iyilik ve lütuf bulutunun sızıntılarından mangaldaki korun taptaze bir gül goncası olması bile mümkündür.

Mümkün ki senin reşh-ı sehâb-ı kereminden
Gül-gonce-i sîr-âb ola mankaldaki ahker
K.33/4 - s.105

Âşığın gönlündeki ateş yani aşk yarası, sevgiliye mangal olur ve soğuk havalarda onu ısıtır. Kucağını, yastık ve yatak olarak dilbere sunan âşık, ona artık havaların serinlediğini ve koynundan çıkmaması gerektiğini söyler.

Yetmez mi sana bister ü bâlîn kucağım
 Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
 Ateşlik eder sana bu sînemdeki dâğım
 Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
 Ms.26/1 - s.252

7.19. Takvim

Ramazan ayının gelip gelmediği konusunda tereddüt yaşanır. Ortada bir hata vardır ama bu Nedîm'de mi, şahitte mi, takvimde mi belli değildir.

Bilemem ben de ki şâhide mi tkvîmde mi
 Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm
 K.10/7 - s.43

7.20. Sabun

Pişmanlık gözyaşı olmadan günaha tövbe edilmiş sayılamaz. Çünkü sabun ancak suyun sıcaklığı ile tesir eder.

Günâhı tevbe etmez şüst ü şû eşk-i nedâmetsiz
 Belî germiyyet-i âb iledir te'sîri sâbûnun
 G.64/5 - s.308

7.21. Süpürge (Cârûb)

Memduhun bahçesinin süpürgesi hurilerin saçındandır.

Zemîninde güsterde dîbâc-ı hûr
 Fezâsında cârûb gîsû-yı hûr
 M.1/30 - s.211

7.22. Perde

Mutluluk güneşi, gönül erlerinin talihine ayna tutuculuk ederken, vatan sabahı ise gariplerin akşamı üzerine perde çeker.

Mihr-i devlet baht-ı erbâb-ı dile âyînedir
 Perde-keş subh-ı vatan şâm-ı garîbân üstüne
 K.3/2 - s.13

Değeri felek kadar yüce olan sadrazamın sarayının kapı perdesini, gelenlere mutluluk ve şeref adlı perdeciler açar.

Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
 Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır
 K.22/26 - s.86

Taze tüyleri yanağına perde olarak çektikçe yaptığı işlerden dolayı âşık ay yüzlü güzele utanıp utanmadığını sorar.

Perde-pûş oldukda hat ruhsârına fikret hele
Etdiğin işlerden ey meh-rû hicâb etmez misin
G.73/3 - s.312

Parlak yüzünden utanma perdesini kaldıran üzüm kızının (şarabın) gül yüzlü güzele bir oyun yapacağı düşünülür.

Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çehreye ey duht-ı 'ineb reng midir
G.28/4 - s.287

Gül yüzlü sevgili, sarhoş olunca açılır. O üzümün kızı eğer var ise perdeyi kaldırır ve utanmayı da bırakır.

Açılmış o gül-çehre olup mest-i ser-endâz
Olmuş var ise duhter-i rez perde-ber-endâz
G.47/1 - s.298

Dilber göz ışığı gibi dönmeye başlayınca, dönme yeri peri kızının gözünün perdesine benzer.

Sen ki âgâz edesin gerdişe çün nûr-ı nigâh
Perde-i çeşm-i perî-zâde döner cilvegehin
G.66/2 - s.308

7.23. Buhurdanlık (Micmer)

Durmadan dönen felek, memduhun gittiği yerlerde, güneşi buhurdanlık gibi yaksa ona layıktır. Müşteri yıldızı yanında yürüyerek onun eteğini tutar; parlak ay perdesini kaldırır. Çünkü; memduha perdecilik etmek şereftir.

Şâyeste önünce çerh-i gerdân
Hurşîdi çü micmer ede sûzân
Bircis tuta yanınca dâmân
Hem kaldıra perde mâh-ı tâbân
Kim perde-güşâlık ana şandır
Ms.5/8 - s.230

Memduhun bahçesindeki güller, özel meclisindeki buhurdanlık, hurilerin yakalarını, eteklerini güzel kokularla doldurur.

Havrânın eder ceyb ü girîbânını ta'tîr
Bağındaki gül meclis-i hâsındaki micmer
K.33/11 - s.106

Eğer gümüş ayın küresi nakış olsa, gül de o yüce memduhun oğlu için
buhurdanlık olurdu.

Gül püser-i iclâl için micmer olurdu
Sîmin küre-i mâh eger olsa müşebbek
K.5/3 - s.130

7.24. Mendil (Dest-mâl)

Gülün kokusu damıtılır, nazın da ucu işlenir. Bunlardan biri güzel dilbere ter,
biri de mendil olur.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlemiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
G.2/2 – s.273

8. YAZI İLE İLGİLİ UNSURLAR

8.1. Kalem (Hâme, Kilk), Kamış Kalem (Nâl)

Memduhun lütuflarını anlatmak mümkün değildir. Ama Nedîm, elindeki kalem zapt edilemediği için yazar, onu ve Sadâbâd'ı anlatan bir gazel kaleme alır.

Elde hâmem zabt olunmaz yohsa mümkün mi vusûl
Lâyıkınca vasf-ı zât-ı pâkinin pâyânına
K.21/45 - s.82

Memduh, Nedîm'in vefasızlığından, tanıdıklarını unutmasından ve kendini naza çekip şiir yazmamasından şikâyet eder. Onun kalemini eline alıp dîvân yapraklarını süslememesine neden olan durum resmî işlerin çokluğudur.

Meger kim kesret-i şuğl-ı hükûmetden elin değmez
Kalem alup ele zeyn etmege evrâk-ı dîvânı
K.23/6 - s.87

Başboş bırakılmış olan kalem, sevgilinin beli için gönül çekicidir demeyi isterken yanılarak bunun yerine kıl yazmıştır.

Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
Yanılmış hâme-i mutlak-'inan dil-cûyu mû yazmış
G.52/2 - s.300

Sadâbâd'a gitmeyi düşünen şair, oraya varınca eline şeker kamışından yapılmış olan kalemini alıp memduhu överek damağını tatlandırmayı ister.

Sonra alup elime ney-şekker-i kilk-i teri
Olayım vasf-ı cihan-dâver ile şîrîn-kâm
K.10/23 - s.45

Memduhun kılıcı, fitne ve kargaşa harmanını kavuran yıldırımken; kalemi de arzu çimenliğinin bahar bulutudur.

Seyfidir barıka-i hırmen-i âşûb u fiten
Kalemi ebr-i bahâr-ı çemenistân-ı merâm
K.10/26 - s.45

Memduhun kalemi amber kokusu saçtığı için kâğıt, baharın geldiği gül bahçesine döner.

Ele aldıkça kilk-i 'anber-efşân-ı humâyûnun
Döner ser-safhâ gûyâ nev-bahâr ermiş gülistânına
K.17/21 - s.68

Nedîm, şair olarak nitelendirdiği kalemine, süslü bir gonca resmi gibi susmamasını, aksine öten bülbül gibi olmasını söyler.

Söyle ey kilk-i sühanver bülbül-i gûyâ gibi
Böyle hâmûş olma nakş-ı gonçe-i dîbâ gibi¹²⁷

K.18/1 - s.69

Olgunluk süsleyicisi olan memduhun uğurlu kalemi, güzellik ve sanat gelininin kaşlarını yani köşkün çatısını altın yaldızla yaldızlar.

Ebrûların zer-endûd etmiş 'arûs-ı feyzin
Meşşâta-i kemâlin kilk-i hucestekârı

K.39/3 - s.113

Güzel sevgilinin âşîğa çektiği dertler kaleme alınacak gibi değildir.

Nedîm yalan söyleyen kaleminin yalanını açığa çıkarır. Memduhun kapısı bilgili, kültürlü insanlara açıktır. Büyüleyici eserler veren Nedîm'in de bu yüzden kimsesiz kalması mümkün değildir.

Bu sözde lîk efendim kalem yalan söyler
Ben eyliyeyim anun bâri kizbini izhâr

K.7/67 - s.35

Nedîm, memduhu anlatmak için ne zaman kalemi eline alsa aklına hiç zorlamadan mutlaka güzel bir beyit gelir.

Hidvâ her ne dem kim kilk alam vasfın için deste
Düşer elbette bu beyt-i dil-ârâ yâda erzânî

K.23/20 - s.88

Aynı şekilde memduh da kalemini eline alacak olsa inciler doğuran bir bulut gibi, kâğıt üzerine salkım salkım halis inciler yağdırır.

Yağdırır levh-i beyâna hûşe hûşe dürr-i nâb
Hâmeni engüšte alsan ebr-i gevher-zâ gibi

K.18/32 - s.72

Memduhun orijinal kaleminin sözleri dünyaya salkım salkım iri inciler hediye eder.

Ol kilk-i ter-zeban kim güftârı bahşîş eyler
Dünyâyâ hûşe hûşe lü'lü-i şehvârı

K.39/15 - s.114

İfade üstadı olan kalemin, sevgiliyi ve onun yakut dudağını anlatması için duygularına tercüman olacak tatlı dilli bir güzel gereklidir.

Vasf-ı la'l-i dilber ise kasdın ey kilk-i beyan
Tercemân olmaklığa şîrin-zeban lâzım sana

G.6/8 - s.276

¹²⁷ Bu mısradan yanlışlık vardır. Doğrusu “Böyle hâmûş olma nakş-ı gonçe-i zîbâ gibi” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e, s.67.

Sevgilinin kaşının resmini Mani¹²⁸ görüp kıskan da önemli değildir. Bu aslında, Bihzad'ın¹²⁹ kaleminin nakışının ucudur.

Resm-i ebrûsun görüp Mânî n'ola reşk eylese
Bu Nedîmin nakş-ı nevk-i hâme-i Bihzâdîdır
G.22/5 - s.284

Memduh şiirler akıtan kalemini eline alınca sanılır ki, merkür¹³⁰, topluluğu üçe çıkarmak için jüpiterin yanına gelir.

Gûyâ gelir 'utârid teslîs-i müşterîye
Aldıkça geh benâna kilik-i sühan-güzârı
K.39/14 - s.114

Nedîm edeceği duanın etkili olması için kaleminden yardım ister ve onu yaş dolu gözüne benzeter.

Hudâ ayırmasın biri birinden Sizz ile dâ'im
Du'âma sûz-bahş ol ey kalem çeşm-i pür-âbımsın
K.19/32 - s.76

Nâl, kamyş kalemin içindeki saza verilen addır. Kamyş kalemin içi büyü ve efsunla dolmuştur. Çünkü; Harut'un saçını onun içine girip âdeta nâl olmuştur.

Sihr ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülf-i Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana
G.2/3 - s.273

Nedîm'in kaleminin maksadı felekle kavga etmektir. Bu nedenle Nedîm, onu daha fazla söyletmek istemez.

Âsafâ bu kilki çok söyletmeyim zîrâ anun
Gâlibâ maksûdı çarh-ı dûn ile gavgâ gibi
K.18/47 - s.73

Nedîm'in kalem kılıcı, ince ve derin manalar bulmakta kılı kırk yardığı için ucu kan dolmaktadır.

Nedîm sen yine ma'nî-şikâflıkda mısın
Ki nevk-i tîğ-ı kalem hûn-ı intihâb kokar
G.16/7 - s.281

¹²⁸ Maniheizm adı verilen, Zerdüşizm, Hıristiyanlık ve daha başka birçok dinin karışımı bir dinin kurucusu olmakla beraber, Divan şiirinde daha çok resim sanatındaki maharet ve şöhretiyle adı zikredilen ünlü bir din kurucusu ve ressam. Tökel, a.g.e, s.232.

¹²⁹ Divan şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifetiyle övülen bir ressam adıdır. Mani gibi sanatı efsânevî bir hâl almış şahıslardandır. Tökel, a.g.e, s.121.

¹³⁰ İkinci göğe hâkimdir. Diğer yıldızların tabiatlarıyla uyduğu için uysal, münâfik sıfatlarıyla sıfatlandırılmıştır. Kam, a.g.e., s.285.

Nedîm'in ortaya koyduğu sanat eseri, kaleminin üstadının Erjeng'in¹³¹ kalemi olduğunu düşündürür.

Ne bu nev-nakş-ı tırâzende Nedîmâ yohsa
Üstâd-ı kalemin hâme-i Erjeng midir
G.28/7 - s.287

Nedîm'in kalemi, üslup zerafetlerini önce dudağının kadehiyle sarhoş eder, canın kucağına ondan sonra gönderir. Nedîm bu beytinde, kalemin o devirde ağza değdirilmesi âdetine işaret etmektedir.

Câm-ı lebiyle mest edüp evvel edâların
Mestâne sonra gönderir âgûş-ı câna dek
G.59/5 s.305

Nedîm'in yaman kalemi, fikir evinden gerçek şiir kabiliyeti gülistanına kadar, görülmemiş ve kimsenin bildiği, gitmediği bir yol açar.

Kilk-i 'ayyârın nâ-refte râh açdı Nedîm¹³²
Hâne-i endîşeden gül-zâr-ı isti'dâda dek
G.60/6 - s.306

Nedîm'in alaycı kaleminin gönüller delen ucu, sevgilinin kaşının ucundan daha yaman, daha beterdir.

Gûşe-i ebrû-yı dil-berden yaman oldu Nedîm
Şîve-i dil-dûz-ı nevk-i kilik-i tannâzın senin
G.71/6 - s.311

Nedîm, kâmiş kaleminin ayağındaki gıcirtı nağmeleriyle, bülbüllerin çılgın gönüllerini neşelendirir, keyiflendirir ve böylece onlar da ötmeye başlar.

Nağmekârî-i sarîr-i nây-ı kilkinle Nedîm
Şevk-yâb etdin dil-i divânesin bülbüllerin
G.63/5 - s.307

Yaman bir sihirbaz olan Nedîm'in kalemi, büyü ilaçlarıyla nice başlar döndürür.

Bül'- 'ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm¹³³
Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen
G.103/9 - s.327

¹³¹ Mânî'nin adı Erjeng'dir. Erjeng, başka bir ressam olarak da düşünülür.

¹³² Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Kilik-i ayyârın aceb nâ-refte râh açtı Nedîm" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.287.

¹³³ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Bül'-aceb ayâr-ı efsun-gersin ey kilik-i Nedîm" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.306.

Nedîm'in kalemi inciler saçmaktadır.

Olmada hâmem gibi gevher-nisâr ebr-i bahâr
Kim kerem kılmış bu nev sermâyeyi dükkânına
K.21/53 - s.83

Nedîm'in kalemindeki kudret, kıl kalemde olsa gül resimleri konuşur.

Gûyâlık ederdi gül-i tasvir Nedîmâ
Hâmendeki feyz olsa eger hâme-i mûde
G.124/8 - s.338

Memduhun iyiliklerini, yardım ve lütuflarını anlatabilmek için Nedîm, çapkın kalemine yardım edilmesini ister.

Bi'llâh kilik-i şûhuma imdâd edin biraz
Vasf eyleyim efendimin ihsân ü himmetin
Kt.1/2 - s.125

Nedîm, göz ağrısından çektiği sıkıntıları bir türlü kaleme alamaz.

Yine geldi bu dem kıldı efendimden beni mehcûr
Elinden çektiğim derd ü meşakkat sığmaz imlâyâ
Kt.2/6 - s.127

Kaza kalemi fitne ve kargaşa işini yazdığı zaman sevgilinin adını eklemek için ara yeri açık bırakır.

Yazdı çün kilik-i kazâ fitne vü âşûb emrin
Ara yerini açık koydu senin adın için
G.92/2 - s.321

Memduhun yüceliği ve mutluluğu her zaman bir gül bahçesi gibi canlı ve verimli olsun istenir. Ayrıca Nedîm'in kalemi de o gül bahçesinde bülbül gibi ötecektir.

İkbâl ü 'izz ü i'tilâ olsun çü gülşen pür-nemâ
Anda çü bülbül dâ'imâ kilik-i Nedîm etsin negam
K.12/33 - s.53

Görülmemiş yeni bir tarzda yapılan bahçe, memduhun kaleminden çıkan edebî bir yazıdır; menekşe de bu yazının imzasıdır.

Bu gülzâr-ı nev-kilki inşâsıdır
Benefşe o inşânın imzâsıdır
M.1/62 - s.213

Kalemi, Nedîm'in iradesinden çıkıp ona; o kapıdan ayrılmamasını, bu dünyada onun için tek kurtuluş yerinin efendisinin himmetler dolu kapısı olduğunu söyler.

Ahir kalemim olup mürahas
 Kıldı bu hitâbı bana muhtas
 Ayrılma bu bâbdan ayak bas
 Ancak bu cihanda sana mahlas
 Bâb-ı himem-i hüdâyegandır

Ms.5/12 - s.231

Kalem, ne kadar yazıp çizse de memduhun meziyetlerini anlatamaz. Bu nedenle bunun için boşuna çaba sarf etmemelidir.

Yeter ey hâme tasdî' etme ol zât-ı keremkârı
 Du'â eyle heman bulmaz anun evsâfı pâyânı
 K.23/27 - s.89

Uzun süredir suskun olan Nedîm'in kalemi, herkesi yeni şiirlerine hasret bırakır.

Çokdan ey kilik-i Nedîmâ niçün oldun hâmûş
 Bizi hasretde kodun nazm-ı nev-îcâdın için
 G.92/6 - s.321

Nedîm herhalde şanlı memduha takipçi olmuştur. Çünkü kaleminin kara dizlerine acelecilik bulaşmıştır.

Mîr-i zî-şâna Nedîmâ meger olmuş pey-rev
 Ki siyeh-zânû-yı kilik oldu şitâb-âlûde
 G.120/5 - s.336

Son zamanlarda ustalık meydanında kalemini kabzasından tutarak yeni şiirler ortaya çıkaranlar olmuştur.

Der kabza edüp kilikini meydân-ı hünerde
 Hakkâ ki Nedîm oldu bugün haylî ter-endâz
 G.47/5 - s.298

Nedîm'in kaleminde güçlü bir yazma ateşi vardır.

Sende ey kilik-i Nedîmâ ne bu sûz-ı takrîr
 Kûçe-i hâne-i âyîne midir şâh-rehin
 G.66/5 - s.309

8.2. Kâğıt (Kâğıd, Levh, Mıstarlı Kağıd, Evrak, Safhâ, İmzalı)

Dilberin yanağı al bir kağıt, üzerindeki hattı ise bu al kağıda yazılmış sünbül kasidesidir.

Hat sanmanız ruhundaki yazmış debîr-i sun'
 Bir al kâğıd üstüne sünbül kasîdesin
 G.101/2 - s.325

Meduh kalemini eline alsa, ifade levhası (kâğıdı) üzerine salkım salkım halis inciler yağar. Onun yazdığı sözler bir inci değerindedir.

Yağdırır levh-i beyâna hûşe hûşe dürr-i nâb
Hâmeni engüšte alsan ebr-i gevher-zâ gibi
K.18/32 - s.72

Çılgın Nedîm, gönüller süsü olan binayı görüp onun güzelliğini feleğin levhasına yazarken, zarif üsluplu bir şair de “Gönül Sadâbâd’a su gibi nasıl akmasın?” şeklinde bir mısra söyler.

Görüp ol tarh-ı dil-ârâyı Nedîm-i şeydâ
Vasfını eyler iken levh-i sipihre imlâ
Dedi bu mısra'ı bir şâ'ir-i pâkîze-edâ
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Ms.36/3 - s.261

Gökteki şekil, ülker yıldızlarının topluluğu sanılmamalıdır. Feleğin kâtibi olan müşteri yıldızı, altın ışıklar saçan lacivert boyalı bir levhaya memduhun imzasını atmaktadır.

Şekl-i pervin sanma tevkî'in yazar bircis-i çarh
Lâcüverd-endûde bir levh-i zer-efşân üstüne
K.13/26 - s.15

Memduhun şiiri, süslenmiş bir levhada altın sırmalı elbise giymiş bir güzel gibidir.

Mıstar, satırları doğru gösterebilmek için gerekli çizgileri yapmaya yarayan alettir. Kalem, şiiri mıstarlı (çizgili) kağıda yazmakla sanki eda ve üslubu merdivenin son basamağına kadar uğurlar.

Mıstarlı kâğıd üzre yazup nazmı gûyiyâ
Teşyî' eder edâyı kalem nerdübâna dek
G.59/4 - s.305

Memduhun övgüsünü yazmak için samanyolu, feleğin kâğıdına mıstar çeker.

Sen ol sadr-ı mu'azzam ki vasfın kılmağa tahrîr
Çeker ser-safha-i gerdûna râh-ı kehkeşan mıstar
K.29/8 - s.100

Nedîm, resmî işlerden dolayı o kadar yoğundur ki, eline kalemini alıp dîvânının yapraklarını dahi süslemeye vakit bulamaz.

Meger kim kesret-i şüğl-ı hükûmetden elin değmez
Kalem alup ele zeyn etmege evrâk-ı dîvânı
K.23/6 - s.87

Nedîm şair kalemine, nisan bulutu gibi yaprakların üstüne inciler saçmasını söyler. Böylelikle hüner ve marifet fidanları Tûbâ ağacı gibi boy atacaktır.

Ebr-i nisanveş ser-i evrâka ol gevher-nisâr
Tâ ki kad çeksın nihâlân-ı hüner tûbâ gibi
K.18/8 - s.70

Memduhun kalemi amber kokusu saçtığı için kâğıt, baharın geldiği gül bahçesine döner.

Ele aldıkça kilik-i 'anber-efşân-ı humâyûnun
Döner ser-safhâ gûyâ nev-bahâr ermiş gülistânına
K.17/21 - s.68

Nedîm, yazdığı sekiz beyitli şiir ile kalemin belâgat kâğıdına sekizli yazmıştır.

Bu heşt beyt ile yine hakkâ ki ey Nedîm
İmzâli-i belâgate kilkin sekizlidir
G.14/8 - s.280

8.3. Hokka (Devât, Mahbere), Mürekkep (Midâd)

Hokka, içine mürekkep konulan küçük kaptır. Nedîm, önemli kişileri meşhur eden nesirler gibi nesir yazabilir. Buna boş bir söz olduğunu söyleyenler olursa, Nedîm “İşte kalem, işte hokka!” diyerek sözünü ispat etmeye hazırdır.

Lâf derlerse eğer işte kalem işte devât
Her sözüm isbât mümkün hendesî da'vâ gibi
Kt.18/45 - s.72

Bülbüllerin yuvaları gözyaşı kanıyla dolu sanılmamalıdır; o yuvalar ayrılık sırrını yazmak için kullanılan kırmızı mürekkep hokkalarıdır.

Bir devât-ı sürhdür tahrîr-i râz-ı firkate
Sanma hûn-ı eşk ile pür lânesin bülbüllerin
G.63/2 - s.307

Hokkanın derinliği, gözlem yapılan bir kuyuya benzemektedir. Şair bu kuyudan olup biten güzellikleri seyreder.

Tertîb-bend-i zîc-i hayâlim çeh-i devât
Bana kifâyet-i rasad-ı İlhan verir
K.4/59 - s.21

Kalem askerin alemdarıdır ki, hokka kalesinden çıkıp bilim arsasına gelir.

Hâme-i pâki 'alem-dârıdır ol ceysin kim
kal'a-ı mihbereden 'arsa-i 'irfâna gelir
K.16/23 - s.64

Memduhun yazdığı yazının misk kokulu mürekkebini eğer hattatlar bulsa, gözlerine sürme diye çekerler.

Ki bir 'âlî murakka' yazdı kim ger bulsa hattâtan
Midâd-i müşk-bûyun kûhl ederler dîde-i câna
K.17/19 - s.68

Kalem, memduhun özelliklerini yazarken Aristo'nun kalbindeki süveyda¹³⁴ ona mürekkep olur.

Gerekdir kim süveydâ-yı dil-i Risto midâd olsun
Ederken hâme vasf-ı dâniş ü temyîzini imlâ
Kt.47/5 - s.179

8.4. Kitap (Kitâb), Cüz, Nüsha

Zahidin kabalığı, koltuğunda taşıdığı kitabın hacminden, kalınlığından belli olmaktadır.

Zâhidâ ma'zûr tut cildinde sıklet var biraz
Gızzetin fehm olunur hacm-i kitâbından senin
G.67/3 - s.309

Memduh, Nedîm'e büyük lütuflarda bulunur, ona kerem buyurup yüksek bir anlayış ve takdir göstererek onu kitaplık memuriyetine getirir. Nedîm bu memuriyetin hasretini çoktandır çekmektedir.

Ammâ kitabsız nice mümkün deyü müdâm
Derd ile çâk ederdi girîban-ı mihnetin
Kt.1/7 - s.125

Nedîm kitaptan yoksun oluşuna üzülür; şuradan buradan edindiği bir iki kitapla da yeteneğini artıramazdı.

Yanlış bir iki cüz'-i perâkende cem' edüp
Anlarla eyler idi izâ'at tabî'atin
Kt.1/8 - s.125

Yeni tarzda yapılan eğlence âlemlerini anlatabilmek için başlı başına bir kitap yazılsa yeridir.

Şimdi yapılan 'âlem-i nev-resm-i safânın
Evsâfı hele başka kitâb olsa sezâdır
K.22/13 - s.86

¹³⁴ Kalbin ortasında bulunan kara benektir.

Gönül sözü, bilgi manasına aşına olsa, vücut manzumesi olgunluk kitabı olurdu.

Ey nüsha-i kemâl idi manzûme-i vücûd
Lafz-ı dil olsa ma'ni-i irfâne âşinâ
G.1/4 - s.273

Kitap olarak Mushaf adlandırması ile Kur'an-ı Kerim'den ve bunun dışında İncil'den bahsedilir.

Taze tüyler, dilberin güzellik ülkesine, ellerinde Mushaf (Kur'an-ı Kerim) ile geldikleri hâlde kâfir sevgili hâlâ Müslüman olmamıştır.

Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf-be-dest
Sen dahı ey kâfir-i nahvet müselmân olmadın
G.68/3 - s.309

Memduh, İncil'in¹³⁵ şöhretini hükümsüz kılan âlemlerin iftiharını Hz. Muhammed'in adaşındır.

Hem-nâm-ı fahr-ı 'âlem kim nâmı ile oldu
Mihrin felekde mensûh İncil-i iştiârı
K.39/13 - s.114

Memduhun boyu cilve askerine bayrak çekerken, tüyelerinin de üzerine Mushaf koyması şaşılacak bir durum değildir.

Kaddin ki ceş-i 'işveye şâhım 'âlem çeker
Mushaf komak ferâzına hattın değil¹³⁶
G.7/3 - s.276

Nedîm, bir yazma kitabın eğreti olarak bile eline geçmediğinden şikâyet eder.

Girmezdi pâk nüsha ele âriyet dahı
Herkes bilir kitâbının elbette kıymetin
K.1/9 - s.125

Sadâbâd kırlarıyla, gönül süsleyen havuzlarıyla ve bahçeleriyle Nihâlistan kitabına benzetilir.

Bir Nihâlistan kitâbıdır o sahrâlar meger
Kim ana havz-ı dil-âra sîmden cedvel çeker
Dâğa çık da bâğlardan eyle bu sırra nazar
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Ms.21/5 - s.247

¹³⁵ Hz.İsa'ya indirilen kutsal kitabın adıdır.

¹³⁶ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Mushaf komak ferâzına hattın değil aceb" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.253.

8.5. Defter

Nedîm, bayramın gelmesinin şerefi ile sevgiliden ayrılık defterinin hesabını görerek ona lütufta bulunmasını ister.

Yok mu bir lûtfun Nedîm-i zârına 'ıyd üstüdür
Defter-i hicrânı sultânım hesâb etmez misin
G.73/6 - s.312

Yiğit olmak için halkın ayıplarının defterini tutmak yerine, kişinin kendisini bakışlara terbiye mecmuası yapması tavsiye edilir.

Defter-keş-i mea'yib-i nas olma merd isen
Kıl zâtını nazarlara mecmû'a-i edeb
G.7/4 - s.277

Kış mevsiminin gül bahçesine ettiği zulmün binde biri anlatılsa defterler dolar.

Şitânın etdiği bîdâdı mülk-i gülşende
Efendi binde birin söylesem dolar defter
K.1373 - s.54

Nedîm'in sözü gibi bir sözün deftere ve dîvâna bir daha yazılması söz konusu olmaz.

Sadr-ı dîvan ne görür mislini bir dahı ne hod
Sühanım gibi sühan defter ü dîvâna gelir
K.16/34 - s.65

Nedîm, medreseye tayin edilmesini bendegân defterinde yer alışıyla anlatır.

Ya'ni kıldın medreseyle 'abd-ı nâkâmın çerâğ
Oldu câ nâm-ı Nedîme bendegânın defteri
K.5/42 - s.25

8.6. Dîvân, Mecmua

Dîvân, içinde şiirlerin bulunduğu bir defterdir. Beyitlerde, şiir defteri ve dîvân defteri olarak yer alır.

Nedîm, sevgiliyi anlatırken öyle kıyametler koparır ve öyle güzel boy tasvirleri yapar ki; mahşer güneşi ancak onun şiirlerini toplayan dîvânın cilt kabındaki süsleme olabilir.

Vasf-ı kaddinle kıyâmetler kopardım şöyle kim
Mîhr-i mahşer şemse-i dîvândır eş'ârımın
G.69/3 - s.310

Nedîm, resmî işlerinin çokluğundan kalemi eline alıp da dîvân yapraklarını süslemeye yani kaside yazmaya vakit bulamaz.

Meger kim kesret-i şüğl-ı hükûmetden elin değmez
Kalem alup ele zeyn etmege evrâk-ı dîvânı
K.23/6 - s.87

Dilber, Nedîm'in akıcı şiirlerini toplayan dîvânından bir gazel seçer.

Tıflî bu gazel ol güzelin müntehâbidir
Mecmû'a-i eş'âr-ı selîs-i sühanımdan
Ms.10/5 - s.238

Şiirlerin toplandığı mecmualardan bahsedilir. Bu, Nedîm'in tatlı dilinin açtığı yeni bir yoldur.

Yine ser-levha-i mecmû'a-i i'câza Nedîm
Tâze tarh-ı kalem-i çîre-zebân ancak bu
G.115/5 - s.333

8.7. Mekup (Nâme)

Âşık sevgilinin mahallesine ah postacısı ile mektup ulaştırır.

Hem-vâre peyk-i âh n'ola olsa rû-be-râh
Kûy-ı nigâra nâme-resâmız budur bizim
G.89/4 - s.320

Âşık, gözyaşına sevgiliye gidip kendisine haber getirmesini ve gönderdiği mektubu ona okumasını söyler.

Memduhun uçan okunun temreni, hızından ateş gibi olsa da hedefini şaşmamalıdır. Çünkü Hint racasının çıplak göğsüne mektup götürmektedir.

Nâvek-i perrânın olsa n'ola ser-germ-i şitâb
Nâme-berdir rây-ı Hindin sîne-i 'uryânına
K.21/33 - s.81

Mutluluk ve yüce mevki namesi, memduhun adıyla şereflesin; şeref mevkii de onun zatıyla süslensin istenir.

Nâmınla ola nâme-i ikbâl ü müşerref
Zâtınla bula sadr-ı şeref zûynet ü zîver
K.33/3 - s.105

Nedîm üstat bir şair olduğunu, müşteri yıldızının büyüleyici ifadelerle yazılmış bir mektubun altına onun şiirini imza diye atacağını söyleyerek belirtir.

Bâ-husûs ol şâ'irim ki nazmımı bircûs-i çarh
Nâme-i sihr ü beyâna sebt eder imzâ gibi
K.18/36 - s.72

8.8. Tuğra, Ferman (Menşûr, Nişân)

“Osmanlı, devlet idaresinin ve yazışmalarının yürütüldüğü kurul olan Divan-ı Hümâyun toplantılarında hazırlanan belgelerde bulunan ve bu belgeleri, birer sanat eserine dönüştüren tuğralar, Osmanlı sultanlarının yazılı âlameti bir tür imzasıdır.”¹³⁷

“Tuğranın üzerinde önceleri yalnızca sultanın ve babasının adı yazarken, sonradan 'hân' ve 'muzaffer' sözleri de eklenmiş ve hatta bazan 'adlı' veya 'gazî' kelimelerinden biri bulunabilmiştir.”¹³⁸ Tuğra yapanlara tuğra-keş denilmektedir. Zülfe ise tuğraların yanlarında bulunan çengel şeklindeki kavislere verilen addır.

Sevgilinin yüzünün iki tarafından sarkan saçları tuğradaki zülfeler gibi kıvrıktır. Âşık, sabah rüzgârına sevgiliye götürmesi için onun tuğraya benzeyen saçı ile mühürlenmiş bir nişan verir.

Hamdır dü zülfi zülfeveş anunla bil hemân
Ey bâd-ı subh işte nişan söylerim sana
G.3/6 - s.274

Bir beyitte tuğra iki kılıç kuşanmış bir sâhibkırâna benzetilir.

Değil tuğrâ bu bir sâhib-kırân-ı mülk-i satvetdir
Ki cây etmiş miyan-bendin iki şemşîr-i bürrâna
K.17/8 - s.67

Nedîm kalemine, anka gibi, yalnızlık köşesinde yuva tuttuysa bile hiç olmazsa, tuğranın beyzasından çıkan hançerler gibi altın bir kılıç çıkarmasını söyler.

Künc-i 'uzletde çü 'ankâ âşiyân tutdunsa ger
Bâri tîğ-ı zer-birun kıl beyzâdan tuğrâ gibi
K.18/11 - s.70

Ferman, “Topkapı Sarayındaki Divan-ı Hümâyun veya 17.yüzyıldan itibaren de Paşakapısı’ndaki dîvânlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve üzerinde tuğra bulunan emirlere verilen isimdir.”¹³⁹ Âşık, sevgiliye elini vicdanına koyarak âşıklara acımasını söyler. Zira onların da elinde padişahın kaleminden çıkmış, beyaz adlı ve tuğralı bir ferman vardır.

Elin koy sîne-i billûra rahm et âşîka zîrâ
Beyaz üzre bizim de pençe bir fermânımız vardır
G.26/4 - s.286

¹³⁷ Şule Aksoy, “Osmanlı Sultanlarının Tuğraları ve Tuğralı Belgeler”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Ankara, 1999, s.67.

¹³⁸ Pala, a.g.e., s.400.

¹³⁹ Aksoy, a.g.m., s.73.

Sevgilinin yoluna canını feda eden âşık, fermanının kölesi olduğu güzel tarafından öldürülmeye razıdır.

Yoluna cânım fedâ'derin ne eğlersin beni
Öldürürsen gel sen öldür bende-i fermânınam

G.91/3 - s.321

İlkbaharla birlikte güzelleşen Sadâbâd'da, özellikle de Cedvel-i Sîm'in mükemmel süsü görülmeye değerdir; dalgalar sülüs tuğra gibi kıvrım kıvrım olmuştur.

Nev-bahâr artırmış anun şöyle hüsn ü behcetini
Kim bulur sahnında insan rûy-ı cânan hâletini
Cedvel-i sîmin hele görsek kemâl-i ziynetini
Mevcler ham-der-ham olmuş zülfe-i tuğrâ gibi

Ms.44/3 - s.268

Nedîm âlemde varlığı herkes tarafından kabul görmüş olan şiirinin, dîvân defterinin başına bir tuğra gibi çekilecek özellikte olduğunu düşünür.

Bu nazm-ı müselleme yine 'âlemde Nedîmâ
Tuğrâ gibi ser-defter-i dîvâne çekilsin

G.93/4 - s.322

Ferman, padişah tarafından verilen yazılı emirdir. Memduhun fermanlarındaki imzasının harflerindeki kıvrımlar, parlak bir hilâle benzemektedir.

Pençe-i fermân-ı 'âli-şânının her devresi
Zîb-i evc-i ma'deletde gurre-i garrâ gibi

K.18/17 - s.70

Nedîm, memduhu daima sadrazamlık makamında bulundurması ve İran'ı, Turan'ı onun fermanlarına boyun eğdirmesi için Allah'a dua eder.

Hudâ hıfz eylesin zât-ı şerîfin sadr-ı dîvânda
Müşahhar eylesin fermânına İrân u turânı

K.23/29 - s.89

Memduhun ezici gücü, dağın eteğini fermanının eline geçirdiğinde onu yakasına kadar yırtar.

Zûr-ı satvet şöyledir eyler girîbâniyle bir
Girse kûhun dâmeni ser-pençe-i fermânına

K.21/57 - s.83

Memduh, dünya çapında bir üstat ve efendidir ki, şeref ve şân fermanının iftihar başlığı, onun zatı ile süslenmiştir.

Ol hâce-i cihan kim zâtiyle oldu pür-zîb
Menşûr-ı 'izz ü câhın 'unvân u iftihârı

K.39/12 - s.114

Ferman öpülüp iki defa göz üzerine koyulduktan sonra açılıp okunur.

Ne kâdir bakmağa fermân-ı 'âlâ-şanına Bircis
Öpüp iki def'a koymadıkça çeşm-i cân üzre
K.6/25 - s.28

Sevgili de âşıklara, ona kul köle olmaları için ferman gönderir. Ama buna gerek yoktur, âşık zaten çoktan beri onun emir kuludur.

Bana kul olsun deyü hâcet ne fermân etmeğe
Ben senin çokdan efendim bende-i fermânınam
G.90/2 - s.320

Sahh; doğrudur, yanlışsızdır manasına gelen ve resmî yazılara konulan bir işarettir. Sevgilinin taze sakalları üzerinde bir düğüm gibi kıvrılmış olan kâkülü, sadrazamın tuğralı fermanının üzerine koyduğu “Doğrudur.” işaretine benzemektedir.

Tarf-ı hatda turesi bir 'ukde peydâ eylemiş
Gûyiyâ sah çekmiş âsaf pençe-fermân üstüne
K.3/23 - s.15

8.9. Yazı (İnşâ, Nakş, İmlâ, Hatt)

Daha önce bir benzeri görülmemiş olan bahçe, memduhun kaleminden çıkmış edebî bir yazı gibidir.

Bu gülzâr-ı nev-kilki inşâsıdır
Benefşe o inşânın imzâsıdır
M.1/62 - s.213

Memduhun beğeni göstermesi ve teşvik etmesi, inciler saçan kabiliyetlere şiir yazma gücü verir.

Tab'-ı gevher-bâra vermiş rağbetin feyz-i sühan
Mihrdır kim pertevin salmış Bedahşân üstüne
K.3/44 - s.16

Sevgilinin kâkülü, yazıya benzeyen sakallarının ucunda bir düğüm gibi kıvrılır.

Tarf-ı hatda turesi bir 'ukde peydâ eylemiş
Gûyiyâ sah çekmiş âsaf pençe-fermân üstüne
K.13/23 - s.15

Nedîm, yârin gönlü adlı elmaştan kıymetli bir taşta sahiptir ama Nedîmâ ismini bu taşta nakşedip etmeme konusunda tereddüt yaşar.

Nedîmâ nâmını mümkün mi nakş ey nevk-i tîğ-i âh
Dil-i yâr adlı bir elmâsdan kıymetli taşım var
G.23/5 - s.285

Sevgilinin elinden çekilen dertler yazıya geçirilecek gibi değildir.

Yine geldi bu dem kıldı efendimden beni mehcûr
Elinden çekdiğim der ü meşakkat sığmaz imlâyâ
Kt.2/6 - s.127

Âşığın kalemî, şiiri mıstarlı kâğıt üzerine yazar.

Mıstarlı kâğıd üzre yazup nazmı gûyiyâ
Teşyî' eder edâyı kalem nerdübâna dek
G.59/4 - s.305

Taze yanak tüylerini (hattı) hayal edebilmek için âşık hat çalışmasına yönelir.

Biraz zamân dahı idmân-ı hatda meyl etdi
Hayâl-i hatt-ı cüvân ile hâtır-ı meyyâl
K.8/5 - s.36

Dilberin yanağı al bir kağıt, üzerindeki hattı ise bu al kağıda yazılmış sünbül kasidesidir.

Hat sanmanız ruhundaki yazmış debîr-i sun'
Bir al kâğıd üstüne sünbül kasîdesin
G.101/2 - s.325

Nazlı sevgili, âşıkların bağırıp çağırmalarına telmih için hû hû diye celi¹⁴⁰ yazı ile çifte hû¹⁴¹ yazar.

Edüp hû hû deyü feryâdına telmih 'uşşâkın
Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış
G.52/4 - s.300

¹⁴⁰ Kalın ve okunaklı her çeşit yazı. Özellikle celî sülüs için kullanılır. Serçe parmağı kalınlığına yakın bir genişlikte olan yazıya denir. Pala, a.g.e., s.82.

¹⁴¹ Hû Allah'a işaret olan bir addır. Arab alfabesiyle bu adı karşılıklı, yâni bir tânesini düz, öbürünü ters ve ikisini de birbirine girift yazarak süslü bir levha yapmak âdetti. Bu şekilde yazılmış yazıya "Çifte Hû" denirdi. Gölpınarlı, a.g.e., s.410.

9. KIYMETLİ MADENLER VE TAŞLAR

Dîvânda kıymetli madenler ve taşlar olarak altın, yakut, elmas, zümrüt, gümüş ve pırlantadan söz edilir. Bunlar çoğu zaman başına eklendikleri sözcüğe sıfat olurken tek başlarına da kullanılır.

Nedîm başkalarının emeğine heves etmez. Çünkü onun için açılan yeni bir maden söz konusudur. Bu maden de Nedîm'in şiirlerindeki yeni ve orijinal söylemlerdir.

Etmem endûhte-i gayre heves çün pervîz
Açdı Ferhâd-ı hayâlim bana bir nev-ma'den
K.2/12 - s.8

Bu öyle bir madendir ki, düşünce baltası ile her vuraşta bir kıvılcım oluşur. Onun şiirinin güzelliği açığa çıkar.

Nice ma'den ki cihân oldu dem-i kâvişte
Bu şerer-pâre ser-i tîşe-i endîşemden
K.2/13 - s.8

9.1. Altın (Altun, Zer, Zerrîn, Zeheb)

Memduhun uğurlu kalemi, güzellik ve sanat gelininin kaşlarını yani köşkün çatısını altın yıldızla yaldızlar.

Ebrûların zer-endûd etmiş 'arus-ı feyzin
Meşşâta-i kemâlin kîlk-i hucestekârı
K.39/3 - s.113

Ay, altın taşı ile memduhun üzenişinin hizasında koşan çavuşu olur.

O altun tâs ile meh peykin olmuşdur rikâbında
Anunçün dâ'imâ gitmez yüzünden böyle gird-i râh
Ms.1/3 - s.220

Felek köşkünün sağlam duvarı, güneşin altın kerpiçleriyle süslüdür.

Hem-vâre tâ ki kasr-ı çarhın ola müzeyyen
Hışt-ı zer-i mihreden dîvâr-ı üstüvârı
K.39/17 - s.114

Sebâ ülkesinin, Sadâbâd'da yapılan altın kemerli köşk gibi bir süsü yoktur.

Söyle kim mülk-i Sebânın var mı bir pîrâyesi
Kasr-ı zerrin-tâk-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi
K.18/13 - s.70

Memduhun cömertliği, sıkıntı hastasına altın hap; hediye ve lütufları ise umutsuzluktan muzdarip olana dinar şerbeti gibidir.

Alîl-i mihnete cûd u sehâsı habb-ı zeheb
Marîz-i ye'se 'atâyası şerbet-i dinâr

K.7/39 - s.33

Sadâbâd'da altın kemerli, beli hançerli delikanlılar gezinir.

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda
Bâ-husûs aradığım serv-i hırâmân anda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda

Ms.36/2 - s.261

Alaycı sevgili, elbisesinin önünü açarak âşığa altın kemerini gösterme isteğindedir.

Değilmiş kasdı hençer çekmek ol ser-mest-i tannâzın
Hemân âgûş açup zerrin kemer göstermek istermiş

Kt.81 s.198

Güzellik baharının sabah güneşi, altın düğme üzerine değil dilberin kâfur gerdanı üzerine doğar.

Doğdu hurşîdi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Tügme-i zer değil ol gerden-i kâfûr üzre

G.116/3 - s.333

Âşık, ay parçası gibi olan sevgiliden kemerindeki altın düğmeyi bir parça açmasını ister.

Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrîni bir pâre
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol

Ms.22/4 - s.248

Şahlar şahı, sadrazamına güneş gibi parlak olan altın işlemeli sancağının süsü olduğunu söyler.

O şehenşâh-ı 'âli-şan dahı der kim benim de sen
Tırâz-ı râ'yet-i zer-peyker-ihurşîd-tâbımsın

K.19/29 - s.75

Ay, altın tası ile memduhun üzengisinin hizasında koşan bir çavuş olur.

O altun tâs ile meh peykin olmuşdur rikâbında
Anunçün dâ'imâ gitmez yüzünden böyle gird-i râh

Ms.1/3 s.220

Felek, padişahlık tuğundaki altın hilâle baktıkça, güneşin yüzüne bakmak istemez.

Bakup tûğ-ı hümâyûnundaki zerrîn mancûka
Felek etmektedir hurşîd-i rahşânından istikrâh

Ms.1/3 s.220

Memduhun altın saçan avucu Cafer'in¹⁴² eline, kendisinin cömertliğin uçsuz bucaksız çözü, onun da serabı olduğunu söyler.

Kef-i zer-pâşî dest-i Ca'fere söyler ve hak söyler
Ki ben sahrâ-yı bî-pâyân-ı cûdum sen serâbımsın
K.19/24 - s.75

Bir beyitte padişahın hizmetindeki postacının altın başlık taktığı söylenir.

Gör ki başındaki zer tâs ile andırmaz mı
Peyk-i mevzun-reviş-i pâdişeh-i devrânı
K.20/20 - s.77

Söz, altın gibi sayılıp elmas gibi tartılabilsin diye az ve ağır söylenmelidir.

Sözü az söyle ağır söyle Nedîmâ ki sühan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek
G.57/6 s.304

Altının değeri mihenk taşı üzerinde belli olur. Nedîm kendisine, düşman sert davransa da buna rağmen neşeli olmasını tembihler. Çünkü has altın ayarını taş üzerinde gösterir. Nedîm, bu beyitte kendisini has altına, rakiplerini de mihenk taşına benzetmektedir.

Düşmen ne denlü saht ise şâd ol ki ey Nedîm
Seng üzre gösterir zer-i kâmil 'ıyârını
G.164/8 - s.360

9.2. Gümüş (Sîm, Sîmîn)

Âşık, göğsünün içindeki gönül aynasını gümüş tenli ve ay yüzlü bir güzel için saklar.

Hudâ olsun nigâhdârı derûn-ı sinede 'âşık
Gönül âyînesin bir mâh-ı sîm-endâm için saklar
G.19/2 - s.282

Gümüş tenli sevgili, âşıklarını sayarken Nedîm'in ismini söylemez. Oysa ki Nedîm, ona tutkundur ve onun esiridir.

Bugün bir mahrem-i esrâr yâr-ı nükte-pîrâdan
İşitdim kim sayup 'uşşâkını ey şûh-ı simin-ten
Nedîm-i zâra benzer 'âşıkım yokdur demişsin sen
Efendim işte vardır ben esîrin ben giriftârın
Ms.29/5 - s.255

¹⁴² Cafer-i Bermekî, Abbasoğullarının ilk devirlerinde vezirlikte bulunan Bermekîlerdendir. 166 hicrîde (782) babası Yahyâ'nın yerine Hârun'ür-Reşid'e vezir oldu. Gölpınarlı, a.g.e., s.407.

Sevgili, teninin dışında ayrıca gümüş gerdanlı olarak tasvir edilir.

Çifte benli sîm gerdenli güneş ruhsâreli
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli
Ms.42/1 - s.266

Fıskiyeden akan suların, gül bahçesinin sayfa kenarına gümüşten teller çektiği söylenir.

Gülistâna fevvâre cedvel çeker
Yahud haddelerden gümüş tel çeker
M.1/39 - s.211

Âşık dilberin, kalbinin tütününü gümüş çerçevesiyle bir pertavsızla yakacak düşüncesiyle endişelidir.

Görünce sînesinde tâb-ı mihr-i rûyun âh etdim
Bana bir sîm pertev-sûz ile dil-ber duhan yakdı
Mf.20 - s.375

Dilberin göğsü gümüş aynalar gibi saf ve berrakken üzüntü tozları altında kalması uygun olmaz.

Gümüşden âyîneler gibi saf iken sînen
Sezâ mıdır ki ola böyle pây-mâl-ı gubâr
K.7/15 - s.32

İnsan, Cedvel-i Sîm'de (gümüş kanalda) küçük bir kayığa binse cennete kadar gidebilir.

Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına
K.21/12 - s.80

Cedvel-i Sîm âdetâ gümüş renginde bir elbise giymiştir.

Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i sîmîn
Velîkin hâre gibi mevci var şeffâf u nûrânî
K.11/59 - s.50

Bahar rüzgârını, memduhun gümüş paralar saçan eline benzetmek talihsizliktir.

Ca'feri hâtem-şiyem kim bî-dil ü bî-hûşdur
Benzeden bâd-ı bahârı dest-i sîm-efşânına
K.21/55 - s.83

Elmasın yüzüğü süslemesi gibi, gümüş endamlı sevgili de âşığın kollarını süsler.

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigîndân olduğun gördük
G.58/2 - s.304

Âşık, güzeli yaşmakla bile göremezken rakiplerin o gümüş gerdanı yaşmaksız koklamasından şikâyetçidir.

Nikâb ile göremezken biz anı vâ-hayfâ
Rakîb o gerden-i simîni bî-nikâb kokar
G.16/4 - s.281

Âşık, gümüş bedenli güzel dilberin, inci sedef gömleğini yırtarak denize girdiğini duyar.

İşitdim dür sadef pîrâhenin çâk eyleyüp çıkmış
Meger ol dil-ber-i sîmin-beden deryâya girmişdir
G.30/2 - s.288

Sadâbâd'da bulunan havuz oraya gümüşten cetvel çeker. Bu beyitte, akan suların cetvel gibi doğru bir şekilde fişkırmasının tasviri yapılır.

Bir Nihâlistan kitâbıdır o sahrâlar meger
Kim ana havz-ı dil-âra sîmden cedvel çeker
Ms.21/5 - s.247

9.3. İnci (Cevher, Gevher, Güher, Dürr, Lü'lü, Şehvâr, Mürvârid), Sedef (Sadef)

Âşık; büyük, tek ve güzel inciye yani sevgiliyi yüz büyük inci karşılığında satın alır.

Yüz dürreye aldım gece ol dürr-i yetîmi
Havfım bu ki yâran karışır sa dahı artar
K.33/15 - s.106

Piyasa değeri çok az olan bir inci iken Nedîm, memduhun cömertliği ve lütfu ona ruh ve can verir.

Benden Nedîm bir güher-i kem-revâc idi
Artırdı i'tibârın anun kadr ü kıymetin
Kt.1/15 - s.126

Nedîm'in kalemi inciler saçmaktadır.

Olmada hâmem gibi gevher-nisâr ebr-i bahâr
Kim kerem kılmış bu nev sermâyeyi dükkânına
K.21/53 - s.83

Âşıkların gözlerinden eteklerine gözyaşı damladıkça memduhun lütuflarla dopdolu olan nisan bulutu onlara inciler saçır.

Pür eser nîsân-ı lûtfun şöyle kim dür-pûş olur
Çeşm-i 'âşık nem-çekân oldukça dâmân üstüne
K.3/42 - s.16

Âşık, alaycı ve zalim olan güzelin şekerler saçan dudağının amacının inci göstermek olduğunu gülümsemesinden ve bakışından anlar.

Tebessümle nigâhından hayâl etdim senin zâlim
Bize la'l-i şeker-bârın güher göstermek istermiş
Kt.81 - s.198

Sevgilinin boyu, üzerine iri incilerin asıldığı bir ağaca benzetilir.

Kamer hamîresi yâhud güneş mürebbâsı
Bilur şâhı yâhud nühl-i lü'lü-i şehvâr
K.7/7 - s.31

Soğuk ah rüzgârı, parıldayan inci suyunu dudağında dondurmuştur; o uçuk sanılmamalıdır.

Sanmanız teb-hâledir la'linde bâd-ı âh-ı serd
Eylemiş yah-beste âb-ı gevher-i rahşendesin
G.94/4 - s.322

Nedîm, sonsuza kadar memduhun sarayının kapısının üstünde kitabe başlığı gibi dursun diye şanlı sadrazamın talih gelininin başına dua incilerini saçmalıdır .

La'l ü mirvârid-i da'vâtı nisâr et ba'd-ezîn
Nev-arûs-ı tâli'-i destûr-ı zî-şân üstüne
K.3/48 - s.16

Memduhun beğeni göstermesi, inci gibi şairler kaleme alan şairlere yazma gücü verir.

Tab'-ı gevher-barâ vermiş rağbetin feyz-i sühan
Mihrdır kim pertevin salmış Bedahşân üstüne
K.3/44 - s.16

Denizlerin mahsullerini (incilerini), mücevher ocaklarından çıkan kıymetli taşlara katsalar bile, bunlar memduhun lütuflarının müjdesini getirecek olan haberciye bahşiş olarak verilemez.

Pây-müzd olmaz bürîd-i müjde-i eltâfına
Katsalar mahsûl-i bahri hâsıl kân üstüne
K.3/39 - s.16

Melek gibi bir yüzü olan şehzade, iyilik ve cömertliğin tek incisi, tahtın ve tacın süsüdür.

Sultan Muhammed Hazreti gûyâ melekdir sûreti
Ol taht u tâcın ziyneti ol dürr-i yektâ-yı kerem
K.12/17 - s.52

İnci, sedef adı verilen bir deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde yağın yağmurdan birkaç damla, sadefin karnına düşer. Bu yağmur

damlası ile denize dönen hayvan acı çeker ve bu acıdan kurtulmak için bir sıvı salgılar. Tekrar sıvı salgılamasıyla bu sıvılar katılarak birbiri üzerine yapışır ve bunlar inciyi oluşturur.

Nedîm, mücevher değerindeki sözlerini, denizdeki inci gibi sedefin dağarcığında saklar.

Sûk-ı isti'dâd germ-â-germ iken böyle neden
Tutmak enbân-ı sadefde gevherin deryâ gibi
K.18/4 - s.70

Denize şöhret veren şey, oradan çıkarılan ve şahlara yakışan iri incilerdir. Memduh da bu inciler gibidir.

Hânedân-ı saltanat ancak seninle fâhr eder
Gevher-i şehvârdır revnak veren 'ummânına
K.21/36 - s.82

Şimdiye kadar ne denizlerde ne de kıymetli taş ocaklarında memduhun temiz düşüncesi gibi saf ve şeffaf bir inci meydana gelebilmiştir.

Re'y-ı pâkin gibi gevher-pâre-i şeffâf u sâf
Gelmemiştir 'âlemin âğûş-ı bahr u kânına
K.21/34 - s.81

İnci çıkartılan coşkunun deniz, memduhun cömertlik avucunun yanında, kâğıttaki harita gibi hem dar hem de kuru bir şekilden öteye gidemez.

Memduhtan nisan bulutu gibi, yaprakların üstüne yağmur yerine inciler saçması istenir.

Ebr-i nisanveş ser-i evrâke ol gevher-nisâr
Tâ ki kad çeksün nihâlân-ı hüner tûbâ gibi
K.18/8 - s.70

Nedîm'in cebi ve yakası, şiir incileriyle dolu olduğu için diğer şairlerden kalan mirasa muhtaç değildir.

Velîkin devletinde ihtiyâcım yok o mîrâsa
Dür-i nazmımla pürdür hâmemin ceyb ü girîbânı
K.23/23 - s.89

Âşık, şeffaf bir inci olan sevgilinin mahzeni olmak ister.

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârî
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam
G.83/4 - s.317

Memduhun orijinal kaleminin sözleri, dünyaya salkım salkım iri inciler hediye eder.

Ol kilk-i ter-zeban kim güftârı bahşîş eyler
Dünyâya hûşe hûşe lü'lü-i şehvârı

K.39/15 - s.114

Bilgin sadrazamın değerli nükteleri, tek ve iri inciler gibi şahların taclarına konmaya layıktır.

Sadr-ı dâna kim anun her nükte-i sencîdesi
Lâyık-ı tâc-ı şahandır gevher-i yektâ gibi

K.18/16 - s.70

İrfan incilerini alın teriyle kazanıp biriktiren kişilere bile, felek denilen taş yüreklinin yapmadığı şey kalmamıştır.

Ne vaz' eyler Nedîmâ gevher-endûzân-ı 'irfâne
Felek dedikleri hârâ-ciger bî-dâddan gayri

G.157/5 - s.356

Memduh eline kalemini alsa, inciler doğuran bir bulut gibi kâğıt üzerine salkım salkım halis inciler yağdırır.

Yağdırır levh-i beyâna hûşe hûşe dürr-i nâb
Hâmeni engüşte alsan ebr-i gevher-zâ gibi

K.18/32 - s.72

Nedîm, kasidesi sözleriyle parlak incilerden yapılmış bir gerdanlığa dönüşün diye söz incilerini teşekkür zamanına saklar .

Saklayım gevherlerim gayri teşekkür vaktine
Tâ kasîdem ola 'ikd-ı lü'lü-i lâlâ gibi

K.18/50 - s.73

Dilber, inci sedef gömleğini yırtıp gümüş bedeni ile denize girer. Bu durum nisan yağmurunu yiyen sedefin denize girişini ve daha sonra sedefin karnında oluşan incinin âdeta onu yırtarak dışarı çıkışını hatırlatır.

İşitdim dür sadef pîrâhenin çâk eyleyüp çıkmış
Meger ol dil-ber-i sîmin-beden deryâya girmişdir

G.30/2 - s.288

İstanbul, iki deniz arasında tek parça br inci gibidir.

Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır

K.22/2 - s.85

9.4. Elmas (Elmâs)

Elmas, aslı maden kömürü olan çok kıymetli bir cevherdir. Sert yapısı olan bir madendir. Camı kesebilme özelliği vardır. Elmas kırıntıları zehir olarak kullanılır. Bunun dışında yaraya elmas tozu ekilir ve çekilen acıda devamlılık sağlanır.

Memduhun güçlü pençeleri, denizin incileriyle kıymetli taşlar çıkarılan ocakların yakut, zümrüt ve elmaslarını bir araya getirir.

Memduhun talihi arıya güç verecek olsa, arının peteği mermerin kucağı gibi bir elmas ocağı olur.

Bahtı verse takvîyet nahlin müseddes hânesi
Ma'den-i elmâs olurdu sîne-i hârâ gibi

K.18/22 - s.71

Nedîm'in dil-i yâr adlı elmastan bile kıymetli bir taşı vardır. Bu taş sevgilidir. Sevgilinin güzelliğini, özelliklerini anlatmak mümkün değildir.

Nedîmâ nâmını mümkün mi nakş ey nevk-i tîğ-i âh
Dil-i yâr adlı bir elmâsdan kıymetli taşım var

G.23/5 - s.285

Nedîm'in sözleri ahu gözlü güzellerin sinesine cevherler dizerken, o kan damlayan yarasına elmas tozu ekmek durumundadır.

Sözüm gevher dizerken sîne-i havrâya lâyıık mı
Ekem elmâs ben sînemde zahm-ı hûn-çekân üzre

K.6/50 - s.30

Sevgili, elmasın yüzüğü süslemesi gibi âşîğın kollarını süsler.

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigîndân olduğun gördük

G.58/2 - s.304

9.5. Lâl (La'l)

Lâl, kırmızı renkte ve değerli bir taştır. Yakuta benzeyen lâl, dîvânda daha çok sevgilinin dudağı için benzetilen olur.

Sevgilinin gelişi ile meclis, gül bahçesini kıskandırır; dilberin lâl dudağı her gülüşünde şekerler saçar.

Bezmimiz rûyun ile reşk-i gülistân olsun
Handelerle leb-i la'lin şeker-feşân olsun

Ms.24/5 - s.250

Sevgilinin çapkın gözü, âşığın gönlüne tesir eder; kâkülü herkesi zincire vurur; lâl dudağının mührü ise dünyayı avucuna alır.

Çeşm-i şühundur dil-i 'âşıkda te'sîr eyleyen
Kâkülündür 'âlemi der-bend-i zencîr eyleyen
Mîhr-i la'lindir senin dünyâyı teshîr eyleyen
Sevdiğim mühr-i Süleymânın cihanda adı var
Ms.20/2 - s.246

Âşığın şarap içmesine gerek yoktur, çünkü sevgilinin dudağının lâli bir tatlı gülüşle onu yerinden kalkamayacak kadar sarhoş eder.

Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir la'l-i lebin
Bir şeker-handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni
G.147/3 - s.350

Dilberin yarı uykulu gözleri nazın soluğunu keserken gülümsemesinin rengi de dudağının halis lâlinden utanır.

Nâz olur dem-beste çism-i nîm-hâbından senin
Şerm eder reng-i tebessüm la'l-i nâbından senin
G.67/1 - s.309

Âşık sevgiliden, halis lâl dudağı ile kendisini azarlayarak konuşmasını ister.

La'l-i nâbın çâşnî-senc-i 'itâb etmez misin
Lûtf edüp kahr ile olsun bir hitâb etmez misin
G.73/1 - s.311

Dilberin kınalı parmağı meze, lâl dudağı ise şarap olur.

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin
G.73/4 - s.312

Dilber, şarap kadehinin yanında dudağının lâlîni de sunarak âşığı mutlu eder.

Bir câm bir de la'l-i lebin sundu muğ-beçe
Pîr-i mugân olası meşrebimcedir¹⁴³
G.13/2 - s.279

Âşık, dilberin taze lâl dudağının lezzetinden su gibi eriyip akmayan kadehe şaşar.

Lezzetinden nice âb olmadın ol la'l-i terin
Meded ey sâgar-ı yâkût dilin seng midir
G.28/6 - s.287

¹⁴³ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu “Pîr-i mugaan olası acerb meşrebimcedir” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.256.

Âşık, dilberin şerbet tadındaki lâl dudağının hassasiyetini tam olarak bilemez ama onun bakışları kan almada gayet ustadır.

Şerbet-i la'lindeki hâsiyyeti bilmem ve lîk
Nişter gamzen 'aceb üstâd imiş kan almada
G.136/5 - s.345

Kalemin, sevgiliyi ve onun lâl dudağını anlatması için duygularına tercüman olacak tatlı dilli bir güzele ihtiyacı vardır.

Vasf-ı la'l-i dilber ise kasdın ey kilik-i beyan
Tercemân olmaklığa şîrin-zeban lâzım sana
G.6/8 - s.276

Sevgilinin lâl dudağına dair sorulanları, şarap kadehi duymamalıdır.

Sorma peyâm-ı la'lini peymâne duymasın
Ey dil tehâlük etme aman söylerim sana
G.3/2 - s.274

Nedîm'in yazdığı şiirdeki her mısra, erimiş nar rengi lâl suyu üzerinde bir köprü gibidir.

Ma'nî-i rengîne her bir beyti gûyâ selsebîl
Cesr her mısra'ı âb-ı la'l-i rümmân üstüne
K.3/46 - s.16

9.6. Zümrüt (Zümrüd, Zümürüd-nigâr)

Zümrüt, kıymetli ve yeşil bir cins taştır. Eskiden zehirli bir hayvanın soktuğu insanı tedavi etmek için zümrüt tozu içirilirdi. Sâkîden, hattı gelmiş ve zümrüt ile süslenmiş olan lâl renkli dudağı ile şarap sunması istenir.

Emdir leb-i hat-âverin ey sâki sun şarâb
Ol câm-ı la'l-fâm-ı zümürüd-nigâr ile
G.138/3 - s.345

Memduh, cömertliğin tek kahramanıdır. Onun güçlü pençesi denizin incileriyle kıymetli taşlar çıkarılan ocakların yakut, zümrüt ve elmaslarını bir araya getirir.

9.7. Güher, Gevher (Cevher)

Güher, gevherin hafifletilmiş olan değerli bir taştır. Sevgili, âşık için cevher madenidir. Âşığın inleyen gönlü onundur, orada gizli ve açık ne varsa ona aittir.

Ey şûh-ı kerem-pîşe dil-i zâr senindir
 Yok minnetin aslâ
 V'ey kân-ı güher anda ne kim var senindir
 Pinhân u hüveydâ

Md.2/1 - s.366

Bir güher olan Nedîm'in şiiri, ancak onu tartabilecek olan şanlı vezire sunulabilir. Çünkü, mücevherin kıymetini herkes bilemez.

Arzet güherin âsaf-ı zî-şâna Nedîmâ
 Her bâr bu mesnedde sühan-senc bulunmaz
 G.46/7 - s.297

Memduhun yaradılışının şairlik kudretinin güherler saçtığı idrak alevi, nisan bulutunun üstünde çakan şimşek gibidir.

Şu'le-i idrâk kim tab'ın güher-bâr etmede
 Gûyiyâ berk-i cehandır ebr-i nîsân üstüne
 K.3/43 - s.16

Memduh cihanın süsü, şehzadeler de birer cevherdir.

Zâtın cihânın zîveri kân-ı mekârim-perveri
 Ol kânın olmuş gevheri şehzâdegân-ı pür-haşem
 K.12/13 - s.52

Dilber dünyada bir eşi daha bulunamayan, güzellikte parlak güneş gibi olan nefis bir cevher gibidir.

Nazîrin yok cihanda hüsn ile mihr-i münevversin
 Bahâ olmaz sana cânâ 'aceb pâkîze gevhersin
 Ms.30/1 - s.256

Âşık, şeffaf gevher gibi olan dilberi kadehte görmeye doyamaz Bu nedenle onun mahzeni olmayı arzular.

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârî
 Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam
 G.83/4 - s.317

İstanbul, değerli ve yüce gülleri olan bir cennet bahçesi ve geleceği cevher olan bir nimet ocağıdır.

Bir kân-ı ni'amdır ki anun gevher-i ikbâl
 Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılda sezâdır
 K.22/3 - s.85

Vücut toprakla bir olsa da yine de dilberin saçının sırları, gönül aynasında cevher misali gizlidir.

Hâkister olsa ten yine esrâr-ı kâkülün
Mânend-i cevher âyîne-i dilde gizlidir
G.14/7 - s.280

Mutluluk ve yüce mevki tacı üzerinde tek taş cevher gibi duran memduh, aşırı derecedeki parıltısıyla güneşin gözünü karartır.

Olur pür-hîre çeşm-i mihre fart-ı ferr ü tâbından
Firâz-ı tâc-ı ikbâl üzre bir yek-dâne gevhersin
Ms.1/4 - s.220

9.8. Yakut (Yâkut)

Yakut; kırmızı, beyaz, mavi ve sarı renklerde olan değerli süs taşıdır. Cömertlik elindeki kadehteki şarabın rengi ve verdiği feyz sebebi ile felek denilen adamın yüzü, utancından yakut gibi görünür.

Feyz-i eser-i sâgar-ı dest-i kereminden
Şahs-ı felegin çehresi yâkut-nimâdır
K.22/24 - s.86

Yakut kadehin, taze dudağın lezzetine karşılık hâlâ vermemiş olması âşığı şaşırır.

Lezzetinden nice âb olmadın ol la'l-i terin
Meded ey sâgar-ı yâkût dilin seng midir
G.28/6 - s.287

9.9. Mercan (Mercân)

Mercan, deniz dibinde oluşan ve bazı eşyalara süs olması yönüyle ele alınan bir taştır. Papağanın gagasındaki mercan kırmızılığın nedeni; şuh güzelin dudağının hasretiyle ölen zavallıların toprağında biten otu yemesidir.

O şûhun la'l-i şîrîni gamiyle hâk olan zârın
Nebâtın mı yedin tûtî ki mercan oldu minkârın
Mf.9 - s.374

Ten ipliğinin kırmızı kan damlalarıyla süslenmesi, bir mercan tespihe benzetilir.

Rişte-i ten zeyn olandan katre katre kandan
Yüz çevirdim sübha-i sad-dâne-i mercândan
Mf.15 - s.374

Memduhun lütuf muskasını mercan fidanına assalar, o fidan gül dalları gibi taze yapraklar verir.

Gül-nihâlâsâ mutarrâ berkler peydâ eder
Assalar ta'vîz-i lûtfun nahl-i mercân üstüne
K.3/37 - s.16

9.10. Billûr

Billûr; parlak, şeffaf bir taş veya saf ve temiz beyaz bir camdır. Gümüş baldırlı, billûr pazılı sevgili dururken âşığın meclise sâkî olması doğru değildir.

Ben mi sâki olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billûr bâzûlarla sen
G.103/4 - s.327

Dilber, âşığa göre tepeden tırnağa kadar billûra benzemektedir.

Cism-i pâkin dediler hem ter imiş hem berrak
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi
G.150/3 - s.352

Sevgiliye, samur kürküne pembe şalı kapatıp siyah saçlarını da billûr göğsüne dökerek gezintiye çıkması söylenir.

Kapladup gül-pembe şâli ferve-i semmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
Itr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
Iyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ms.25/4 - s.251

Nedîm, hamamda karşısına çıkan güzelin boyunu billûr bir dala benzetir.

Kamer hamîresi yâhud güneş mürebbâsı
Bilur şâhî yâhud nühl-i lü'lü-i şehvâr
K.7/7 - s.31

Âşıkların yarasına yama yapan muğbeçeden kakum kürk istenince billûr göğsünü açar; samur kürk denince de kaşlarını oynatır.

Kakum dilesem sîne-i billûrun açar
Semmûr desem cünbişe başlar ebrû
R.10 - s.370

9.11. Firuze (Fîrûze, Pîrûze)

Firuze, Nişabur'da çıkarılan açık mavi renkli ve değerli bir taştır. Dilberin gül renkli yanağının üzerine şaşılacak bir büyü yapılmış ve firuze renkli bir çimenlik ortaya çıkarılmıştır.

Turfa sihr etmiş zemîn-i 'ârız-ı gül-fâmına
 Bir çemenzâr eylemiş peydâ rek-i firûzeden
 G.110/2 - s.330

Mum, firuze renkli bir tabak içine koyulmuştur.

Âsman bister-i ikbâline gûy-ı micmer
 Meh şebistânına bir şema'-ı pirûze-legen
 K.2/29 - s.9

Âşık, sâkiye firuze renkli kadehin nerede olduğunu sorar.

Kanı sâki ol câm-ı firûze-reng
 Degildir degildir zamân-ı direng
 M.1/1 - s.209

9.12. Demir (Âhen), Çelik (Pûlâd, Fûlâd)

Demir aynayı, memduhun hiddetli bakışları toz hâline getirir. O tozlar da çöldeki kasırgalar gibi şiddetlenir.

Nazra-i hışmı dokunsa âhenîn âyîneye
 Gird-bâd eylerdi peydâ dâmen-i sahrâ gibi
 K.18/26 - s.71

Memduhun kahredici kudreti, demir dağı su gibi eritir.

Âb eder te'sîr-i kahrın kûhsâr-ı âheni
 Ebr eder lûtfun duhân-ı kûre-i âhengeri
 K.5/20 - s.24

Dilberin hayali ile çılgın gönle giren ateşin ışığı, demir dağı su hâline getirebilir.

Fürûğu kûhsâr-ı âheni âb eylemek mümkün
 Ol âteş kim hayâlinle dil-i şeydâya girmiştir
 G.30/5 - s.288

Dilberin yanak parıltısına ve ateşine yürekler dayanmaz. Bu yüzden ona çelik aynadan başka kimse bakmaya cesaret edemez.

Yürekler mi döyer hiç ey perî ol tâb-ı ruhsâre
 Seni kimler görür âyîne-i pûlâddan gayri
 G.157/4 - s.356

Sevgili o kadar sarhoştur ki, elbisesinin yakası göbekten çelik hançerin bağ yerine kadar açılmıştır.

Şöyle mest olmuş ki açılmış girîbân-ı kabâ
 Nâfdan tâ bendgâh-ı hançer-i fûlâda dek
 G.60/2 - s.305

10. SÜSLENME (ZİB, ZİYNET, MÜZEYYEN, TİRÂZ, ZEYN, -ÂRÂ, REVNAK)

Sevgili süslenme sanatını bütün incelikleriyle bilen bir güzeldir.

Beni aldı hayret bu gülşen nedir
Bu zîbende ma'şûk-ı pür-fen nedir
M.1/20 - s.210

Balkonlar ve kucaklar güzel dilberin varlığı ile süslenir.

Şeh-nişinler ziyneti âgûşlar pîrâyesi
Dahî bir yıldır yanından ayrılalı dâyesi
Ms.42/3 - s.266

Sevgilinin ağzı, yüzü ve dudağı güzellik bağına süs olur.

Versin dehân u rûy u lebin bâğ-ı hüsne zîb
Gül faslı lâle mevsimi gül-nâr vaktidir
G.39/4 - s.293

Elmasın yüzüğü süslemesi gibi, gümüş endamlı sevgili de âşığın kollarını süsler.

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsin hele zîb-i nigîndân olduğun gördük
G.58/2 - s.304

Dilber, dostlar meclisinin süsüdür.

Tırâz-ı meclis-i ahbâb ise ben istemem yâri
Humâr-ı gam benim dirîne kârımdır heman bâri
Ms.4/2 - s.227

Bağrı yanıklar her an ağlayıp inlemektedirler. Sanki bela meclisine neylerle revnak verilmiştir.

Fiğan u nâleler etmekte her dem bağrı yanıklar
Bu bezm-i mihnete revnak verilmiş sanki neylerle
G.146/2 - s.350

Görünenin süslenmiş bir köşk mü, yoksa cennet nehri üzerine kurulmuş bir köprü mü olduğu tam anlaşılamaz.

Bu görünen bir müzeyyen kasr-ı müstesnâ mıdır
Yohsa nehr-i cennet üzre cisr-i nev-peydâ mıdır
Ms.19/1 - s.245

Bahçede, süslenmiş ve çatısı göklere kadar yaslanmış zarif bir sanat eseri olan bir köşk bulunmaktadır.

Derûnunda var bir tırâzende kasr
Ki vermiş der ü bâmı eflâke 'asr

M.1/50 - s.212

Memduhun mübarek adı paraları ve minberleri süsler.

Senin nâm-ı şerîfindir tırâz u sikke vü minber
Senin zât-ı hümâyûnunla fahr eyler bu üzz ü câh

Ms.1/3 s.220

Memduh, ülkenin süsü ve aydın düşünceli bir sadrazamdır.

Sadr-ı mülk-ârâ 'Ali pâşâ-yı rûşen-re'y kim
Şem'inin pervâneveş hurşîd lertzân üstüne

K.3/25 - s.15

Memduhun uğurlu gelişi kış mevsiminde meydanı ilkbahar gibi süsler.

Makdem-i meymenet-âmizi şitâ faslında
Nev-bahâran gibi bu sahâyı kıldı tezyîn

K.28/2 - s.98

Güzel gayretiyle memleketi düzene sokan memduh, sultanın haşmetinin süsü ve devletli kapısının ziynetidir.

Nizâm-ı tâze buldu memleket sa'y-i belâğınle
Tırâz-ı haşmetim zîb-i der-i devlet-me'âbımsın

K.19/20 - s.75

Şahlar şahı, memduha güneş gibi parlak olan altın işlemeli sancağının süsü olduğunu söyler.

O şehensâh-ı 'âlî-şan dahı der kim benim de sen
Tırâz-ı râ'yet-i zer-peyker-i hurşîd-tâbımsın

K.19/29 - s.75

İyilikleriyle dünyayı sevindiren memduhun güzel eserleri, yeryüzünü süsleyen en önemli unsurlardır.

Her gûne meâ'sirin dem-â-dem
Arâyiş-i 'arsa-i cihandır

Ms.5/1 - s.228

Güneşin altın kerpiçleri, memduhun kapısının kanadını süsler.

Hem-vâre tâ ki kasr çarhın ola müzeyyen
Hışt-ı zer-i mihirden dîvâr-ı üstüvârı

K.39/17 - s.114

Şan ve şeref beratının iftihar başlığı memduhun zatı ile süslenir. Ululuk evi yine onun gelişi ile bezenir.

Nedîm, olgunluk çarşısını şiir manalarıyla süsler.

Kıl metâ'-ı nazmını ârâyîş-i sûk-ı kemâl
Ey Nedîm-i pür-hüner zîb-i dükân lâzım sana
G.6/9 - s.276

Şair Nedîm, resmî işleri nedeniyle kalemini eline alıp dîvânının yapraklarını süslemeye vakit bulamaz.

Meger kim kesret-i şuğl-ı hükûmetden elin değmez
Kalem alup ele zeyn etmege evrâk-ı dîvânı
K.23/6 - s.87

Nedîm, dünyayı süsleyen güzel şiirlerini yedi yıldızın yüce makamını süslemek için saklar.

Nedîmâ bu kumaş-ı heft-reng-i 'âlem -ârâsın
Tırâz-ı mesned-i vâlâ-yı heft- ecrâm için saklar
G.19/9 - s.283

10.1. Süslenme Araçları

10.1.1. Sürme (Kuhl, Mükahhal)

Sürme, toz hâlinde olan ve göze hem güzellik hem de kuvvet veren siyah renkte bir süslenme aracıdır. Dilber gözlerine sürme çeker, kaşına da itr-ı şâhîler sürer.

Bir cüvan kâşî sarık sarmış efendim başına
Sürme çekmiş 'itr-ı şâhîler sürünmüş kaşına
Ms.42/2 - s.266

Sevgilinin gözünde yaradılıştan bir sürme kuyruğu vardır. Bu yüzden onun sürmeyle kuyruk çekmesine gerek yoktur. Dilber, gözüne sürme çekeceğine, şarap kadehi çekmelidir.

Bâde peymânesi çek sürme çeküp neylersin
Öyle dînbâle ki var çeşm-i siyâhında senin
Mf.8 - s.373

Sürmeli gözlü, güzel yüzlü ceylanlar; altın kemerli, beli haçerli delikanlılar hep Sadâbâd'a toplanmıştır.

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zer kemerli beli haçerli cüvânân anda
Ms.36/2 - s.261

Ceylanların gözleri sürmelidir. Köşkün etrafında da sürmeli gözlü, tatlı dilli Leylâ gibi güzel ceylanlar gezer.

Gezermiş kasrın etrâfında yer yer tâze meh-rûlar
Mukahhal gözlü şîrîn sözlü leylî yüzlü âhûlar
Ms.29/3 - s.255

Dilberden bazen sürme, bazen rastık, bazen de şarap çekmesi istenir.
İstenmeyen tek şey ise daha fazla naz çekmesi ve inat etmesidir.

Geh sürme gâh vesme vü gâhî piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti
G.153/3 - s.354

Hattın sürmesi, konuşan gözleri susturamaz ve içki sunan güzel sarhoşunu
unutamaz.

Sürme-i hat nergis-i gûyâyı hâmûş eylemez
Sâki-i âşûb mahmûrun ferâmûş eylemez
G.48/1 - s.298

Âşık, sevgilinin gözlerinin hasretiyle kara toprak olsa bile talih ondan yana
olur ve onu yine ceylan gözlerin sürmesi yapar.

Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam dahı
Baht âhir sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni
G.147/8 - s.351

Feleğin güneş ceylanı âşığın sürmeli avı olur.

Gazâl-ı mihr-i felek dâğdârım oldu bu gün
Ki böyle sürmeli âhû şikârım oldu bu gün
G.98/1 - s.324

Dünyada Isfahan¹⁴⁴ sürmesi diye bir şey varsa, o da memduhun kapısının tozu
toprağıdır.

Senin hâk-i derindir Isfahânî sürme âlemde
Kör olsun işidüp derd-i hasedle Isfahanda şâh
Ms.1/3 - s.220

Ağlayan gözlerine memduhun ayak tozunu sürme gibi çekenler, kirpiklerini
güneş ışınlarıyla bilek yarışına çıkarabilirler.

Pençe-i hurşîd ile müjgânın eyler pençe-zen
Hâk-i pâyin kuhl edenler dîde-i giryânına
K.21/27 - s.81

Sabâ rüzgârı, gidip memduhun sürme değerindeki ayak tozunu alır ve bunu
Isfahan şehri üzerine “Al da sürme gör.” der gibi durgun bir toz bulutu gibi atar.

¹⁴⁴ Isfahân şehri. Safevîlerin başkenti olan Isfahân bugün İran sınırları içinde kalır. İran'ın ordugâhı olarak bilinen Isfahân çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Sürme'nin Isfahân'da imâl edilişi nedeniyle de anılan şehir, bazan coğrafi bir bölge olarak İstanbul ile mukayeselere konu olur. Pala, a.g.e., s.200.

Hâk-i pâyinden varup bâd-ı sabâ tarh eylemiş
Sürmesinden gerd-i kesâdâsâ Sıfâhân üstüne
K.3/31 - s.15

Memduhun yazdığı yazının misk kokulu mürekkebinin eğer hattatlar bulsa, gözlerine sürme diye çekerler.

Ki bir 'âlî murakka' yazdı kim ger bulsa hattâtan
Midâd-i müşk-bûyun kûhl ederler dîde-i câna
K.17/19 - s.68

10.1.2. Rastık (Vesme), Allık (Gaze, Kızılca)

Dilberin Allah vergisi bir güzelliği vardır. Bu nedenle yanağı allık, kaşları da rastık tanımaz; allığın kırmızı, rastığın siyah olduğunu bilmez.

İzar u çeşmine sorsan henüz bilmezler
Ki reng-i vesme siyeh-rûy gâze âl midir
G.34/4 - s.290

Rastığın, sevgilinin kaşlarına verdiği parlaklığı hançere ancak bileği taşı verebilir.

Bir tâb verdi kaşlarına senin vesme kim
Ancak o tâbı deşneye seng-i fesan verir
K.4/49 -s.2

Sevgiliye kaşlarına rastık, yanağına da şarabın renginden allık sürmesi söylenir.

Âşık, dilberin sürme ve rastık çekmesine bir şey demez ama onun daha fazla uzamasını istemez.

Geh sürme gâh vesme vü gâhî piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti
G.153/3 - s.354

10.1.3. Kına (Muhannâ, Hızâb)

Dilberin kınalı parmağı meze, yakut dudağı ise şarap olur.

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin
G.73/4 - s.312

Kına ele, ayağa ve saçlara yakılır. Gelinler de ellerine ve saçlarına kına yakarlar. İkbâl ve saadet gelini, memduhun yürüdüğü yolun çamurunu kına diye saçlarına yakar.

Gil-i râhın alup söyler 'arûs-ı devlet ü ikbâl
Benim gîsûlarım sen dil-keş eylersin hızâbımsın
K.19/15 - s.74

Âşık yaralı gönlünü kanlı gözyaşları ile boyarken, ham sofu görünüş derdine düşmüştür ve kınalı sakal ister.

Sen dil ü rîşini hûn-âb ile rengîn edegör
Zâhid-i hâma gerek rîş-i hizâb-âlûde
G.120/4 - s.335

10.1.4. Tarak (Şâne)

Dilberin saçının hayali âşığın gözünü mekân edindiğinden beri uyku saçı, kirpik tarağına aşına olamaz.

Zülfün hayâli cây edeli çeşmim olmadı
Gîsû-yı hâb şâne-i müjgâne âşinâ
G.1/3 s.273

Güneşin pençesi yani ışık hüzmeleri, bir tarak gibi sümbülün saçını açıp tarar.

Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı güli
Pençe-i mihr açdı hem-çün şâne zülf-i sünbülü
G.165/1 - s.360

Dilberin yakasının parçalanması karşısında telaşlanan âşık, parçalanmış üzgün gönlü tarak zanneder.

Girîban çâk olup hayretle sundum destine nâ-gâh
Dil-i sad-pâreyi ben şâne zannetdim telâşımdan
G.106/2 - s.328

10.2. Süs Eşyaları

10.2.1. Küpe (Kurta)

Ay, hilâl biçimindeki görünümüyle bir küpeye benzetilir. Ay, memduhun yüce meclisine yüz görümlüğü olarak gelir.

Bezm-i 'âlisi için kurta-i meh rûy-nümâ
Müjde-i makdemine 'ikd-ı süreyyâ pîşîn
K.28/4 - s.99

Memduhun atının nalı, hakanın kulağına küpe olur.

Bu gûne kuvvet-i ta'lîki var anda ba'îd olmaz
Felek taîk ederse na'l-i esbin gûş-ı hâkâna
K.17/36 - s.69

10.2.2. Halhal (Halhâl)

Halhal, kadınların ziynet olarak ayak topukları ile baldırları arasında kalan bilek kısmına taktıkları altın veya gümüş halka ayak bileziğidir. Sevgilinin eteğinin hışırtısı sokakları doldurur; halhalının çın çın sesleri de gezegenin zirvesine ulaşır.

Pür etdi kûçe-yi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
Erişdi zîrve-i nâhîde çın çın-ı halhâl
K.8/29 - s.38

10.2.3. Gerdanlık (Ikd, Kılâde)

Nedîm, söz incilerini teşekkür zamanına saklayarak kasidesini bu sözlerle parlak incilerden yapılmış bir gerdanlığa dönüştürmek ister.

Saklayım gevherlerim gayri teşekkür vaktine
Tâ kasîdem ola 'ikd-ı lü'lü-i lâlâ gibi
K.18/50 - s.73

Süreyya yıldızı, memduhun meclise gelişinin müjdecisi olarak önceden gönderilen bir gerdanlıktır. Ikd-ı Süreyya; Ülker denilen ikişer ikişer karşılıklı sıralanmış yıldız kümesidir. Gerdanlığa benzediği için bu adı almıştır.

Bezm-i 'âlisi için kurta-i meh rûy-nümâ
Müjde-i makdemine 'ikd-ı süreyyâ pîşîn
K.28/4 - s.99

Gönül, sevgilinin kâkülünün kıvrımına bağlanmış bir gerdanlıktır.

Gönül kim 'ikd-ı bend-i kâkülündür
Havâdâr-ı şemîm-i sünbülündür
Ms.32/5 - s.258

10.2.4. Yüzük (Nigîn)

Âşık, gümüş endamlı dilberi kucağının halkasına aldığında, elmas yüzüğü nasıl süslerse, gümüş endamlı da âşığın kollarının halkasını öyle süsler.

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigîndân olduğun gördük
G.58/2 - s.304

Aşk hazinesi, dilberin yüzündeki misk gibi kokan kara beni ile mühürlenir. O tilsimi çözmek için yüzük veya mühür yalamak gerekse de, âşık onun dudağının mührünü anmasa da zararı olmaz.

Gam-ı hâlinle genc-i aşk miskiyyü'l-hıtâm olsun
 Nigîn-i la'lini yâd etmeyim âlemde nâm olsun
 Ms.4/1 - s.227

Dilberin dudağının yüzüğü rakı fincanı ile kucak kucağa gelmekten çekinmez
 ama, o fincan-yüzük oyununu hep geceye saklar.

Hem-âgûşî-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim
 Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi akşam için saklar
 G.19/5 - s.283

Memduh; saltanat yüzüğünün taşı, adaletin altın nuru, yüce makamlı bir
 güneş ve iyi ahlaklı bir şehzadedir.

Fass-ı nigîn-i saltanat nûr-ı cebîn-i mâ'delet
 Hurşîd-i 'âlî-menzilet şehzâde-i nikû-şiyem
 K.12/24 - s.53

Memduh, kendisini devlet dîvânına tayin eden genç, ihtiyar herkesi
 sadrazamlık yüzüğünün (mührünün) emri altına verir.

Şeyh u şâbı eylemiş fermânına zîr-i nigîn
 Zâtını ta'yîn eden kürsî-i dîvân üstüne
 K.3/40 - s.16

11. KOKU (BÛ, ITR, TA'TİR, NÜKHET, ŞEMİM)

Nedîm, yazdığı şiirlerde doğal kokuların yanı sıra değişik kokulardan da bahsederek anlatımına yenilik ve güzellik katar. Amber, misk ve gül kokularının dışında uyku, şarap, sümbül ve sevgilinin saçının, teninin kokusu da şiirlere konu olur.

Memduhun bahçesindeki güller, meclisindeki buhurdanlık, hurilerin yakalarını, eteklerini güzel kokularla doldurur.

Havrânın eder ceyb ü girîbînini ta'tîr
Bağındaki gül meclis-i hâsındaki mücmer
K.33/11 - s.106

Gülleri memduhun iltifatı açtırırken, ahlakı da baharlara koku verir.

Gülü iltifâtı edüp hande-rûy
Bahârâna ahlâkı bahş etdi bûy
M.1/60 - s.213

Felek, memduhun ahlakının güzel kokusu ile dolar, kendisini onun eline bırakır.

Bûy-ı hulkuyla dolup oldu müselleme destine
Çarh döndü hâsılı koynunda 'anberdânına
K.21/60 - s.83

Dilberin bir mecliste sohbet ederek sabahladığı, sarhoş ve mahmur olan gözlerindeki uyku kokusundan anlaşılır.

ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin¹⁴⁵
Henüz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar
G.16/3 - s.281

Âşık, dilberin dudağı için bir mazmun söyler. Bu zarif ifade renk ve koku sanılmamalıdır. Güller onu bülbüllerine ikram etmek için ceplerinde saklar.

Lebin vasfında bir mazmun demişdim reng ü bû sanma
Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm için saklar
G.19/8 - s.283

Bahar rüzgârı dilberin saçının kokusunu getirdikçe âşığı, sümbül kokulu kâkül gibi perişan eder.

Nükheth-i zülfünle geldikce nesîm-i nev-bahâr
Turra-i sümbül-sıfat âşüfte-hâl eyler beni
G.147/5 - s.351

¹⁴⁵ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Aceb ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.258.

Sevgilinin teni kokudan daha hoş, renkten daha renkli ve durudur. Sanki dilber, yarısı pembe yarısı sarı olan gülün koynunda yetişmiştir.

Bûydan hoş rengden pâkîzedir nâzûk tenîn
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra'nâ seni
G.154/2 - s.355

Sevgilinin dudağı öpülse şeker sanılır, ağzı da koklansa şarap kokar.

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar
G.16/2 - s.281

Âşık, dilberin siyah renkli saçının kokusunu almadan önce, amberi sadece attarların sattığını düşünür.

Sanır idim ki 'anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan
G.104/3 - s.327

Kâkülün kıvrımına düğümlenen âşığın gönlü, diberin sümbül saçının kokusuna âşıktır.

Gönül kim 'ikd-ı bend-i kâkülündür
Havâdâr-ı şemîm-i sünbülündür
Ms.32/5 - s.258

Dilberin mahmur bakışı ve kömür gözleri âşığı öyle sarhoş eder ki, şarap onun kokusunu alsa sarhoş olur.

Beni kıldı tâ şöyle mestü harâb
Ki mest olur işitse bûyum şarâb
M.1/5 - s.209

Nedîm, tekrar aşka düşmek ister. Çünkü, onun şair kaleminin kokusu, saf amber gibi ateşte yanarken daha güzel olur.

Bârî dûş olsan yine bie aşka zîrâ kim senin
Nükhetin sûzişle hoşdur 'anber-i sârâ gibi
K.18/6 - s.70

Âşık güzeli yaşmakla bile göremezken, rakip o gümüş gerdanı yaşmaksız koklama lütfuna erişir.

Nikâb ile göremezken biz anı vâ-hayfâ
Rakîb o gerden-i simîni bî-nikâb kokar
G.16/4 - s.281

Kokular katar katar, kabile kabile gelir.

Dizilmiş nihâlân-ı gül sû-be-sû
Katar ile gelmiş meger reng ü bû

M.1/33 - s.211

Yel, dilberin saçının kokusunu saherden yağma eder.

Seherden eyledi yağmâ şemîm-i gîsûsun
Nesîm bir dahî uğrar mı bu diyâre göre

G.121/3 - s.336

Dilber, âşîğın kucağında döndükçe sümbül kokusu âşîğın aklını başından alır.

Çünkü, dilberin omzunun üstünde bir sümbül bahçesi vardır.

Dimâğım tutdu bûy-ı sünbül âgûşumda döndükçe
Meger kim dûşunun üstünde bir sünbül-sitan vardır

G.42/3 - s.295

Âşık, vefasız dilberde sadece muhabbet kokusu görmek ister.

Göre idim sende bûy-ı mahabbet
İstedîğim budur sen bî-vefâdan

Ms.45/3 - s.269

Nedîm, memduhun havuzundan temiz Kevser suyu içip köşkteki cennet kokularını koklamak ister.

Hz.Yakup'un, oğlu Hz.Yusuf'un gömleğini yüzüne sürüp koklaması ile gözlerinin açılması hadisesine telmihte bulunulur.

Can-fezâ geldi çü bûy-ı pîrehen hâtırlara
Uğramış var ise râh-ı şevk Ken'ân üstüne

K.3/6 - s.13

11.1. Amber (Anber)

Amber, bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Amber, kokusu ve rengi dolayısıyla beyitlerde yer alır. Sevgilinin saçları da amber kokar.

Dilberin amber kokulu saçları beyaz festen fırlar gibi fırlar ve âşîğı perişan eder.

Seyret beyaz fesde o zülf-i mu'anberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var

G.25/3 - s.286

Âşık, dilberin siyah renkli saçının kokusunu almadan önce, amberi sadece aktarların sattığını düşünür.

Sanır idim ki 'anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan
G.104/3 - s.327

Sevgilinin hattı amber renklidir.

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı 'anber-fâm için saklar
nâzüklük eyler bâdesin akşam için saklar¹⁴⁶
G.19/1 - s.282

Âşık, attar güzelinin siyah beni gibi misk kokulu bir amber ister. Sunulan amberin biraz ham olması yani dilberin güzelliğinin tam olarak olgunlaşmamış olması önemli değildir.

Ey büt-i 'attâr bana hâl-i müşkînin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni' değil
G.76/5 - s.313

Felek, memduhun ahlakının güzel kokusu ile dolar, kendini onun eline bırakır. Böylece sanki onun koynunda taşıdığı amber kutusuna döner.

Bûy-ı hulkuyla dolup oldu müselleme destine
Çarh döndü hâsılı koynunda 'anberdânına
K.21/60 - s.83

Sağlığına kavuşan memduh artık mürebbâlar yemeli, amberli kahveler içmelidir.

Sefûf u hab yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
Mürebbâlar mu'anber kahveler pâkîze şerbetler
Ms.1/2 - s.219

Memduhun kalemi amber kokusu saçtığı için kâğıt, baharın geldiği gül bahçesine döner.

Ele aldıkça kilik-i 'anber-efşân-ı humâyûnun
Döner ser-safhâ gûyâ nev-bahâr ermiş gülistânına
K.17/21 - s.68

Nedîm, kaleminin yine yeni bir aşk ateşine düşerek yazmaya başlamasını ister. Çünkü onun kokusu saf amber gibi ateşte yanarken daha güzel olur.

Bâri dût olsan yine bir aşka zîrâ kim senin
Nükhetin sûzişle hoşdur 'anber-i sârâ gibi
K.18/6 - s.70

¹⁴⁶ Bu mısradaki eksiklik vardır. Doğrusu "Aceb nâzüklük eyler bâdesin akşam için saklar" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.266.

11.2. Misk (Müşk, Nâfe)

Misk, “Hita (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların byu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Ham madde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde elde etmek mümkünmüş.”¹⁴⁷

Misk, dîvânda kokusu ve rengi dolayısıyla anılır. Sabah rüzgârı, dilberin saçına elini dokundursa ortalığa halis misk kokusu yayılır.

Saba ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa 'ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar
G.16/1 - s.281

Rüzgâr, sevgilinin kâkülünü, kara ve misk kokulu bulutlar gibi dağıttıkça onun güzellik bahçesini seyretmeye doyum olmaz.

Gülşen-i hüsnün görün sünbül-hevâ-yı gülşenin
Ebr-i müşkinveş dağıtdıkca nesîm ol kâküli
G.165/4 - s.360

Âşık, aktar güzelinden siyah beni gibi misk kokulu bir amber ister.

Âşık, naz güneşi gibi olan güzelin kara saçlarına Tatar¹⁴⁸ miskini feda eder.

Hemân hitâb edüp ey âftâb-ı nâz edelim
Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr
K.7/14 - s.32

Dilberin misk kokulu saçı toprağa güzel kokular saçarak âşıkları gölge gibi yerlere serer.

Âşık, saf kokulu amber olan dilberin ayağının tozunu yüzüne sürüp, onu pamuklar içinde saklar.

Gubr-i pâyini dahı sürüp ruhsârına der kim
Seni ben penbelerde saklarım kim müşk-i nâbımsın
K.19/16 - s.74

¹⁴⁷ Pala, a.g.e., s.286.

¹⁴⁸ Tatar ırkı. Daha çok misk ile birlikte anılır. Bunun nedeni misk'in Anadolu illerine tâtârlar tarafından ve uzak diyarlardan getirilmesidir. Ayrıca misk de tatar diyarında elde edilmektedir. Pala, a.g.e., s.385.

Âşık, sevgilinin yürüdüğünde misk saçan yollarının toprağıdır.

Hâr isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam
G.90/3 - s.320

Sadâbâd'ın toprağından bir parça alınır ve sabah rüzgârı ile Hutun¹⁴⁹ hakanına misk diye gönderilir.

Sizde böyle müşk olur mu deyü hâkinden birâz
Âh göndersem sabâyile Hoten hâkânına
K.21/11 - s.80

Ağız miski başla şeylerle karıştırılarak ağza alınır ve sakız gibi çiğnenir. Tatlı dilli, cana yakın, gönül alıcı sevgilinin verdiği öpücük ağız miskine benzetilir.

Bir bûse verdi bana ağız miskidir deyü
Bir tatlı dilli câna yakın tıfl-ı dilsitân
K.24/14 - s.90

11.3. Gül, Gül Suyu (Gül-âb)

Gül kokusu imbikten süzülmesi suretiyle dilbere ter olur.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
G.2/2 - s.273

Sabah rüzgârı, dilberin gömleğinin düğümünü çözünce her taraf gül suyu kokar.

Saba ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa 'ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar
G.16/1 - s.281

Allah, dilberin nazik tenini sanki şarabın rengini gülün kokusuna karıştırarak yaratmıştır.

Eylemiş gûyâ ki Hak îcâd cism-i nâzükün
Eyleyüp âmîhte bûy-ı güle reng-i müli
G.165/3 - s.360

Dilberin dudağı şekere, gül suyuna benzetilen olur.

Âşık, vücudundaki kılların her biri, saçlarının her bir teli kirpikleri gibi zehir akıtan bir imbik olsa bile, gülden gül suyu almadan yani güle benzeyen sevgiliden muradını almadan ondan vazgeçmez ve acı çekmeye razı olur.

¹⁴⁹ Doğu Türkistan'da bulunan ve misk ahularıyla meşhur olan bir ülkedir.

Geçmem ol gülden gül-âb almazdan evvel mûyunun
Her biri inbîk-i zehr-âb olsa müjgânım gibi
G.159/4 - s.357

Gonca dudaklıyı gülle yapılan bir naz büyüğü terletmiş olmalı ki, elmaya benzeyen çenesi gül suyu kokmaktadır.

Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonca-leb gül-âb kokar
G.16/6 - s.281

11.4. Kâfur (Kâfûr)

Kâfur, Uzak Doğu ülkelerinde yetişen ve tıpta kullanılan bir çeşit bitkidir. Beyaz, yarı şeffaf ve kolay kırılan, kuvvetli kokan, afiyet veren, iştah açan, baş ağrısını dindiren, uyku veren bir maddedir. Kâfur çok güzel kokar ve itriyatta çok kullanılır.

Dilberi arayan âşık, onun başkalarının yarasına kâfur merhemi olmaya gittiğini düşünerek huzursuz olur.

Kimlerin yâresine merhem-i kâfûr oldu
Kandedir kande o zâlim o sitemkâre 'aceb
Ms.13/1 - s.240

Kâfur beyazlığı nedeni ile dilberin gerdanına benzetilen olur.

Itr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
Iyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ms.25/4 - s.251

Güzellik baharının sabah güneşi, altın düğme üzerine değil dilberin kâfur gerdanı üzerine doğar.

Doğdu hurşîdi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Tügme-i zer değil ol gerden-i kâfûr üzre
G.116/3 - s.333

12. MUSİKİ

12.1. Musiki Aletleri

Dîvânda telli çalgılardan saz, çeng, rebap, keman, tambur, mesânî; vürcümlü çalgılardan tef, davul, kudüm, çalpara, çegâne; nefesli çalgılardan ise ney yer almaktadır. Bunların dışında musiki ile ilgili olarak çeşitli kelimeler ve terimler de kullanılır.

12.1.1. Saz (Sâz)

Çırağan sefası gelince dilberler dans eder, sazların iniltileri göklere çıkar, yanık seslerin alevleri canları ateşe verir.

Seyr olup raksı yine dil-ber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sâzların
Câna âteş bırakır şu'lesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırağan geldi
Ms.41/3 - s.265

Lütüfkâr cihan hükümdarının kutlu gelişi ile gül bahçesini şereflendirmesi ve Nedîm'in bu yeni şarkısını sazlarla okuması istenir.

Sezâdır kim cihânın pâdişâh-ı mekrümetkârı
Müşerref ede teşrîf-i hümâyûniyle gülzârı
Nedîmin sazlarla okuna bu tâze güftârı
Çırağan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
Ms.33/5 - s.259

Şiir dostları, kabiliyet çarşısında şenlik yapıp dükkânlarda şiir sohbetleri ederken, Nedîm de içkili, sazlı sözlü bir meclis düzenleme isteğindedir.

Bir beyitte, çalgıcının çemende sazına mızrap ile vuruşu tasvir edilir.

Dilberin keman kaşları çalgıcının nağmesine eşlik eden bir saz olur ve bu hâliyle nice gönülleri etkiler.

Dil-keş eyler çeşm-i gûyâsın kemân-ı ebrüvan
Şûh-terdir nağme-i mutrıb muvâfık sâz ile
G.141/5 - s.348

Âşık, şarabın kul kul sesini, kadehin iniltisini meclisin saz çalanlarına ve şarkı okuyanlarına tercih eder.

Bana sahbâ kul kulün sâgar tanînin gör Nedîm
Dinlemem ben meclisin hânende vü sâzendesin
G.94/5 - s.322

12.1.2. Çeng

Çeng, kanuna benzeyen ve dik tutularak çalınan bir çeşit telli çalgıdır. Âşık, aklını başından alan şeyin çengin nağmesi mi yoksa sâkînin elindeki gül renkli kâse mi olduğu konusunda kararsızdır.

Sâkiyâ hûşum alan zezeme-i çeng midir
Yohsa destindeki peymâne-i gül-reng midir
G.28/1 - s.287

Bahçede dem çeken bülbül âşığın şakıyan çalgıcısı, çengi ve rebabıdır.

Açıl ey fasl-ı dey sen gülsitanlardan açılın gül
Terennüm eyle bülbül mutrıbım çengim rebâbımsın
K.19/4 s.74

Saz sesi yerine ah iniltilerini dinler âşık. Buna sebep ise sevgiliden ayrı oluşudur.

Nağme-i çenge bedel dinler iken nâle vü âh
Hecr-i sâki yetişirken bana derd-i cangâh
Ms.13/4 - s.240

Âşık, kıvrak ve oynak güzelle, tambur ve çeng gibi uyum içinde olmayı arzular.

Beri gel ki bir lahza ey şûh u çeng
Hem-âheng olalım çü tanbûr u çeng
M.1/14 - s.210

Ney, santur, rebap, tambur ve çeng sesleri, bülbül ve kumru nağmelerine karışınca her yer çeşitli zevk ve neşeyle dolar.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder 'âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/4 - s.265

Güzellerin seyri, çeng ve çegâne zevkine tercih edilir.

Çeng ü çegâne zevkı biraz dursun el-aman
Seyr edelim bu seyre gelen dil-sitanları
G.155/4 - s.355

Güzel, çengi gökyüzünde bırakır; tef gibi yüzü kızaran dilber, daireden de elini çeker.

Âsmanda bırakup zühre elinden çengi
Def gibi kızdı yüzü dâireden çekdi eli
G.162/5 - s.359

12.1.3. Rebap (Rebâb)

Rebap, gövdesi hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemanıdır. Bir beyitte kış mevsimine seslenilir. Ondan gül bahçelerinden uzaklaşması yani baharın gelmesi için fırsat vermesi ister. Bahçede dem çeken bülbül de âşığın şakıyan çalgıcısı, çengi ve rebabıdır.

Açıl ey fasl-ı dey sen gülsitanlardan açılın gül
Terennüm eyle bülbül mutrıbım çengim rebâbımsın
K.19/4 s.74

Mutrıb, sırrın harflerini rebabın kulağına söyler.

Mutrıb ki harf-i râzımı gûş-ı rebâbe kor
Târ-ı kemânı nâle-i dil pîç ü tâbe kor
G.32/1 - s.289

Rebap, ney, santur, tambur ve çeng sesleri, bülbül ve kumru nağmeleri ile birlikte Çırağan eğlencelerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu çalgı aletlerinin sesleriyle beraber bunlara karışan zevk, neşe ve çalıp söylemeler de dünyayı sarar.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder 'âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/4 - s.265

Rebabın kâsesinden çıkan nağmeler saf şarap rengi gibi âşıkları mest eder.

Şarâb-ı saf kadar keyf verdi ey mutrıb
Hurûş-ı nağme-i ter kâse-i rebâb içre
G.135/3 - s.344

Nice yıl aşk çalgıcısının elinde rebap kâsesi olan güzel hiçbir zaman aşksız kalamaz.

O ser kalır mı hevâsız ki mutrıb-ı aşkın
Elinde bir nice yıl kâse-i rebâb olmuş
G.51/5 - s.300

Baykara meclisli vezirin en değersiz mutribi bile Zühre yıldızının saçının teline kendi rebabındaki tel olduğunu söyler.

Hidîv-i Baykarâ-meclis ki târ-ı zülf-i nâhide
Kemîne mutrıbı der sen benim târ-ı rebâbımsın
K.19/27 - s.75

12.1.4. Keman (Kemân)

Keman, dört telli ve çenenin altına dayayarak çalınan yaylı bir çalgıdır. Gönlün sıkıntısı, kemanın tellerini ızdıraba düşürerek inletir.

Mutrıb ki harf-i râzımı gûş-ı rebâbe kor
Târ-ı kemânı nâle-i dil pîç ü tâbe kor
G.32/1 - s.289

Tatlı gülüşlü sevgili elinde kemânı ile teşrif eder.

Geldi yine zühre-i şeker-hand
Destine kemânın eyledi bend
Ms.5/10 - s.230

Dilberin çatılmış kaşlarını hatırladığı müddetçe, gerilen kemanın kulağından en ufak bir ses dahi gelmez.

Peyveste ebrûvânını yâd eyleyüp senin
Gitmez tanîn gûş-ı kemân-ı keşîdeden
G.96/3 - s.323

Çalgıcı olan dilberin bakış okları peşrev¹⁵⁰ yapmakta; kaşı da keman yayı ile aynı ahenkte söz söylemektedir.

Nağmene tîr-i nîgeh pîş-rev olmakda meger
Mutrıb ebrû da kemânınla hem-âheng midir
G.28/2 - s.287

Bir beyitte savaş atının kılından koparılarak kemana yay yapıldığından bahsedilir.

Bu ol demdir ki esbân-ı neberdin perçemin mutrıb
Koparup bend ede destindeki çûb-ı kemân üzre
K.6/5 - s.27

Dilber keman kaşlı bir güzeldir.

Aldın hadeng-i cevri ni sînemde koymadın
Ey kaşları keman katı cevri eyledin katı
G.153/2 - s.354

Çalgıcının nağmesine eşlik eden keman kaşlar âdetâ bir saz olur ve bu hâliyle şuh bir eda kazanır.

Dil-keş eyler çeşm-i gûyâsın kemân-ı ebrüvan
Şûh-terdir nağme-i mutrıb muvâfık sâz ile
G.141/5 - s.348

¹⁵⁰ Klâsik Türk müziğinde, faslın giriş taksiminden sonra ilk çalınan dört haneli ve dört teslimli parça. TDK, a.g.e., C.2, s.1796.

Mana ceylanlarını avlamak için âşığın gönlüne her şeyden önce kaşları keman gibi olan bir güzel gereklidir.

Ahuvân-ı ma'ni-i nev saydına hep cümleden
Şimdi bir gîsû-kemend ebrû-keman lâzım sana

G.6/6 - s.276

Güzel dilberin kaşlarının haberi kemanın kulağına kadar ulaşmıştır.

Düşdü müjen hadîsi zebân-ı sinâna dek
Gitdi kaşın havâdisi gûş-ı kemâna dek

G.59/1 - s.305

Nedîm'i bulmak için keman kaşlı güzelin kaşlarına bakılmalıdır.

Bul Nedîmâyı ararsan o kemân ebrûnun
Ebruvânında yahud zülf-i semen-sâyında

G.133/5 - s.343

Âşık, sevgilinin tanımazlıktan gelen keman gibi kaşları olduğuna onları görmeden inanmaz.

Nigâhın ebrûvânın görmeden evvel inanmazdım
Ki derler nâzdan hançer tegâfülden keman vardır

G.42/5 - s.295

Ayrılık oku ile yaralanan gönle ilaç olması için keman kaşlı bir dilbere ihtiyaç vardır.

Çünkü tîr-i hecr ile oldun zahmnâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı keman lâzım sana

G.6/7 - s.276

Zühreye¹⁵¹ benzeyen çalgıcı, elinde kemanı ve yayı ile gelerek daha önce hiç duyulmamış bir nağmeye başlar. Bu nağmenin başlangıcı nihavent makamında ama bitişi isfahan'dır.

Geldi yine zühre-i şeker-hand
Destine kemânın eyledi bend
Bir turfa nevâyâ urdu peyvend
Agâzesi gerçi kim nihâvend
Amma ki kararı Isfahandır

Ms.5/10 - s.230

¹⁵¹ Güzelliğinin şaşasıyla üçüncü feleği süsleyen ve uğuru en az derecede olan yıldızdır. Kam, a.g.e., s.289.

12.1.5. Tambur (Tanbûr, Tunbûr)

Tambur, yay ve mızrapla çalınan, uzun saplı ve telli tahta bir çalgıdır. Dilberin saçı, meclisin tamburuna tel yapılır.

Nâhidi kâs olunsa şikâr eylemek değil
Tanbûr-ı bezme zülfünü târ u bem eyleriz
G.49/3 - s.299

Nedîm, bülbül gibi süslü sözler söylemesini istediği suskun kalemini, teli koştugu için sessiz kalan bir tambura benzettir.

Oldu mu yohsa meğer tanbûrveş târın şikest
Lüknetin mi var zebânında yahud Bebgâ gibi
K.18/3 - s.69

Tamburun göğsüne sığmayıp köşkün önündeki şadırvana kadar dalgalanacak bir nağmenin arzusu duyulur.

Bir nağme olsa kâse-i tanbûra sığmayup
Mevc ura kasr önündeki şâd-ı revâna dek
G.59/3 - s.305

Ney, santur, rebap, tambur ve çeng ile yaşanan zevkler, neşeler, çalıp söylemeler Çırağan sefasının geldiğini müjdeler.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder 'âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/4 - s.265

Âşık, kıvrak ve oynak olan dilber ile tambur ve çeng gibi uyum içinde olmak ister.

Beri gel ki bir lahza ey şûh u çeng
Hem-âheng olalım çü tanbûr u çeng
M.1/14 - s.210

Tamburun göğsünden taşan taze nağmeler dalga dalga ta çalgıcının beline kadar yükselir.

Tâ kemergâhında gördüm mevc ururdu mutrîbın
Şöyle taşmış nağme-i ter kâse-i tanbûrdan
G.10/3 - s.329

Tamburun göğsü gibi felek de nağme ile dolunca her taraf şevk ile bezenir.

Doldu nağmeyle felek kâse-i tanbûr gibi
Oldu her gûşe yine şevk ile nâhidsitân
Kt.10/10 - s.139

12.1.6. Mesânî

Mesânî, iki telli tambur nevinden bir çalgı aletidir. Memduhun cömertliği karşısında mesânî, ortaya güzel nağmeler koyar.

Hep lûtfun ile tâze-edâdır bu kalemler
Hep cûdun ile nağme-serâdır bu mesânî
K.27/18 s.98

12.1.7. Tef (Def)

Âşık, geçirilen eğlenceli geceleri, söylenen şarkıları hatırlar ve tefe o zevki anıp bir daha dövünmesini söyler.

Kanı o geceler o tarablar terâneler
Ey def anup o zevkı döğünmez misin dahı
G.156/3 - s.356

Dilberin parmakları tefe vurarak sesler çıkarınca, felek üzerinde güneşin pençesinin parladığı sanılır.

Zühre yıldızı olan güzel, çengi gökyüzünde bırakır; tef gibi yüzü kızaran dilber, daireden de elini çeker. Bu beyitte tefin ısı ile gerginleştirilerek kullanılması hatırlatılır.

Âsmanda bırakup zühre elinden çengi
Def gibi kızdı yüzü dâireden çekdi eli
G.162/5 - s.359

Tef, ney, santur, rebap ve çeng Çırağan eğlencelerinin coşkusu artıran en önemli unsurlardır. Çalgı aletlerinin sesi bülbül ve kumru nağmelerine karışarak dünyayı sarar.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Ms.41/4 - s.265

12.1.8. Kudüm (Kudûm)

Kudüm, Türk müziğine mahsus usul vurma aletlerindedir. Ramazan ayının geldiğini haber vermek için bekçi kudümüyle halkı ikaz eder.

Pâsban verdi kudûmiyle cevâb eyleyene
Ramazan geldi mi âyâ diyerek zihî dikkat-i tâm
K.10/5 - s.43

Âşık, sevgiliyi nağmelerle, kudümüyle karşılar.

Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Terânesiyle kudûmunu kıldı istikbâl
K.8/16 - s.37

12.1.9. Davul (Tabl)

Davul, büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan bir çalgıdır. Memduhun haşmet davulunun gürültüsü dünyayı sarar.

Tutsun cihânı debdebe-i tabl-ı haşmetin
Olsun felekde devlet ü câhın cihan cihan
K.24/2 - s.89

12.1.10. Çalpara (Çâr-pâre), Çegâne

“Dört parça, dört kısım anlamlarına gelen, Türk mûsikîsinde bir usul vurma âleti olan çâr-pâre (çarpara, çehâr-pâre), dört parça sert tahtadan yapılmıştır ve ikişer parçası avuç içine alınarak çalınır.”¹⁵² Çalpara, oyun havalarında kullanılır. Elinde çalpara olan afet, âşığın sinesini deler.

Sînemi deldi bu gün bir âfet-i çâr-pâreli
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli
Ms.42/1 - s.266

Çalgıcının çalpara sesine çarpılan çaresiz gönle hiçbir güzel çare bulamaz.

Bir perî eylemedi çâre dil-i nâ-çâre
Mutrıbn çâk çâk-ı çâr-pâresine çarpılalı
G.162/4 - s.359

Çegâne de, bir çeşit çalpara ve çengi tefçiğidir. Âşık, çeng ve çegâne zevkini bir tarafa bırakarak gezmeye gelen gönül alıcılarını seyretmek ister.

Çeng ü çegâne zevkı biraz dursun el-aman
Seyr edelim bu seyre gelen dil-sitanları
G.155/4 - s.355

¹⁵² Nejat Sefercioğlu, “Dîvan Şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.9, Ankara, 1999, s.661.

12.1.11. Ney (Nây)

Ney, kamıştan yapılan nefesli bir çalgıdır. Aslı nây'dır. Sesi yanık olan ney, kamışın içi dağlanarak yapılır.

Neyin içinde öyle büyüleyici bir hâl vardır ki; neye üflenene hava, yakıcı bir ateş hâline gelir.

Olmakda derûnunda hevâ âteş-i sûzan
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde
G.145/4 - s.350

Ney, santur, rebap, tambur ve çeng eğlence meclislerinin en önemli unsurlarıdır. Bunlarla yaşanan zevkler, neşeler, çalıp söylemeler her yanı doldurur.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder 'âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/4 - s.265

Nây-i Irâki, Irak kamışıyla yapılan sesi hoş bir ney çeşididir. Nedîm, eline her zamanki gibi nây-i Irâki'yi alır ve orijinal şiiirinin sesini Isfahan'a kadar ulaştırır.

Deste yine o nây-ı Irâkîyi al Nedîm
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin Isfahâna dek
G.59/6 - s.305

12.2. Musiki İle İlgili Kavramlar

12.2.1. Nağme (Zemzeme, Terâne)

Nedîm'in kaleme aldığı şarkı, şarkıların en güzeli olmuştur. Çünkü, bu şarkının ağırdan söylenen her nağmesi Sabâ makamı gibi gönle ferahlık vermektedir.

Oldu bu şarkı hele şarkıların ber-cestesi
Dil-güşâdır çün sabâ her nağme-i âhestesi
Ms.19/1 - s.245

Sazın nağmesi, şarap dolu kadeh gibi âşığın aklını başından alır.

Sâkiyâ hûşum alan zemzeme-i çeng midir
Yohsa destindeki peymâne-i gül-reng midir
G.28/1 - s.287

Âşık, çeng nağmesine bedel inilti ve ahları dinlerken, sevgiliden ayrı olması canını alan ayrı bir dert olarak onu yaralar.

Nağme-i çenge bedel dinler iken nâle vü âh
Hecr-i sâki yetişirken bana derd-i cangâh
Ms.13/4 - s.240

Bir beyitte tamburun göğsünden taşan nağmelerin dalga dalga ta çalgıcının kemerine kadar ulaştığından bahsedilir.

Tâ kemergâhında gördüm mevc ururdu mutribin
Şöyle taşmış nağme-i ter kâse-i tanbûrdan
G.107/3 - s.329

Tambura sığmayarak dalga dalga köşkün önündeki şadırvana kadar ulaşacak bir nağme istenir.

Bir nağme olsa kâse-i tanbûra sığmayup
Mevc urursa kasr önündeki şâd-ı revâna dek
G.59/3 - s.305

Nedîm, kamış kaleminin ayağındaki gıcırtı nağmeleriyle, bülbüllerin çılgın gönüllerini neşlendirir ve onlar da ötmeye başlar.

Nağmekârî-i sarîr-i nây-ı kilkinle Nedîm
Şevk-yâb etdin dil-i divânesin bülbüllerin
G.63/5 - s.307

Sevgili ile geçirilen zevk, eğlence ve teraneler hatırlanmak istenir.

Kanı o geceler o tarablar terâneler
Ey def anup o zevkî döğünmez misin dahı
G.156/3 - s.356

Sabah rüzgârından yârin hattını soran âşık, terane ve kudümle karşılama yapar.

Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Terânesiyle kudûmunu kıldı istikbâl
K.8/16 - s.37

12.2.2. Ahenk (Âheng, Nevâ)

Bünyesinde önceleri ne ahenkler ne tatlı dedikodular taşıyan Nedîm, artık eskisi gibi çılgın değildir.

Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçün hâmûşsun
Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi
G.149/5 - s.352

Bir beyitte nihavent ve irak ahenklerinin (makamlarının) ortaya çıkardığı sevinçten bahsedilir.

Nihâvend ü Irak âhengi oldu bâ'is-i şâdî
Bu günden sonra nevbet geldi fasl-ı Sıfâhâna
K.17/32 - s.69

Çalgıcı dilberin bakış okları nağmesine peşrev yapmakta, kaşı da keman yayı ile aynı ahengi vermektedir.

Nağmene tîr-i nîgeh pîş-rev olmakda meger
Mutrıb ebrû da kemânınla hem-âheng midir
G.28/2 - s.287

Âşık, kıvrak ve oynak olan güzelle tambur ve saz gibi hem-âheng olmak ister.

Beri gel ki bir lahza ey şûh u şeng
Hem-âheng olalım çü tanbûr u çeng
M.1/14 - s.210

12.2.3. Şarkı

Nedîm'in yazdığı şarkı, şarkıların en güzeli olmuştur.

Oldu bu şarkı hele şarkıların ber-cestesi
Dil-güşâdır çün sabâ her nağme-i âhestesi
Ms.19/1 - s.245

Memduhun çalgıcıları gece gündüz fetih ve darb usulünde şarkılar söyler.

Mutrıbların her rûz u şeb kılınsınlar âheng-i tarab
Ammâ usûlî feth ü darb olsun makâmı hem 'Acem
K.12/5 - s.51

Âşık, eskiden yapılan eğlenceleri, söylenen şarkıları özlemle yâd eder.

Üç çifte kayık, içinde şarkı söyleyen afeti ile geçip giderken âşığın sabrını da tahammülünü de alıp götürür.

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde
G.145/3 - s.350

Sadâbâd'da havuz kenarında ve köşk etrafında yapılan gezintilerde şarkılar söylenir, gazeller okunur.

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım
Geh gelüp kasr-ı cinan seyrine hayrân olalım
Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Ms.40/3 - s.264

Âşık, meclisin şarkı okuyanlarını dinlemek yerine şarabın kul kul sesini ve kadehin iniltisini tercih eder.

Bana sahbâ kul kulün sâgar tanînin gör Nedîm
Dinlemem ben meclisin hânende vü sâzendesin
G.94/5 - s.322

Nedîm, şarkı, müstezad ve tahmis gibi nazım şekillerinde meşhur olunan şairlerden bahseder.

Hâsılı her biri bir vâdîde bulmuş imtiyâz
Müstezâd u şarkı vü tahmîs-i şevk-efzâ gibi
K.18/40 - s.72

12.2.4. Beste, Güfte, Karar (Karâr)

Yazılan şarkının sözleri Nedîm'e aittir, bestesi de güzeldir. Ama Nedîm, güftenin besteye göre daha güzel olduğunu söylemeden edemez.

Söz Nedîmindir 'aceb tarz-ı hasendir bestesi
Güftesi ammâ ki bilmem besteden a'lâ mıdır
Ms.19/4 - s.245

Karar; Türk müziğinde, taksim yaparken ana makama dönüştür. Zühreye benzeyen çalgıcı, elinde kemanı ve yayı ile gelerek daha önce hiç duyulmamış bir nağmeye başlar. Bu nağmenin âgâzesi nihavent makamında ama karar'ı İsfahan'dır.

Geldi yine zühre-i şeker-hand
Destine kemânın eyledi bend
Bir turfa nevâya urdu peyvend
Agâzesi gerçi kim nihâvend
Amma ki kararı İsfahandır
Ms.5/10 - s.230

Âşık sevgiliye, söylediği Nakş bestesi nasıl son mısradan karar'la bitiyorsa, o şekilde göğsünde karar etmesini ve oradan ayrılmamasını söyler.

Nakşın gibi âyîne-i sînemde karâr et
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ms.26/4 - s.252

12.2.5. Makamlar ve Formlar (Uşşak, Nevâ, Nühüft, Hicâzî, Dilkeş-Hicâz

Dilkeş, Râhatü'l-ervâh, Nihâvend, Irak, Sabâ, Pîş-rev, Sîfâhân,Acem)

Âşıklar, uşşak usulü ile nühüfte geçmek isterler. Fakat hasretin ince ve kalın telleri bunun için çıkış vermez.

Uşşâk usûlüyle nühüft etdi nevâsın
Gördü ki çıkış vermedi zîr ü bem-i hasret
G. 12/4 - s.279

Çalgıcı, hicaz-dilkeş makamında nûn okuyan bir çocuk ya da dilkeş makamında nûn okuyan Hicazlı bir çocuktur.

Pîş-i ebrûsunda gûyâ kim o gûyâ çeşm-i şûh
 Bir hicâzî tıfl ki dil-keş-edâdır nûn okur
 G.31/3 - s.289

Sâkî kadehi yürütmeli ve canlar bağışlamalıdır. Çünkü, çalgıcı nağmelerini râhatü'l-ervâh makamında, devr-i revân usulüyle söylemektedir.

Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
 Ki mutrıb râhatü'l-ervâh ile devr-i revan tutmuş
 G.53/3 - s.301

Bir beyitte nihavent ve irak ahenkleri ile duyulan sevinçten söz edilir. Bundan böyle artık sıra ısfahan faslındadır.

Nihâvend ü Irak âhengi oldu bâ'is-i şâdî
 Bu günden sonra nevbet geldi fasl-ı Sıfâhâna
 K.17/32 - s.69

Çalgıcı yapılan eğlenceye elinde kemanı ve yayı ile gelerek daha önce hiç duyulmamış bir nağmeye başlar. Bu nağmenin başlangıcı nihavent makamında iken bitişi ısfahan'dır.

Geldi yine zühre-i şeker-hand
 Destine kemânın eyledi bend
 Bir turfa nevâya urdu peyvend
 Agâzesi gerçi kim nihâvend
 Amma ki kararı Isfahandır

Ms.5/10 - s.230

Nedîm'in yazdığı şarkının ağırdan söylenen her nağmesi, sabâ makamı gibi gönle ferahlık verir.

Oldu bu şarkı hele şarkıların ber-cestesi
 Dil-güşâdır çün sabâ her nağme-i âhestesi
 Ms.19/4 - s.245

Çalgıcı güzelin kaşı kemanına eşlik ederken, bakış okları da nağmeye pîş-rev olur.

Nağmene tîr-i nigeş pîş-rev olmakda meger
 Mutrıb ebrû da kemânınla hem-âheng midir
 G.28/2 - s.287

Memduhun çalgıcılarının gece gündüz feth-i darb usulünde ve acem makamında çalıp söylemeleri istenir.

Mutrıbların her rûz u şeb kılınsınlar âheng-i tarab
 Ammâ usûlî feth ü darb olsun makâmı hem 'Acem
 K.12/5 - s.51

13. BÜYÜ (SİHR, EFSÛN, NÎRENC)

Büyü, sihir, efsun olağanüstü hâller ortaya koyma amacı ile yapılır. Daha çok büyüyü öğreten Hârût¹⁵³ ve Mârût¹⁵⁴ ile de beraber söz edilir. Özellikle de sevgilinin güzelliği ile bir büyücü olduğu söylenir.

Dilberin fettan yan bakışları sayısız büyü bilir.

Şol mertebe kim gamzelerim sihr bilirlər
Yek nazrada her âfeti teshîr kılurlar

Ms.10/2 - s.237

Hârût'un bildiği bütün büyüleri bilen dilberin kara gözlerinin büyücülüğü karşısında sihirbazlar ve efsuncular bile âciz kalır.

Erbâb-ı füsûn ü sahere 'âciz olurlar
Çeşm-i siyeh-i câdû-yı Hârût-fenimden

Ms.10/2 - s.237

Cellat gamze, kirpiklerin kılıç ormanını büyüleyip eline geçirdiğinde gönlün ondan kurtulması mümkün olmaz.

Getirmiş havza-i teshîre tiğ-istân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayri

G.157/3 - s.356

Gonca dudaklı güzeli gülle yapılan büyü terletmiş olmalı ki, elmaya benzeyen çenesi gül suyu kokmaktadır.

Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonce-leb gül-âb kokar

G.16/6 - s.281

Ayna içinde dilberin yanağının aksi seyredilir ve onun bu aksi sihirle şarap şişesine giren peri ile karşılaştırılır.

Temâşâ eyleyüp âyîne içre 'aks-i ruhsârın
Kıyâs etdim perîdir sihr ile mînâyâ girmişdir

G.30/4 - s.288

Nedîm'in yazdığı beyit öyle etkili bir büyücüdür ki, ele kolay kolay geçmeyen bir periyi avlar.

Ne gûne sihr idi âyâ o beyt-i pür-te'sîr
Ki senin gibi ser-keş perîyi etdi şikar

K.7/34 - s.33

¹⁵³ Büyü ve sihirde meşhur bir meleğin adı. Arkadaşı Mârût ile birlikte Kur'ân'da adları anılır. (Bakara/102). Pala, a.g.e., s.174.

¹⁵⁴ Sihir yapmakta ünlü bir melek. Pala, a.g.e., s.262.

Büyüleyici eserler veren temiz kabiliyetli Nedîm, memduhun lütfu sayesinde kimsesiz kalmaz. Memduhun kapısı bütün bilgili, kültürlü insanlara açık olduğu gibi Nedîm'e de açıktır.

Derin güşâde iken cümle ehl-i 'irfâna
Kalır mı bî-kes o pâkize-tab'-ı sihr-âsâr
K.7/68 - s.35

Nedîm öyle üstat bir şairdir ki, müşteri yıldızı büyüleyici ifadelerle yazılmış bir yazının altına onun şiirini imza diye atar.

Bâ-husûs ol şâ'irim ki nazmımı bircîs-i çarh
Nâme-i sihr ü beyâna sebt eder imzâ gibi
K.18/36 - s.72

Nedîm sevgiliye aşkın sırlarını söyleyerek âdeta onu büyülemiştir. Dilberin neşe içinde gülmesi onun bu sözlerle büyülendiğinin en açık göstergesidir.

Şetâretlerle gâhî güldürürdün la'l-i handânın
Ne sihr eylerdin ol şûha ne söylerdin Nedîmâne
Ms.38/5 - s.263

Devrin sultanının göz ucu ile yaptığı bir bakış, Nedîm gibi büyüleyici sözler söyleyebilmek için yeterlidir.

Eylerse bana dahı nazar ol hidiv-i 'ahd
Hem-çün Nedîm sihr ü beyan söylerim sana
G.3/7 - s.274

Âşık, kıvrak ve oynak güzele büyü gibi tesirli sözler söylemek ve işitilmemiş bir hikâye anlatmak ister.

Sana bir 'aceb dâstan söyleyim
Kulak tut ki sihr-i beyan söyleyim
M.1/15 - s.210

Nedîm'in kalemi yaman bir büyücüdür. O, bu büyü ilaçları (yazdıkları) ile çok başlar döndürür.

Bü'l-'aceb 'ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm
Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen
G.103/9 - s.327

Sevgili öyle bir büyücüdür ki, onun saçları âşığın ateş gibi yanan gönlünü bağlar.

Âkıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen
G.103/1 - s.326

Hârut'un zülfü, kamyş kalemin içine girip nâl (lif, tel) olunca kalemin içi büyü ve efsunla dolmuş olur.

Sihr ü efsûn ile dolmuşdur derûnun ey kalem
Zülf-i Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana

G.2/3 - s.273

Dilberin yan bakışları, arzu, istek bahtına günde bin büyü etkisi yapar.

Gamzeler ikbâl u şevka günde bin efsûn okur
Nikbet-i endûha hattın tebbet-i varûn okur

G.31/1 - s.289

Büyü ancak dilberin cilveli bakışına yakışır.

Fûsun heman niğeh-i 'işve-bâza çespandır
Kirişme gamze-i 'âşık-ı nüvâza çespandır

G.18/1 - s.282

Aşktan anlamayanlar için gevezelik sanılan bülbüllerin efsanesi, âşıklar için efsun olarak bilinir.

Jaj-hâyî zanneder her nâ-şinâs-ı aşk lîk
Âşıkân efsun bilir efsânesin bülbüllerin

G.63/3 -s.307

Ay parçası gibi olan güzel, gül renkli yanağının üzerine şaşılacak, görülmemiş bir sihir yapmıştır.

Turfa sihr etmiş zemîn-i 'ârız-ı gül-fâmına
Bir çemenzâr eylemiş peydâ rek-i fîrûzedden

G.110/2 - s.330

Gözler sihir gücünü âşık üzerinde dener. Bu sebeple âşık, büyücüler için deneme tahtası olur.

Bizde eyler imtihan çeşmânı sihrin hep Nedîm
Tahta-i meşk-i füsûnuz şimdi biz câdûlara

G.130/7 - s.341

Sevgilinin tılsımlarla elde edilmesi çok güçtür. Ona ulaşabilmek için tesirli bir nîrenc bulmak da kolay bir iş değildir.

Asân degil ol şûhu 'azâyimle de teshîr
Te'sîrli nîrenc de bî-renc bulunmaz

G.46/6 - s.297

14. TAŞIMA ARAÇLARI

Dîvânda, ulaşım¹⁵⁵ için kullanılan en önemli araç olarak kayıktan bahsedilebilir. Kayık ifadesi için üç çifte kayık, zevrak, zevrakçe, üç anbarlı, kalyon, baştarda, fülk ve yelken kavramları geçer.

14.1. Kayık (Zevrak, Zevrakçe, Üç Anbarlı, Kalyon, Baştarda, Fülk), Yelken

Üç çifte kayık, içinde şarkı söyleyen afeti ile geçip giderken âşığın sabrını da, tahammülünü de alıp götürür.

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde
G.145/3 - s.350

Âşık kayığa sevgili ile binerse bütün günü şevk ve eğlence içinde geçer.

Bir münâsibce refik ile girersek kayığâ
Çevk ile kullanırız gayri bizimdir eyyâm
K.10/20 - s.44

Sadâbâd'a gidip eğlencelere katılmak için iskelede üç çifte kayık hazır beklemektedir.

İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Ms.40/1 - s.264

Şuh güzelle kayıkta yan yana yapılan havuz sefası tarif edilemez niteliktedir.

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
Düldük bugün o şîh ile zevrakda yan-be-yan
K.24/17 - s.91

İnsan, Cedvel-i Sîm'de küçük bir kayığa binse ta cennete kadar gidebilir.

Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına
K.21/12 - s.80

Nedîm, maharetli ustalar tarafından yapılan üç anbarlı kalyon için iki tarih şiiri kaleme alır. İnşası biten kalyon kutlu bir gün olan bayram gününde denize indirilir.

Sonra fenn-i cerr-i eskâli bilen üstâdlar
Koydular ol kûhu deryâ üstüne bayrâmda
Kt.14/8 - s.142

¹⁵⁵ Osmanlı Devleti'nde ulaşım teşkilatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M.Hüdayi Şentürk, "Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış", Türkler Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 2002, s.904 -912.

Âba üç 'anbarlı kıldı meymenet ile nüzûl (1134)
 Şükr İlahı indi üç 'anbarlı sa'd eyyâmında (1134)
 Kt.14/11 - s.142

Zamanında tamamlanan üç anbarlının denize indirilişini seyretmek için memduh, kudret ve haşmetiyle teşrif eder.

Zamân-ı devletinde çün tamâm oldu üç 'anbarlı
 Temâşâsına teşrîf eyledi iclâl u haşmetle
 Kt.15/3 - s.143

Denize indirilen üç anbarlı, giderken memduhun başka bir kalyonda heybetle oturduğunu görünce dehşet ve korku ile irkilip olduğu yerde kalır.

Giderken gödü kim bir başka kalyonun ferâzında
 Oturmuş ol şehensâh-ı cihan şîrâne heybetle
 Kt.15/5 - s.143

Âşık, aşk denizinde Cezayirli olan al fesli bir afet tarafından baştarda sürüklenir.

Deryâ-yı aşka dün beni baştarda eyledi
 Bir dâne al fesli Cezâyirli âfeti
 K.153/4 - s.354

Nedîm, kırılmış emel gemisine bir yelken verileceği ümidi içindedir.

Şekvâyı koy Nedîm ki elbet bu rüzgâr
 Eşkeste fülk-i kâmına bir bâdban verir
 K.4/69 - s.22

Memduhun haşmet kayığına felek atlasından yelken yapılır.

Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı şafak-pûşîde
 Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun yelken
 K.2/27 - s.9

14.2. Kayık İle İlgili Diğer Kullanımlar

Dilberden mey sunması istenir. Çünkü hasret denizi mey içilmeden sadece bir kadeh kayığı ile geçilmez.

Şundan bir iki çekdirigörsün bize sâkî
 Bî-zevrak-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret
 G.12/2 - s.279

İçilen şarap âşığı girdaba salsa, akli fikri kadeh kayığı ile çekip gider.

Beni gird-âba salup yâra bu şeb tenhâca
 Girdiler zevrak-ı sahbâ ile 'akl u hûşum
 G.84/3 - s.318

Tufan koparak şarap denizinde kürek çekilirken, “Ne olursa olsun!” narasından daha cazip bir ses söz konusu olamaz. Çünkü, şarap olduktan sonra kişi başına ne gelirse gelsin razıdır.

Çekerken zevrak-ı sahbâ-yı tûfan-hîzi ey sâkî
Sadâ-yı dil-keş olmaz her çi bâd âbâddan gayri
G.157/2 - s.356

Felek atlasından memduhun haşmet kayığına yelken yapılır.

Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı şafak-pûşîde
Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun yelken
K.2/27 - s.9

Nedîm, kırılmış emel gemisine bir yelken verileceği ümidi içindedir.

Şekvâyı koy Nedîm ki elbet bu rüzgâr
Eşkeste fülk-i kâmina bir bâdban verir
K.4/69 - s.22

15. OYUNLAR

Dîvânda oyun olarak köy göçtü, yüzük oyunu, cüft ü tâk, gûy ü çevgân, tavlâ ve satrançtan bahsedilir.

15.1. Köy Göçtü Oyunu

Köy göçtü, “esir almaca nev'inden bir oyun' diye târif edilmiş ise de bu Lâle Devri kış geceleri saraylarda davetlilerle iç oğlanları arasında oynanan bir çeşit sırta binmece oyunundan başka değildir.”¹⁵⁶

Dilber, köy göçtü oyunu esnasında, sarığını kasten eline alarak arak-çîni ile başı açık bir hâlde kalır. Dilberin bu görüntüsü âşığı deli eder.

Köy göçtüde destârın alup destine kasdâ
Öldürdü beni dâl 'arak-çînle o kâfer

K.33/16 - s.106

15.2. Yüzük Oyunu

“İster fincanla, ister mendille oynansın yüzük oyununda sayı kaydeden taraf elebaşısının alınına sayı adedince kara çizmek veya yenilenlerin yüzünü karalamak âdettir.”¹⁵⁷

Güzelliği ile meclise teşrif eden dilber, dudağını rakı fincanıyla kucak kucağa getirip içmekten çekinmez. Ama o bu oyunu hep akşam için saklar.

Hem-âgûşî-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim
Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi ahşam için saklar

G.19/5 - s.283

15.3. Çift -Tek Oyunu (Cüft ü Tâk)

Cüft ü tâk, çift tek adı verilen ve “leblebi ve fındık gibi bir kaçı bir avuca sığan şeylerle oynanan oyun. Birisi bunlardan bir avuç alıp avucunu yumarak karşısındakine tek mi, çift mi der. O da tek ola, bana gele, yahut çift ola, bana gele diye cevap verir. Avuçtakiler sayılır, dediği doğruysa onun olur, doğru çıkmazsa avuçtaki kadar karşısındakine verir.”¹⁵⁸

¹⁵⁶ Onay, a.g.e., s.325.

¹⁵⁷ Onay, a.g.e., s.505.

¹⁵⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s.409.

Âşık, sevgiliye vuslat meclisinde cüft ü tâk oynamayı teklif eder.

Gel cüft ü tâk oynayalım bezm-i vaslda
Olsun velik cüfti ile tâkî zülf ü hat
G.55/6 - s.302

Gam içinde olanlara dilberin yardım ve cömertlik mimarının, şevval ayının ilk günü çift ve tek ümidi gibi ümit vermesi istenir.

Hâksârân-ı gama mi'mâr-ı cûd u himmetin
Gurre-i şevvâli cüft ü tâk-ı ümmîd eylesin
G.111/3 - s.331

15.4. Tavla

Bir beyitte tavlada altı kapı anlamına gelen şeş-der sözü geçer. Nedîm, şiirin altı kapısını açma vakti geldiği için yazdığı altı beyti şiirden anlayanların önüne koymak ister.

Koy pîş-i ehl-i tab'a bu şeş beyti ey Nedîm
Best ü güşâd-ı şeş-der-i eş'âr vaktidir
G.39/6 - s.293

Ay yüzlü dilberin on bir yaşına girmiş olduğu tavlada geçen şeş ü penç kavramıyla alakalı olarak ifade edilir.

On bir yaşına girmiş o meh-pâreyi gördüm
Kim dedi ki 'âlemde şeş ü penç bulunmaz
G.46/3 - s.297

15.5. Satranç

Satrançla alakalı olarak hizebr¹⁵⁹, fil gibi taş isimlerinden ve mat tabirinden bahsedilir.

Memduh, Acem topluluğu üzerine gerçekleştirdiği aslanca saldırısı sonucu, onları mat edilmiş bir file çevirmiştir.

Ol hizebr-i nâmver kim savlet-i şîrânesi
Eylemişdir zümre-i A'câmı darben fil-i mât
Kt.17/6 - s.145

¹⁵⁹ Eski satrançta var olan taşlardan biridir.

15.6. Gûy ü Çevgân

Gûy ü çevgân, “bir meydanda ata binerek eldeki sopa (çevgân) ile top (gûy)a vurma suretiyle oynanan bir oyundur. Bu oyuna çevgân oyunu da denir.”¹⁶⁰

Hülâgû'nun¹⁶¹ başı, memduhun ayak çevgânına düşecek olsa zavallının başı kıyamete kadar yuvarlanan bir top gibi döner.

Haşre dek olurdu der-gerdan Hülâgûnun seri
Düşse pâ-y-i rahşının bir kerrecik çevgânına
K.21/25 - s.81

Dilberin zülfü, uçlarının kıvrımlı olması sebebi ile çevgâna benzetilir. Âşık, dilberin çevgâna benzeyen saçlarına kapılmış bir top olur.

Gel ey esîr-i zülf-i perîşânın olduğum
Bilmez misin rübûde-i çevgânın olduğum
G.81/1 - s.316

Gökteki ayın (gûy), karıncanın ayaklarına (çevgânına) sığması nasıl mümkün değilse, Nedîm'in Sadâbâd'ı layıkıyla anlatabilmesi de mümkün değildir.

Hiç ne mümkündür efendim anı vasf etmek kulun
Tûp-ı meh düşün mü bir mûrun ham-ı çevgânına
K.21/43 - s.82

Tuğradaki zülfeler çevgânın kıvrımına, Kısra'nın¹⁶² başı ise çevgânın kıvrımına takılmış dönen bir topa benzetilen olur.

O perçem zülfeler kim dönmüş anun pîşgâhında
Ser-i Kısri ham-ı çevgâna düşmüş gûy-ı galtâna
K.17/4 - s.67

¹⁶⁰ Pala, a.g.e., s.155

¹⁶¹ Moğol İmparatoru Cengiz'in torunudur. İran'da hüküm sürmüş olan İlhanlılar devletini kurmuştur.

¹⁶² İran Sâsâniyân hükümdarlarından Nûşirevan'ın lâkabıdır. Hüsrev kelimesinin Arapçasıdır. Kendisinden sonra gelen İran hükümdarlarına Kısra lâkap olmuştur. Onay, a.g.e., s.74.

16. ÖLÇÜ ALETLERİ

16.1. Terazi (Terâzû)

İstanbul, iki deniz arasında bulunan tek taş bir pırlanta gibidir ki, dünyayı aydınlatan güneşle aynı terazide tartılsa lâyıktır.

Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır
K.22/2 - s.85

Ancak değerli insanlar birbirini tamamlar. Çünkü terazinin ayarı, ölçüsü yine başka bir terazi ile anlaşılır.

Eder sâhib-'ayâran bir birinin kadrini tekmîl
Terâzû-yı digerdır yine mi'yârı terâzûnun
G.64/4 - s.307

Muhabbet terazisi kıldan ağırdır. Ama âşığın nazarı için dilberin hattı daha değerli olduğu için daha ağır basar.

Hattın nazar-ı 'âşıkâ elbette girandır
Kıldan ağır ey şûh terâzû-yı mahabbet
G.11/2 - s.278

Altın gibi sayılıp inci gibi tartılabilsin diye sözü az ve ağır söylemek gerekir.

Sözü az söyle ağır söyle Nedîmâ ki sühan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek
G.57/6 - s.304

16.2. Kantar (Kantâr)

Neşeli içki sunucusu keder ordusundan keder çekmemeli, dolu yağıyor sanıp gönlünü daraltmamalıdır. Felek, Hisar'ın şenliği için kantarlarla top ve tüfek göndermiştir.

Gam çekme sipâh-ı gamdan ey sâki-i şeng
Pejmürde kılup hâtır tutma dili teng
Gönderdi felek hisârın imdâdı için
Kantarlar ile dâne-i tûp u tûfeng
R.5 - s.369

16.3. Kabza

Kabza, miktar ve ölçü anlamlarına gelir. Aktar güzeli ben dolu gerdanını eğerek, sanki bir miktar karabiberi saf kâfur içine koyar.

Attâr şûhu gerden-i pür-hâlin eğdirüp
Bir kabza habb-ı fülfulü kâfûr-ı nâbe kor
G.32/4 - s.289

17. MESLEK ERBÂBİ VE AKRABALIK ADLARI

17.1. Sâkî (Kadehkâr)

Âşık, içki meclisini basan bekçinin korkusunu şarabın verdiği keyif ve neşe zannetmek için sâkîden kendisini sarhoş etmesini ister.

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâki dilde
Neş'e-i mey sayam endûhunu bîm-i asesin
G.70/6 - s.310

Sâkînin elindeki gül renkli kadeh âşığın aklını başından alır.

Sâkiyâ hûşum alan zemzeme-i çeng midir
Yohsa destindeki peymâne-i gül-reng midir
G.28/1 - s.287

Âşık, sâkînin lütuf ve ihsanının muhtacı ve isteklisidir. Sâkî bilmelidir ki onun en büyük hayranı Nedîm'dir.

Lâleler sâgarların pür kılmak ister sâkiyâ
Ben dahı muhtâc-ı lûtf u tâlib-i ihsânınam
G.90/5 - s.320

Gümüş bacaklı, billûr pazılı dilber varken mecliste âşığın sâkîlik yapması uygun değildir.

Ben mi sâki olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billûr bâzûlarla sen
G.103/4 - s.327

Sâkînin meclisteki salınışını gören âşık olmayacak düşüncelere kapılır. Bu düşünceler âşığın başını döndürür.

Gerdişin gördükçe sâkî-i mülâyim-meşrebin
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni
G.147/7 -s.351

Âşık, sâkîyi meclise davet eder. Sâkînin teşrifi âşığın vücuduna can katar. Sâkî yeter ki kadeh sunsun, bunun için âşık bütün tövbelerini bozmaya hazırdır.

Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
Ahdler tevbeler ol sâgara kurbân olsun
Ms.35/1 - s.260

Sâkînin bakışı âşığı o kadar etkiler ve şaşırtır ki dünyayı gözüne karanlık eder.

Sâkî nıgehin tamâm kâr etdi bana
Hayretle cihan yüzünü târ etdi bana
R.1 - s.369

Duracak zaman değildir. Sâkî artık firuze renkli kadehi sunmalıdır.

Kanı ol sâkî câm-ı firûze-reng
Degildir degildir zamân-ı direng
M.1/1 - s.209

Âşık, sâkînin çoktandır gelip göğsüne misafir olmamasından ve elindeki kadehle derdine derman bulmamasından şikâyetçidir.

Çokdan ey sâki gelüp sînemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sâgarla dermân olmadın
G.68/1 - s.309

Sâkî bir elinde gül, bir elinde şarap kadehi ile meclise gelince âşığın aklı başından gider. Âşık, sâkînin elindeki gül ve kadehten ziyade sâkîye kavuşma hayali içindedir.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni
G.154/4 - s.355

Âşık, gençlik günlerini boşa geçirmek istemez. Sâkî o kadar çok şarap sunmalıdır ki, âşığın üzerindeki kumaş dahi şarabi renkte olmalıdır.

Sâkî duracak zaman değildir
Fevt etmiyelim dem-i şebâbı

Bir hâlete koy beni ki olsun
Düşumdaki sof dahi şarâbî
Kt.83 - s.199

Sâkî bir iki kadeh sunmadan ve sarhoş olunmadan hasret denizini geçmek kolay olmaz.

Şundan bir iki çekdirigörsün bize sâkî
Bî-zevrak-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret
G.12/2 - s.279

Sâkînin tatlı dudağının güzelliği ile aklı başından gider âşığın. Âşık bu güzelliği şarabın tadına tercih eder.

Tâ ki çerb-i leb-i şîrînin ile medhûşum
Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değışmem nûşum
G.84/1 - s.317

Âşık, sevgilinin karşısında her zaman için utangaçtır. Ama şuh sâkînin art arda yaptığı ısrar onu küstah olmaya sevk etmiştir.

Böyle ibrâm-ı pey-ender-peyle ol sâkî-i şuh
Korkarım küstâh eyler 'âşık-ı şermendesin
G.94/3 - s.322

İnleyen zavallı Nedîm öldüğü zaman sâkîye onun için testi toprağından mezar kerpici yoğurması söylenmelidir.

Söyleyin sâkîye öldükde Nedîm-i zârına
Eylesin tahmîr-i hışt-ı lahd hâk-i kûzeden
G.110/5 - s.330

Ayrılık zamanında mecliste dolaşan şarap kadehi âşık için tatsız tuzsuzdur.

Bî-nemektir leb-i hecrinde bize ey sâkî
Gerdiş-i sâgar-ı mey lerziş-i mahmûm gibi
G.151/5 - s.353

Sâkî, gam ordusunun saldırmısından dolayı gamlanmamalı, dolu yağıyor sanıp âşıkların gönlünü daraltmamalıdır.

Gam çekme sipâh-ı gamdan ey sâki-i şeng
Pejmürde kılup hâtır tutma dili teng¹⁶³
R.5 - s.369

Hisar'ın top şenliği, yıldırım ve şimşek hücumu sanılmamalıdır. Sâkî, şarabı dolu ile karıştırıp şarap içen rindlere dolu üzerine dolu sunsa kâfidir.

Zannetme ki ra'd u berkdir etdi gulû
Top şenligidir hisârın ey sâkî bu
Âmîhte kıl tekerg ile sahbâyı
Sun rind-i mey-âşâma dolu üzre dolu
R.8 - s.370

Sâkînin sunduğu mey, âşığın sarhoş gözlerini hayretler içine sokar.

Bâde-i sâkî mi hayret verdi çeşm-i mestine
Söyle ey şâh-ı cihânım ben senin yârânınam
G.91/4 - s.321

Sâkînin bir tatlı gülüşü âşığın şevk meclisinde şarap kadehine döndürür. Bu nedenle kadehin yarım sunulması yeterlidir.

Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm etdin beni
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni
G.161/1 - s.358

Sâkî içkiyi kadehe dökerken kul kul sesi çıkar. Şimdi boş kadeh bu kul kul sesinin tekrarı için beklemektedir.

Câm-ı tehî nevâna kulak tutdu sâkiyâ
Kul kul terennümâtını tekrâr vaktidir
G.39/5 - s.293

¹⁶³ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu “Bârende sanıp tekerg tutma dili teng” şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.364.

Âşık, hem sâkîye hem de onun sunacağı meye hasrettir. Onun bu hasretliği daha bade sunulmadan onu sâkînin ayağına düşürür.

Sunmadan sâgarı sâkî düşerim ayağına
Hasretim bâdeden efzûn iken ibrâmında
G.128/6 - s.340

Çalgıcı, râhatü'l-ervâh makamında devr-i revan usulü ile nağmelerini icra ederken, sâkî de kadehi yürüterek canlar bağışlar ve bu şekilde çalgıcıya eşlik eder.

Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
Ki mutrib râhatü'l-ervâh ile devr-i revan tutmuş
G.53/3 - s.301

Sâkî kibirle sarhoş olmuş hâlde iken, âşık da kederin sarhoşluğundan kan ağlar vaziyettedir.

Sipih-r-i dun siyeh-dil bâde-i nahvetle sen kanzîl
Humâr-ı gussâdan kan ağlar ey sâki çiger-hûnun
G.64/3 -s.307

Sâkînin zülfü ve hattı kadehe aksettikçe, onu cetvel çekilmiş bir yakut kıtaya döndürür.

Cedvel-keşîde kıt'a-i yâkuta döndürür
Aks eyledikçe câmda ey sâki zülf ü hat
G.55/5 - s.302

Sâkîden hattı gelmiş olan dudağının şarabını sunması istenir.

Emdir leb-i hat-âverin ey sâki sun şarâb
Ol câm-ı la'l-fâm-ı zümür-rüd-nigâr ile
G.138/3 - s.345

Âşık, hasretli bakışından kadeh sunulduktan sonra bir öpücük vermenin âdet olduğunu sâkîye söylemesini ister.

Bâri sen ey nige-h-i hasret edüp bir cür'et
Şunu bir söyleyen olmaz mı kadehkâre 'aceb
Ms.13/2 - s.240

Şişenin kul kul sesi kadehin kulağına sâkîlik nöbetinin artık Nedîm'de olduğunu söyler.

Sâkiyâ nevbet Nedîmindir dedi zanneylerim
Kul kul-i mînâ ne söyler dinle gûş-ı sâgara
G.132/5 - s.342

Felek, baht sâkîsini boş bir kadehe döndürdüğü için bir şey sunamaz hâle gelmiştir.

Sâki-i bahtı tehî-sâgar-ı ümmîd etmiş
 Bu siyeh kâse değil meşreb-i rindâne göre
 G.122/2 - s.336

Gül çiy taneleriyle dolmuş değildir, ilkbahar sâkîsi bülbüllerin kadehlerini rakı ile doldurmuştur.

Sanma pür-şeb-nem gülü sâki-i ebr-i nev-bahâr
 Etdi lebrîz-i 'arak peymânesin bülbüllerin
 G.63/4 - s.307

Kalem denilen sâkî, Rasih'in matlamı tazmin etmekle irfan kadehi üzerine meze sunmuş olur.

Râsihin bu matla'ın tazmîn edüp sâkî-i kilik
 Nukl sundu çekdiğim sahbâ-yı 'irfân üstüne
 K.3/16 - s.14

17.2. Muğbeçe (Muğ-beççe, Beççe-i muğ)

Muğbeçe, meyhaneci çırağı anlamındadır. Muğbeçe, âşığa şarap kadehinin yanında bir de dudağının yakutunu sunar. Onun bu lütfü âşığın çok hoşuna gider.

Bir câm bir de la'l-i lebin sundu muğ-beçe
 Pîr-i mugân olası 'aceb meşrebimcedir
 G.13/2 - s.279

Bundan böyle âşıklar, dilberin nazını çekmek zorun değildir. Çünkü muğbeçenin bir dost bakışı onlar için her şeyin yerini tutmaya yeterlidir.

Bir nigâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
 Ba'd-ezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin
 G.71/4 - s.311

Dilber yaradılışı geniş olmakla beraber muğbeçe ile benzerlik gösterir.

Bintü'l-'ineb de muğ-beçenin tıpkıdır heman
 Bir meşrebi güşâdece kızdır Sakızlıdır
 G.14/2 - s.280

Şarap cokunluğu muğbeçenin niteliği, esası hâline gelmiştir. O âdeta şarap, sevinç de onun özelliği olmuştur.

Beççe-i muğ cûş-ı mey mâhiyyetin olmuş senin
 Sen mey olmuşsun tarab hâsiyyetin olmuş senin
 G.72/1 s.311

Neşenin, sevincin ruhu olan irfan meyhanelerinin muğbeçeleri, hayat vermekten başka insana iman da aşılamaktadırlar.

Şimdi sahbâ-hâne-i 'irfandadır rûh-ı neşât
Can verir muğ-beççeler telkîn-ı î mân üstüne
K.3/4 - s.13

Nedîm, mübarek Ramazan ayında muğbeçenin görünmesinden pek hoşnut olmaz, çünkü içkiye hasrettir. Onu gördükçe de içkiye olan hasretliği gelir aklına ve buna dayanamaz.

Bir taraftan dahı ey muğ-beçe sen de görünüp
Bize derd olma mübârek ramazân ayında
G.133/2 - s.343

Gönül arayan muğbeçe, âşıkların yakasına yama yapar.

Ol muğ-beçe-i ferve-fürûş-ı dil-cû
Âşıklarının etmede zahmına rufû
R.10 - s.370

17.3. Sarhoş (Mest, Harâb)

Yaz mevsiminin gelişi ile hazırlanan meyhane, bülbülleri sarhoş eder.

Düzdü fasl-ı sayf 'işret-hânesin bülbüllerin
Dinlesin gül na'ra-i mestânesin bülbüllerin
G.63/3 - s.307

Âşık, kendisini vuslat meclisinden mahrum edenlerin bir daha ayılmamak üzere zevk sarhoşu olmalarını ister.

Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun
Ms.4/1 - s.227

Tanımazlıktan gelme sarhoşu, kömür gözlü güzel, âşığı o kadar sarhoş eder ki onun sarhoşluğunun kokusu ile şarap dahi sarhoş olur.

O mest-ü tegâfûl o hûnî nigâh
O mahmûr manzar o çeşm-i siyâh
M.1/4 - s.209

Beni kıldı tâ şöyle mest üharâb
Ki mest olur işitse bûyum şarâb
M.1/5 - s.209

Âşık sâkîden, korkuları şarabın verdiği neşe zannedecek kadar kendisini sarhoş etmesini ister

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâki dilde
Neş'e-i mey sayam endûhunu bîm-i asesin
G.70/6 - s.310

Düğün alayında görülen afet, naz ve işve ile sarhoş olmuştur.

Mest kendi gülüp altındaki rahş oynardı
Gördüm ol âfeti dün bir düğün âlâyında
G.133/4 - s.343

Dilberin güzelliği sarhoş olunmadan güzellik kazanmaz.

Mest olmadıkça çeşmi bulunmaz nizâm-ı hüsn
Bezmin gider tarâveti bir tevbekâr ile
G.138/5 - s.346

Tamamıyla mest ü harâb olan âşık, sâkîden kadehi yarım sunmasını ister.

Böyle ser-mest ü harâb etme Nedîm-i zârveş
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni
G.161/5 - s.358

Haffâf, dilberin topuklarını görünce zevkten sarhoş olur.

Topukların göricek mest olup safâsından
Pabuç gibi açılıp kaldı ağzı haffâfın
G.65/3 - s.308

17.4. Çalgıcı ve Şarkıcı (Mutrib, Nağme-sâz, Nağme-kâr, Sâzende, Hînâ-ger)

Mutrib, çalgıcı ve şarkıcı anlamlarına gelmektedir. Âşık, söyleyeceği şarkıların her kelimesi, her harfi ile kalbini parça parça edip onda konuşacak hâl bile bırakmayacak bir mutribin hayalini kurar.

Bir mutrib olsa bana ki her harfî sînemi
Çâk eyleyüp zeban komasa el-amâna dek
G.59/2 - s.305

Nedîm, su kenarında, mutrib ve edalı bir civanla olmayı arzu eder.

Ben olsam bir de mutrib bir de taraf-ı cûybâr olsa
Hoş imdi bir de farzâ bir cüvân-ı şîvekâr olsa
G.117/1 -s.334

Âşık, Sadâbâd'da da dilber ile aynı güzel ortamı yaşamak ister. Dostlarını bir günlüğüne unutarak dilberle mutrib eşliğinde gezintiye çıkarak oradan kâm almak ister.

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-ı pâkîze-edâ
İznin olursa eğer bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yârânı bu günlük edüp ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Ms.40/5 - s.264

Mutribin bakış okları peşrev yaparken, kaşı da keman yayı ile aynı ahenktedir.

Nağmene tîr-i nîgeh pîş-rev olmakda meger
Mutrib ebrû da kemânınla hem-âheng midir
G.28/2 - s.287

Neyzenin, neye üflerken başını hafifçe yana eğmesi, mutrible aralarında bir haset olduğunu düşündürür.

Ney-zen bezmde mutriba hem-vâre keç bakar
Bilmem miyanlarında nedir bu münâfese
G.131/4 - s.342

Bir beyitte şair, kış mevsimine gül bahçelerinden uzaklaşmasını söyler. Kış uzaklaşınca bahar gelir ve gül açılır. Bu durumda âşığın mutribi, çengi olan bülbül de ötmeye başlar.

Açıl ey fasl-ı dey sen gülsitanlardan açılın gül
Terenüm eyle bülbül mutribim çengim rebâbımsın
K.19/4 - s.74

Mutribin elinde o kadar yıl saz kâsesi olan selvi boylu güzelin aşktan mahrum kalması söz konusu olamaz.

O ser kalır mı hevâsız ki mutrib-ı aşkın
Elinde bir nice yıl kâse-i rebâb olmuş
G.51/5 - s.300

Mutribin ney çalması, dudağında şeker çiğnemesi olarak ifade edilir. Çünkü onun neye üflediği nefes, neyin içinden geçerek saf bir şekere dönüşür.

Mutribin feyzini gör la'l-i şeker-hâyında
Ki nefes kand-ı musaffâ oluyor nâyında
G.133/1 - s.343

Tamburun göğsünden taşan nağmeler, ta mutribin kemerine kadar gider.

Tâ kemergâhında gördüm mevc ururdu mutribim
Şöyle taşmış nağme-i ter kâse-i tanbûrdan
G.107/3 - s.329

Sâkî, sunduğu kadeh ile mutribin râhatü'l-ervâh makamındaki nağmelerine eşlik ederek âşıklara can bağışlar.

Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
Ki mutrib râhatü'l-ervâh ile devr-i revan tutmuş
G.53/3 - s.301

Mutribin çalpara sesine çaresiz gönle hiçbir güzel çare olamaz.

Bir perî eylemedi çâre dil-i nâ-çâre
Mutribin çâk çâk-ı çâr-pâresine çarpılalı
G.162/4 - s.359

Memduhun mutriblerinin gece gündüz fath-i darb usulünde ve arap makamında çalıp söylemeleri arzu edilir.

Mutribların her rûz u şeb kılınlar âheng-i tarab
Ammâ usûli feth ü darb olsun makâmı hem 'Acem
K.12/5 - s.51

Bir beyitte müezzinin nağme-sâz olduğundan bahsedilir.

Her mü'ezzin kim menârı üzre olur nağme-sâz
Şâh-ı gülde bülbül-i gûyâyâ benzer gûyiyâ
Kt.25/8 - s.153

Nağme-kâr olan Nedîm'in kamış kalemi söylediği şarkılarla bülbüllerin çılgın gönüllerini neşlendirip keyiflendirir.

Nağmekârî-i sarîr-i nây-ı kilkinle Nedîm
Şevk-yâb etdin dil-i divânesin bülbüllerin
G.63/5 - s.307

Güzel ve sıcak saz nağmelerinin dinlenmesi için sâzendeye coşku verecek hoş sözler söylenir.

Böyle âteş lehçe lâzımdır sühan tâ kim Nedîm
Germ-sâz-ı nağme-i tahsîn ola hânendeye
G.125/5 - s.338

Lütuf ve cömertlik, memduhun özel meclisinde bir hînâ-ger; himmet ve iyilik ise onun elinde doğmuş eski bir köledir.

Kerem bezm-i hâsında hînâgeri
Himem evde doğmuş kemin çâkeri
M.1/58 - s.213

Baykara meclisli vezirin en değersiz mutribi bile Zühre yıldızının saçının teline kendi rebabındaki tel olduğunu söyler.

Hidîv-i Baykarâ-meclis ki târ-ı zülf-i nâhide
Kemîne mutribı der sen benim târ-ı rebâbımsın
K.19/27 - s.75

17.5. Çengi (Çengi), Rakkas (Rakkâs)

Çengi, çeng denilen sazı çalan oyuncu kızdır. Rakkas ise erkek oyunculardır. Çengi güzelini görünce âşığın yüreği oynar, sabırsızlanır ve o da raksetmeye başlar.

Dili raks-âver eder sabredemem mâ-hasali
Yüregim oynadı gördükde o çengî güzeli
G.162/1 - s.358

Nedîm, içinde bulunduğu zevk hâlini çenginini oynadığı oyuna bağlar.

Rakkâs bu hâlet senin oynunda mıdır
Âşıklarının günahı boynunda mıdır
R.3 - s.369

Nedîm, mutribim, çengim, rebabım dediği bülbüle bahar gelip güller açılınca şakımasını söyler.

Açıl ey fasl-ı dey sen gülsitanlardan açılın gül
Terennüm eyle bülbül mutribim çengim rebâbımsın
K.19/4 - s.74

Âşık, emel ve arzularının dirilmesi için sevgilinin lütuf ve ihsanının kendisine yetişeceğinden ümitlidir. Bu ümit âşığın coşkun gönlünü sevinçle öyle doldurur ki, keyfinden şarap kadehi gibi yerinde duramaz, rakkas gibi dans eder.

Şöyle leb-rîz-i sürûr eyler dil-i pür-cûşu kim
Hâletinden raksa başlar sâgar-ı sahbâ gibi
K.18/49 - s.73

Seçkin dilberlerin hepsi birer rakkas gibidir. Çırağan eğlencelerinde saz nağmeleri eşliğinde dilberlerin raks edişi de seyredilir.

Seyr olup raksı yine dil-ber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sâzların
Ms.41/3 - s.265

17.6. Neyzen

Neyzen, ney çalan kişiye verilen addır. Neyzen, neye üflerken başını hafifçe yana eğer. Neyzenin bu yan bakışı, mutribin aralarında bir hasedin var olduğunu düşündürür.

Ney-zen bezmde mutriba hem-vâre keç bakar
Bilmem miyanlarında nedir bu münâfese
G.131/4 - s.342

Neyzen gibi mutribin de neye üflediği nefes, neyin içinden geçip şekerle dönüşerek kand-i musaffâ hâline gelir.

Mutribim feyzini gör la'l-i şeker-hâyında
Ki nefes kand-ı musaffâ oluyor nâyında
G.133/1 - s.343

17.7. Gazelhan (Gazel-hân, Gazel-perdâz), Menkabethan (Menkabet-hân, Menkabe-hân)

Gazelhan, gazel okuyan kimsedir. Bülbülün gazelhan olarak meclise gelmesi, Çırağan vaktinin geldiğini müjdeler.

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Bülbül âteş saçarak bezme gazel-hân geldi¹⁶⁴
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Ms.41/1 - s.265

Sadâbâd'da yapılan eğlencelere dilberle katılan Nedîm, zaman zaman şarkı söyler, zaman zaman da gazelhan olur.

Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Ms.40/3 - s.264

Nedîm'i bülbül gibi gazelhan yapan, goncaya benzeyen saf, taze bir şiir gibi olan dilberdir.

Yine hem-çün gonce bir pâkîze nazm-ı tâzedir
Andelîbâsâ Nedîmâyı gazel-hân eyleyen
G.105/6 - s.328

Nedîm'in kalemi de memduh sayesinde gazel-perdâzlık eder.

Bi-hamdi'llah yine kilik-i Nedîmâ-yı sühan-sâzın
Gazel-perdâz-ı bezm-i sadr-ı zî-şân olduğun gördük
G.58/8 - s.305

Menkabethan, menkıbe anlatan kimdedir. Memduhun teşrif ettiği gece, sevinç ve bereketin tesiri ile Nedîm, büyük bir arzu içinde menkabethan olur.

Böyle bir şebdir bu kim te'sîr-i yümn ü behceti
Şevk ile böyle nedîmi menkabet-hân eyledi
K.26/37 - s.96

Nedîm, Sahbân¹⁶⁵ gibi şairlerin memduhun meclisinde menkabethan olamayacağını söyler.

Ez-cümle o dertûr-ı dırâhşende 'âlem kim
Sahbân olamaz meclisinin menkabe-hânı
K.27/5 - s.97

¹⁶⁴ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Bülbül âşüftelenip bezme gazel-han geldi" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.360.

¹⁶⁵ Arap şairlerindedir. Harun-ür-Reşid zamanında yaşamıştır. Fasahat ve belâgatte örnek sayılmıştır. Gölpınarlı, a.g.e., s.426.

17.8. Büyücü (Câdû, Efsunger)

Hârût'un bildiği bütün büyüleri bilen kara gözlerin karşısında sihirbazlar, büyücüler bile âciz kalır.

Erbâb-ı füsûn ü sahere 'âciz olurlar
Çeşm-i siyeh-i câdû-yı Hârût-fenimden
Ms.10/2 - s.237

Dilber öyle bir büyücüdür ki, saçlarıyla âşığın yanan gönlünü kendisine esir eder.

Âkıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen
G.103/1 - s.326

Dilber, Babil Kuyusu'nda¹⁶⁶ büyücülerle iddialı bir konuşmaya daldığında, dışarıda bıraktığı gamzesi de dünyayı yakar.

Gamze-i fettânımı koydun ki yıkdı 'âlemi
Bahse dalmışken çeh-i Bâbilde câdûlarla sen
G.103/2 - s.326

Sihir gücünü âşık üzerinde deneyen gözler, âşığı büyücüler için deneme tahtasına çevirir.

Bizde eyler imtihan çeşmânı sihrin hep Nedîm
Tahta-i meşk-i füsûnuz şimdi biz câdûlara
G.130/7 - s.341

Büyü ilminden anlayan büyücü kalem, yeni büyüyle sayfayı bir anda sihir yerine çevirir.

Safha bir lahzada hârûtistân oldu yine
Turfa efsûn okudu bu kalem-i câdû-fen
K.2/3 - s.7

Nedîm'in yaman kalemi büyü ilaçlarıyla başlar döndüren bir büyücüdür.

Bü'l- 'ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm¹⁶⁷
Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen
G.103/9 - s.327

¹⁶⁶ Bâbil içinde bir derin kuyudur ki Hârût ve Mârût adlı melekler burada mahpusmuş. Bu kuyuya yaklaşanlara sihir öğretirlermiş. Onay, a.g.e., s.126.

¹⁶⁷ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Bül-aceb ayyâr-ı efsun-gersin ey kilik-i Nedîm" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.306.

17.9. Mimar (Mi'mâr)

Toprak, hava, su ve ateşten şaşılacak bir cennet meydana getiren memduh, üstat bir mimar olmalıdır.

Oldu 'aceb 'aceb kim terkîb-i hulde kâbil
Biz böyle bilmez idik bu unsûr-ı çihârı
K.39/9 - s.114

Gül bahçesini cenneti bile kıskandıracak hâle getiren, onu yapıp süsleyen mimar memduhtur.

Kim etdi bu gülzârı reşk-i behişt
Kimin hâsılıdır bu kâr u bu kişt
M.1/21 - s.210

Memduhun tedbir mimarı isterse ateşten ırmak üzerine barut mahzeni yapar.

Nigâh-bân-ı cihan kim istese mi'mâr-ı tedbîri
Yapar bârûta mahzen şu'lene âb-ı revân üzre
K.6/19 - s.28

Hüner mimarı, düşünce güzeli için şüirden bir âyinehâne inşa eder.

Oldu mi'mâr-ı hüner şâhid-i endîsem için
Böyle bir hâne-i âyîneye bünyâd-efken
K.2/4 - s.7

17.10 Tüccar (Tâcir, Tâcir-beççe)

Naz şehrine yeni şehbender olan bir tüccar güzeli âşîğın aklını başından alır.

Aldı bir sevdâger-i dil-cûy 'aklım kim henüz
Şâh-bender nasb olunmuş nâz şehristânına
K.21/50 - s.83

Tüccar güzeli, nazdan yapılmış şehirde, cilve pazarında bir umursamazlık dükkânına girer ve kendini naza çeker.

Dediler şehri nâz-âbâd içinde 'işve sükunda
O tâcir-beççe bir dükkân-ı istiğnâya girmiştir
G.30/3 - s.288

17.11. Doktor (Tabîb)

Gönül, aşk yarası ile perişan olsa bile, tabibin yarasına tuz ekerek kendisine şifa vermesini istemez.

Olmaz niyâz-mend-i nemek-rîz-i tabîb
Zahm-ı derun leb-â-leb-i teb-hâle olsa da
G.144/4 - s.349

Doktor âşığm derdinin ilacını bilmez. Bu nedenle Enmûzec¹⁶⁸ ne Kânûn'u¹⁶⁹ okuyarak bu derde çare bulmaya çalışır.

Bilmez âyîn-i şifâ-yı derd-i 'âşık n'iydügün
Bî-haber durmuş tabîb Enmûzec ü Kânûn okur
G.31/4 - s.289

Tabip, tıryâk-ı erba'a ile âşığm aşk yarasına çare olmak ister ama bu derde şifa bulmak imkansızdır.

Görün bu derdi ki tıryâk-ı erba'ayla tabîb
Diler ki zahm-ı çihâr ebrüvâna çare göre
G.121/6 - s.336

Kâfir olan doktor bile hasta olan bir Müslümana gelir.

Dâd bilmez misin ey düşmen-i îman ki tabîb
Kâfir olursa da bir hasta müselmâna gelir
K.16/4 - s.16

Memduh öyle usta bir tabiptir ki, her derde deva olup yaraları tedavi eder.

Ki böyle bir tabîb-i hâzıkın te'sîr tedbîri
Nice zahm-ı derûna kâr-sâz-ı iltiyâm oldu
Kt.6/15 - s.133

17.12. Misafir (Mihmân, Mûsâfir)

Güzellerin temiz gönüllülere üst üste misafir olarak gitmesi onlara yük olmaz.

Halvet-i sâfi-zamîran hâne-i âyînedir
Sıklet olmaz gelse de mihman mihmân üstüne
K.3/22 - s.15

Âşık, talihin tamir ettiği harap olmuş evinde, bu eve yakışır bir misafir ağırlamak ister.

Çünkü ta'mir etdi tali' hane-i virâneni
Gayri zâhir bir münâsib mihman lâzım sana
G.6/5 - s.276

Âşık, göğsünde misafir olan gönlünün davranışlarından şikâyetçidir.

Bigânedir mu'âmeleniz 'akl u hûş ile
Gûyâ derûn-ı sînede mihmansın ey gönül
G.78/5 - s.314

¹⁶⁸ Zemâhşeri, Molla Fenâri, Muhammed Tarsusî, Ebubekir Muhammed bin Abdulkadir el-Gâzi vs. bazı İslâm âlimerinin ilim, fen sahasında yazdıkları eserlere denir. Coşkun Ak, Nedîm Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'ndan Seçmeler, Bursa, 2000, s.71.

¹⁶⁹ İbn-i Sinâ'nın eserinin adıdır.

Sevgili çoktandır elindeki kadehle âşığın derdine derman olmadığı gibi, gidip göğsüne de misafir olmamıştır.

Çokdan ey sâki gelüp sînemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sâgarla dermân olmadın

G.68/1 - s.309

Âşığın sine döşegine ve pazı yastığına misafir olan dilber, bu konuda kendisine rahatlık sunulmasını ister.

Nedîmâ sîne vü bâzûnu nerm et yâr geldikçe
Müsâfir râhat ister bâliş ü bister husûsunda

G.119/8 - s.335

Âşık, nazlı güzele bir geceliğine kendisine misafir olmasını söyler.

Ey tıfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim

G.88/1 - s.319

17.13. Aktar (Attâr)

Aktar, güzel koku satan kişiye verilen addır. Sevgilinin siyah beni misk kokar. Bu özelliği ile sevgili aktar güzeline benzetilir.

Ey büt-i 'attâr bana hâl-i müşkînin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni' değil

G.76/5 - s.313

Ben dolu gerdanımı eğen dilber, bu hâliyle bir avuç karabiberi kâfur içine koyan aktar güzeline benzer.

Attâr şûhu gerden-i pür-hâlin eğdirüp
Bir kabza habb-ı fülfulü kâfûr-ı nâbe kor

G.32/4 - s.289

Sevgilinin siyah zülüflerinin amber kokması, amberin sadece aktarlar tarafından satılmadığının kanıtıdır.

Sanır idim ki 'anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan

G.104/3 - s.327

17.14. Micmerdar (Micmerdâr)

Micmer, içinde tütsü yanan bakır yahut bronzdan küçük şamdan şeklindeki aletin adıdır. Buhurdan da denilir. Micmerdar ise buhur yani tütsü yakan görevlidir. Bir örnekte, ayın kapıcı, güneşin micmerdar, Satürn gezegeninin gece bekçisi, Merih yıldızının da asker olması uygun görülmektedir.

Mâh hâcib mihr micmerdâr keyvan pâsbân
 Cündü behrâm olmak el-hak elyâk u ahrâsıdır
 K.38/21 - s.112

17.15. Ayna Tutucu (Âyinedâr)

Âyinedâr, ayna tutan berber çırağıdır. Devlet güneşi, gönül erlerinin talihine ayna tutan olur.

Mihr-i devlet baht-1 erbâb-1 dile âyinedir¹⁷⁰
 Perde-keş subh-1 vatan şâm-1 garîbân üstüne
 K.3/ 2 - s.13

Deniz , memduhun parlak yüzünün ayna tutucusudur.

Kûh sakınmakda ruhsârın doğar günden anun
 Bahr ise âyinedâr-1 tal'at-1 garrâsıdır
 K.38/8 - s.111

17.16. Ayakkabıcı (Haffâf)

Haffâf; ayakkabı yapan ve satan kişilere verilen isimdir. Dilberin topuklarını görünce bu güzellik karşısında şaşkına dönen haffâfın ağzı pabuç gibi açık kalır.

Topukların göricek mest olup safâsından
 Pabuç gibi açılıp kaldı ağzı haffâfın
 G.65/3 - s.308

17.17. Ayyar (Ayyâr)

Ayyar, hilekâr ve dolandırıcıdır. Nedîm'in ayyar kalemi fikir evinden gül bahçesine kadar yepyeni bir yol açar.

Kilk-i 'ayyârın 'aceb nâ-refte râh açdı Nedîm
 Hâne-i endîşeden gül-zâr-ı isti'dâda dek
 G.60/5 - s.306

Dilber, ayyar olarak nitelendirdiği Nedîm'i saçlarının kemendine düşürmek ister.

Nedîm nâmına bir şa'ir-i cihan var imiş
 Kemend-i zülfüme düşsün ilahi ol 'ayyâr
 K.7/24 - s.32

¹⁷⁰ âyinedâr

Yaman bir sihirbaz olan Nedîm'in kalemi birçok kimseyi sarhoş eder, çok başlar döndürür.

Bül- 'ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm¹⁷¹
Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen
G.103/9 - s.327

17.18. Cellat (Cellâd)

Dilber, âşık Nedîm'i kendisine esir etmiş bir din celladıdır.

Nedîm-i zârı bir kâfir esîr etmiş işitmişdim
Sen ol cellâd-ı din düşmen-i îman mısın kâfir
G.41/8 - s.295

Dilberin eziyetinin kanına bulanmayan gönül kalmamıştır. Güzelin gönül delen gamzesi, âşığın gönül işlerinin celladıdır.

Dil mi koydu âh kim hun-keşte-i cevri etmedik
Gamze-i dil-dûzun el-hak kârının cellâdıdır
G.2/3 - s.284

17.19. Berber (Ser-tırâş)

Âşık, berber güzelinden yüz bulamamasından ayna gibi şikâyet eder.

Dirîğ âyîneâsâ bulmadım yüz ser-tırâşımdan
Hurûş-ı âb-ı şemşîr-i tegâfûl aşdı bâşımdan
G.106/1 - s.328

Dilberin hayalini düşünmekten deli olan âşığa, berber makasının halkasından zincir vurulsa da sorun değildir.

Siyeh-mağz-ı cünûnum hülyâ-yı hâl-i dil-berden
N'ola zencîrim olsa halka-i mîkrâz-ı berberden
G.95/1 - s.322

17.20. Müsteşar (Müsteşâr)

Memduh, müşteri yıldızının aklı, fikri, sırdaşı ve müsteşarıdır.

Tîrin zeban-şinâsı mahdûmu üstâdı
Bircisin 'akl u fikri hem-râzı müsteşârı
K.39/16 - s.114

¹⁷¹ Bu mısradaki yanlışlık vardır. Doğrusu "Bül-aceb ayyâr-ı efsun-gersin ey kilik-i Nedîm" şeklindedir. Gölpınarlı, a.g.e., s.306.

17.21. Bahçıvan (Bâğbân)

İnleyen bülbülün ahı gül bahçesini tutuşturunca, bahçıvan dumanı dağıtmak için gül dalını sallamaya başlar.

Âhı yetişdi bülbül-i zârîñ ki bâğbân
Çûb-ı duhan edindi gülün şâhsârını
G.164/4 - s.360

17.22. Kapıcı (Derbân)

Husrev'in eli, memduhun kapıcısının eteğine dahi ulaşamaz.

Şehriyâr-ı şer'-perver pâdişâh-ı din-penâh
Kim erişmez dest-i Husrev dâmen-i derbânına
K.21/20 - s.80

17.23. Hoca (Hâce), İmam, Vaiz (Vâ'iz), Müezzîn (Mü'ezzin)

Şair, Kâbe gibi algılanan gönlün gam tozundan arınmamasının yani sürekli kederli olmasının en uygun hâl olduğunu söyler.

Dil gird-i gamsız olma revâ mı ki Ka'benin
Ey hâce yılda bir süpürürler gubârını
G.164/2 - s.360

İmam, namazda kendisine uyulan kimsedir. İmam, Ramazan'da uyku için yatmışken birdenbire teravihe kalkmak zorunda kalmıştır.

Bağteten sâbit olup gurre firâşında imâm
Hâb için yatmış iken etdi terâvîhe kıyâm
K.10/1 - s.43

Vaiz, iftar vaktinde açlığın verdiği ızdırap ile “ve't-tini ve'z-zeytûn”¹⁷² suresini okur.

Vâ'iz-i çeşm-i gürisne piç ü tâb-ı cû' ile
Mevsim-i iftârda ve't-tini ve'z-zeytûn okur
G.31/5 - s.289

Vaizin ikiyüzlülüğü bırakması ne kadar zorsa, günahkâr olan Nedîm'in şaraba tövbe etmesi de o kadar zordur.

Seninle terk-i riyâ deñli güçdür ey vâ'iz
Şarâba tevbe Nedîm-i günâhkâre göre
G.121/7 - s.336

¹⁷² Kur'ân-ı Kerîm'de 95. sure olan Tîn Suresi'nin 1.ayetidir. TDV, a.g.e., s.31.

Bir beyitte, nağme-sâz olduğundan bahsedilen müezzin gül dalında öten bir bülbüle benzetilir.

Her mü'ezzin kim menârı üzre olur nağme-sâz
Şâh-ı gülde bülbül-i gûyâyâ benzer gûyiyâ
Kt.25/8 - s.153

17.24. Arkadaş (Yârân, Hem-Dem, Refik, Nedîm)

Nedîm, bir günlüğüne dostlarını unutup yanlarına mutribi de alarak sevgili ile beraber Sadâbâd'a gitme arzusu içindedir.

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-ı pâkîze-edâ
İznin olursa eğer bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yârânı bu günlük edüp ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Ms.40/5 - s.264

Âşık Nedîm, sevgiliden kendisine bir lahzacık dost olmasını ister.

Nedîm-i zâr ile bir lahzacık olmaz mısın hem-dem
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
Ms.22/5 - s.249

Dilber nazla salınarak çıkıp gezmelidir. Çünkü bütün dostları dilbere âşıktır.

Cümle yâran sana 'uşşâk olduğun bilmez misin
Cümlenin tâkatları tâk olduğun bilmez misin
Ms.25/2 - s.251

Kayık sefası yapmak ve bundan kâm almak için münasip bir refik aranır.

Bir münâsibce refik ile girersek kayığa
Şevk ile kullanırız gayri bizimdir eyyâm
K.10/20 - s.44

Dilberin yanağının taze tüyleri yeşerince bahar bağının arkadaşı olur.

Göründü ol hat-ı nev-demîde-i ruh-ı yâr
Nedîm-i sebze-i bâğ-ı bahârım oldu bu gün
G.98/5 - s.324

17.25. Akrabalık Adları

17.25.1. Baba (Peder, Ata), Anne (Ana, Mâder)

Memduh, tıpkı babasına benzemekte ve ondan sonra ikinci talihli kişi olarak anlatılmaktadır.

Şekl ü şemâ'ilde heman gûyâ pederdir bî-güman
Ol Sâni-i sâhib-kıran ol beççe-i şîr-i ücem
K.12/15 - s.52

Babasının matemini sürdüren dilber, şarap içmekten ve allık sürmekten sakınır.

Kâfir kız tükendi mi mâtem-i peder
Sâgar çeküp kızılca sürünmez misin dahı
G.156/4 - s.356

Dilber, şeyh hoca efendi ile babalı kızlı gibidir.

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anunla şeyh efendi de babalı kızlıdır
G.14/1 - s.280

Dilber o kadar güzeldir ki, onun annesi ve babası ancak ay ile güneş olabilir.

Atan anan senin var ise mihr ü mâhdır cânâ
Ki bir bakışda mihre bir bakışda mâha benzersin
Ms.30/4 - s.256

Âşık, dilberle yaşadığı mutluluğa dilberin pederinin ve mâderinin engel olacağından kaygı duyar.

O tıfl-ı duhter-i rezle biraz alıştırdık
Atar kapağı aman duymasın peder mâder
K.13/20 - s.55

Âşık, cuma namazı bahanesi ile mâderden izin alıp sevgili ile Sadâbâd'a gitme planları yapar.

İzn alup cum'a namâzına deyü mâderden
Bir gün uğrılıyalım çerh-i sitem-perverden
Ms.40/4 - s.264

Âşık, dilbere gelip Sadâbâd'daki yerini almasını söyler. Annesinin bunu duyması hâlinde de Nedîm suçu kendi üzerine alacaktır.

Anda idi dünkü gün hemşîre-i sa'd-ahterin
Sen de gel gâhîce hâlî kalmasın cânâ yerin
Suç benim olsun beni döğsün duyarsa mâderin
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Ms.21/4 - s.247

17.25.2. Kız (Duht, Duhter)

Dilberin nazı kız oğlan kız nazına benzerken, sesi de yiğit bir delikanlı sesi gibi kalındır. Bu yüzden âşık o kâfirin kız mı, oğlan mı olduğunu anlamakta zorlanır.

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir
Ms.41/2 - s.294

Dilber bir üzüm kızıdır. Âşık için sâkînin dost bakışı yeterlidir. Bu yüzden âşık üzüm kızının nazını artık çekmez istemez.

Bir nigâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
Ba'd-ezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin

G.71/4 - s.311

Gül yüzlü üzüm kızı sarhoş olup açılmış ve utanmayı bırakmıştır.

Açılmış o gül-çehre olup mest-i ser-endâz
Olmuş var ise duhter-i rez perde-ber-endâz

G.47/1 - s.298

Dilber, babasının matemini sürdürdüğü için şarap içmez ve allık sürmez.

Kâfir kızı tükenmedi mi mâtem-i peder
Sâgar çeküp kızılca sürünmez misin dahı

G.156/4 - s.356

Üzümün kızı, şeyh hoca efendi ile babalı kızlı gibidir.

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anuñla şeyh efendi de babalı kızlıdır

G.14/1 - s.280

Üzümün kızı, meyhaneci çırağına benzer. İkisi de Sakızlı ve geniş meşreptir.

Bintü'l-'ineb de muğ-beçenin tıpkıdır heman
Bir meşrebi güşâdece kızdır Sakızlıdır

G.14/2 - s.280

17.25.3. Oğul (Oğl, Oğlan, Püser)

Memduh, Nedîm'in tanıdıklarını unutan bir vefasız İstanbul oğlanı olduğunu söyler.

Ki ya'ni bendene lûtf-ı hitâb edüp buyurdun kim
Gel ey bîgâne-meşreb bî-vefâ İstanbul oğlanı

K.23/4 - s.87

Memduh; zekâ, manevi doğruluk ve Süheyl yıldızı olarak tasvir edilir.

Dilberin vefasızlığını şehir oğlanlarına anlatmak kolay bir iş değildir.

Dil-rübâyâ bî-vefâlık hak bu kim 'aybdır
N'eyleyim güçdür bunu tefhîm şehri oğlanına

K.21/49 - s.83

Meyhaneci çırağının şarabın kızıyla yakınlaşması ne kadar güzeldir. Meyhaneci piri oğul-kız hususunda gerçekten oldukça başarılıdır.

Ne zîbâ ülfet etmiş duhter-i rez beççe-i muğla
Muvaffak pîr-i mey hakkâ püser duhter husûsunda

G.119/5 - s.335

Âşık, kâfir dilberin kız mı oğlan mı olduğu konusunda şüphe içindedir.

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir
G.41/2 - s.294

17.25.4. Kız Kardeş (Hemşîre)

Dilber, âşığın canına can katan konuşmasını hemşîresinden öğrenmiştir.

Şîve-i güftârı hemşîren mi öğretti sana
Her sözün şîrin-zebânım cânıma cân oldu hep
G.9/7 - s.278

Âşık, dilberi yeri boş kalmasın diye Sadâbâd'a çağırır. Onun hemşîresi de oraya gitmiştir.

Anda idi dünkü gün hemşîre-i sa'd-ahterin
Sen de gel gâhîce hâlî kalmasın cânâ yerin
Ms.21/4 - s.247

17.25.5. Evlat (Evlâd, Mahdûm)

Nedîm, benzersiz olan mahdûmun meclisine girdiği için çok neşelidir.

Bugün pek ser-firâz u şâdman gördüm Nedîmâyı
Meger kim meclis-i mahdûm-ı bî-hemtâya girmiştir
G.30/6 - s.288

Memduhun bütün evlatlarının varlıklarının korunması için Allah'a dua edilir.

Îlâhî dâimâ bi'l-cümle evlâd-ı kirâmının
Husûsâ kim büyük şehzâdesi Sultan Süleymânın
Ms.5/5 - s.221

17.25.6. Çocuk (Tıfl, Beççe)

Dilber; nazlı, güzel, genç ve gönüller fetheden bir tıfıldır.

Aceb nâzende tıfl-ı dil-sitansın
Güzelsin tâzesin tersin cüvansın
Ms.32/1 - s.257

Nedîm, nazlı tıfl dediği dilbere eski bir evinin tapusunu vermeye hazırdır.

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaşta yakın bir hâne-i vîrânımız vardır
G.26/3 - s.286

O tıfıl büyüdükçe salınışı ile âşıkların sabrını ve tahammülünü zorlar.

O tıflı gör ne kıyâmet nigâr olur giderek
Hırâmı düşmen-i sabr u karâr olur giderek
G.61/1 - s.306

Âşık, nazlı tıfılı Sadâbâd'da memduhun alay törenini izlerken görür.

O tıfl-ı nâzı gördüm rûyuna hurşîd eser etmiş
Haberdâr olmamışdım sonra bildim n'eylemiş n'itmiş
Ms.29/2 - s.255

Tüccar çocuğu, naz şehrinde ve işve çarşısında bir umursamazlık dükkânına girerken görülür.

Dediler şehri nâz-âbâd içinde 'işve sükunda
O tâcir-beççe bir dükkân-ı istiğnâya girmiştir
G.30/3 - s.288

Felek dadısı, gönül çocuğuna kötülük ve eziyet etmektedir.

Zulm etdi hayf tıfl-ı dile dâye-i felek
Ol bed-mihrden almadılar dâdımız bizim
Kt.76 - s.197

Âşık, nazlı tıfılı bir gece kendisine misafir olması için çağırır.

Ey tıfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim
G.88/1 - s.319

Nazlı tıfılın evde bu kadar yalnız kalması yeterlidir. Âşık, dadısının ve lalasının ona artık karışmaması gerektiğini söyler.

Yeter kaldın yeter ey tıfl-ı nâzım hânede tenhâ
Yeter karışmasınlar sana gayrî dâye vü lâlâ
Ms.30/3 - s.256

Şuh güzele hiç kimse namını duymadan ve daha tıfıl iken sahip çıkılmalıdır.

Sar tıfl iken o şûhu dahı nâmın almadan
Zevk ehlinin büyükleri peygâmın almadan
G.104/1 - s.327

Gönül, göğüs mektebinde oynayan ve aşk ile heves arasındaki farkı henüz anlayamamış olan havai bir tıfıldır.

Mekteb-i sînede bir tıfl-ı havâyîdir dil
Kim henûz anlamamış farkını aşk u hevesin
G.70/3 - s.310

17.25.7. Gelin (Arûs)

Memduhun bahçesindeki kırmızı güller, gelinlerin utandığı andaki görüntüsü kadar gönül çekicidir.

Musaffâdır âbı çü çeşm-i harûs
Gül-i âli dil-keş çi şerm-i 'arûs

M.1/27 - s.211

Memduhun talih gelininin başına dua incilerinin saçılması istenir.

La'l ü mirvârid-i da'vâtı nisâr et ba'd-ezîn
Nev-'arûs-ı tâli'-i destûr-ı zî-şân üstüne

K.3/48 - s.16

Olgunluk süsleyicisinin uğurlu kalemi, feyz gelininin kaşlarını altın yaldızla yaldızlar.

Ebrûların zer-endûd etmiş 'arûs-ı feyzin
Meşşâta-i kemâlin kilik-i hucestekârı

K.39/3 - s.113

Baharın güzelliği geline benzetilir. Açılan bir tane gül ortaya bin gül çıkarır.

Nedir bu germi-i bâzâr-ı nev-bahâr-ı arûs
Açılrsa bir gül-i ter bin hezâr olur peydâ

G.4/2 - s.275

İkbal ve devlet gelini, memduhun yolunun toprağını kına diye kullanır.

Gil-i râhın alup söyler 'arûs-ı devlet ü ikbâl
Benim gîsûlarım saklarım kim müşk-i nâbımsın

K.19/15 - s.74

17.25.8. Damat (Dâmâd)

Memduh, damadına nice lütuflar sunar ve ayrıca evine giderek de onu şerefendirir.

Dâmâdına lûtf edüp firâvân
Kıldın anı makdeminle şâdân

Ms.5/7 - s.230

Memduh, makamı felek kadar yüce olan padişahın seçkin damadıdır.

Dâmâd-ı güzîn-i şeh-i zî-şân-ı felek-câh
Fahrü'l-vüzerâ âsaf-ı ferhunde-likâdır

K.22/17 - s.86

Memduh, Aristo gibi yüce ve adil bir zat olarak anlatılır.

Dâmâd-ı vâlâ-menkabet destûr-ı Risto-menzilet
Ya'ni vekîl-i saltanat ol dâver-i vâlâ-himem

K.13/29 - s.53

İbrahim Paşa, padişahın hem veziri hem de damadı olduğu için beyitlerde Damat İbrahim Paşa olarak geçer.

İlâhî dâim et Dâmâd İbrâhîm Pâşâyı
Hemîşe eylesin devlet derinde vaz'-ı pîşânî
K.23/28 - s.89

Memduh, damadının yüce mevkili bir sadrazam olduğunu söyler.

O sultân-ı keremver kim der İbrâhîm Pâşâyı
Ki dâmâdım vezîr-i a'zamım vâlâ-cenâbımsın
K.19/19 - s.75

Damat İbrahim Paşa'nın, sultanın lütfundan uzak kalmaması istenir.

Vekîl-i mutlakı Dâmâd İbrâhîm Pâşâyı
Karîn et dâ'imâ lütfuna ol sultân-ı zî-şânın
Ms.1/5 - s.221

18. ÂDET VE GELENEKLER

Dîvânda devrin özelliklerini içine alan âdet ve geleneklerden oldukça geniş bir şekilde bahsedilmektedir. Sultana hürmet amacıyla yapılanlar, meclisteki usul, eğlence dönemlerinde yaşananlar, yiyecek-içecek, giyim-kuşam, kullanılan eşyalar vb. ile ilgili âdetler yer yer beyitlerde dönemin gerçekliği içinde sunulmaktadır.

Hükümdarın eteğine, huzuruna, eşiğine ve ayak tozuna yüz sürülür.

Âstân üzre yüzün bir iki def'a ferş edüp
Sonra ruhsat-yâb olur Cem girmeğe dîvânına
K.21/23 - s.81

Padişahın ayak tozuna yüz sürmek kişi için şifa niteliği gösterir.

Budur Hakdan ümîdim çünkü sürdüm hâk-i pâye yüz
Şifâ'-yı mahzûr lûtfun Nedîm-i zâr ü şeydâya
Kt.2/12 - s.127

Bayramlaşırken, hükümdarın çevresindeki makam sahipleri sıraya girer ve sırayla hükümdarın eteğini öper.

Gürûh-ı dâ'iyân bir bir öpüp dâmân-ı iclâlî
Hele ol devlet-i 'ulyânın oldum ben de şâyânî
K.11/22 - s.48

Sultanın eteği öpülürken altına da getirilir.

Âsmân meclisine gelse öpünce pâyin
Bir iki def'a cebîni ser-i dâmâna gelir
K.16/27 - s.65

Hükümdarın yanında dört kılıç bulunur.

Denür sâhib-kırânın çârdır yanında şemşîri
Görüp şehzâdegânı anladım bu râz-ı pinhâbı
K.11/6 - s.47

Ferman öpülüp iki defa göz üzerine koyulduktan sonra açılıp okunur.

Ne kâdir bakmağa fermân-ı 'âlâ-şanına Bircis
Öpüp iki def'a koymadıkça çeşm-i cân üzre
K.6/25 - s.28

Hükümdar lütufları ile çevresindeki insanlara ihsanlarda bulunur. Onun geçeceği yol üzerinde sadaka vermesi umut edilerek beklenir.

İhsânın umar râh-güzârında durup çarh
Mâh-ı nevi mânende-i keçkûl-ı kalender
K.33/9 - s.106

Sultanı övmek için kasideler yazılır.

İstanbulun evsâfını mümkün mi beyan hiç
Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra du'âdır
K.22/16 - s.86

Sultan da kendisini öven gönül adamlarını lütufları ile şereflendirir.

Ez-cümle Nedîmâ kulun ey âsaf-ı zî-şân
Müstağrak-ı lûtf u kerem ü cûd u 'atâdır
K.22/32 - s.87

Mecliste daire oluşturulacak şekilde yan yana oturulur. Mecliste bu şekilde oturanlar arasında kadeh elden ele dolaştırılır.

Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdır sensiz
Mey-i rahşanı değil sâgar-ı gerdâni bile
Ms.8/4 - s.235

Kadehi sunduktan sonra bir öpücük verilmesi de Cem'in Meclisi kurulduktan sonra âdet hâline gelmiştir.

Meclis-i Cem kurulaldan olagelmiş elbet
Câmdan sonra birer bûse verilmek 'âdet
Bâri sen ey nîgeh-i hasret edüp bir cür'et
Şunu bir söyleyen olmaz mı kadehkâre 'aceb
Ms.13/2 - s.240

Sunulan şaraplar, ünnap tanesiyle içilir.

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin
G.73/4 - s.312

Şaraplar, küp içinde muhafaza edilir.

Senindir 'âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar
G.19/6 - s.283

Mecliste bulunan gönül sahipleri kahveyi gül şekersiz içmezler.

Zevk-bahş-ı hâb-ı nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez
G.48/2 - s.298

Sadâbâd ve Çırağan sefaları dönemin en önemli eğlence unsurlarıdır.

Çünkü Sa'd-âbâdı seyr etdin şehensâhâ buyur
İzz ü devletle Çırâğânın dahı seyrânına
K.21/73 - s.84

İlkbahar gelince Sadâbâd cennete döner. Oraya binlerce yeni fidan dikilir.
Her yer bahçelerle sevgilinin yüzü gibi güzelleşir.

Nev-bahâr erişdi oldu ol zemin cennet-misâl
 Gars olundu kâmetin gibi hezâran nev-nihâl
 Bağlarla buldu ruhsârın gibi hüsn ü cemâl
 Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
 Ms.21/2 - s.247

Sultanın alay törenini seyretmek için Sadâbâd'a gidilir.

Meğer zâlim kaçup tenhâca Sa'd-âbâda dek gitmiş
 Temâşâ eylemiş âlâyını şevketlü hünkârın
 Ms.29/2 - s.255

Sadâbâd'a gidip eğlencelere katılmak için iskelede üç çifte kayık hazır
 beklemektedir.

İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
 Ms.40/1 - s.264

Cedvel-i Sîm'de yapılan kayık sefaları da eşsizdir.

Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
 İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına
 K.21/12 - s.80

Yapılan Tophane şenlikleri sevgilinin gelişi ile daha bir coşkulu yaşanır.

Hele Top-hâne günü olsa münâsibdir pek
 Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim
 Ms.24/4 - s.250

İstanbul'da köşklerde zevk, sefa ve neşe ile dolu sazlı sözlü eğlenceler yapılır.

Kûhsârları bâğları kasrları hep
 Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır
 K.22/15 - s.86

Ramazan ayında da geceleri eğlenceler yapılır.

Doymam şeb-i vaslma şeb-i rûze gibi
 Ey sîm-beden sabâh koynunda mıdır
 R.3 - s.369

Ramazan ayı içinde bayrama kadar şarap içilmez.

Neler çeker ramazân içre 'ıyde dek göresin
 Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek
 G.62/5 - s.307

Yoldan gelen kişi nağmelerle ve kudümle karşılanır.

Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
 Terânesiyle kudûmunu kıldı istikbâl
 K.8/16 - s.37

Dilberlerin dansları, saz, ney, rebap ve tambur sesleri Çırağan sefasının vaktinin geldiğini müjdeler.

Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile eng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-heng
Pr eder 'lemi Şevk u tarab-ı reng--reng
Müjdeler gülşene kim vakt-ı Çırağan geldi
Ms.41/4 - s.265

Eğlence gecelerinde köy gçt ve fincan oyunları oynanır.

Ky gçtde destârın alup destine kasd
ldrd beni dl 'arak-ınle o kfer
K.33/16 - s.106

Hem-gŐi-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim
Niğin-i la'lin ol bzneyi ahşam in saklar
G.19/5 - s.283

Bayram gelince bayramlık elbiseler giyilir.

İydiye câmelerle çıkup seyre dilbern
UŞŞâkın etdiler yeniden hâlini yaman
K.24/13 - s.90

Bayramda da Sadâbâd'a gidilir ve orada eğlenilir.

Anda seyret kim ne fırsatlar girer cânâ ele
Gr ne dil-clar ne meh-rûlar ne ahlar gele
Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele
Seyr-i Sa'd-bd sen bir kerre 'ıyd olsun da gr
Ms.17/2 - s.243

Bayramın ilk günü âdetlerin yerine getirilmesiyle geçirilir.

İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merâsimle geçüp
Gecesi dah olup maslahat-ı hb tamâm
K.10/13 - s.44

Bayramda ziyaretler ikinci gün yapılır.

Pek umar teŐrfini 'ıydın ikinci gün Nedîm
Gündüzün olmazsa ahşam olsa da mâni' değil
G.76/8 - s.314

Bayramda Şeker vermek âdettir.

ıyd vaktinde Şeker nahŐyiŐi mu'tâddır
Nazmın olsun lezzet-ver kand-i müstesfâ gibi
K.18/2 - s.69

Savaş vaktinin geçtiği ve bezm vaktinin geldiği, mızrakların uçlarına murabba muskaların bağlanması ile söylenir.

Dem-i nev-bâve-çînî-i tarabdır geçdi vakt-i rezm
 Murabba' şakk urulsun ba'd-ezin nevk-i sinân üzre
 K.6/3 - s.27

Kılıç kabzası üzerine yemin edilir.

Yemin edüp kılıcım kabzasına nezr etdim
 Bulup Nedîmi iki bûse eyleyim îsâr
 K.7/27 - s.33

Hacca giden kabilelerin önünde meşaleler yakılır.

Hac yollarında meş'ale-i kârban gibi
 Erbâb-ı 'aşk içinde nümâyansın ey gönül
 G.78/7 - s.315

Nedîm bir beytinde, kalemin ağza değdirilmesi âdetine işaret eder.

Câm-ı lebiyle mest edüp evvel edâların
 Mestâne sonra gönderir âgûş-ı câna dek
 G.59/5 s.305

Yaraları iyileştirmek için kâfur merhemi sürülür.

Kimlerin yâresine merhem-i kâfûr oldu
 Kandedir kande o zâlim o sitemkâre 'aceb
 Ms.13/1 - s.240

SONUÇ

XVIII.yüzyıl, geçmişinde neredeyse hiç yenilgi görmemiş olan Osmanlı Devleti için geçirilmiş en sıkıntılı zaman dilimini oluşturur. Bu zorlu yılları atlatabilmek ve eski güçlü günlerini tekrar yaşayabilmek için Osmanlı, Batı'ya açılma yoluna gider. Bu girişim Osmanlı'yı siyasi açıdan tekrar yüceltmemese de Batı'dan getirilen yenilikler, devlet erkânını ve halkı yeni bir yaşam tarzının içine sokar. Kısa sürede yaygınlaşan Batı tarzı, ülkenin her kesimindeki insanlara, yaşanmış olan o sıkıntılı günleri unutturur. Saraydaki seçkin tabaka ile beraber halk da kendisini eğlence hayatının içine yerleştirir ve eski günlere duyulan özlem bu vesile ile yok edilmeye çalışılır.

XVIII.yüzyılda yaşanan siyasi başarısızlığa karşılık sosyal hayatın zevk ve sefa içinde tüketilmesi dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Yüzyılın başında, 1718-1730 yıllarını kapsayan ve Lâle Devri adını alan bu dönemde, zevk ve eğlenceye olan düşkünlük aşırı boyutlara ulaşmıştır. Hiçbir yönden sınır çizilemeyen zevk ağırlıklı bu yaşam tarzı, Osmanlı üst ve alt kesim insanların sosyal hayatlarının tüm yönlerini de dışa yansıtmıştır. Bu dönemde yaşamış ve Dîvân şiirinin en önemli şairlerinden olan Nedîm, yazdığı şiirleriyle döneme damgasını vurmuştur. Bunun dışında birçok şairi de etkilemiş, Nedîmâne denilen üslup tarzı ile adından çokça bahsettirmiştir. Üslubunun gücü onun sadece yaşadığı dönemde değil, günümüzde de övgüyle anılmasını ve şiirlerinin okunmasını sağlamıştır. Kullandığı dilin yalnlığı ve zerafeti ile birlikte Dîvân şiirine getirdiği yenilikler de Nedîm'i diğer şairlerden ayırarak farklı bir yere getirmiştir.

Nedîm, yaradılışının verdiği etki ile zevk ve sefa içinde yaşanan sosyal hayatın her alanında kendisine bir yer bulmayı başarmıştır. İçinde bulunarak daha yakından şahit olduğu bu dünyayı da tüm ayrıntılarıyla ve özellikleriyle şiirlerine taşımıştır. Onun bu başarısında, sahip olduğu gözlem gücünün etkisi çok büyüktür. Bulduğu her ortamda karşılaştığı kişileri, gördüğü yapıları ve yaşanan olayları en ince ayrıntısına kadar tüm gerçekliğiyle anlatır. Dolayısıyla, yaşadığı sosyal çevrenin

izlenimlerinin bulunduğu şiirleri, onun hayatla ne kadar çok iç içe olduğunu gösteren en iyi delillerdir.

Sosyal hayatın içinde bu kadar yoğun olarak bulunan bir şairin eserine de bunu yansıttığını düşünerek Dîvânı, Nedîm Dîvânı'nda Lâle Devri Sosyal Hayatı başlığı altında on sekiz bölümde inceledik. Başlıkların ve bu başlıkların içerdiği unsurların belirlenmesi ile şairin hayata bakışını ve bunu iç dünyası ile bütünleştirerek nasıl ortaya koyduğunu tespit etmeye çalıştık.

Nedîm Dîvânı'nda, padişah ve yakınındaki insanlardan başlayan, resmî ve gayri resmî görev sahipleri ile genişleyerek çeşitli meslek gruplarına kadar sunulan sosyal tabakalaşma önemli bir yer tutar. Sanata, eğlenceye düşkün olan padişah ve sadrazam bu kişilerin merkezinde yer alır. Kişilik özelliklerini şairin beyitlerinden öğrendiğimiz bu şahsiyetlerin hepsi, gerçek hayatın içinde var olan kişilerdir.

Meclisler, eğlence merkezli hayatın en önemli mekânlarıdır. Sarayın seçkin kişilerinin bulunduğu ortamlara sık sık katılan şair, kısa sürede meclis toplantılarının aranan ismi olur. Dönemin eğlence anlayışı ile meclislerin daimî üyesi hâline gelince orada yaşananlar, yenilip içilenler hiçbir ayrıntı atlanmadan Nedîm'in ağzından sunulur. Düzenlenen helva sohbetleri, elden ele dolaşan kadehler, içilen şaraplar eğlencenin vazgeçilmez unsurlarıdır. Şairin yaradılışına da uygun olan ve eğlence ile tüketilen bu yaşam tarzı onun için hayatın ta kendisidir. Dolayısıyla yaşadığı çevreden şiirlerine aktaracağı bundan daha güzel bir konu olamaz.

Lâle Devri, meclislerde yapılan eğlencelerle beraber özellikle musikide önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan musiki karşısında Nedîm de ilgisiz kalmamıştır. Saraydaki seçkin kişilerin de musikiye önem veriyor olması, sohbet meclislerinde musiki aletlerinin de yerini almasını sağlamıştır. Sokakları, meclisleri neşelendiren ahenkler Nedîm'in mısralarını da aynı güzellikte süslemiştir.

İmar faaliyetleri de dönemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İnşa ettirilen köşkler, köprüler; yaptırılan çeşmeler, havuzlar ve hamamlar o yılların en görkemli yapılarını oluşturur. Sevgili ile yapılan kayak sefaları, havuz kenarındaki yürüyüşler hep bu mekânlarda hayat bulmuştur. Yapılan eserler, bunlar için duyulan sevinç ve sunulan takdirler Nedîm'in bakış açısıyla verilir. Şair, bu yapıların önemini ve döneminde taşıdıkları değeri beyitlerindeki anlatımıyla destekler. Lâle bahçeleri de adını verdiği dönemin en renkli bölümünü oluşturur. Zamanla tutku hâlini alan çiçek sevgisi, şaire hissettirdiği güzel duygularla beraber anlatılır.

Devrine şahitlik eden Nedîm; günlük yaşamın bir parçası olan giyim kuşamı o dönemin zevk anlayışını hissettirerek sunar. Kürküyle, kırmızı şalıyla salınan sevgilinin giyimi üzerinde özellikle durulur. Beyitlerde anlatılanlar, dönemin giyim kuşamına ait olan âdetlerini de sunar. Süslenme araçları ve süs eşyaları da giyim kuşamı tamamlayan önemli unsurlar olarak anlatılır. Zaman zaman da şiirlerinde değişik hayallerini konu eder ve bunu yaparken de gözlemlerinden, zarif anlatımından yararlanır.

Günlük hayatta kullanılan eşyalara, kıymetli madenlere ve taşlara, oyunlara, taşıma araçlarına, ölçü aletlerine ve güzel kokulara kadar hayatın içinde bulunan her unsur derin gözlem gücüyle gözler önüne serilir. Nedîm, hemen hemen her beytine bu unsurları taşıyarak içinde bulunduğu dönemi âdeta günümüzde de yaşatır. Anlatımı ile devrinin kültürüne, eğlence hayatına, örf ve âdetlerine, inançlarına hayat vermesinin yanı sıra sunduğu malzemeyle zengin ve renkli bir dönem tasviri yapar.

Nedîm, eserinde sunduğu bireyselliği, gerçekçiliği ve samimi anlatımıyla sosyal hayata dair tüm malzemeyi kullanarak yaşadığı ortamı başarılı bir şekilde anlatmıştır. Bu durum onun kişiliğinin sosyal hayatla bir bütün içinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun; **Nedim Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'ndan Seçmeler**, Gaye Kitabevi, Bursa, 2000.
- Aksoy, Şule; **“Osmanlı Sultanlarının Tuğraları ve Tuğralı Belgeler”**, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, Ankara, 1999.
- Altınay, Ahmet Refik; **Lâle Devri**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara, 1973.
- Andrews, Walter G.; **Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ateş, Süleyman; **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- Ayvazoğlu, Beşir; **Güller Kitabı, Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.
- _____; **“Lâle Devri”**, Osmanlı Ansiklopedisi-Tarih/Medeniyet/Kültür, Ağaç Yayıncılık, C. 5, İstanbul, 1994.
- Ayverdi, Sâmiha; **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Banarlı, Nihâd Sâmi; **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Baytop, Turhan ve Kurnaz, Cemal; **“Lâle”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.27, Ankara, 2003.
- Beşiroğlu, Şehvar; **“Osmanlı Mûsikîsi ve Kadın”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara, 2002.
- Boydaş, Nihat; **“Osmanlı Tuğralarına Eleştiri Açısından Bir Bakış”**, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, Ankara, 1999.
- Çankaya, A.; **“Lâle”**, Türk Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.22, Ankara, 1975.
- Çavuşoğlu, Mehmed; **Divanlar Arasında**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- _____; **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, Kitabevi, İstanbul, 2001.
- _____; **“Nedim'e Dair”**, Türk Dili Dergisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.426, Ankara, Haziran 1987.

- Derman, M.Uğur; **“Türk Hat Sanatında 'Celi' Kavramı**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara, 2002.
- Devellioğlu, Ferit; **Osmanlıca- Türkçe Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Erguner, Süleyman; **“XVIII. Yüzyılda Mûsikîmiz, Ney ve Neyzenler”**, Osmanlı (Kültür ve Sanat) Ansiklopedisi , Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 1999.
- Eyice, Semavi; **“Osmanlı Devri Türk Mimarisi”**, Osmanlı (Kültür ve Sanat), Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 1999.
- Genç, İlhan; **Edebiyat Bilimi, Kuramlar-Akımlar-Yöntemler**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2006.
- _____ ; **Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İzmir, 2005.
- Gölpınarlı, Abdülbâki; **Nedim Divanı**, İnkılâp ve Aka Yayınları, İstanbul, 1972.
- Gürtuna, Sevgi; **“Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı”**, Osmanlı (Kültür ve Sanat) Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara, 1999.
- İlaydın, Hikmet; **“Nedim Divanı’nda Bulunmayan Birkaç Şiir”**, Türk Dili Dergisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.68, Ankara, Ocak 1974.
- İpekten, Haluk; **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- İsen, Mustafa; **“Dîvânlarda Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler”**, Ötelere Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- _____ ; **“Dîvân Edebiyatı”**, Ötelere Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- _____ ; **“Dîvân Şiirinde Nazire Geleneği”**, Ötelere Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- İsen, Mustafa; Macit, Muhsin; Horata, Osman; Kılıç, Filiz; Aksoyak, İ.Hakkı; **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.
- Kam, Ömer Ferit; **Divan Şiirinin Dünyasına Giriş**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
- Kaplan, Mehmet; **“Nedim’in Şiirlerinde Mimârî, Eşya ve Kıyafet”**, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal; **Türk Edebiyatı Tarihi**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul,1973.
- Kartal, Ahmet; **Klasik Türk Şiirinde Lâle**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

- Kavakçı, Yusuf Ziya; **İslâm Araştırmalarında Usul**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Kocatürk, Vasfi Mahir; **Nedim Divanı**, Buluş Yayınevi, Ankara, 1961.
- Kortantamer, Tunca; “**Nedim’in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler**”, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- _____ ; “**Nedim’in Manzum Küçük Hikayeleri**”, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- _____ ; “**Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Bazı Düşünceler**”, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- _____ ; **Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlıları**, Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, C.7, İstanbul, 1993.
- Kudret, Cevdet; **Divan Şiirinde Üç Büyükler-Nedim**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Kurnaz, Cemal; **Hayâlî Bey Divânı’nın Tahfili**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kutkan, Şevket; **Nedim Divanı’ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Levend, Ağâh Sırrı; **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Macit, Muhsin; **Nedim Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- _____ ; **Nedim, Hayatı, Eserleri ve Sanatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- _____ ; “**Mahallileşme Cereyanı ve Nedim**”, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara, 1999.
- Mazıoğlu, Hasibe; **Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- Muallim Nâci; **Osmanlı Şairleri**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Okay, Orhan; “**Türk Şiirinde İctimaî Meseleler**”, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____ ; “**Eski Şiirimize Yaklaşmak**”, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

- Onay, Ahmet Talât; **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Osmanlı Ansiklopedisi; **III.Ahmed, 1703-1730 (Lale Devri)**, Ağaç Yayıncılık, C.5, İstanbul, 1994.
- Özcan, Abdülkadir; **“Lâle Devri”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.27, Ankara, 2003.
- _____ ; **“Osmanlı Devleti’nin Askerî Yapısı”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 2002.
- Türkiye Diyanet Vakfı; **Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Özkırımlı, Atilla; **Nedim**, Toker Yayınları, İstanbul, 1974.
- Öztuna, Yılmaz; **“Lâle Devri”**, Türk Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.22, Ankara, 1975.
- _____ ; **“Lâle Devri (1718-1730)”**, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, C.6, İstanbul, 1983.
- Pakalın, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, C.2, İstanbul, 1983.
- Pala, İskender; **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____ ; **“Lâle Devri-Edebiyat”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.27, Ankara, 2003.
- _____ ; **“Divan Edebiyatında İstanbul”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.23, İstanbul, 2001.
- Sakaoğlu, Necdet; **“Lale”**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, C.5, İstanbul, 1994.
- _____ ; **“Lale Devri”**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, C.5, İstanbul, 1994.
- Sâlim; (Hazırlayan: Adnan İnce); **Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları Ankara,2005.
- Salman, Fikri; **“Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara, 2002.

- Sefercioğlu, M.Nejat; **Nev'î Divanı'nın Tahfili**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- _____; **“Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, Ankara, 2002.
- _____; **“Dîvan Şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı”**, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara, 1999.
- Serin, Muhittin; **“Osmanlı Hat Sanatı”**, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, Ankara, 1999.
- Sertoğlu, Midhat; **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Sevengil, Refik Ahmet; **İstanbul Nasıl Eğleniyordu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Sevin, Necla Arslan; **“XVIII. Ve XIX. Yüzyıl Sahil Sarayları”**, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 1999.
- Şentürk, M.Hüdai; **“Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 2002.
- Tahir-ül Mevlevî; **Edebiyat Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi; **“Nedim'e Dair Bazı Düşünceler”**, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____; **“Şiir Hakkında II”**, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____; **“Şiir: Divan Şiiri”**, 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tansel, Fevziye Abdullah; **“Nedim”**, İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1964.
- Tarlan, Ali Nihat; **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Tekin, Zeki; **“Osmanlılarda Kürk Kullanımı”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 2002.
- Tökel, Dursun Ali; **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit; **“Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”**, Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Ankara, 1999.

Türk Dil Kurumu; **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

_____; **Yazım Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

Urfaloğlu, Nur; **“Osmanlı Mimarlığında Sebiller”**, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 1999.

Yağan, Necati; **Hüsnü Hat**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005

Yahya Kemal; **Edebiyata Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1997.

Yeni Rehber Ansiklopedisi; **“Nedim”**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1994.

Yesirgil, Nevzat; **Nedim, Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1977.

Yıldız, Cengiz; **“Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 2002.